МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК 657.1:657.421.3

Макарович Вікторія Костянтинівна

ДИСЕРТАЦІЯ

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит
(за видами економічної діяльності)

08 – Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора економічних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ / В.К. Макарович

Науковий консультант: С.Ф. Легенчук**,**
доктор економічних наук, професор

Житомир – 2025

АНОТАЦІЯ

Макарович В.К. Бухгалтерський облік інноваційного капіталу підприємства: теоретико-методологічні аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Державний університет «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Житомир, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячено виявленню закономірностей та формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку теоретико-методологічних аспектів бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства.

На основі аналізу процесів формування та розвитку економіки знань, її специфічних особливостей, виділено та охарактеризовано фактори розвитку системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань. В результаті їх вивчення ідентифіковано проблеми розвитку системи бухгалтерського обліку щодо інноваційної діяльності підприємства в умовах економіки знань та запропоновано шляхи їх вирішення.

Досліджено підходи вчених-економістів та вчених-обліковців до розуміння поняття «інноваційна діяльність» та встановлено існування невідповідності між ними, що впливає на формування методики її обліку в системі міжнародних стандартів обліку. Обґрунтовано доцільність використання в бухгалтерському обліку поняття «інноваційний капітал» на основі ресурсного підходу як сукупності інтелектуальних ресурсів з різним рівнем юридичної формалізації, які виникають в результаті інноваційної діяльності та забезпечують її реалізацію, і що самостійно та у поєднанні з комплементарними активами забезпечують генерування майбутніх економічних вигід для підприємства. Інноваційний капітал має такі основні характеристики: є елементом інтелектуального капіталу; забезпечує генерування майбутніх економічних вигід; є результатом і забезпечуючим елементом інноваційної діяльності; базується на знаннях; містить юридично

формалізовані та неформалізовані елементи; залежить від використання комплементарних активів.

На основі проведеного аналізу інформаційних потреб і запитів різних груп стейкхолдерів щодо інформації про інноваційну діяльність підприємства сформовано напрями за якими має бути удосконалена чинна система обліку в частині відображення інноваційної діяльності підприємства: 1) Пропозиції в межах існуючої моделі обліку інноваційної діяльності, реалізованої в IAS/IFRS та П(С)БО; 2) Пропозиції з формування нової моделі обліку інноваційної діяльності.

Розвиток економіки знань, основним ресурсом якої інтелектуальний капітал, актуалізував проведення аналізу підходів до обліку досліджень та розробок та пошук шляхів їх удосконалення з метою задоволення зростаючих інформаційних потреб різних груп стейкхолдерів. Виявлено застосування облікового консерватизму в процесі розробки більшості міжнародних та національних облікових стандартів щодо інноваційної діяльності підприємства. Проведений аналіз міжнародних (IAS/IFRS, GAAP US, GAAP UK) та національних (П(С)БО) систем облікових стандартів дозволив їх класифікувати за рівнем їх консервативності / прогресивності. Для вирішення проблеми актуального інформування стейкхолдерів про інноваційну діяльність на підприємстві необхідним є зменшення рівня облікового консерватизму в частині досліджень та розробок, а також розширення простору для здійснення професійних суджень.

За результатами проведеного аналізу наукових праць вітчизняних вчених виділено основні напрями досліджень, що спрямовані на розвиток обліку інноваційного капіталу підприємства: 1) Удосконалення чинної моделі обліку витрат на дослідження та розробки; 2) Облік основних об’єктів інноваційної діяльності підприємства; 3) Облік інноваційного продукту / продукції; 4) Облік інноваційних проектів; 5) Облік резервів інноваційної діяльності (інноваційних резервів); 6) Облік фінансування інноваційної діяльності підприємства; 7) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності;

8) Облікове забезпечення управління інноваційною діяльністю; 9) Організація обліку інноваційної діяльності підприємства.

Обґрунтовано розуміння бухгалтерського обліку як конститутивної системи, що є ефективним засобом здійснення організаційних та соціальних змін, який забезпечує формування, впорядкування та конструювання організаційних та соціальних процесів через формування нового соціального і організаційного порядку. Виходячи з такого розуміння облік створює економічні ідеї, які реалізуються в об'єктах обліку інноваційної діяльності, що дозволяє забезпечити її більш ефективне управління, а також забезпечує формування системи наукових знань та розумінь про складові та процеси здійснення інноваційної діяльності підприємства.

Проведено критичний аналіз чинної моделі обліку інноваційного капіталу підприємства, реалізованої в IAS/IFRS та національних П(С)БО. Виходячи з її невідповідності зростаючим вимогам користувачів для її подальшого удосконалення запропоновано два варіанти: 1) Удосконалення системи критеріїв, що використовуються для визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, виходячи з позиції прогресизму; 2) Розкриття в Примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про причини (факти, докази) прийняття рішення про капіталізацію розробок підприємства як нематеріальних активів. Запропоновано використовувати змішаний варіант щодо капіталізації досліджень та розробок, що базується на капіталоутворюючому підході до розуміння інноваційної діяльності і який передбачає введення в систему обліку нового поняття «інноваційні квазі-нематеріальні активи».

З метою розширення можливостей реалізації системою бухгалтерського обліку інформаційної функції розроблено теоретико-методологічні засади обліку комплементарних інноваційних активів підприємства. Запропоновано відображати їх на основні двох підходів: 1) Облік комплементарних активів як одного активу, що передбачає проведення їх комплексної оцінки як одного активу за справедливою вартістю; 2) Паралельний аналітичний облік

комплементарних активів, що передбачає здійснення переоцінки базового активу за справедливою вартістю виходячи із існування синергічних ефектів комплементарної пари інноваційних активів.

Обґрунтовано доцільність виокремлення інноваційної інвестиційної власності як окремого об'єкта обліку зі складу нематеріальних активів підприємства, який слід оцінювати при її поточному використанні за справедливою вартістю. Для обліку інноваційної інвестиційної власності запропоновано доповнити план рахунків субрахунками 120 «Інноваційна інвестиційна власність» та 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів», а також доповнити Примітки до річної фінансової звітності рядком 060 «Інноваційна інвестиційна власність» та Баланс (Звіт про фінансовий стан) рядком 1016 «Інноваційна інвестиційна власність».

На основі вивчення та аналізу переваг системи управлінського обліку виділено та охарактеризовано основні причини її застосування в інноваційному менеджменті: 1) Обмеженість системи фінансового обліку; 2) Управлінський контроль витрат інноваційної діяльності; 3) Аналіз ефективності інноваційної діяльності; 4) Безпека інформації про інноваційний капітал; 5) Проактивна роль управлінських бухгалтерів. Виділено основні напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу: 1) Структуризація об'єктів інноваційної діяльності в управлінському обліку; 2) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності; 3) Стратегічний управлінський облік інноваційного капіталу; 4) Управлінська звітність про інноваційний капітал підприємства; 5) Аналіз ефективності інноваційної діяльності.

Обґрунтовано, що для практичної реалізації управління інноваційним капіталом підприємства або окремого інноваційного підрозділу найкраще підходить ЗСП, яка має бути реорганізована та адаптована в залежності від специфічних рис інновацій, які створюються на підприємстві. Виділено чотири варіанти удосконалення ЗСП як інструмента системи інноваційного менеджменту: 1) Включення інноваційних показників до наявних перспектив

ЗСП; 2) Перейменування окремих перспектив ЗСП; 3) Виділення нової «інноваційної» перспективи; 4) Створення інноваційної системи показників. Для формування дієвого облікового забезпечення управління інноваційним капіталом українських підприємств обґрунтовано доцільність реорганізації ЗСП шляхом включення інноваційних стратегічних цілей та відповідних показників до наявних перспектив ЗСП. Застосування такого підходу дозволяє удосконалити ЗСП за двома напрямами: 1) Наповнити стратегічну карту підприємства (стратегічна карта 1-го типу) новими «інноваційними» стратегічними цілями та «інноваційними» показниками; 2) Розробити окрему інноваційну стратегічну карту (стратегічна карта 2-го типу) для підприємства або окремого підрозділу.

Запропоновано доцільність розвиту управлінської звітності щодо інноваційного капіталу за наступними трьома напрямами: 1) Удосконалення системи об'єктів управлінського обліку; 2) Застосування методів управлінського обліку до інноваційного капіталу підприємства; 3) Удосконалення управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства. З метою об'єднання різних видів та типів управлінських звітів з інноваційного капіталу в широкому розумінні в єдину систему удосконалено їх класифікацію шляхом виділення, аналізу та обґрунтування на прикладі програмних продуктів «ERP Odoo» та «BSC Designer» двох типів звітів – узагальнюючих та спеціалізованих звітів з інноваційного капіталу.

Виділено та обґрунтовано основні причини необхідності додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства: 1) Необхідність удосконалення оцінки вартості підприємства; 2) Розвиток політики інвестування та фінансування інновацій; 3) Здатність системи бухгалтерського обліку забезпечувати додаткове розкриття; 4) Вирішення агентської проблеми між інноваційним менеджментом та зовнішніми стейкхолдерами; 5) Покращання прогнозування результатів інноваційної діяльності на ринках інновацій; 6) Залучення талановитих учасників до складу інноваційних команд. В результаті аналізу переваг та недоліків, які забезпечує

додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, було розроблено механізм додаткового розкриття такої інформації. В його основу покладено баланс інтересів (забезпечення ефективності ринку інновацій, спонукання стейкхолдерів до прийняття необхідних рішень) та ризиків (погіршення інноваційної ефективності підприємства), які виникають у підприємства в результаті його здійснення. Розроблено методику підготовки до додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал.

В результаті проведення порівняльного аналізу засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал було встановлено, що в них на сьогодні відсутня єдність стосовно того, яку інформацію слід розкривати. Наявні засоби регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства передбачають використання різних форм розкриття (інтегрований звіт, звіт зі сталого розвитку, звіт про управління, нефінансовий звітність, примітки до фінансової звітності, складова корпоративного або інтегрованого звіту), що підкреслює необхідність проведення досліджень в цій сфері в напрямі їх уніфікації та розробки найбільш ефективних форм розкриття.

Виділено два шляхи удосконалення порядку розкриття інформації про інноваційний капітал для вітчизняних підприємств: 1) Доповнення комплексного звіту, що забезпечує додаткове розкриття інформації, розділом про інноваційний капітал; 2) Додавання до приміток до річної фінансової звітності розділу XVI «Інноваційний капітал». Їх використання сприятиме покращенню візуалізації інноваційного потенціалу підприємств, мінімізуючи інформаційний розрив між інноваційним менеджментом та різними групами зовнішніх стейкхолдерів.

Ключові слова: інноваційний капітал, інноваційна діяльність, витрати на дослідження та розробки, інноваційні нематеріальні активи, інноваційні квазі-нематеріальні активи, комплементарні інноваційні активи, інноваційна інвестиційна власність, управлінський облік та управлінська звітність з інноваційного капіталу, система збалансованих показників, розкриття

додаткової облікової інформації, інтегрована звітність, звіт про управління, примітки до річної фінансової звітності.

ABSTRACT

Makarovych V.K. Accounting for the innovative capital of an enterprise: theoretical and methodological aspects. – Manuscript.

Thesis for a doctoral degree in economics, speciality 08.00.09 – Accounting, Analysis and Auditing (by types of economic activity). – Zhytomyr Polytechnic State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2025.

The dissertation research is devoted to identifying patterns and forming scientifically based recommendations on the development of theoretical and methodological aspects of accounting for the innovative capital of an enterprise.

Based on the analysis of the processes of formation and development of the knowledge economy, its specific features and the factors of the development of the accounting system in the conditions of the knowledge economy are highlighted and characterized. As a result of their study, the problems of the development of the accounting system regarding the innovative activity of an enterprise in the conditions of the knowledge economy are identified, and ways of their solution are proposed.

The approaches of economists and accountants to understanding the concept of «innovative activity» are studied, and a discrepancy between them is established, which affects the formation of the methodology for accounting in the system of international accounting standards. The expediency of using the concept of «innovative capital» in accounting based on the resource approach as a set of intellectual resources with different levels of legal formalization, which arise as a result of innovative activity and ensure its implementation, and which independently and in combination with complementary assets ensure the generation of future economic benefits for the enterprise. Innovative capital has the following main characteristics: it is an element of intellectual capital, ensures the generation of future economic benefits, is the result and provides an element of innovative activity,

is based on knowledge, contains legally formalized and informal elements, and depends on the use of complementary assets.

Based on the analysis of information needs and requests of various groups of stakeholders for information on the innovative activity of the enterprise, directions were formed in which the current accounting system should be improved in terms of reflecting the innovative activity of the enterprise: 1) Proposals within the existing model of accounting for innovative activity, implemented in IAS/IFRS and P(S)BO; 2) Proposals for the formation of a new model of accounting for innovative activity.

The development of the knowledge economy, the main resource of which is intellectual capital, has made it necessary to analyze approaches to accounting for research and development costs and find ways to improve them to meet the growing information needs of various groups of stakeholders. The use of accounting conservatism was revealed while developing most international and national accounting standards for the innovative activity of the enterprise. The analysis of international (IAS/IFRS, GAAP US, GAAP UK) and national (P(S)A) systems of accounting standards allowed them to be classified according to their level of conservatism/progressivity. To solve the problem of timely informing stakeholders about innovative activities at the enterprise, it is necessary to reduce the level of accounting conservatism in terms of research and development, as well as expand the space for making professional judgments.

Based on the results of the analysis of scientific works by Ukrainian scientists, the main areas of research aimed at developing accounting for the enterprise's innovative capital were identified: 1) Improving the current model of accounting for research and development costs; 2) Accounting for the main objects of the enterprise's innovative activities; 3) Accounting for innovative products/products; 4) Accounting for innovative projects; 5) Accounting for reserves of innovative activities (innovation reserves); 6) Accounting for financing the enterprise's innovative activities; 7) Management accounting for the costs of innovative activities; 8) Accounting for management of innovative activities; 9) Organization of accounting for the enterprise's innovative activities.

The understanding of accounting as a constitutive system is substantiated, which is an effective means of implementing organizational and social changes, which ensures the formation, ordering, and construction of organizational and social processes through the formation of a new social and organizational order. Based on this understanding, accounting creates economic ideas that are implemented in the objects of accounting for innovative activity, which allows for its more effective management and also ensures the formation of a system of scientific knowledge and understanding of the components and processes of implementing innovative activity of the enterprise.

A critical analysis of the current model of accounting for the innovative capital of the enterprise, implemented in IAS/IFRS and national P(S)A, is carried out. Based on its inconsistency with the growing requirements of users, two options are proposed for its further improvement: 1) Improving the system of criteria used to recognize developments as intangible assets of the enterprise, based on the position of progressivism; 2) Disclosing the Notes to the financial statements more detailed information about the reasons (facts, evidence) for making a decision to capitalize the enterprise's developments as intangible assets. It is proposed to use a mixed option for capitalizing research and development costs, which is based on a capital-forming approach to understanding innovation activity and which involves introducing a new concept of «innovative quasi-intangible assets» into the accounting system.

To expand the possibilities of the accounting system to implement the information function, theoretical and methodological principles for accounting for complementary innovative assets of the enterprise have been developed. It is proposed to reflect them based on two approaches: 1) Accounting for complementary assets as a single asset, which involves their comprehensive assessment as a single asset at fair value; 2) Parallel analytical accounting for complementary assets, which involves the revaluation of the base asset at fair value based on the existence of synergistic effects of a complementary pair of innovative assets.

The feasibility of separating innovative investment property as a separate accounting object from the composition of the intangible assets of the enterprise, which should be assessed at fair value during its current use, is substantiated. To account for an innovative investment property, it is proposed to supplement the chart of accounts with subaccounts 120 «Innovative investment property» and 154 «Acquisition (creation) of intangible assets», as well as to supplement the Notes to the annual financial statements with line 060 «Innovative investment property» and the Balance Sheet with line 1016 «Innovative investment property».

Based on the study and analysis of the advantages of the management accounting system, the main reasons for its application in innovation management were identified and characterized: 1) Limitations of financial accounting system; 2) Management control of innovation activity costs; 3) Analysis of innovation activity efficiency; 4) Security of information about innovative capital; 5) Proactive role of management accountants. The main areas of research on the development of management accounting for innovation capital are highlighted: 1) Structuring of innovation activity objects in management accounting; 2) Management accounting of innovation activity costs; 3) Strategic management accounting of innovative capital; 4) Management reporting on the innovative capital of the enterprise; 5) Analysis of the effectiveness of innovation activity.

It is substantiated that for the practical implementation of the management of the innovation capital of the enterprise or a separate innovation unit, the best suited is the BSC, which should be reorganized and adapted depending on the specific features of innovations created at the enterprise. Four options for improving the BSC as a tool of the innovation management system are identified: 1) Inclusion of innovation indicators in the existing BSC perspectives; 2) Renaming individual BSC perspectives; 3) Allocation of a new innovation perspective; 4) Creation of an innovation system of indicators. To form effective accounting support for the management of the innovation capital of Ukrainian enterprises, the feasibility of reorganizing the BSC by including innovative strategic goals and relevant indicators in the existing BSC perspectives is substantiated. The application of this approach

allows improving the BSC in two directions: 1) Fill the strategic map of the enterprise (strategic map of the 1st type) with new innovative strategic goals and innovative indicators; 2) Develop a separate innovative strategic map (strategic map of the 2nd type) for the enterprise or a separate division.

The feasibility of developing management reporting on innovative capital in the following three directions is proposed: 1) Improving the system of management accounting objects; 2) Applying management accounting methods to the innovative capital of the enterprise; 3) Improving management reporting on the innovative capital of the enterprise. To combine different types of management reports on innovative capital in a broad sense into a single system, their classification was improved by isolating, analyzing, and substantiating two types of reports - general and specialized reports on innovative capital - using the example of the software products «ERP Odoo» and «BSC Designer».

The main reasons for the need for disclosure of accounting information about the enterprise’s innovative capital are highlighted and substantiated: 1) The need to improve the assessment of the enterprise’s value; 2) Development of investment and innovation financing policies; 3) The ability of the accounting system to provide disclosure; 4) Solving the agency problem between innovation management and external stakeholders; 5) Improving the forecasting of the results of innovation activities in innovation markets; 6) Involving talented participants in innovation teams. As a result of the analysis of the advantages and disadvantages provided by disclosure of information about the enterprise’s innovative capital, a mechanism for disclosure of such information was developed. It is based on a balance of interests (ensuring the efficiency of the innovation market, encouraging stakeholders to make the necessary decisions) and risks (deterioration of the enterprise's innovative efficiency) that arise in the enterprise as a result of its implementation. A methodology for preparing for disclosure of accounting information about innovative capital has been developed.

As a result of a comparative analysis of the means of regulating disclosure of accounting information on innovative capital, it was found that they currently lack

unity regarding what information should be disclosed. The existing means of regulating disclosure of accounting information on innovative capital of an enterprise provides for the use of various forms of disclosure (integrated report, sustainable development report, management report, non-financial report, notes to financial statements, a component of a corporate or integrated report), which emphasizes the need to conduct research in this area in the direction of their unification and development of the most effective forms of disclosure.

Two ways of improving the procedure for disclosing information on innovative capital for Ukraininan enterprises are identified: 1) Supplementing the comprehensive report that provides disclosure with a section on innovative capital; 2) Adding section XVI «Innovative capital» to the notes to the annual financial statements. Their use will improve the visualization of enterprises' innovative potential, minimizing the information gap between innovation management and various groups of external stakeholders.

Keywords: innovative capital, innovation activity, research and development costs, innovative intangible assets, innovative quasi-intangible assets, complementary innovative assets, innovative investment property, management accounting and management reporting on innovative capital, balanced scorecard, disclosure of accounting information, integrated reporting, management report, notes to the annual financial statements.

Список публікацій здобувача

Монографії

1. Макарович В.К. *Бухгалтерський облік інноваційного капіталу підприємства: теоретико-методологічні аспекти* : монографія. Берегове: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, 2024. 330 с. (22,5 *друк.арк.*).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Фахові видання категорії А

2. Bacho R., Makarovych V., Tsenkler N. Vectors of development of accounting and analytical support of venture management. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal.* 2019. Vol. 23, Iss. 6. P. 1-6. ***(Scopus).*** (загальний обсяг – 0,7 друк.арк., особисто автора – 0,2 друк. арк.: удосконалено форму звіту про реалізацію інноваційного ризик-проекту підприємства).

3. Lehenchuk S., Ostapchuk T., Raboshuk A., Vyhivska I., Makarovych V. The inverted-u relationship between R&D and profitability: evidence from the Slovak medical device industry. *Intellectual Economics*. 2022. Vol. 16, No. 2. P. 121-137. ***(Scopus).*** (загальний обсяг – 1,05 друк.арк., особисто автора – 0,2 друк. арк.: проведено аналіз поглядів дослідників щодо ролі витрат на дослідження та розробки в забезпеченні прибутковості діяльності підприємства).

4. Lehenchuk S., Tumpach M., Vyhivska I., Makarovych V., Laichuk S. The impact of innovation on the profitability of Slovak pharmaceutical companies. *Marketing and Management of Innovations.* 2022. Vol. 2. P. 184-296. ***(Web of Science).*** (загальний обсяг – 1,05 друк.арк., особисто автора – 0,25 друк. арк.: розроблено та описано U-обернену функцію впливу витрат на дослідження та розробки на прибутковість діяльності підприємства).

5. Lehenchuk S., Zakharov D., Vyhivska I., Makarovych V., Sheveria Ya. The impact of intellectual capital on company financial performance: evidence from the Omani industrial sector. *Investment Management and Financial Innovations.* 2024. Vol. 21(1). P. 343-355. ***(Scopus).*** (загальний обсяг – 1,15 друк.арк., особисто автора – 0,2 друк. арк.: сформовано та проаналізовано бібліометричну карту ключових слів видань за запитом «Інтелектуальний капітал»).

6. Paunov M., Bacho R., Makarovych V., Tsenkler N., Prodius O. Methodological bases of accounting assessment of human capital. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal.* 2019. Vol. 23, Spec. Iss. 2. P. 1-6. ***(Scopus).*** (загальний обсяг –0,65 друк.арк., особисто автора – 0,15 друк. арк.: описано проблему недостовірної оцінки вартості підприємства системою бухгалтерського обліку, зокрема, в частині визнання нематеріальних активів).

7. Poyda-Nosyk N., Bacho R., Makarovych V., Loskorikh G., Hanusych V., Stoika N. The role of international accounting standards in fostering corporate reporting transparency. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. Vol. 2 (55). P. 90-106. ***(Scopus, Web of Science).*** (загальний обсяг – 1,8 друк.арк., особисто автора – 0,4 друк. арк.: проаналізовано погляди вчених щодо ролі міжнародних стандартів обліку в забезпеченні якості облікової інформації).

8. Slatvinska M., Chyzhova T., Grytsay O., Makarovych V., Kholodna J., Dibrova H. Analysis and justification of the choice of a simplified taxation system for sustainable development of small and medium-sized businesses. *Economic Affairs.* 2022. Vol. 67(04). P. 589-600. ***(Scopus).*** (загальний обсяг – 0,9 друк.арк., особисто автора – 0,1 друк. арк.: розглянуто особливості загальної системи оподаткування в Україні).

Фахові видання категорії Б

9. Варцаба В., Макарович В., Лоскоріх Г. Аналіз проблематики обліку інноваційного капіталу в Україні. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*: науковий журнал. 2023. Вип. 4. С. 334-345. (загальний обсяг – 0,65 друк.арк., особисто автора – 0,5 друк. арк.: проаналізовано напрями досліджень щодо розвитку обліку інноваційного капіталу).

10. Вигівська І.М., Макарович В.К., Хоменко Г.Ю. Ризики та особливості венчурного фінансування інноваційних проектів: обліковий аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка.* 2017. Вип. 1 (49). С. 316-319. (загальний обсяг – 0,45 друк.арк., особисто автора – 0,1 друк. арк.: визначено джерела облікової інформації для облікового забезпечення управління венчурним фінансуванням інноваційних проектів).

11. Макарович В. Засоби регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал: порівняльний аналіз. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 6 (15). С. 227-235. (1,0 друк.арк.).

12. Макарович В. К. Комплементарні активи інноваційної діяльності: теоретичні засади обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2023. Вип. 3 (56). С. 34-39. (0,75 друк.арк.).

13. Макарович В. К. Критичний аналіз чинної моделі фінансового обліку інноваційного капіталу та шляхи її розвитку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 1 (107). С. 111-119. (0,9 друк.арк.).

14. Макарович В. К. Напрями досліджень в сфері управлінського обліку інноваційного капіталу. *Журнал «Наукові інновації та передові технології».* 2024. № 4(32). С. 294-307. (0,8 друк.арк.).

15. Макарович В. К. Необхідність обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах економіки знань. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2022. Вип. 2(52). С. 47-54. (0,9 друк.арк.).

16. Макарович В. К. Необхідність розуміння інноваційної діяльності як капіталоутворюючого процесу в системі обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2022. Вип. 3 (53). С. 21-27. (0,8 друк.арк.).

17. Макарович В. К. Потреби і запити користувачів інформації про інноваційний капітал підприємства: проблема релевантності. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2023. Вип. 1 (54). С. 38-45. (0,85 друк.арк.).

18. Макарович В. К. Розвиток стратегічного управлінського обліку інноваційного капіталу на основі збалансованої системи показників. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2024. Вип. 2 (58). С. 32-38. (0,8 друк.арк.).

19. Макарович В. Конститутивна роль бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства. *Облік і фінанси*. 2023. № 2(100). С. 29-37. (1.0 друк.арк.).

20. Макарович В. Механізм додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства. *Економіка, управління та адміністрування*. № 4 (110). С. 47-53. (0,75 друк.арк.).

21. Макарович В. Необхідність розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу в системі інноваційного менеджменту. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: науковий журнал*. 2024. Вип. 5. С. 357-369. (0,8 друк.арк.).

22. Макарович В. Причини необхідності та переваги додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства. *Економіка та суспільство.* 2024. № 70. (0,8 друк.арк.).

23. Макарович В.К. Аналіз шляхів розв'язання дилеми обліку інноваційного капіталу підприємства. *Економіка, управління та адміністрування.* 2023. № 3(105). С. 75-80. (0,7 друк.арк.).

24. Макарович В.К. Комплементарні активи інноваційної діяльності в системі обліку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2024. Вип. 2 (95). С. 60-67. (0,8 друк.арк.).

25. Макарович В.К. Консерватизм облікових стандартів в частині досліджень та розробок підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2022. Вип. 2 (60). С. 138-145. (0,75 друк.арк.).

26. Макарович В.К. Концептуальна проблема обліку інноваційного капіталу підприємства: причини виникнення. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 4 (102). С. 65-71. (0,8 друк.арк.).

27. Макарович В.К. Облік інноваційної інвестиційної власності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2024. Вип. 1 (63). С. 266-274. (0,9 друк.арк.).

28. Макарович В.К. Теоретико-методологічні аспекти формування управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства. *Облік і фінанси*. 2024. № 3 (105). С. 18-29. (1,2 друк.арк.).

29. Макарович В.К. Теоретичні засади обліку інноваційного капіталу на основі ресурсного підходу. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Економіка. 2023. Вип. 1 (61). С. 189-195. (0,65 друк.арк.).

30. Поліщук І. Р., Вигівська І. М., Макарович В. К. Обліково-аналітичне забезпечення управління достовірністю показників фінансової звітності. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2022. Вип. 1(51). С. 17-22. (загальний обсяг – 0,8 друк.арк., особисто автора – 0,2 друк. арк.: обгрунтовано необхідність уніфікації методології обліку необоротних активів).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

31. Макарович В.К. Інноваційний капітал підприємства: обліковий аспект. *Трансформаційні процеси національної економіки в умовах сьогодення : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 квітня 2023 р.).* Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 129-132. (0,1 друк.арк.).

32. Варцаба В.І., Макарович В.К. Інноваційні витрати в банківських установах: облікові аспекти. *Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2023 р.).* Полтава: НУПП, 2023. С. 123-124. (загальний обсяг – 0,1 друк.арк., особисто автора – 0,05 друк. арк.: описано порядок визнання в обліку витрат на створення інновацій).

33. Макарович В.К. Інформаційні запити користувачів щодо інноваційного капітал підприємства. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]: Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 березня 2023 року).* К.: КНЕУ, 2023. С. 96-100. (0,2 друк.арк.).

34. Макарович В.К. Класифікація підходів до обліку інноваційної діяльності підприємства. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України (в умовах воєнного стану та поствоєнний період): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса,*

10-11 листопада 2023 р.). Одеса: НУ «Одеська політехніка», 2023. С. 36-38. (0,1 друк.арк.).

35. Макарович В.К. Проблеми системи бухгалтерського обліку щодо інноваційної діяльності підприємства. *Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики : збірник тез за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (м. Ірпінь, 28 квітня 2023 р.).* Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 379-382. (0,2 друк.арк.).

36. Макарович В.К. Розвиток системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань. *Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції: тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Миколаїв, 22 травня 2023 р.).* Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 82-84. (0,1 друк.арк.).

37. Макарович В.К. Тенденції розвитку теоретико-методологічних засад обліку інноваційного капіталу. *Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 21-22 листопада 2023 р.).* Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2023. С. 41-44. (0,2 друк.арк.).

38. Макарович В.К. Microsoft Power BI як інструмент формування інтерактивної звітності для моніторингу реалізацій товарів. *Розвиток національної економіки України: глобальні виклики, стратегічні пріоритети, реалії та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 9 квітня 2024 р.).* Кременчук: ЦФЕНД, 2024. С.52-55. (0,2 друк.арк.).

39. Макарович В.К. Напрями удосконалення обліку комплементарних активів інноваційної діяльності. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 55-річчю кафедри обліку і оподаткування та 85-річчю від дня народження д. е. н., проф. Б. М. Литвина*

(м. Тернопіль, 26-27 вересня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, Том 1. 2024. С. 173-175. (0,1 друк.арк.).

40. Макарович В., Огородник В., Ценклер Н. Облік інвестиційної нерухомості. *Цифрова економіка і сталий розвиток: новітні тенденції у фінансах, обліку, менеджменті та соціально-поведінкових науках: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Берегове, 26-27 березня 2024 р.).* Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ, 2024. С. 178-180. (загальний обсяг – 0,1 друк.арк., особисто автора – 0,05 друк. арк.: проаналізовано облік інвестиційної нерухомості згідно МСБО 40).

41. Макарович В. К. Проблеми розкриття інформації про інноваційний капітал у фінансовій звітності. *Scientific achievements of contemporary society. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. (м. Лондон, 5-7 грудня 2024 р.)*. London: Cognum Publishing House. P. 821-825. (0,2 друк.арк.).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ……..…..…… 24

ВСТУП …….……..…….. 26

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ……... 41

1.1. Необхідність обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах економіки знань ……... 41

1.2. Сутність та складові інноваційного капіталу підприємства: обліковий аспект ……..……..…. 60

1.3. Потреби і запити користувачів інформації про інноваційний капітал підприємства …….….. 90

Висновки до розділу 1 …….…….……... 113

РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ……... 118

2.1. Основна дилема обліку інноваційного капіталу: сутність, причини виникнення і шляхи вирішення …….. 118

2.2. Проблематика обліку інноваційного капіталу в Україні: класифікаційний аналіз ……..……...…….. 152

2.3. Конститутивна роль бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства …..……....…… 162

Висновки до розділу 2 ……..…….. 178

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ……. 182

3.1. Чинна модель фінансового обліку інноваційного капіталу: критичний аналіз …… 182

3.2. Розвиток методики визнання, обліку та звітування про інноваційний капітал …….……. 196

3.3. Облік та оцінка комплементарних інноваційних активів: теоретичні та методичні аспекти ……..… 212

3.4. Облік інноваційної інвестиційної власності …...…….. 247

Висновки до розділу 3 ……..……..…..……...……... 267

РОЗДІЛ 4. УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ……..…….…….. 271

4.1. Необхідність та напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу в системі інноваційного менеджменту ……..…..……. 271

4.2. Розвиток управлінського обліку інноваційного капіталу на основі збалансованої системи показників ……. 294

4.3. Розвиток управлінської звітності з інноваційного капіталу ……...……. 324

Висновки до розділу 4 ……..…….. 344

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ЗАСОБІВ ДОДАТКОВОГО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІННОВАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ……...…….. 350

5.1. Причини необхідності, переваги та недоліки додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства ..…..…….…… 350

5.2. Порівняльний аналіз засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства ……..……...…….. 379

5.3. Шляхи розвитку додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства …..…… 399

Висновки до розділу 5 ……...…… 422

ВИСНОВКИ ……..……..……... 426

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ……...……... 436

ДОДАТКИ ……..……...……... 473

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

ЗСП – Збалансована система показників

ІСП – Інноваційна система показників

КСП – Колаборативна система показників

МСФЗ – Міжнародні стандарти фінансової звітності

НДДКР – Науково-дослідні та дослідницько-конструкторські розробки

НП(С)БО – Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку

ООН – Організація об’єднаних націй

П(С)БО – Положення (стандарт) бухгалтерського обліку

ССП – Систематична система показників

США – Сполучені штати Америки

<IR> – Концепція інтегрованої звітності

ASC – Кодифікація стандартів бухгалтерського обліку

CRM – Управління взаємовідносинами з клієнтами

DVFA – Товариство інвестиційних професіоналів у Німеччині

EFFAS – Європейська Федерація спільнот фінансових аналітиків

EFRAG – Європейська консультативна група з фінансової звітності

ERP – Планування ресурсами підприємства

ESG – Екологічні, соціальні та управлінські (урядування)

FASB – Рада зі стандартів фінансового обліку

FRS – Стандарти фінансової звітності

GAAP J – Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку Японії

GAAP UK – Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку Великобританії

GAAP US – Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку США

GRI – Глобальна ініціатива звітності

IAS – Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку

IFRS – Міжнародні стандарти фінансової звітності

IIRC – Міжнародний комітет з інтегрованої звітності

NDA – Договір про нерозголошення

R&D – Дослідження та розробки

ROI – Віддача від інвестицій

SASB – Рада зі стандартів обліку в сфері сталого розвитку

SFAS – Положення про стандарти фінансового обліку

SSAP – Положення про стандартну практику бухгалтерського обліку

ВСТУП

Актуальність теми. Формування та розвиток економіки знань, визначальною особливістю якої є орієнтація на ефективне управління ресурсами підприємства, що базуються на знаннях[*], спричинили появу значної кількості викликів до бухгалтерського обліку як соціальної та інституційної практики, що розвивається та еволюціонує разом із розвитком суспільства, економічних відносин та технологій. Основним серед таких викликів є необхідність розвитку облікового відображення та розкриття інформації про інноваційну діяльність підприємства, щоб задовольнити зростаючі інформаційні потреби внутрішніх (інноваційний менеджмент, суб'єкти корпоративного управління) та зовнішніх стейкхолдерів (наявні та потенційні інвестори й позичальники), заінтересованих в досягненні поставлених підприємством інноваційних цілей.

Побудова актуальної та релевантної сучасним економічним реаліям системи бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства передбачає необхідність: 1) Аналізу та врахування вимог, запитів та потреб різних груп стейкхолдерів в інформації про інноваційну діяльність; 2) Виявлення специфічних особливостей інноваційного капіталу як об'єкта облікового спостереження; 3) Виявлення та аналізу недоліків і концептуальних проблем чинної системи фінансового обліку щодо відображення витрат на дослідження та розробки, інвестицій в інновації, нематеріальних активів, а також розробки шляхів їх вирішення; 4) Вивчення та використання ефективних інструментів реалізації управлінського обліку для забезпечення інформаційної підтримки інноваційного менеджменту; 5) Розвитку засобів додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал.

[*] Україна посідає 62 місце зі 141 країни в Глобальному індексі знань 2024 і 6 місце з 35 країн з високим рівнем людського розвитку [201], що підкреслює наявність високого потенціалу у працівників вітчизняних підприємств щодо формування та розвитку інноваційного капіталу.

Створення ефективної системи бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства сприяє удосконаленню інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень інноваційним менеджментом підприємства та суб'єктами корпоративного управління, а також наданню релевантної та достовірної фінансової і нефінансової інформації зовнішнім стейкхолдерам, що забезпечує зменшення рівня невизначеності у них щодо досягнення підприємством поставлених тактичних та стратегічних інноваційних цілей, а також підвищує рівень прозорості діяльності підприємства перед суспільством.

Теоретичну основу проведеного дослідження склали праці зарубіжних та вітчизняних вчених, які вивчали сутність та складові інноваційного капіталу, визначали його роль в підвищенні економічної ефективності підприємств – К. Аппенберг, М. Брессел, Ю.О. Головчук, Ц. Гріліхес, Й. Гровіц, Л. Едвінссон, Е. Еннен, Т. Кійек, Л.І. Курило, М. Макелрой, П. Мілгром, М. Мелоун, Е. Пенроуз, Б. Рейд, П.М. Ромер, Ф.Т. Ротаермел, О.М. Собко, В.В. Стадник, Д. Тіс, Е. Уллберг, Р.М. Унгер, І.В. Федулова, М. Чеканйолі, Й.А. Шумпетер. Обґрунтування необхідності розвитку системи бухгалтерського обліку в умовах формування економіки знань базувалось на вивченні наукових публікацій Д. Андронудіса, Р. Баркера, М.І. Бондаря, Н. Бонтіса, М. Бресселa, Н. Буха, Б.І. Валуєва, О.С. Височана, Л.О. Волощук, Дж. Гатрі, В.В. Гика, Л.В. Гнилицької, Б. Грабінської, С. Грюбера, Т. Гюнтера, А. Дамодорана, Ю. Даума, Ж. Дюмаса, Л. Едвінссона, Д. Жіноглу, З.М.-В. Задорожнього, С. Зембона, Я.О. Ізмайлова, А. Каллімачі, Л. Канібано, О.В. Кантаєвої, Р. Каплана, С.М. Кафки, Н.Б. Кащеної, Дж.А. Коена, Я.Д. Крупки, Н.В. Курган, П.О. Куцика, Б. Лева, С.В. Лабунської, С.Ф. Легенчука, М.Дж. Марда, Г. Маркаріана, Б. Марра, Ф. Мацці, У. Мозера, Д. Монкіардіні, Й. Моурітсена, О.І. Носовець, М.С. Ньюмена, Л. Пенга, С.Х. Пенмана, Л.М. Пилипенка, А. Пуки, М.С. Пушкаря, Р. Рейллі, Ф. Саллівана, Р. Слека, П.А. Сміт, А. Тейшейри, С.Д. Хайдена, Дж.Р. Хітчнера, І. Цалавутаса, Ф. Цолігкаса, Т. Сугіанніса,

О.В. Усатенко, Н. Хеллмана, Дж. Чена, Р.Т. Шортрідж, Й. Шена, В. Шультце, Й. Янга, І.Й. Яремка.

Обґрунтування конститутивної ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства здійснено на основі використання досліджень Ш. Бей, Т. Бейкера, В.М. Жука, М. Карлсон-Уоллла, Р. Лауфліна, П. Міллера, Й. Моурітсена, Р. Нельсона, М. Пауера, С. Ревелліно, Й. Хансена, К.О. Хансена, А. Хоупвуда, Ч. Чепмена, І.А. Юхименко-Назарук. Для розробки шляхів удосконалення додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства використано напрацювання С. Абхайаванса, М.Д. Аморе, Р. Баркера, Л. Беллори, К. Бернарді, Ш. де Вільєрса, Дж. Гатрі, Д.В. Георгієвої, Т.В. Гуентера, Л. Дагіліене, Р. Даініене, І. Діка, Д. Діонісіу, Д. Ендрюса, Д. Жіноглу, Д. Кормьєра, К. Кріскуоло, С. Купера, М. Леду, А. Леннарда, М. Луковіча, Дж. Мартін де Кастро, Ф. Мацці, К.Дж. Мерклі, О.А. Мошковської, С. Пенмана, А. Сальві, С. Сантіса, С. Семенової, А. Сімпсона, Р. Слека, А.В. Старка, А. Тамайо, А. Тейшейри, О.В. Фоміної, В.Ю. Царука, І. Цалавутаса, Ф. Цолігкаса, У. Шарми.

При цьому незважаючи на розвиток економіки знань, збільшення кількості інноваційно-містких підприємств у світі та актуальність вирішення проблеми розвитку теоретико-методологічних аспектів облікового забезпечення інноваційної діяльності підприємства та розкриття інформації про неї зовнішнім стейкхолдерам, на сьогодні відсутні глибокі комплексні дослідження, які б дозволили сформувати комплексну систему бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства. Все вищезазначене обґрунтовує актуальність теми дослідження, окреслює його мету та завдання.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основний зміст дисертаційної роботи становлять результати наукових досліджень, які проводились протягом 2022-2024 рр. відповідно до плану науково-дослідних робіт Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ за темою

«Функціонування системи фінансів, обліку та оподаткування в умовах дії глобальних факторів впливу на інноваційний розвиток економіки» (державний реєстраційний номер 0121U113720), в рамках якої авторкою удосконалено інформаційне забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств та запропоновано методику формування облікової інформації про інноваційні квазі-нематеріальні активи; а також Державного університету «Житомирська політехніка» за темою «Концепція добровільного розкриття облікової інформації: теорія, методологія, організація» (державний реєстраційний номер 0121U113631), де авторкою розроблено пропозиції щодо додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал за допомогою різних видів спеціалізованих звітів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення закономірностей та формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку теоретико-методологічних аспектів бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства. Поставлена мета зумовила визначення та вирішення таких завдань:

– виявити необхідність обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах економіки знань;

– обґрунтувати сутність та складові інноваційного капіталу підприємства в системі бухгалтерського обліку;

– визначити потреби і запити користувачів облікової інформації про інноваційний капітал підприємства;

– обґрунтувати сутність, виявити причини виникнення та визначити шляхи вирішення основної дилеми обліку інноваційного капіталу;

– визначити сучасні проблеми обліку інноваційного капіталу в Україні та проаналізувати шляхи їх вирішення;

– визначити і обґрунтувати конститутивну роль бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства;

– виявити недоліки та шляхи розвитку чинної моделі фінансового обліку інноваційного капіталу;

– удосконалити методики визнання, обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства;

– розробити теоретико-методологічні аспекти бухгалтерського обліку та оцінки комплементарних інноваційних активів;

– розробити теоретико-методологічні аспекти бухгалтерського обліку інноваційної інвестиційної власності;

– встановити необхідність та обґрунтувати напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу в системі інноваційного менеджменту;

– удосконалити методику управлінського обліку інноваційного капіталу на основі збалансованої системи показників;

– розробити організаційно-методичні аспекти формування управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства;

– визначити причини необхідності, переваги та недоліки додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, а також розробити методику підготовки до здійснення такого розкриття;

– виявити та обґрунтувати переваги та недоліки сучасних засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства;

– виявити та удосконалити змістовне наповнення засобів додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал для вітчизняних підприємств.

Об'єктом дослідження є система бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні аспекти бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства.

Методи дослідження. Методологічним базисом дисертаційної роботи є загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання економічних явищ і процесів, а також теорія інноваційного капіталу підприємства, інституційна теорія обліку, стейкхолдерська теорія обліку, концепція релевантності

облікової інформації, концепції облікового консерватизму та прогресизму, концепції квазі-активів та комплементарних активів, концепція чутливості облікової інформації. Для вирішення поставлених в дисертації завдань використано наступні методи наукового дослідження: історичний аналіз – для аналізу формування порядку облікового відображення витрат на дослідження та розробки в системі обліку, для аналізу розвитку системи регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал; порівняльний аналіз – для аналізу підходів дослідників щодо розуміння поняття «інноваційний капітал», для визначення рівня консервативності облікових стандартів в різних країнах світу щодо витрат на дослідження та розробки, для визначення переваг від використання засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал; класифікаційний аналіз – для аналізу видів суб'єктів, що формують інформаційні потреби і запити щодо інноваційної діяльності, для виділення напрямів конститутивного впливу системи обліку, для виділення шляхів удосконалення обліку комплементарних активів інноваційної діяльності; декомпозиційний аналіз – для встановлення причин втрати релевантності обліковою інформацією в частині інноваційного капіталу підприємства, для формування варіантів розвитку обліку витрат на дослідження та розробки в напрямі забезпечення їх прогресизму; алгоритмічний – для визнання та обліку інноваційної інвестиційної власності; моделювання – для відображення ролі інноваційного капіталу в процесі реалізації інноваційної діяльності, для аналізу впливу економіки знань на удосконалення системи бухгалтерського обліку, для виділення шляхів розвитку систем облікових стандартів в частині обліку інноваційного капіталу підприємства; для формування розуміння ролі бухгалтерського обліку в функціонуванні соціально-економічних інститутів; для розробки стратегічної карти інноваційно-місткого підприємства; для формування механізму додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства.

Інформаційну базу досліджень складають вітчизняні та зарубіжні наукові праці (дисертації, монографічні дослідження, наукові статті, матеріали науково-практичних конференцій з теорії та методології бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу, нематеріальних активів, витрат на дослідження та розробки, облікового забезпечення інноваційної діяльності), нормативні документи з регулювання бухгалтерського обліку та порядку оприлюднення фінансової та інтегрованої звітності, довідкові та інформаційні видання професійних бухгалтерських організацій, Інтернет-матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретичних та методологічних аспектів бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства. Це дозволило виділити й обґрунтувати сукупність наукових положень, серед яких:

вперше:

– обґрунтовано конститутивну роль бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства, виходячи з якої система обліку є сукупністю процедур та практик з обробки даних про інноваційний капітал підприємства та їх перетворення на економічні ідеї, які через здійснення конститутивного впливу (загального або через окремі обчислювальні практики) здатні коригувати економічну поведінку стейкхолдерів, що в цілому сприяє підвищенню ефективності інноваційної діяльності підприємства;

– розроблено теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку інноваційних квазі-нематеріальних активів (обґрунтування сутності, критеріїв визнання (відповідність вимогам технічної можливості, намірів завершення процесу створення інноваційного продукту, а також запланованості розробок), оцінки, перекласифікації, відображення на рахунках обліку та в фінансовій й інтегрованій звітності), що дозволяє сформувати додаткову релевантну інформацію про процес створення інноваційного капіталу підприємства для задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів;

– розроблено теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку комплементарних інноваційних активів підприємства (сутність та характеристика, класифікація, визнання, оцінка, варіанти обліку (як однієї одиниці обліку та як двох окремих активів), відображення на рахунках та в управлінській (Звіт про комплементарні інноваційні активи), фінансовій й інтегрованій звітності), що дозволяє зменшити рівень інформаційної невизначеності щодо здатності підприємства успішно завершити інноваційний проєкт та досягти поставлених стратегічних інноваційних цілей;

– введено до складу об'єктів бухгалтерського обліку новий об'єкт «інноваційна інвестиційна власність», розроблено теоретико-методологічні засади його визнання, оцінки й відображення в системі обліку та звітності, а також розроблено проект НП(С)БО «Інноваційна інвестиційна власність», що сприяє підвищенню рівня прозорості облікової інформації про наявний на підприємстві інноваційний капітал;

удосконалено:

– розуміння сутності та характеристик інноваційного капіталу підприємства в бухгалтерському обліку на основі використання капіталоутворюючого базису до розуміння ролі інноваційної діяльності на підприємстві, що дозволило сформувати теоретичні засади для побудови системи бухгалтерського обліку інноваційного капіталу;

– класифікацію користувачів облікової інформації щодо інноваційної діяльності підприємства та характеристику їх інформаційних потреб і запитів, що дозволило ідентифікувати причини втрати релевантності обліковою інформацією щодо інноваційного капіталу підприємства, яка генерується чинною системою обліку;

– класифікацію варіантів реорганізації збалансованої системи показників для формування облікового забезпечення управління інноваційним капіталом підприємства, а також порядок організації процесу побудови стратегічних карт 1-го (стратегічна карта підприємства, доповнена інноваційними цілями) та 2-го типу (стратегічна карта окремого інноваційного

підрозділу/підприємства), що сприяє підвищенню ефективності функціонування системи інноваційного менеджменту;

– порядок формування двох типів управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства в її широкому розумінні (узагальнюючі та спеціалізовані) на основі застосування можливостей програмних продуктів «ERP Odoo» та «BSC Designer», використання яких забезпечує надання інформації про інноваційну діяльність підприємства за змістом та у вигляді, необхідному для здійснення її оперативного та стратегічного управління інноваційним менеджментом;

– методику підготовки до додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, що базується на врахуванні інформаційних потреб стейкхолдерів, рівні конфіденційності облікової інформації та яка дозволяє мінімізувати ризики погіршення інноваційної ефективності й сприяє спонуканню стейкхолдерів до прийняття необхідних підприємству рішень щодо інноваційної діяльності (розпочинання чи продовження інвестування, фінансування, кредитування тощо);

– змістовне наповнення та форму розкриття інформації про інноваційний капітал на вітчизняних підприємствах шляхом доповнення комплексних звітів, які забезпечують додаткове розкриття, розділом про інноваційний капітал, що включає блоки «Фінансова інформація» та «Нефінансова та нарративна інформація», а також шляхом додавання до приміток до річної фінансової звітності розділу XVI «Інноваційний капітал», що покращує візуалізацію інноваційного потенціалу підприємства та створює передумови для прийняття зовнішніми стейкхолдерами ефективних рішень;

дістали подальшого розвитку:

– ідентифікація та обґрунтування сутності факторів, що впливають на розвиток системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань (нові економічні умови функціонування підприємств, нові нормативні вимоги щодо звітування підприємств, вимоги суспільства щодо функціонування підприємств на засадах сталого розвитку), що дозволяє виокремити проблеми

та сформувати шляхи удосконалення бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства;

– обґрунтування сутності основної дилеми обліку витрат на дослідження та розробки, причин її виникнення та шляхів її вирішення на основі переходу від консерватизму до прогресизму облікових практик (розвиток системи відокремленого звітування про дослідження та розробки, розвиток чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки), що дозволяє привести систему бухгалтерського обліку у відповідність до вимог користувачів облікової інформації в умовах формування та розвитку економіки знань;

– ідентифікація та обґрунтування напрямів досліджень щодо розвитку обліку інноваційної діяльності в Україні, що дозволило виділити тенденції розвитку теоретико-методологічних засад обліку інноваційного капіталу підприємства (усунення методологічних проблем чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки; об’єктна структуризація інноваційної діяльності підприємства в системі бухгалтерського обліку; удосконалення методики обліку суміжних з інноваційною діяльністю бізнес-процесів; посилення управлінської орієнтації обліку інноваційного капіталу та забезпечення його регламентації);

– проведення критичного аналізу чинної моделі фінансового обліку витрат на дослідження та розробки, реалізованої в IAS/IFRS та НП(С)БО, що дозволило виділити два варіанти її розвитку (удосконалення системи критеріїв, визнання розробок як нематеріальних активі; розкриття в примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про причини капіталізації розробок), впровадження яких сприятиме підвищенню релевантності та прозорості облікової інформації про інноваційний капітал підприємства;

– обґрунтування причин необхідності та напрямів досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу в системі інноваційного менеджменту підприємства, що сприяє формуванню шляхів її

реформування та адаптації у відповідності до інформаційних потреб та запитів суб'єктів управління інноваційною діяльністю;

– порівняльний аналіз засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, що дозволив виявити найбільш ефективні нормативно визначені практики та світові тенденції щодо додаткового розкриття облікової інформації, які можуть використовуватись вітчизняними підприємствами для зменшення рівня інформаційної невизначеності у зовнішніх стейкхолдерів щодо інноваційної діяльності підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, пропозиції та рекомендації, що були одержані здобувачем в результаті написання дисертації, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані в процесі формування системи облікового забезпечення управління інноваційним капіталом підприємства, а також для забезпечення ефективної інформаційної взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами щодо досягнення підприємством тактичних та стратегічних інноваційних цілей, зокрема:

на державному рівні:

– розробка проекту Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Інноваційна інвестиційна власність», що узагальнює пропозиції до обліку інноваційної інвестиційної власності та пов'язані з ними вимоги до розкриття інформації в фінансовій звітності («Професійна організація аудиторів, бухгалтерів та викладачів ОКД», довідка № 25.06/24-1 від 25.06.2024 р.).

на регіональному рівні:

– розробки, пов'язані з удосконаленням: методики формування облікової інформації про інноваційні квазі-нематеріальні активи, комплементарні інноваційні нематеріальні активи, інноваційну інвестиційну власність; методики управлінського обліку інноваційного капіталу на основі використання системи збалансованих показників; методики оприлюднення

додаткової облікової інформації про інноваційний капітал підприємства за допомогою інтегрованих звітів та звіту про управління (Закарпатська обласна військова адміністрація, Департамент економічного та регіонального розвитку, довідка № 03.1-09/828 від 13.12.2024 р.);

на рівні суб'єктів господарювання:

– рекомендації щодо побудови та запровадження збалансованої системи показників, що забезпечує інтегроване вимірювання ефективності інновацій у взаємозв'язку з визначеною стратегією, контроль за процесом реалізації інноваційної діяльності (ТОВ «ТЕК ЗАХІДТРАНССЕРВІС», довідка № 08/1 від 08.11.2024 р.);

– розробки, пов'язані з удосконаленням змістовного наповнення Звіту про управління в частині інформації про інноваційний капітал підприємства: пропозиції щодо розкриття фінансової інформації про інноваційні нематеріальні активи та витрати на дослідження та розробки підприємства; пропозиції щодо розкриття нефінансової та наративної інформації про порядок реалізації професійних суджень щодо інноваційного капіталу (ТОВ «СІНГЛСТОР УКРАЇНА», довідка № 0312 від 03.12.2024 р.);

– методичні та організаційні рекомендації щодо удосконалення процедури додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал та удосконалення системи інформаційної безпеки підприємства (ТОВ «Консалтингова компанія «СІДКОН», довідка № 43 від 4.12.2024 р.);

– розробки щодо удосконалення внутрішньої звітності про інноваційний капітал на основі використання систем ERP-класу («Управлінський баланс», «Управлінський звіт про доходи і витрати», «Управлінський звіт про фінансові результати») та розробки щодо удосконалення Приміток до річної фінансової звітності та Звіту про управління в частині доповнення інформації про елементи інноваційного капіталу підприємства (ПП «АСТРА ДІА», довідка № 67-Д від 19.11.2024 р.);

– рекомендації щодо удосконалення системи стратегічного управлінського обліку інноваційного капіталу на основі застосування

збалансованої системи показників шляхом розробки стратегічної карти підприємства із виділенням стратегічних інноваційних цілей та системи показників, що характеризують інноваційну діяльність та визначають її місце в реалізації стратегії підприємства (ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ», довідка № 1120-01 від 20.11.2024 р.);

– пропозиції щодо розширення приміток до річної фінансової звітності та розкриття інформації щодо елементів інноваційного капіталу підприємства, інноваційних витрат на розробки та їх капіталізації як інноваційних нематеріальних активів, капітальних інвестицій в інноваційний капітал в умовах надзвичайних викликів (Виробничо-комерційна фірма «Агропродресурси», довідка № 114-Н/24 від 29.11.2024 р.)

– пропозиції щодо організації та ведення управлінського обліку інноваційних активів, капітальних інвестицій та витрат на дослідження і розробки підприємства в умовах комп'ютеризації облікового процесу для удосконалення процесу розробки системи управлінського обліку в «ERP Odoo» (ГО «ОСА Україна», довідка № 88-МВ від 10.12.2024 р.);

на рівні закладів вищої освіти:

– пропозиції щодо: формування навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Бухгалтерський облік (загальна теорія)», «Фінансовий облік», «Звітність підприємств», «Облік і оподаткування в зарубіжних країнах», «Управлінський облік», «Облік і оподаткування в управлінні підприємством», «Міжнародні облікові системи та стандарти», «Інтегрована звітність» для студентів спеціальності 071 Облік і оподаткування освітніх рівнів «бакалавр» та «магістр»; розробки освітньо-професійної програми «Міжнародний облік і оподаткування» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, а також тематики кваліфікаційних робіт магістрів спеціальності 071 Облік і оподаткування, підготовка яких здійснюється на кафедрі обліку і аудиту (Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, довідка № 313/2024 від 06.12.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі відображені в ній висновки та положення наукової новизни, що виносяться на захист, були одержані автором особисто. Внесок здобувача у публікації, написані у співавторстві, визначено окремо в списку опублікованих робіт.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, викладені у дисертації, доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на 11 міжнародних і всеукраїнській наукових, науково-методичних та науково-практичних конференціях, зокрема: «Трансформаційні процеси національної економіки в умовах сьогодення» (м. Київ, 8 квітня 2023 р.); «Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи» (м. Полтава, 23 листопада 2023 р.); «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 31 березня 2023 року); «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України» (в умовах воєнного стану та поствоєнний період)» (м. Одеса, 10-11 листопада 2023 року); «Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики» (м. Ірпінь, 28 квітня 2023 р.); «Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції» (м. Миколаїв, 22 травня 2023 р.); «Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції» (м. Херсон – м. Хмельницький, 21-22 листопада 2023 р); «Розвиток національної економіки України: глобальні виклики, стратегічні пріоритети, реалії та перспективи» (м. Кременчук, 9 квітня 2024 р.); «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні» (м. Тернопіль, 26-27 вересня 2024 р.); «Цифрова економіка і сталий розвиток: новітні тенденції у фінансах, обліку, менеджменті та соціально-поведінкових науках» (м. Берегове, 26-27 березня 2024 р.); «Scientific achievements of contemporary society» (м. Лондон, 5-7 грудня 2024 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 41 наукову працю загальним обсягом 49,25 друк. арк. (особисто автора – 42 друк. арк.), з

яких: 1 монографія; 29 статей у наукових виданнях (з них 7 – у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science; 22 – у наукових фахових виданнях України); 11 тез доповідей і матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 504 сторінках друкованого тексту, обсяг основної частини – 415 сторінок. Робота містить 21 таблицю, 36 рисунків та 15 додатків. Список використаних джерел налічує 362 найменування на 38 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Необхідність обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах економіки знань

Розвиток бухгалтерського обліку значною мірою відбувається під впливом зовнішніх суб'єктів, які висувають до нього нові вимоги, внаслідок чого вчені в сфері обліку намагаються удосконалити його та привести у відповідність до цих вимог. З іншого боку, структура системних складових бухгалтерського обліку є достатньо комплексною і незмінною внаслідок існування традицій щодо виділення об'єктів обліку та більш аналітичних їх елементів, виходячи з яких формується система бухгалтерських стандартів, план рахунків та структура фінансової звітності, що нормативно закріплені до використання підприємствами. Така традиційність та сталість бухгалтерської методології є однією з переваг, що забезпечує цілісність бухгалтерської науки, а з іншого боку, є причиною часткової невідповідності облікової інформації, що генерується системою обліку, зростаючим вимогам і потребам користувачів.

Одним із прикладів такої ситуації є відсутність комплексного набору об'єктів в системі обліку, що характеризують інноваційну діяльність підприємства, хоча в останні два десятиліття даний вид діяльності для значної кількості підприємств має вагоме значення в забезпеченні їх прибутковості, про що відмічають Е. Уллберг, Л. Едвінссон та К. Лін Йех-Йун [340, с. 3]. Передусім, це пов'язано з формуванням економіки знань, де ефективне використання активів інтелектуальної природи є основним завданням для менеджменту підприємств, на що мають відреагувати науковці в сфері бухгалтерського обліку. В умовах економіки знань їх виробництво та експлуатація відіграють вирішальну роль в створенні багатства як на рівні

підприємства, так і на рівні держави в цілому. Матеріальний і фінансовий капітал поступово витісняється капіталом знань, якому все більше приділяється увага менеджментом підприємств, оскільки саме від його ефективного використання значною мірою залежить процес створення довгострокової вартості. В умовах економіки знань втрачається пріоритетність фізичної праці у порівнянні з інтелектуальною діяльністю в результаті якої створюються інноваційні продукти. Тому здатність підприємства до здійснення інновацій та потенціал його майбутнього інноваційного розвитку займають важливе значення при оцінці доцільності здійснення інвестиційних та позикових рішень постачальниками капіталу.

На сьогодні з'являється все більше свідчень та доказів стосовно того, що основні ресурси економіки знань – інноваційна діяльність та нематеріальні активи трансформують економіку та стимулюють економічне зростання. Ті компанії, які здійснюють значні та якісні інвестиції в інтелектуальний капітал або капітал знань, швидше зростають, оскільки він забезпечує більш високу продуктивність у порівнянні з традиційними матеріальними ресурсами, однак його використання також супроводжується виникненням значних ризиків.

Іншою причиною необхідності удосконалення чинної системи обліку в частині забезпечення комплексного відображення інноваційної діяльності підприємств є зміна нормативних вимог до суб'єктів формування звітності, які також удосконалюються під впливом економіки знань. Наслідком таких змін є поява нових видів звітності, які передбачають необхідність розкриття інформації про особливості здійснення інноваційної діяльності та її результати, інноваційні перспективи та стратегії підприємства для зовнішніх користувачів. Зокрема, необхідність формування з 2018 року українськими підприємствами Звіту про управління, в якому необхідно розкривати інформацію за напрямом «Дослідження та інновації», що є прикладом гармонізації національної системи обліку з міжнародним обліковим законодавством, зокрема, з Директивами 2013/34/ЄС та 2014/95/ЄС.

Окрім цього, в останнє десятиліття значного поширення в світі набула тенденція оприлюднення підприємствами різних видів інтегрованих звітів, спрямованих на розкриття інформації про роль підприємства в забезпеченні сталого розвитку (інтегровані звіти (<IR>), звіти зі сталого розвитку, звіти про управління, звіти про соціальну відповідальність, нефінансові звіти, ESG-звіти, звіти про інтелектуальний капітал тощо), зокрема, і в контексті здійснення ними інноваційної діяльності. Тому для наповнення елементів таких нових видів звітів достовірною та релевантною фінансовою, нефінансовою та нарративною інформацією необхідним є удосконалення чинної системи бухгалтерського обліку в напрямі розробки комплексної системи облікового відображення інноваційної діяльності підприємств.

Необхідність удосконалення чинної системи обліку в умовах економіки знань визначається виходячи як з логічних висновків вчених, одержаних в результаті аналізу змін економічних умов функціонування підприємств, в результаті появи негармонізованих повною мірою з системою обліку нормативних вимог щодо складання нових форм розкриття інформації для заінтересованих користувачів, а також в результаті появи загальносуспільних вимог щодо необхідності функціонування підприємств на засадах сталого розвитку (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Фактори розвитку системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань

1) Нові економічні умови функціонування підприємств. Той факт, що система бухгалтерського обліку має змінюватись з розвитком економіки, з трансформацією підходів до управління підприємствами, зростанням існуючих і появою нових запитів користувачів облікової інформації, не заперечується переважною більшістю вчених в сфері обліку. Яскравим прикладом чого є поступова трансформація національної системи бухгалтерського обліку після набуття незалежності України, що зумовило перехід від планової до ринкової економіки. Зміна економічних умов спричинила необхідність побудови нової, ринково-орієнтованої системи обліку, яка враховувала особливості функціонування приватних підприємств і корпоративного бізнесу, інформаційні потреби менеджменту та постачальників капіталу, які з'явились на ринку (інвесторів, кредиторів, інституційних інвесторів тощо).

В той же час, формування і розвиток економіки знань на сьогодні ще не сприймається вченими в якості відправної точки, яка повинна послужити поштовхом для удосконалення чинної системи бухгалтерського обліку. Підтвердженням цього є високий рівень консерватизму щодо стандартів з бухгалтерського обліку витрат на дослідження і розробки та внутрішньостворених нематеріальних активів, які залишаються майже незмінними з моменту їх запровадження у 1970-х роках. Однак, система міжнародних стандартів була сформована в період, коли основним рушієм розвитку економіки були виробничі підприємства, внаслідок цього в них для обліку нематеріальних активів переважно встановлені такі ж правила, як і для матеріальних активів. В результаті чого значна кількість витрат, що мають нематеріальний характер (витрати на дослідження, створення торгових марок, підвищення вартості людського капіталу), протягом звітного періоду списуються на фінансові результати діяльності підприємства і не підлягають капіталізації.

Відсутність значної кількості неідентифікованих і некапіталізованих нематеріальних об'єктів в системі обліку вважається основною причиною

існування розриву між бухгалтерською та ринковою оцінками компаній, яка і є передумовою появи гудвілу в їх балансах. Тому за допомогою фінансової звітності на сьогодні неможливо достовірно оцінити вартість підприємства, оскільки вона значно відрізняється від ринкової оцінки. Внаслідок цього чинні підходи до бухгалтерського обліку нематеріальних активів та інших об'єктів інноваційної природи є предметом нищівної критики з боку дослідників в сфері обліку, які наголошують на виникненні нових потреб у користувачів облікової інформації, зокрема, щодо інноваційно-містких підприємств.

Одним з основних аргументів на користь такої позиції є значна частка гудвілу у великої кількості світових компаній-лідерів, що частково відображає розрив між ринковою та балансовою вартістю підприємства. За даними інформаційного порталу «Bloomberg tax» у компаній, які входять до складу рейтингу S&P 500's, частка гудвілу складає 3,7 трлн доларів і становить близько 10% від вартості їх активів [349]. Наявність такого значного обсягу гудвілу є свідченням неспроможності чинної системи обліку забезпечити відображення всіх об'єктів нематеріальної природи, наявних на підприємствах, які є основним фактором створення їх економічної вартості. Як відмічає П.Дж. Уоллісон [348], капіталізація затрат на створення об'єктів індустріальної епохи (залізниця, верстати, будівля магазину тощо) та їх включення до складу бухгалтерського балансу вже не дозволяють одержати достовірну картину прибутковості компаній, а лише вводять в оману. Оскільки в умовах економіки знань вартість компанії створюється в результаті здійснення інтелектуальних зусиль, інтелектуальної роботи працівників, генерування внутрішніх нематеріальних активів, то чинна система фінансового обліку створює «цінові бульбашки» на фондовому ринку, вводячи в оману інвесторів. Основною проблемою є відсутність зв'язку між витратами інтелектуальної праці та економічними вигодами (капіталізованими нематеріальними активами), що відображаються в бухгалтерському балансі, прикладом чого є зростання обсягів гудвілу. Тому в умовах економіки знань чинна система фінансового обліку має бути удосконалена шляхом

застосування справедливої оцінки як процесів створення нематеріальних активів, так і процесів їх використання на підприємстві.

Про існування невідповідностей між можливостями чинної облікової системи та інформаційними потребами менеджерів інноваційно-містких підприємств, які приймають рішення на основі облікової інформації, зазначає значна кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників. Більшість з них наголошує на тому, що чинна система міжнародних облікових стандартів (IAS/IFRS, GAAP US), яка виступає зразком облікових практик в світі, була розроблена для підприємств індустріальної епохи, а в умовах формування економіки знань вона має бути доопрацьована, або в окремих випадках навіть докорінно удосконалена. Напрямом таких доопрацювань та удосконалень є специфічні особливості підприємств постіндустріальної епохи, діяльність яких ґрунтується на активному використанні інтелектуального капіталу (капіталу знань), постійному впровадженні інновацій, виробництві інноваційно-місткої продукції або наданні унікальних видів послуг. Загалом такі удосконалення системи бухгалтерського обліку спрямовані на забезпечення формування інформації про взаємозв'язок між інноваційними ініціативами (витратами, капіталовкладеннями), що здійснюються в процесі прикладних та фундаментальних досліджень на підприємствах, а також вигодами, які були одержані після їх реалізації (доходи, капіталізовані нематеріальні активи).

Одним із перших про необхідність «нематеріальної революції» бухгалтерського обліку відмітив Р.К. Елліот [187, с. 62-63], який базуючись на теорії Е. Тоффлера про перехід до інформаційної хвилі розвитку суспільства припустив необхідність формування нової моделі бухгалтерського обліку, яка була б адекватною інформаційній хвилі, зокрема, відображаючи унікальні інтелектуальні активи інноваційно-містких компаній. Дана пропозиція знайшла підтримку в значній кількості працях таких зарубіжних науковців як А. Сіітхараман та ін. [319, с. 145-146], С. Рід та Х.-Д. Шойерман [309, с. 308-309], О.Б. Арева [118, с. 100-101], А. Тугуй [339], Р.Т. Шортрідж та П.А. Сміт

[322, с. 16], М.С. Велмуруган [346, с. 2], Л. Пенг [297, с. 282], Дж.Р. Радж та А. Сіітхараман [307, с. 9314], В. Богдан, Д. Попа та М. Беленеші [130, с. 507]). Визначальною метою, до якої в кінцевому випадку прийшли вчені, які констатували нерелевантність облікової інформації в частині інноваційної діяльності підприємства, що надається конвенційною системою бухгалтерського обліку, є необхідність створення обліково-звітних надбудов до чинної системи фінансової звітності, які б дозволяли формувати та розкривати необхідну для користувачів інформацію у вигляді спеціалізованих звітів про інтелектуальний капітал або інтегрованих управлінських звітів про вартість підприємства.

Такі обліково-звітні надбудови є додатковими інформаційними системами, які інтегруються з системою обліку та дозволяють формувати більш розширену інформацію про інтелектуальний капітал підприємства, виходячи з цілей розробки та свого призначення. Ф. Ріццері [311, с. 11-12] виділяє два підходи до розробки таких систем – фондовий (акціонерний) підхід та підхід потоку інтелектуального капіталу. За першим підходом інтелектуальний капітал оцінюється виходячи з його ринкової вартості та його здатності забезпечувати генерування майбутніх економічних вигід, і даний об’єкт за такою вартістю контекстуалізується в традиційну систему обліку з метою розкриття інформації зовнішнім користувачам. За другим підходом передусім слід забезпечити ефективне управління інтелектуальним капіталом підприємства для забезпечення внутрішніх процесів створення довгострокової вартості підприємства, що не передбачає обов’язково використання фінансових показників для його достовірного вимірювання, а ґрунтується на розробці системи нефінансових показників та метрик, які забезпечують процес прийняття рішень менеджментом. Основною відмінністю для двох типів обліково-звітних надбудов є їх орієнтація на різні групи користувачів інформації про інтелектуальний капітал підприємства (зовнішніх та внутрішніх) через які виникають відмінності в методиках його ідентифікації і

вимірюванні, а також з’являються відмінності розкриття інформації в спеціально сформованих звітах.

Основною специфікою таких звітів у порівнянні з традиційною фінансовою звітністю є розкриття разом з фінансовою, також і нефінансової (нарративної, візуальної тощо) інформації, яка може використовуватись користувачами для прийняття рішень. Визначальний акцент в таких звітах робиться на необхідності розширення облікового інформаційного простору підприємства щодо використовуваного інтелектуального капіталу, який відіграє визначальну роль в функціонуванні інноваційно-містких підприємств, а також розкритті перспективної і прогнозної інформації про фактори, які відіграють найважливішу роль в формуванні вартості підприємств в умовах економіки знань. Зокрема, в його межах розкривається інформація і щодо інноваційного капіталу, який відображає потенційні і реальні можливості підприємства до створення інновацій та приросщення додаткової вартості.

Обрання такого шляху подальшого розвитку системи обліку у відповідь на зростаючі запити заінтересованих користувачів в інформації про інноваційну діяльність було зумовлено консервативністю розробників облікових стандартів щодо питання визнання та обліку витрат на дослідження та розробки, а також необхідністю формування дієвих та зручних інструментів для посилення рівня інформування користувачів. Застосування звітів про інтелектуальний капітал одночасно вирішувало проблему розкриття інформації про інноваційні ініціативи для зовнішніх користувачів, а також виступало інструментом управління інноваційним капіталом підприємства, дозволяючи полегшити його розуміння для менеджменту та вищого керівництва, забезпечити його ідентифікацію та оцінку, і пов’язати з ефективністю управління діяльністю підприємства.

Практичне використання таких звітів дозволило покращити процес прийняття управлінських рішень в частині інноваційної діяльності, розробки стратегії інноваційного розвитку підприємства, а також частково усунути недоліки конвенційної системи фінансового обліку щодо надання інформації

заінтересованим зовнішнім користувачам. Зокрема, розкриття додаткових інтегрованих та нефінансових звітів з інформацією про інноваційний капітал підприємства сприяє підвищенню здатності інвесторів та позичальників розуміти його цінність та потенціал в створенні додаткової вартості, та скоригувати їх рішення щодо здійснення інвестицій або надання підприємствам коштів в позику виходячи з перспектив їх інноваційного розвитку в майбутньому.

В той же час, існуючі розробки обліково-звітних надбудов ще більше актуалізували проблему необхідності удосконалення чинної достатньо консервативної методики обліку інноваційної діяльності, реалізованої в міжнародних моделях обліку (GAAP US, IAS/IFRS) та в національній моделі (П(С)БО 8). Це передусім обґрунтовується тим, що така модель не враховує специфіки здійснення інноваційної діяльності підприємств та відмінних характеристик нематеріальних активів в процесі створення вартості підприємства, у порівнянні з фінансовими та матеріальними активами. Як зазначають з цього приводу Дж.Р. Радж та А. Сіітхараман, природа нематеріальних активів полягає в тому, що між ними та фінансовим результатом немає прямого зв’язку. Лише завдяки діяльності та ініціативам, які поєднують різні нематеріальні активи, можна створити фінансову цінність. Роль бухгалтерського обліку полягає в тому, щоб забезпечити такий стратегічний рецепт створення вартості [307, с. 9314]. Внаслідок цього існуюча методика обліку інноваційної діяльності має бути удосконалена із врахуванням таких особливостей, а міжнародні та національні стандарти обліку в даній сфері потребують ґрунтовного перегляду та розвитку.

Серед вітчизняних вчених проблема впливу економічних умов на функціонування діяльності підприємств та необхідність удосконалення системи обліку найбільш глибоко розкривається в дослідженнях М.С. Пушкаря [91, с. 24], С.Ф. Легенчука [39], Л.М. Пилипенка [88], І.Й. Яремка, Л.М. Пилипенко та О.І. Тивончук [355, с. 136], З.М.-В. Задорожного та ін. [19, с. 201]. Виходячи з позиції авторів необхідно

сформувати нову парадигму бухгалтерського обліку, яка б відповідала вимогам економки постіндустріального суспільства, що ґрунтується на пріоритетній ролі знань, повною мірою забезпечуючи зростаючі інформаційні потреби користувачів (ключові фактори створення вартості, довгостроковий інноваційний потенціал, інноваційні ризики тощо).

2) Нові нормативні вимоги щодо звітування підприємств. Реагуючи на зростаючі запити користувачів інформації, що стосуються екологічних, соціальних, інноваційних, етичних та інших аспектів функціонування підприємств, які виникли, зокрема, і з розвитком економіки знань, регулятори національних та міжнародних систем обліку впроваджують нові вимоги щодо звітування різних видів суб'єктів господарювання. Такі вимоги встановлюються як для підприємств, цінні папери яких (акції, облігації тощо) розміщуються на ринку капіталу, так і для некорпоративних суб'єктів, щодо яких такі вимоги ранжировані в залежності від обсягу підприємств або від розміру одержуваних ними доходів.

Вперше подібна практика була впроваджена в діяльність південноафриканських компаній, акції яких розміщуються на Йоганнесбурзькій фондовій біржі (2009 р.), що були оприлюднені в Звіті Кінга III («King Report on Governance for South Africa 2009») [236]. В даному документі, що описує принципи складання інтегрованої звітності, визначено необхідність розкриття підприємствами, що перебувають в лістингу Йоганнесбурзької біржі, разом із традиційними фінансовими показниками, також й нефінансової інформації, яка б об'єднувала соціальні, екологічні та економічні аспекти діяльності підприємств. Особлива увага в ньому приділяється необхідності розкриття інформації про фактори, які характеризують процеси створення вартості та забезпечення сталого розвитку.

В подальшому подібні вимоги, хоча і зі своїми специфічними особливостями, з'явились і на інших фондових біржах, зокрема, на Гонконгській фондовій біржі [261], яка вимагає розкриття інформації про ESG-фактори всіма компаніями, які перебувають в її лістингу. В той же час,

для значної кількості підприємств, акції яких перебувають в лістингу на біржах або для некорпоративних підприємств, на сьогодні відсутні нормативні вимоги щодо розкриття додаткової інформації або інтегрованої звітності. Подібна практика для них є добровільною, однак також врегульовується незалежними професійними організаціями, які встановлюють базові принципи та концептуальні основи такого розкриття. Так, зі створенням у 2010 р. Міжнародного комітету з інтегрованої звітності (IIRC), що в подальшому в результаті ряду об'єднань та злиттів трансформувався в Раду з міжнародних стандартів сталого розвитку (ISSB), практика формування інтегрованих звітів набула ще більшої популярності та почала впливати як на регуляторів міжнародних та національних облікових систем, так і на політики підприємств щодо розкриття ними додаткової інформації про свою діяльність. Таким чином, на сьогодні можна спостерігати поступове об'єднання організацій, які регулюють процедури створення стандартів для інтегрованих та нефінансових звітів в єдину організаційну структуру (ISSB), яка буде регулювати таку практику за аналогією з IASB, що займається розробкою МСФЗ.

Виходячи з обрання європейського вектору розвитку нашої держави одним з обов'язків, який був взятий у зв'язку з наданням Україні статусу асоційованого члену ЄС, є гармонізація вітчизняної законодавчої бази з нормативними документами ЄС, зокрема, й облікового законодавства. Одним з результатів гармонізації облікового законодавства до вимог ЄС (Директива ЄС № 2013/34/ЄС «Про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність і пов'язані з ними звіти певних типів компаній») стало нормативне закріплення у жовтні 2017 році необхідності складання підприємствами з 2018 року Звіту про управління. Виходячи з п. 7 ст. 11 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» даний звіт повинні складати великі та середні підприємства, при цьому останні мають право не розкривати в ньому нефінансову інформацію. У складі даного звіту виділяється окремий напрям «Дослідження та інновації», в якому має розкриватись відповідна фінансова та нефінансова інформація.

Основною метою формування звітів з управління є надання точної та своєчасної інформації заінтересованим користувачам про ті аспекти діяльності підприємств, які повністю або частково (не в необхідних для користувачах розрізах та оцінках) висвітлено в фінансовій звітності, і до якої можна швидко одержати доступ та проаналізувати її з метою прийняття економічних рішень.

Як показав аналіз звітів про управління, складених українськими підприємствами, інформація щодо інноваційної діяльності підприємствами фактично не розкривається, а якщо і розкривається, то це лише незначна інформація нарративного та нефінансового характеру. Існування даної ситуації є свідченням відсутності в чинній системі обліку можливості бухгалтерського обліку об'єктів, що повною мірою репрезентують інноваційну діяльність, що дозволило б забезпечити комплексне та релевантне розкриття інформації про неї для заінтересованих користувачів.

Інноваційні ініціативи та результати підприємства розпорошено відображаються у складі традиційних видів витрат і активів, що відображаються в фінансовій звітності. А якщо підприємство і використовує рахунки «Витрати на дослідження та розробки» та «Нематеріальні активи» для таких цілей, то в фінансовій звітності або в примітках до неї неможливо чітко виокремити, яка ж саме частка з відображуваних сум стосується інноваційної діяльності підприємства, і така ж ситуація наявна для її підвидів або більш детальних напрямів. Тому з метою забезпечення ефективного заповнення Звіту про управління в частині інноваційної діяльності необхідною є розробка відокремленої системи облікового відображення елементів, що адекватно її репрезентують.

3) Вимоги суспільства щодо функціонування підприємств на засадах сталого розвитку передусім були формалізовані ООН у вигляді цілей сталого розвитку (2015 р.), які мають забезпечити збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку. Результатом їх розробки і запровадження стало формування нових та удосконалення існуючих концепцій інтегрованої та нефінансової звітності, які враховують засади

сталого розвитку, тобто забезпечують розкриття фінансової та нефінансової інформації, яка б свідчила про роль конкретного підприємства в досягненні даних цілей. В окремі напрями на сьогодні також виділились «Звітність зі сталого розвитку (sustainability reporting)» та «ESG reporting», для яких розкриття інформації про цілі сталого розвитку є визначальною та пріоритетною ціллю.

В таких звітах також розкривається інформація про інноваційну діяльність підприємства, ефективність її результатів, а також наводиться їх роль в забезпеченні сталого розвитку. В останні роки вченими досить часто використовується поняття «сталі інновації» або «зелені інновації», тобто ті інновації, які зменшують негативний вплив підприємства на навколишнє екологічне та соціальне середовище. Таким чином, сталі / зелені інновації вимірюються за допомогою економічних, соціальних та екологічних показників, одночасно забезпечуючи позитивний вплив на економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності підприємства.

На сьогодні значна кількість дослідників (Е. Лопес-Валейрас, Ж. Гомес-Конде, Д. Наранхо-Джілл [263], Е. Василеу, Н. Георгантіс, Дж. Аттанасі, П. Ллерена [345], Н.Б. Кащена та І.В. Нестеренко [29, с. 32], І.В. Нестеренко та ін. [286, с. 6] та ін.) вивчають питання впливу сталих інновацій на ефективність функціонування підприємств (показники доходності, ринкова вартість оптимізація витрат тощо), а також досліджують питання підвищення релевантності бухгалтерської звітності за рахунок додаткового оприлюднення такої інформації для заінтересованих стейкхолдерів. Дане питання набуває все більшої актуальності для компаній, які виходять на міжнародні ринки, у зв’язку з формуванням в останні роки загального тренду на забезпечення відповідності цілям сталого розвитку, що були проголошені ООН, та які спричинили зміну уподобань та очікувань постачальників капіталу підприємств. В результаті великі гравці на фінансовому ринку, здійснюючи інвестиції або позичаючи кошти інноваційним компаніям, передусім враховують можливі репутаційні ризики та стратегічні перспективи розвитку

даного підприємства, які на сьогодні значною мірою пов’язані з дотриманням цілей сталого розвитку, зокрема, всеохоплюючою і сталою індустріалізацією та інноваціями.

Інформація про сталі інновації має надважливе значення як елемент інтегрованих та нефінансових звітів, звітів зі сталого розвитку, оскільки за своїм прямим призначенням такі інвестиції в інновації в їх широкому розумінні (від ідеї виникнення – до комерціалізації інноваційних результатів) спрямовані на забезпечення ефективності сталого розвитку підприємств, які виходячи з їх суті слід трактувати як соціально- та екологічно- відповідальні інвестиції. Розкриваючи інформацію про сталі інновації, компанії намагаються показати, що процес генерування майбутніх економічних вигід та вартості підприємства характеризується не лише спрямованістю на їх максимізацію, а також супроводжується паралельним позитивним впливом на навколишнє екологічне та соціальне середовища.

З іншого боку, така інформація має забезпечити розкриття взаємозв’язку між здійсненими сталими інноваціями та економічними показниками, загалом відображаючи вплив на сталість економічного розвитку підприємства. В той же час, як відмічають Е. Василеу, Н. Георгантіс, Дж. Аттанасі та П. Ллерена [345], фінансові наслідки стратегій сталих інновацій до кінця не вивчені, що можуть проявлятись як в прямому впливі на прибутковість підприємства (позитивному чи негативному), а також через інші непрямі ефекти, що враховують синергію чи негативні ефекти взаємодії між сталими інноваціями та іншими типами інновацій (маркетингові, організаційні тощо), які можна розглядати як комплементарні інноваційні активи. Також слід враховувати, що не завжди розкриття додаткової інформації про інноваційні, екологічні та соціальні ініціативи підприємства має на меті економічний розвиток підприємства, а більше слугує засобом прикриття незадовільних або невизначених економічних результатів діяльності, про що відмічають А. Сімпсон та А. Тамайо [323, с. 418]. З метою мінімізації впливу такого інструменту, що може використовуватись для вуалювання незадовільних

результатів, при розкритті інформації про сталі інновації також обов’язково має бути здійснений акцент на їх економічну доцільність та ефективність, а також на визначення ролі комплементарних активів в їх забезпеченні, що є релевантним для вартості та передбачає майбутні результати діяльності підприємства.

Окрім цього, процес розкриття облікової інформації про інноваційну діяльність є прикладом інституційної практики, завдяки якій здійснюється вплив на інші організації та окремих членів суспільства, що дозволяє створити сприятливі умови для фінансування та реалізації інновацій на підприємстві, зокрема, які забезпечують досягнення цілей сталого розвитку. Таким чином, через розкриття інформації про сталі інновації за допомогою спеціалізованих звітів реалізується проактивна та конститутивна функція бухгалтерського обліку як окремого соціально-економічного інституту.

Проведений аналіз наукових праць дозволив встановити, що на сьогодні у дослідників в сфері обліку спостерігається відсутність жодних напрацювань з даної проблематики, оскільки самі інновації безпосередньо не визнаються окремим об’єктом бухгалтерського обліку за чинними обліковими стандартами, проявляючись в системі обліку у вигляді витрат на дослідження та розробки або у вигляді внутрішньостворених нематеріальних активів. А питання відображення сталого розвитку підприємства переважно розглядається в контексті здійснення екологічних та соціальних витрат на рівні підприємства, що теоретично оформлено сучасними зарубіжними науковцями у вигляді концепцій «Обліку сталого розвитку» (sustainability accounting), «Обліку зовнішнього середовища» (environmental accounting), «Екологічного обліку» (ecological accounting), «Зеленого обліку» (green accounting), «Соціального обліку» (social accounting) тощо.

Для розробки належного інформаційного забезпечення з метою формування всіх видів звітів (інтегрованих, нефінансових тощо), які спрямовані на розкриття ролі підприємства в забезпеченні сталого розвитку, в частині інноваційної діяльності підприємств та безпосередньо сталих

інновацій повинна бути удосконалена чинна методика їх бухгалтерського обліку. Основною її метою має бути надання інформації про інноваційні ініціативи та заходи підприємства, їх економічну ефективність та внутрішній і зовнішній вплив на навколишнє екологічне та соціальне середовища, за які підприємство несе відповідальність.

Проведений аналіз трьох виділених факторів розвитку системи бухгалтерського обліку щодо інноваційної діяльності підприємства в умовах економіки знань дозволив виділити наступні основні проблеми, які виникають перед нею за таких умов, та потребують вирішення науковцями (рис. 1.2).

Фундаментальна проблема – неповне та недостовірне відображення стану та результатів інноваційної діяльності підприємства, зокрема, через недостовірну оцінку існуючих та невключення до складу об'єктів обліку інших елементів інноваційної діяльності підприємства, спричиняючи неможливість ефективного управління нею та розкриття достовірної та релевантної інформації зовнішнім стейкхолдерам

Теоретичні проблеми: 1) Розробка теоретичних засад обліку інноваційної діяльності підприємства; 2) Ідентифікація та обгрунтування шляхів вирішення основної дилеми обліку об'єктів інноваційної діяльності підприємства; 3) Обґрунтування конститутивної ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства

Методологічні проблеми: 1) Удосконалення порядку визнання, оцінки та обліку досліджень і розробок, інноваційних нематеріальних активів, комплементарних інноваційних активів, інноваційної інвестиційної власності; 2) Розвиток методів і моделей управлінського обліку об'єктів інноваційної діяльності підприємства; 3) Розвиток фінансової та управлінської звітності об'єктів інноваційної діяльності підприємства; 4) Розвиток засобів додаткового розкриття облікової інформації об'єктів інноваційної діяльності підприємства

Організаційні проблеми: 1) Розробка облікової політики щодо об'єктів інноваційної діяльності підприємства; 2) Розвиток визнання та облікової оцінки об'єктів інноваційної діяльності; 3) Розвиток системи організації управлінського обліку, а також формування управлінської звітності в частині об'єктів інноваційної діяльності підприємства; 4) Формування системи обмежень на розкриття конфіденційної облікової інформації про інноваційний капітал підприємства

Рис. 1.2. Проблеми розвитку системи бухгалтерського обліку щодо інноваційної діяльності підприємства в умовах економіки знань

Вирішення фундаментальної проблеми – неповного та недостовірного відображення стану та результатів інноваційної діяльності підприємства – стає

ще більш актуальним в умовах економіки знань, оскільки ринкова вартість світових інноваційно-містких компаній-лідерів все більше відрізняється від їх балансової оцінки, а результати управління їх інноваційними ініціативами та досягнення стратегічних інноваційних цілей займають важливе місце в забезпеченні прибутковості. Однією з основних причин виникнення розриву між ринковою та балансовою вартістю підприємства вважається недооцінка визнаних в обліковій системі нематеріальних активів та невключення до її складу значної кількості інших об'єктів нематеріальної та інноваційної природи, які є основними факторами створення вартості.

Для подолання даної проблеми необхідним є як розвиток моделей визнання та оцінки об'єктів інноваційної діяльності підприємства за справедливою вартістю на момент їх створення та на момент їх використання, а також розширення кількості таких об'єктів, що відображаються в системі обліку та звітності підприємства. Розвиток моделей облікової оцінки об'єктів інноваційної діяльності можна проводити як шляхом їх розширення, так і шляхом їх повної заміни, що передбачає трансформацію базових принципів бухгалтерського обліку, зокрема, принципу обачності (консерватизму). В цілому це має призвести до підвищення релевантності облікової інформації в частині інноваційної діяльності підприємства для різних груп стейкхолдерів, сприяючи підвищенню ефективності рішень, що приймаються на її основі, зокрема, більш якісному інноваційному менеджменту та більш ефективному розподілу капіталу зовнішніми стейкхолдерами.

Методологічні проблеми обліку інноваційної діяльності передбачають розвиток таких елементів обліку як оцінка, рахунки та звітність щодо об'єктів інноваційної діяльності, які потребують ідентифікації та введення до складу об'єктів бухгалтерського обліку. Зокрема, потребують розробки стандартизовані моделі оцінки для тих об'єктів інноваційної діяльності підприємства, які на сьогодні не ідентифікуються або заборонено відображати в системі обліку. В основу таких моделей має бути покладено перехід від історичної (консервативної) до потенційної ринкової оцінки. Окрім того,

потребують удосконалення методологічні засади управлінського та стратегічного обліку в частині об’єктів інноваційної діяльності, які стануть основою для формування засобів додаткового розкриття облікової інформації (нормативного та добровільного). Особлива увага має бути приділена методології розкриття нефінансової та нарративної інформації, зокрема, набору нефінансових показників, що характеризують інноваційні активи, витрати та капіталовкладення підприємства.

Організаційні проблеми обліку інноваційної діяльності пов’язані з уточненням існуючих та введенням до складу системи обліку нових об’єктів інноваційної діяльності. Потребує розробки система формування та оприлюднення управлінських звітів щодо таких об’єктів, а також визначення меж конфіденційності облікової інформації, що має розкриватись в таких звітах для користувачів різних рівнів (вище керівництво, власники, інноваційний менеджмент, різні групи зовнішніх користувачів).

Одним із шляхів подолання проблем, які намагались вирішити вчені, пропонуючи варіанти наближення можливостей чинної системи бухгалтерського обліку до зростаючих інформаційних потреб користувачів, є створення комплексної системи обліку інноваційної діяльності підприємств як окремого і найважливішого бізнес-процесу, що є основним фактором створення вартості, виходячи з розуміння її конститутивної ролі. Об’єднуючим елементом такої системи є використання поняття «інноваційного капіталу», що характеризує сукупність наявних у підприємства формалізованих (промислова власність) і неформалізованих організаційних знань, які дозволяють підприємству забезпечувати одержання майбутніх економічних вигід, сприяючи впровадженню інновацій, покращенню і розвитку інноваційного потенціалу та забезпечуючи генерування довгострокової вартості.

Виділяючи у поводженні з інноваційним капіталом підприємства два основні етапи – створення та використання (впровадження, комерціалізація), можна об’єднати в єдину систему об’єкти, які на сьогодні нормативно виділені

в національній системі обліку і стосуються інноваційної діяльності підприємства – витрати на дослідження та розробки й нематеріальні активи. Перша група об’єктів стосується процесу створення інноваційного капіталу, обліку пов’язаних з його створенням витрат та капітальних вкладень, а друга – характеризує процес використання інноваційного капіталу та пов’язаних з цим субпроцесів, що стосуються прирощення (дооцінки) або втрати його вартості (зносу, зменшення корисності) в процесі використання, а також припинення його використання. Окрім того, з’являється можливість узагальнити і об’єднати в єдину теоретичну систему існуючі пропозиції вчених щодо удосконалення бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств на основі виділення нових видів об’єктів обліку (інноваційні витрати, капітальні інвестиції в інновації, інноваційні нематеріальні активи, інноваційні продукти тощо).

Застосування такого підходу дозволяє покласти основну ціль інноваційної діяльності підприємства – прирощення інноваційного капіталу – в основу удосконалення чинної облікової системи. Це сприятиме створенню передумов для проведення аналізу зв’язку між витраченими ресурсами, здійсненими капітальними вкладеннями та одержаними вигодами інноваційної діяльності підприємства, а також вирішуватиме проблему відсутності цілісної та узагальненої інформації про інноваційний капітал для всіх груп заінтересованих користувачів. При цьому інші бізнес-процеси підприємства мають бути чітко відмежовані від процесів облікового відображення інноваційного капіталу, що пов’язані зі створенням та використанням інших видів нематеріальних активів, які виникають (створені або придбані зі сторони) не в результаті здійснення інноваційної діяльності підприємства. Використання такого підходу передбачає необхідність розвитку окремих елементів бухгалтерського обліку, зокрема, бухгалтерських рахунків, оцінки та звітності щодо складових інноваційного капіталу підприємства.

1.2. Сутність та складові інноваційного капіталу підприємства: обліковий аспект

Чинна система бухгалтерського обліку, що базується на системах міжнародних стандартів обліку IAS/IFRS, критикується значною кількістю вчених через її орієнтацію на підприємства індустріальної епохи та на переважне приділення основної уваги обліковому відображенню бізнес-процесів, які стосуються руху об'єктів матеріальної природи (Б. Лев [254, с. 470], Л.М. Пилипенко [87, с. 42], Л.М. Пилипенко та В.І. Воськало [86]). Основними причинами чого автори виділяють перехід розробників облікових стандартів у 1980-х роках від традиційної моделі звіту про доходи до моделі балансу, неспроможність чинної системи обліку пристосуватися до різких змін в процесах створення вартості, що характеризуються переходом пріоритетності від матеріальних до нематеріальних активів, а також недосконалістю системи обліку в частині нематеріальних активів, зокрема, порядку їх визнання та облікової оцінки.

Подібна тенденція ще більше актуалізувалась з формуванням економіки знань, оскільки саме інноваційні ресурси та творчі компетенції є вирішальними факторами, що забезпечують одержання позитивного результату у глобальному динамічному та конкурентному середовищі. За таких умов з поступовим і наростаючим розвитком економіки знань система обліку все більше втрачає свою здатність забезпечувати інформаційні потреби користувачів, яким необхідна інформація не лише про матеріальні та фінансові аспекти функціонування підприємства, а також й про його здатність створювати інновації, нематеріальні активи, їх стратегічний інноваційний потенціал, ризики і загрози інноваційній політиці та стратегії, здатність одержувати доходи від інновацій, тобто про можливості підприємства формувати та управляти нематеріальними драйверами створення вартості.

Існування такої ситуації підтверджують А. Сімпсон та А. Тамайо, відмічаючи, що постійне зростання нематеріальних інвестицій призвело до

зниження значущості традиційної фінансової звітності в частині інноваційної діяльності для оціночних рішень інвесторів, оскільки така інформація має значну обмеженість. Крім того, окремі інвестори приділяють обмежену увагу інформації, пов'язаній з корпоративними інноваціями, а фірми надають неадекватне розкриття такої інформації [323, с. 415]. Дану проблему ще більше конкретизують Дж. Чен та ін. [145, с. 3017], відмічаючи про те, що в умовах ери економіки знань діяльність з досліджень та розробок є джерелом технологічних інновацій на підприємствах, внаслідок чого вона стає все більш складнішою за змістом та формою, а її облікове трактування як витрат на дослідження та розробки не може відображати сутність такої діяльності.

Вищенаведене дозволяє констатувати існування серед вітчизняних та зарубіжних вчених чіткої позиції щодо необхідності удосконалення чинної методики обліку об'єктів інноваційної діяльності та способів інформування про інноваційну діяльність підприємств як в межах фінансової звітності, так і за допомогою додаткових засобів розкриття інформації (інтегрована звітність, нефінансова та нарративна звітність тощо), що також підтверджується зростаючими запитами та потребами користувачів облікової інформації, які стали більш вимогливими за змістом та формою в умовах формування економіки знань.

Одним із найбільш яскравих індикаторів невідповідності облікової системи потребам користувачів інформації є структура та змістовне наповнення облікових стандартів, які формують набір правил і принципів для обліку інноваційної діяльності підприємства (МСФЗ 38 «Нематеріальні активи», П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»). Зокрема, виходячи з їх загального аналізу, чітко прослідковується достатньо консервативне ставлення до інноваційної діяльності як до діяльності, що пов'язана зі створенням капіталу, тобто активів підприємства в обліковому розумінні. За існуючим в облікових стандартах підходом інноваційні ініціативи підприємства супроводжуються створенням нематеріальних активів, тобто ресурсів, які можна контролювати і що забезпечують генерування майбутніх економічних вигід лише у окремих

випадках, коли бухгалтером в результаті реалізації професійного судження встановлюється відповідність визначеним в стандартах критеріям (вимогам).

Існуюча в світі практика не має єдиного однозначного набору таких вимог, та характеризується різним рівнем консервативності підходів щодо капіталізації витрат на дослідження і розробки (визнання в результаті їх здійснення нематеріальних активів). Так, згідно GAAP US (ASC 730 Research and Development), яке застосовується до всіх суб'єктів господарювання та до «діяльності, спрямованої на розробку або суттєве вдосконалення продукту чи послуги (іменованого продуктом) або процесу чи техніки (іменованого процесом), незалежно від того, чи призначений продукт чи процес для продажу чи використання» [119], такі витрати відносяться до складу витрат періоду в міру їх виникнення. Тобто взагалі заборонена їх капіталізація, окрім деяких видів діяльності (створення кінофільмів, розробка веб-сайтів, проведення хмарних розрахунків та розробка програмного забезпечення), для яких встановлені винятки та розроблені специфічні правила визнання нематеріальних активів. Наприклад, облік витрат на дослідження та розробку програмного забезпечення в США регулюється двома наступними документами – SFAS 86 «Облік витрат на програмне забезпечення, призначене для продажу, оренди або передачі іншим користувачам» та SOP 98-1 «Облік витрат на програмне забезпечення, що розроблене або одержане для власного використання». Згідно п. 31 другого документу за умови відповідності критеріям капіталізації, прямі зовнішні витрати на матеріали та послуги, спожиті для розробки або отримання комп'ютерного програмного забезпечення для внутрішнього використання, витрати на заробітну плату та пов'язані з нею витрати для працівників, які безпосередньо пов'язані з проектом комп'ютерного програмного забезпечення для внутрішнього використання та приділяють йому час (у межах часу, витраченого безпосередньо на проект), і процентні витрати, понесені під час розробки комп'ютерного програмного забезпечення для внутрішнього використання, слід капіталізувати [329]. Згідно п. 5 SFAS 86 витрати на виготовлення

основних виробів, понесені після встановлення технологічної можливості, капіталізуються. А капіталізація витрат на програмне забезпечення припиняється, коли продукт стає доступним для загального випуску для клієнтів [328].

Таким чином, згідно GAAP US порядок обліку витрат на дослідження і розробки залежить від галузі (сфери) діяльності підприємства, для яких існують окремі нормативні вимоги, а також залежить від того, хто в подальшому використовуватиме одержаний в результаті понесення таких витрат актив (власні потреби, продаж, лізинг або інші шляхи комерціалізації). Однак загальні правила, які визначаються ASC 730, мають надмірний рівень консервативності для більшості підприємств, щодо яких немає винятків, повністю забороняючи капіталізацію активів в результаті здійснення витрат на дослідження та розробки.

Більш складним, однак менш консервативним у порівнянні з GAAP US, є підхід до обліку витрат на дослідження та розробки, реалізований в IAS/IFRS. Згідно МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» для таких витрат розроблений широкий набір вказівок, у разі виконання яких підприємства можуть капіталізувати витрати на розробку, включаючи внутрішні витрати, якщо виконуються певні критерії. Тобто у складі витрат на дослідження і розробки чітко розмежовують між собою витрати на дослідження та витрати на розробки, перші з яких обов’язково списуються на витрати періоду, а другі – також можуть бути віднесені до витрат періоду, або капіталізовані у випадку (з моменту) виконання визначених в МСФЗ 38 критеріїв.

З позиції системи організації обліку реалізована в МСФЗ 38 [76] модель облікового відображення передбачає здійснення бухгалтером двох основних процедур: 1) Розмежування витрат, які стосуються досліджень та розробки; 2) Встановлення відповідності витрат на розробки критеріям, які дозволять визнати їх в якості внутрішньостворених нематеріальних активів підприємства. Відповідно, така модель обліку є значно складнішою, ніж згідно GAAP US та передбачає активне застосування професійного судження

бухгалтера, в цілому підтверджуючи реалізацію в IAS/IFRS принципо-орієнтованого підходу. Така ж модель щодо відображення в системі обліку витрат на дослідження та розробки, хоча й в значно скороченому за формою вигляді, на сьогодні реалізована в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи».

Незважаючи на менший рівень консервативності моделі обліку досліджень та розробок в МСФЗ 38 у порівнянні з GAAP US, вчені наголошують на необхідності її удосконалення. Зокрема, в останні роки авторами (К. Даргеніду, Р. Джексон, І. Цалавутас, Ф. Цолігкас [158], Р. Баркер, А. Леннард, С. Пенман, А. Тейшейра [122, с. 628], Н. Хеллман [213, с. 638]) пропонується використання в системі обліку більш умовної капіталізації витрат на дослідження та розробки (більш легке визнання внутрішньостворених нематеріальних активів) та застосування портфельного погляду на інвестиції в нематеріальні активи. Такі пропозиції обґрунтовуються необхідністю розробки універсальної методології для обліку об'єктів інноваційної діяльності підприємства незалежно від того, чи були вони створені на підприємстві, чи були придбані зі сторони.

Виходячи безпосередньо з назви об'єкта, що відображається в системі обліку – «витрати на дослідження та розробки» (research and development costs) – є зрозумілим підхід, який був використаний розробниками міжнародних та національних облікових стандартів для облікового відображення інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність першочергово передбачає понесення витрат на розробку продуктів або послуг, які вони в подальшому мають намір використовувати в своїй діяльності або реалізовувати на сторону. І такі витрати слід обліковувати, щоб потім визначити, чи варто їх відносити до складу витрат періоду в міру їх виникнення, чи їх варто капіталізувати у випадку встановлення відповідності набору критеріїв. Незважаючи навіть на останню можливість, первинно всі інноваційні ініціативи підприємства, тобто заходи щодо реалізації інноваційної тактики та стратегії, розглядаються як дії або процедури, що пов'язані зі здійсненням витрат, а не як капітальні

вкладення підприємства, і бухгалтер на підприємстві для їх капіталізації повинен довести відповідність таким критеріям, а не спростувати зворотне.

Вищенаведений аналіз особливостей чинної облікової методології дозволяє констатувати, що розробники системи міжнародних облікових стандартів розглядають інноваційну діяльність підприємства передусім, як витратоутворюючий, а не як капіталоутворюючий процес. Це вступає в пряму суперечність з позиціями представників сучасної економічної теорії, які констатують, що інноваційна діяльність для більшості підприємств, а особливо для інноваційно-містких підприємств в умовах економіки знань, є основним джерелом генерування вартості, тобто капіталом підприємства, що забезпечує його довгостроковий фінансовий успіх (Й.А. Шумпетер [318, с. 84-85], Е. Пенроуз [238, с. 118], Ц. Гріліхес [206, с. 95], П.М. Ромер [312, с. 72], К. Аппенберг [343, с. 10], Т. Кійек [234, с. 53-54]).

До такого підходу щодо розуміння результатів інноваційної діяльності вчені-економісти перейшли поступово, відійшовши від її розгляду як витратоутворюючого процесу, остаточною точкою в забезпеченні чого стала поява більш чітких проявів економіки знань. Як зазначає К. Аппенберг, в ранніх дослідженнях роль знань в економічному зростанні визначалась за залишком, який визначався після врахування внеску капіталу та праці у зростання. Пізніші модифікації розширили концепцію основного капіталу, включивши до її складу нематеріальний капітал, зокрема, основні рушійні сили знань та інновацій [343, с. 2]. Подібний підхід також знайшов застосування і в системах статистичного обліку, які використовуються для складання та аналізу показників економічної діяльності (Е. Едуорті та Г. Уолліс [185]).

Таким чином, на сьогодні як серед вчених в сфері економіки, так і в інституційних структурах, які регулюють процеси обробки, узагальнення та аналізу інформації про економічну діяльність країн, активно використовується капіталутворюючий підхід до розуміння сутності досліджень та розробок та інноваційної діяльності в цілому. Внаслідок цього на сьогодні вчені-

економісти в своїх дослідженнях більш часто вживають поняття «інновації» або «інноваційний капітал», які характеризують їх ключову роль в забезпеченні прибутковості та створенні довгострокової вартості підприємства, на відміну від традиційних облікових понять, які сформовані виходячи з витратоутворюючого базису (рис. 1.3). Зокрема, вищенаведені об'єкти характеризують розробку та поширення нових комбінацій факторів виробництва, в результаті яких останні приймають форму інноваційних результатів (продуктів, процесів, послуг). На мікрорівні інновації, інноваційний капітал і дослідження та розробки розглядаються вченими як основне джерело конкуренції між підприємствами на глобальному рівні, що дозволяють генерувати майбутні економічні вигоди.

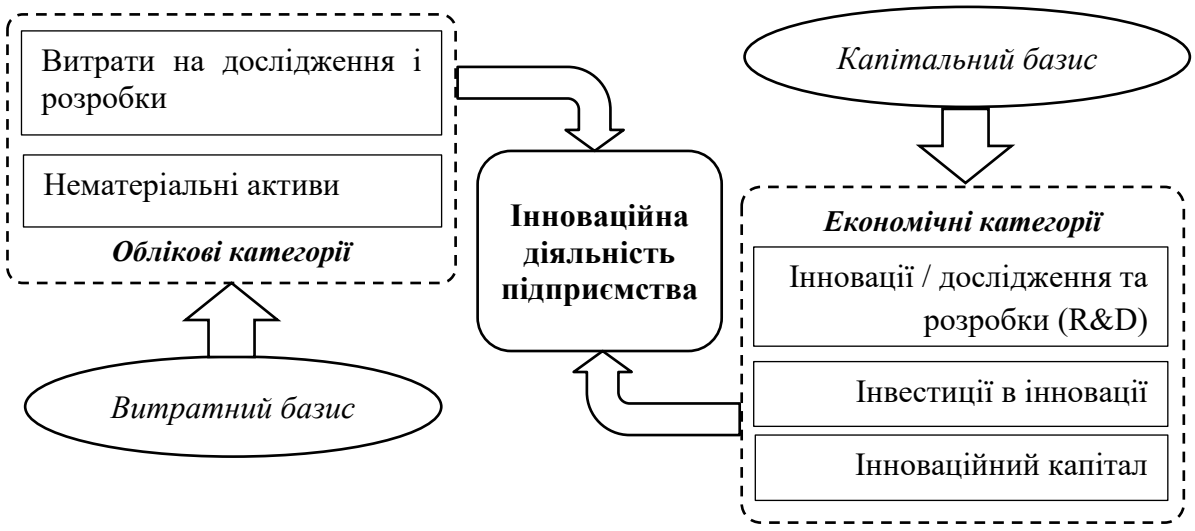

Рис. 1.3. Невідповідність облікового та економічного підходів до розуміння інноваційної діяльності підприємства: понятійний аспект

Існування вищенаведеної невідповідності (рис. 1.3) породжує виникнення значної кількості проблем (недостовірність та нерелевантність облікової інформації, маніпулювання з фінансовою звітністю, застосування практик креативного обліку під час визнання нематеріальних активів тощо), що в цілому піддають сумніву здатність облікової системи підприємства виступати надійним постачальником релевантної інформації для прийняття економічних рішень в умовах становлення економіки знань, про що відмічають О.І. Грицай

[10, с. 198], Й. Даум [159, с. 11], Р. Каплан та Д. Нортон [231, с. 16], Л.М. Пилипенко [87, с. 45-46], І.Й. Яремко [107, с. 311] та ін. Дані автори наголошують на тому, що облікова система має підлягати удосконаленню шляхом розвитку її теоретичних та методологічних аспектів, розширюючи предмет облікового спостереження в частині об’єктів інтелектуальної та інноваційної природи та забезпечення їх відображення в фінансовій звітності, а також за допомогою засобів додаткового розкриття.

Виходячи з існування значного розриву між балансовою вартістю чистих активів підприємства та їх ринковою вартістю система обліку переставала виконувати одну зі своїх основних функцій – забезпечення оцінки вартості підприємства, що особливо яскраво проявляється для інноваційно-містких підприємств. Окрім цього, в умовах економіки знань для забезпечення прибутковості підприємства одну з найважливіших ролей відіграє здійснення ефективного управління інноваційними нематеріальними активами та інноваційними процесами на підприємстві, про які система обліку на сьогодні неспроможна надавати повну, релевантну та прозору інформацію, хоча саме такі активи та процеси вважаються основними драйверами генерування вартості підприємств. Це зумовлює необхідність розробки теоретичних передумов для трансформації існуючих підходів до визнання, оцінки та обліку інноваційних ініціатив підприємства з позиції їх розуміння як капіталоутворюючого процесу, спрямованого на створення нематеріальних драйверів вартості. Зокрема, потребують удосконалення наступні елементи чинної облікової теорії:

1) Сутність та облікова інтерпретація поняття інноваційного капіталу як комплексного об’єкта обліку;

2) Методика визнання та оцінки інноваційного капіталу в системі обліку;

3) Методика облікового відображення інноваційного капіталу;

4) Визначення місця інноваційного капіталу в фінансовій, управлінській та інтегрованій / нефінансовій / нарративній звітності підприємства.

Новий підхід до облікового відображення та звітування про інноваційну діяльність підприємства має базуватись на принципах максимально прозорого висвітлення інформації про спроможність підприємства до здійснення інновацій та одержання доходів від їх впровадження та реалізації інноваційної політики і стратегії підприємства. Що також має бути і враховано в нормативному забезпеченні регулювання інноваційної діяльності в Україні, зокрема, в Законі України про «Інноваційну діяльність» [21], до складу якого пропонується включити поняття «інноваційний капітал», який характеризуватиме розуміння інноваційної діяльності як капіталоутворюючого процесу.

Використання традиційного облікового підходу не дозволяє достовірно оцінити ефективність інноваційної діяльності підприємств, оскільки вона є набагато ширшою та різноманітнішою, ніж наявна на сьогодні облікова інтерпретація у вигляді витрат на дослідження та розробки. Внаслідок чого існуючий на сьогодні в системі бухгалтерського обліку підхід потребує удосконалення та розвитку на основі врахування наявних економіко-теоретичних концепцій та запитів користувачів облікової інформації. Такий же підхід щодо подальшого розвитку системи обліку в частині відображення інноваційної діяльності пропонують В.В. Кірсанова, Т.О. Сухарева та О.М. Ковальова [30, с. 216], О.І. Грицай [10, с. 198], оскільки лише за рахунок застосування комплексного підходу до відображення в обліку інноваційної діяльності та її результатів буде створена достатня інформаційна база для економічного аналізу ефективності її здійснення.

В. Гик, О. Височан та О. Височан також підтверджують, що існуюча практика бухгалтерського обліку не дозволяє повноцінно формувати необхідну інформацію щодо процесів інноваційної діяльності через дві основні причини: 1) Інновації ще не стали очевидним об’єктом бухгалтерського обліку; 2) Витрати, понесені під час процесу інновацій, ще не були належним чином відображені в системі бухгалтерського обліку [221, с. 100]. Однак з метою її удосконалення, як і в більшості розглянутих вище

рекомендаціях інших авторів, вони запропонували покращити облік інноваційних витрат операційного та капітального характеру, що в цілому базується на концептуальному припущенні, яке на сьогодні призводить до невідповідності облікової інформації в частині інноваційної діяльності потребам і запитам користувачів.

Для вирішення проблеми нерелевантності облікової інформації в частині інноваційної діяльності підприємства, що формується на основі використання облікових стандартів, які регулюють порядок обліку окремих об'єктів, що стосуються інноваційної діяльності (МСФЗ 38, П(С)БО 8), необхідно відійти від використання витратного базису при розгляді її сутності. Такий підхід передбачає відокремлене облікове відображення інноваційної діяльності та її результатів як витрат або як активів, виходячи із рівня їх відповідності вимогам та критеріям їх визнання. Замість цього слід використовувати капітальний базис до розуміння сутності інноваційної діяльності, виходячи з якого слід перейти до цілісного розгляду інноваційного капіталу в системі бухгалтерського обліку разом із іншими видами ресурсів (комплементарних активів), від яких залежить ефективність здійснення інноваційної діяльності підприємства.

Протягом двох останніх десятиліть окремі вчені в своїх дослідженнях використовують поняття «інноваційний капітал» (innovation capital) або «капітал досліджень та розробок» (R&D capital). Їх активне застосування пов'язано з розвитком економіки знань, де явні і неявні технологічні знання є одним з основних факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємств, внаслідок чого інноваційний капітал стає визначальним елементом всіх нематеріальних ресурсів підприємства, що забезпечують створення вартості. Як відмічають Дж. Чен, З. Жу та Х. Ксіе, зі зростанням важливості знань інноваційний капітал став ядром інтелектуального капіталу підприємства, забезпечуючи потужний стимул для постійного розвитку компанії [147, с. 205].

Хоча в поглядах авторів на сьогодні ще немає єдності щодо розуміння даних понять, виходячи з їх різноаспектності, проте всі вони чітко базуються на припущенні, що такий вид капіталу пов'язаний зі створенням і використанням ресурсів, що формуються під час і в результаті здійснення інноваційної діяльності підприємства. Зокрема, як відмічає Т. Кійек, визначення інноваційного капіталу відрізняються одне від одного залежно від визначальної перспективи (технологічної, організаційної чи соціологічної) та сфери категоризації інноваційного капіталу [234, с. 52]. Необхідність використання понять «інноваційний капітал» або «капітал досліджень та розробок» викликана пошуком підходу, який дозволить комплексно обґрунтувати, що робить підприємство інноваційним, виходячи за рамки традиційних уявлень, і які необхідно докладати зусилля для того, щоб забезпечити максимальну ефективність від інноваційної діяльності підприємства в тактичному та стратегічному вимірах. При цьому на сьогодні майже відсутні підходи дослідників до інкорпорування даного поняття до складу системи бухгалтерського обліку, які б враховували використовуваній в ній категорійно-понятійний апарат для ідентифікації об'єктів обліку, які стосуються інноваційної діяльності підприємств.

Одним із перших авторів, хто звернув увагу на необхідність зміни відношення до розуміння інноваційної діяльності в контексті економічного розвитку, був Ц. Гріліхес, який проводив дослідження в сфері впливу технологічних інновацій на економічний розвиток та зростання продуктивності. В своїх окремих працях [206, с. 95; 207, с. 183] автор приходить до висновків, що витрати на дослідження і розробки за своїм змістом є затратами або інвестиціями в створення «нематеріального капіталу», що забезпечують зростання ринкової вартості фірми, виступаючи одним із нематеріальних драйверів формування вартості. Проведений аналіз праць автора дозволив встановити у нього відсутність єдиного підходу до іменування капіталу, що виникає в результаті здійснення досліджень і розробок, який він називає «капіталом знань», «нематеріальним капіталом»,

«капіталом досліджень і розробок». При цьому Ц. Гріліхесом встановлюється чітка позиція, що такий капітал виникає внаслідок здійснення поточних та минулих витрат на дослідження та розробки, що характеризують поточний рівень технічних знань на підприємстві, та позитивно впливає на показники прибутковості підприємства (продуктивність) та його ринкову вартість.

На сьогодні поняття «капітал досліджень та розробок» активно використовується зарубіжними вченими-економістами, особливо в публікаціях, в яких аналізується вплив інновацій на економічне зростання. Оскільки саме дослідження і розробки та технологічні інновації є основними рушійними силами економічного зростання в сучасних умовах (Й.А. Шумпетер, Р. Солоу, П.М. Ромер). При цьому сила такого впливу для окремих підприємств, галузей економіки та окремих країн значно варіює, оскільки залежить від впливу цілого ряду факторів, що посилює методологічну дискусію в даній сфері, актуалізує здійснення емпіричних досліджень, а також спрямовує наукові пошуки на більш детальне вивчення сутності даного поняття. Зокрема, серед вчених на сьогодні відсутня єдність в поглядах стосовно розуміння поняття «капітал досліджень та розробок».

Так, А. Гото та К. Сузукі відмічають, що капітал досліджень та розробок є запасом знань, якими володіє фірма чи галузь на певний момент часу, і він поєднується з іншими вхідними ресурсами для отримання результатів. Він накопичується завдяки науково-дослідним зусиллям фірми чи галузі, і знецінюється та застаріває через такі умови, як зміни зовнішніх обставин, розробка кращих технологій чи продуктів іншими фірмами чи установами, а також через зниження придатності знань, що розсіюються [204, с. 555].

К. Хелмерс, К. Шульте та Х. Страусс визначають капітал досліджень та розробок як вартість сукупних наукових та інженерних знань бізнес-сектору [214, с. 37]. Такий комплексний підхід передбачає, що оцінка такого капіталу має здійснюватися не лише за останній рік, протягом якого здійснювались затрати на дослідження та розробки, а з урахуванням всього великого запасу знань, накопиченого всередині та за межами фірми протягом багатьох років

шляхом фундаментальних досліджень, експериментальних розробок, прототипів і навчання на минулих невдачах. Даний підхід напряму вступає в суперечність з чинною обліковою практикою визнання внутрішньостворених нематеріальних активів.

Й. Гровіц [208] також наголошує, що окрім безпосередньо науково-дослідної роботи до складу капіталу досліджень та розробок включаються затрати, пов'язані з використанням спеціального обладнання та пристроїв, які використовуються для створення інновацій. Поєднання інтелектуальної чи творчої компоненти з спеціалізованим обладнанням для здійснення наукових досліджень дозволятиме забезпечити збалансоване економічне зростання. За таким підходом капітал досліджень та розробок має матеріальну та нематеріальні складові, які займають важливу роль в забезпеченні ефективної реалізації інноваційної політики.

Капітал досліджень та розробок вважається вченими частиною загального нематеріального капіталу підприємства, який є більш ширшим поняттям, а його інші компоненти достатньо складно виміряти, що ускладнює аналіз їх впливу на економічне зростання [343, с. 29; 275, с. 95].

Таким чином, поняття «капітал досліджень та розробок» використовується вченими переважно на макроекономічному рівні для визначення ролі впливу різних видів знань на економічного значення, а також для аналізу шляхів та напрямів удосконалення державної макроекономічної політики щодо здійснення інвестицій в інновації (фінансування, субсидіювання, податкове стимулювання, зміна кадрової політики тощо).

Якщо розглянути мікроекономічні питання у взаємозв'язку з державною політикою підтримки інновацій, то вченими для аналізу даної проблематики в більшості випадків використовується поняття «інноваційний капітал». В останні роки дане поняття набуває все більшого використання при аналізі ролі інновацій в функціонуванні фірми та використовується разом (в якості синоніма або структурного елементу) з поняттям «інтелектуальний капітал», яке є загальною характеристикою результатів інтелектуальної діяльності

підприємства, що забезпечують створення доданої вартості або мінімізації витрат підприємства. Хоча поняття «інноваційний капітал» і стосується поняття «інтелектуального капіталу», однак воно не є рівнозначним йому, оскільки не всі результати інтелектуальної та творчої діяльності людини є результатами здійснення інноваційних ініціатив на підприємстві. Також інноваційний капітал стосується лише внутрішньої структури підприємства та не пов'язаний зі зростанням ринкової влади або підвищенням споживацької спроможності підприємства, тобто не включає до свого складу клієнтський капітал, який є елементом інтелектуального капіталу підприємства, виходячи з його класичної структури (організаційний, людський та клієнтський капітал).

Вперше поняття «інноваційний капітал» на рівні підприємства було чітко сформульовано в праці Л. Едвінсона та М. Мелоуна [184], які описували структуру управління інтелектуального капіталу компанії «Skandia» у 1997 р. Зокрема, в основу формування ринкової вартості ними було покладено структуру капіталу підприємства, одним із елементів якої було виділено інноваційний капітал, що в був найнижчим елементом наступних видів капіталу підприємства, що розташовані за зростанням їх ієрархії: організаційний капітал; структурний капітал; інтелектуальний капітал. У складі інноваційного капіталу Л. Едвінсон та М. Мелоун також виділили два складових елементи: інтелектуальний капітал (інтелектуальну власність) та нематеріальний капітал (активи). Відмінністю між даними елементами є рівень їх юридичного закріплення за допомогою виключних прав – прав інтелектуальної власності. Під інноваційним капіталом вони розуміли ресурси підприємства, що забезпечують відновлення, оновлення та розвиток, перетворюючи створені ноу-хау на драйвери вартості підприємства шляхом розробки формалізованих (інтелектуальна власність у вигляді патентів, авторських свідоцтв, свідоцтв тощо) та неформалізованих елементів (нематеріальні ресурси, на які не одержано юридичних прав), які використовуються для створення та впровадження нових продуктів і послуг на ринок. Таким чином, автори розуміли під інноваційним капіталом елемент

інтелектуального капіталу, що забезпечує відновлення, та використання якого призводить до появи інтелектуальної власності та інших нематеріальних активів.

Вже у своїй статті 1997 р. Л. Едвінсон [183, с. 366] екстраполював значення інтелектуального капіталу та його складових на розвиток системи обліку, безпосередньо зазначивши, що в останній не представлено структурний капітал підприємства, що не дозволяє оцінити його і відобразити в бухгалтерській звітності справжній вартісний потенціал підприємства. Така позиція автора підкреслила невідповідність використовуваної концепції інноваційного капіталу чинній обліковій практиці щодо оцінки та відображення інновацій, що зумовило формування Л. Едвінсоном [183, с. 371] рекомендацій щодо необхідності розробки нових методів обліку, які б дозволили відобразити процес створення вартості на підприємстві. На даній проблемі також акцентував свою увагу ще один відомий дослідник проблем обліку інтелектуального капіталу Н. Бонтіс, який визначив, що одним з ключових стратегічних питань, які неадекватно відображаються в звітності, є інноваційний потенціал, якість продукції, відносини з клієнтами та відносини з інвесторами [132, с. 42].

Китайські дослідники Дж. Чен, З. Жу та Х. Ксіе в процесі розробки нової моделі оцінки інтелектуального капіталу також приділили детальну увагу опису його компонентів, зокрема, інноваційному капіталу. Під останнім автори розуміють компетенцію в організації та впровадженні науково-дослідних робіт, невпинному створенні нових технологій і нових продуктів для задоволення потреб клієнтів [147, с. 206], тобто не лише безпосередній результат інноваційної діяльності підприємства, а й можливість її ефективного здійснення. У його складі автори виділили наступні елементи: інноваційні досягнення (продукти, патенти та технології); інноваційний механізм (інвестування, робота, співпраця, мотивація); інноваційна культура (традиції здійснення інновацій).

Розглядаючи процес управління знаннями підприємств на основі використання ресурсного підходу, Х.Й.С. Хсю та П. Микитин провели аналіз складових інтелектуального капіталу підприємства, у складі якого поряд з людським та структурним капіталом було виділено інноваційний капітал. На їх думку інноваційний капітал відноситься до явних організаційних знань, що містяться в інтелектуальній власності організації, бізнес-проектах, методах бізнес-процесів, патентах, авторських правах і комерційних секретах та в інших факторах (IP-адреси, витрати на НДДКР тощо), які дозволяють організаціям створювати конкурентну перевагу або за рахунок економії на масштабах, або через диференціацію [219, с. 456]. Даний підхід є подібним до підходу Л. Едвінсона та М. Мелоуна, за яким інноваційний капітал є елементом організаційного капіталу, що складається з юридично формалізованою та неформалізованої частин, і є основним об'єктом управління в системі управління знаннями.

Окрема група дослідників розглядає поняття соціального інноваційного капіталу. Зокрема, М. Макелрой визначає його як особливий архетипний соціальний шаблон, який спрямований на виробництво, розповсюдження та застосування нових знань організацією та для неї [274, с. 32]. Соціальний інноваційний капітал має синергійну природу та виникає в результаті спільних соціальних дій індивідуумів, характеризуючи здатність колективу працівників підприємства до розробки, впровадження і комерціалізації інновацій. Дане поняття є подібним до позицій представників ресурсного підходу, які для обґрунтування такої здатності працівників підприємства використовували поняття «інноваційна культура» та «інноваційні структури», що формуються на підприємствах і можуть вважатись ресурсами, які забезпечують генерування майбутніх економічних вигід та забезпечують створення вартості.

Розвиток підходу до розуміння сутності інноваційного капіталу, запропонованого Л. Едвінсоном та М. Мелоуном, також можна знайти в дослідженні Т. Кійека, яким було уточнено сутність даного поняття та розроблено методику його оцінки. Базуючись на розумінні сучасними

економістами понять «капітал» (як фактор виробництва) та «інновація» (процес або ефект) він розглядає інноваційний капітал як сукупність ресурсів / активів фірми, яка надає додаткові послуги в процесі створення та комерціалізації нових знань (інновацій) [234, с. 53]. Згідно позиції автора інноваційний капітал є елементом інтелектуального капіталу, що відображає здатність фірми створювати та комерціалізувати інновації, та є сукупністю інноваційних активів або ресурсів. У його складі він виділяє інтелектуальну власність, науково-дослідні роботи та нетехнологічні нематеріальні активи (інноваційна стратегія, культура інновацій, структура інновацій (організація інноваційного процесу, спосіб групування працівників, залучених до інновацій), знання, якими володіють працівники, залучені до інноваційного процесу), таким чином значно розширюючи підхід Л. Едвінсона та М. Мелоуна, додаючи до складу інноваційного капіталу результати його взаємодії з іншими елементами інтелектуального капіталу підприємства.

Подібного підходу також дотримуються Д.К. Дуран, М.Л. Гоган та В. Дуран, які розуміють під інноваційним капіталом можливість продукувати швидкі зміни (адаптація, удосконалення, розвиток та інновації) та генерувати сталі конкурентні переваги в суспільстві, яке робить перехід від економічного базису на основі знань до економічних інновацій [180, с. 219]. В основу розуміння інноваційного капіталу вони також покладають поняття «капітал» та «інновації», та наголошують, що він створює конкурентні переваги для підприємства лише в поєднанні з іншими видами активів підприємства (інші види інтелектуального капіталу, матеріальні активи).

Американські дослідники Дж. Дайер, Н. Ферр та К. Лефрендт розглядають інноваційний капітал як найважливіший компонент, який відокремлює людей, здатних мобілізувати ресурси, необхідні для втілення своїх ідей, від тих, хто цього не може, і показує, як придбати, посилити та використати його, щоб досягти успіху як інноваційний лідер [181, с. 7]. Основний акцент у своєму підході вони роблять на обґрунтуванні творчої «людської компоненти» в зародженні унікальних ідей, їх розвитку

(конкуренція між ідеями, пошук ресурсів для їх реалізації, створення позитивної репутації інноватора, перетворення ідей на капітал) і створенні на їх основі інновацій. Подібного підходу дотримується О.О. Сопка [75, с. 227], яка також визначає інноваційний капітал як сукупність певних знань, що є невіддільними від людини, які забезпечують ефективне використання інноваційних ресурсів підприємства.

Ряд українських вчених також досліджують проблеми управління інноваційним капіталом як складової інтелектуального капіталу підприємства. Так, О.М. Собко [99, с. 274-275] розуміє під даним поняттям здатність інновацій, реалізованих підприємством, створювати додану вартість. Подібно до позиції Л. Едвінсона та М. Мелоуна у його складі вона виділяє інтелектуальну власність (патенти, ліцензії) та інші інноваційні ресурси (інноваційність підприємства, продукції, процесів). Застосування такого ж підходу ми бачимо в праці О.І. Носовець, Л.О. Волощук та К.В. Ковтуненко, які до елементів інноваційного капіталу відносять інноваційний продукт, продукти, зокрема (патенти, ліцензії, ноу-хау), інші нематеріальні активи та невидима цінність, у тому числі видані для тиражування [292, с. 62].

Л.І. Курило запропоновано у складі інтелектуального капіталу виділяти агроінноваційний капітал, який є елементом ринкового капіталу і що включає організаційні можливості підприємства, а також патенти, авторські права, товарні знаки, технічне і програмне забезпечення, комп'ютерні й адміністративні системи, концепції, культура організації [35, с. 92]. На думку автора цей вид капіталу відображає галузевий вплив, притаманний аграрному сектору економіки (природнокліматичні умови та технологічні особливості галузі). Такий підхід вступає в суперечність з класичним підходом до класифікації інтелектуального капіталу, оскільки включає до свого складу всі його елементи, окрім людського капіталу. При цьому до кінця є незрозумілим зв'язок даного виду капіталу з інноваційною діяльністю аграрних підприємств.

Близьким до поняття інноваційного капіталу також є використовуване вченими поняття «інноваційний потенціал», який характеризує певну спроможність підприємства до одержання доходів або прирощення вартості підприємства за рахунок реалізації інноваційних ініціатив. Так, І.В. Федулова визначає інноваційний потенціал як міру готовності до здійснення ефективної інноваційної діяльності і спрямований на впровадження у виробництво інноваційної продукції з метою задоволення потреб і отримання прибутку [102, с. 430], а В.В. Стадник та Ю.О. Головчук як здатність підприємства до створення і реалізації інновацій з високим потенціалом споживчої цінності [100, с. 53], що є достатньо подібними між собою. Виходячи з аналізу розуміння даного поняття, можна визначити, що це додаткова теоретична конструкція, яка не стосується капіталу підприємства, оскільки для ефективної реалізації інноваційного потенціалу необхідне використання інтелектуального капіталу. До того ж за своїм змістом інноваційний потенціал є подібним до понять, «механізм інновацій» та «інноваційна культура», використовуваних Дж. Ченом, З. Жу та Х. Ксіе [147, с. 205].

На нашу думку, використання такої додаткової конструкції як інноваційний потенціал вносить певне непорозуміння в частині співвідношення теоретичних категорій, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, зокрема, особливо в частині їх співвідношення з бухгалтерським понятійно-категорійним апаратом. Якщо інноваційний каптал, як економічна категорія традиційно знаходить своє відображення в системі обліку у вигляді витрат і нематеріальних активів, то щодо відображення в обліку інноваційного потенціалу в облікових стандартах відсутні жодні згадки. Це обґрунтовується тим, що в системі фінансового обліку відображається те, щодо чого існує можливість контролю та достовірної оцінки, а відносно потенціалу двох даних критеріїв дотриматись досить важко. В той же час, значна кількість вітчизняних науковців (С.А. Єфімова, В.О. Козловський, О.І. Маслак, О.О. Мосін, І.В. Причепа, М.І. Тисько, З.В. Фролова, В.В. Швець та ін.) приділяють увагу проблемам

управління інноваційного потенціалу підприємств навіть за умов відсутності відповідного обліково-інформаційного забезпечення управління ним.

Проведений аналіз існуючих підходів до розуміння сутності інноваційного капіталу дозволив встановити, що на сьогодні серед вчених відсутня єдність в розумінні даного поняття. Для визначення ролі інноваційного капіталу в економічному зростанні вчені використовують поняття «капітал досліджень та розробок», а для аналізу впливу інноваційної діяльності на результати функціонування підприємства – безпосередньо поняття інноваційного капіталу. В табл. 1.1 наведено групування позицій дослідників щодо розуміння поняття «інноваційний капітал».

Таблиця 1.1.

Підходи дослідників щодо розуміння поняття «інноваційний капітал»

Назва підходу / виду підходу		*Розуміння інноваційного капіталу*	*Представники*
Макроекономічний		Запас знань (інновацій), які є рушійними силами економічного зростання	Ц. Гріліхес, А. Гото, Й. Гровіц К. Сузукі
Мікроеконо-мічний	Ресурсний	Сукупність інтелектуальних ресурсів (інтелектуальної власності та інших видів), які забезпечують реалізацію інноваційної діяльності підприємства	Л. Едвінсон, М. Мелоун, Т. Кійек, О.М. Собко
	Соціологічний	Результат спільних соціальних дій індивідуумів, характеризуючи їх здатність до розробки, впровадження і комерціалізації інновацій	М. Макелрой
	На основі людського капіталу	Здатність людей до втілення інновацій та використання інноваційних ресурсів підприємства	Дж. Дайер, Н. Ферр, К. Лефрендт, О.О. Сопка
	Компетент-ністний	Здатність до здійснення ефективної інноваційної діяльності і до впровадження у виробництво інноваційної продукції з метою задоволення потреб споживачів	Дж. Чен, З. Жу, Х. Ксіе, Ю.О. Головчук В.В. Стадник, І.В. Федулова

Для обґрунтування сутності інноваційного капіталу вченими використовуються різні види підходів (табл. 1.1), в основі яких покладено

різний базис (макроекономічний, мікроекономічний (ресурсний, соціологічний, на основі людського капіталу. компетентністний)). В той же час, представники всіх досліджених підходів при трактування даного поняття відштовхуються від сутності двох основоположних понять, покладених в його основу – «інновація» та «капітал». З позиції удосконалення системи обліку в частині інноваційної діяльності найбільш доцільним є використання ресурсного підходу, що базується на розгляді інноваційного капіталу як сукупності ресурсів, які і повинні підлягати обліковому відображенню. Інноваційний капітал виникає в результаті здійснення інноваційної діяльності і одночасно забезпечує її реалізацію на підприємстві.

В основі ресурсного підходу покладено положення теорії росту фірми Е. Пенроуз, за якою основою для формування конкурентних переваг підприємства є використання різних видів ресурсів, зокрема, людських та матеріальних ресурсів, та забезпечення їх ефективної взаємодії. Оскільки на процес розробки теорії Е. Пенроуз вплинули дослідження Й.А. Шумпетера [238, с. 118], вона також обґрунтовувала необхідність забезпечення росту фірм шляхом впровадження технологічних та організаційних інновацій, які є комбінаціями різних видів ресурсів.

Ресурсний підхід до розуміння сутності інноваційного капіталу частково вступає в суперечність з поняттями, які використовуються в Законі України «Про інноваційну діяльність», зокрема, в частині розумінні інновацій та інноваційної діяльності підприємства. В Законі України «Про інноваційну діяльність», інноваційна діяльність визначається як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [21]. Тобто безпосередній процес створення інноваційного капіталу за таким звуженим підходом не стосується інноваційної діяльності, а вважається результатом науково-дослідної діяльності. Існування такої відмінності випливає із розуміння поняття інновацій в Законі України «Про інноваційну діяльність» не як процесу створення інноваційного продукту, що

використовується представниками ресурсного підходу, а безпосередньо передбачає розуміння інновацій як результату у вигляді новостворених і вдосконалених технологій. Виходячи з ресурсного підходу інноваційна діяльність одночасно є джерелом формування інноваційного капіталу, а також реалізується на основі його використання (здатність до впровадження інновацій та їх комерціалізації).

Аналіз позицій авторів щодо розуміння сутності інноваційного капіталу серед представників ресурсного підходу дозволив виділити ряд спільних ознак, які дозволяють визначити загальні риси поняття «інноваційний капітал» (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Характеристики інноваційного капіталу підприємства

1) Інноваційний капітал є складовою інтелектуального капіталу підприємства, тобто є невідчутним ресурсом і виникає в результаті здійснення інтелектуальної діяльності людини, тобто має творчий характер походження. Відповідно, йому притаманні всі характеристики інтелектуального капіталу підприємства як економічної категорії, зокрема, структурного капіталу (невідчутність, наявність творчої компоненти, специфіка зносу, невисока ліквідність, специфіка оцінки), і також залишається нормативно не встановленим його місце у складі облікових об’єктів, оскільки в системі бухгалтерського обліку для характеристики інтелектуальних ресурсів

використовуються поняття «нематеріальні активи». Окрім цього, деякі елементи інтелектуального капіталу на різних фазах його створення і використання на підприємстві можуть визнаватись як витрати на дослідження та розробки, а також як елементи гудвілу, що виникає в результаті об'єднання підприємств.

2) Використання інноваційного капіталу забезпечує генерування майбутніх економічних вигід, створення вартості та конкурентних переваг для підприємства, тобто має всі властивості, на основі яких економічні об'єкти відносяться до складу капіталу підприємства. Виходячи з Концептуальної основи фінансової звітності (п. 4.10) [31] майбутні економічні вигоди від інноваційного капіталу – це можливість прямо чи опосередковано робити внесок у потік грошових коштів та їх еквівалентів, що може відбуватися в результаті використання його елементів разом з іншими активами в процесі здійснення господарської діяльності, в результаті обміну (продажу, бартеру тощо) на інші активи, для погашення заборгованості та при його розподілі між власниками підприємства. Оскільки інноваційний капітал має невідчутну природу і активно взаємодіє з іншими формами капіталу (матеріальним, людським тощо), то іноді досить складно чітко виокремити його безпосередній внесок в генерування майбутніх економічних вигід підприємства, для чого необхідним є удосконалення системи фінансового та управлінського обліку в частині інноваційного капіталу.

3) Інноваційний капітал виникає в процесі та в результаті здійснення інноваційної діяльності підприємства, а також одночасно забезпечує її ефективну реалізацію, в цілому характеризуючи спроможність підприємства до здійснення інновацій на цих трьох етапах. На відміну від інших елементів інтелектуального капіталу, які створюються в результаті здійснення інтелектуальної діяльності, інноваційний капітал виникає як в результаті здійснення інноваційної діяльності (наукових, технологічних та організаційних ініціатив), так і забезпечує її реалізацію (комерціалізаційні ініціативи) на підприємстві, сприяючи її впровадженню та одержанню

економічних вигід від такої діяльності. При цьому слід наголосити, що в даному випадку інноваційна діяльність розуміється в більш широкому її розумінні, яке на сьогодні використовується європейськими інституціями [294], а не в такому трактуванні, як це надано в Законі України «Про інноваційну діяльність» [21], що є значно звуженим та не включає процес створення інновацій – безпосередньо наукові дослідження та розробки.

Запропонований нами підхід збігається з поглядами О.В. Кантаєвої, яка відмічає, що метою обліку інноваційної діяльності є створення інформаційної бази для управління процесами розробки, впровадження і реалізації інновацій на підприємстві [25, с. 60]. А зведення системи обліку лише до формування облікової інформації про процес використання та комерціалізації інновацій на підприємстві не дозволить сформувати цілісний та релевантний інформаційний простір, який би міг використовуватись внутрішніми та зовнішніми користувачами для прийняття ефективних економічних рішень.

4) Інноваційний капітал базується на явних і неявних технологічних та організаційних знаннях, наявних на підприємстві. Він виникає в результаті здійснення інвестицій в процеси генерування нових знань, які в свою чергу базуються на попередніх явних і неявних запасах знань. Для створення нових знань окрім дій тактичного рівня щодо їх генерування також необхідно сформулювати стратегію щодо формування та захисту ресурсів (матеріальних, інноваційних, людських тощо), які планується задіяти в цьому процесі. Окрім цього, знання характеризуються швидким знеціненням та застаріванням через вплив зміни факторів зовнішнього середовища, що визначає особливості зносу інноваційного капіталу підприємства. Наявність необхідних загальних та вузькоспеціалізованих науково-технічних знань забезпечує підтримку та зміцнює здатність підприємства до здійснення інновацій, що забезпечує нарощення інноваційного капіталу. Взаємозв’язок та взаємозумовленість інноваційного капіталу з системою знань підприємства підтверджує, що формування теоретико-методологічної конструкції його обліку є пріоритетним завданням для науковців, які намагаються забезпечити

відповідність системи обліку зростаючим вимогам користувачів в умовах економіки знань.

5) Інноваційний капітал проявляється на підприємстві у формі прав промислової інтелектуальної власності та інших юридично неформалізованих ресурсів, які забезпечують процеси створення та комерціалізації інновацій. У складі інноваційного капіталу підприємства можна виділити дві групи об'єктів, основна відмінність між якими полягає в рівні їх юридичного закріплення як об'єкта інтелектуальної власності, що забезпечує виключність їх використання: 1) формалізовані складові; 2) неформалізовані складові.

Для елементів інноваційного капіталу, які можуть бути захищені як об'єкти інтелектуальної власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, тощо), забезпечується їх виключність, що означає неможливість їх використання іншими підприємствами. Тобто знання у формі інтелектуальної власності не можуть бути використані іншими підприємствами внаслідок існування юридично визначених перешкод, які забороняють їх використання без відповідного дозволу їх власника. Саме тому інноваційний капітал у вигляді інтелектуальної власності є джерелом ренти, стримуючи інших учасників ринку досягати конкурентних переваг через ефект масштабу або диференціацію продукції. Дану позицію також займає Д. Тіс, на думку якого інтелектуальна власність забезпечує функцію привласнення, що значно зменшує можливість копіювання та перешкоджає імітації активів знань [335, с. 57]. Тому юридична формалізація інноваційного капіталу забезпечує адресне (безпосередньо для підприємства) генерування майбутніх економічних вигід.

Інші елементи інноваційного капіталу, незахищені у вигляді інтелектуальної власності, тобто неформалізовані складові, наприклад, незавершені розробки підприємства, у випадку доступності до них інших підприємств можуть вважатись суспільним благом, внаслідок чого вони не забезпечують одержання конкурентних переваг підприємству. Однак, за відсутності можливості забезпечення їх юридичного захисту через

невідповідність вимогам визнання інтелектуальною власністю (їх виключність), підприємства використовують інші різноманітні інструменти (комерційна таємниця, ноу-хау, системи нерозголошення інформації про дослідження і розробки тощо). Так інструменти хоча і не формалізують, однак обмежують можливість поширення та відкритого доступу до інноваційного капіталу. За допомогою таких інструментів забезпечується неможливість їх переведення до складу суспільних благ, тобто обмежується можливість іншим підприємствам використовувати неформалізовані знання (інноваційний капітал) в своїй діяльності.

Додатковим свідченням того, що неформалізовані елементи інноваційного капіталу можуть забезпечувати генерування майбутніх економічних вигід та конкурентних переваг для підприємства є ринки ноу-хау, на які здійснюється їх продаж за грошові кошти. Ноу-хау в багатьох країнах світу, як і в Україні, не відносяться до складу об'єктів права інтелектуальної власності, або в окремих випадках вважаються нетрадиційними об'єктами, стосовно яких процедури юридичного закріплення є недостатньо розвиненими. За словами К. Десоуза та Й. Авазу [164] ринки ноу-хау та подібні ринки знань стануть невід'ємною частиною нашого майбутнього, а знання (інноваційний капітал), як найважливіший ресурс нашого часу, будуть оцінюватися та обмінюватися. Відповідно, ринок формалізованих і неформалізованих елементів інноваційного капіталу стане у XXI-му столітті основним способом поширення організаційних знань, які створюватимуть необхідні можливості підприємствам для реалізації існуючих та запровадження нових напрямів здійснення інноваційної діяльності, що генеруватимуть майбутні економічні вигоди.

6) Ефективність використання інноваційного капіталу на підприємстві також залежить від його активної взаємодії з іншими комплементарними матеріальними та нематеріальними активами. Про це наголошують вчені, які вивчають проблеми управління інноваційним капіталом для забезпечення збалансованого економічного зростання на макрорівні (А. Гото, К. Сузукі [204,

с. 555], Й. Гровіц [208]), та дослідники проблем управління інноваційним капіталом на рівні підприємства (Т. Кійек [234, с. 53], Д.К. Дуран, М.Л. Гоган та В. Дуран [180, с. 219], С. Зембон та Д. Монкіардіні [358, с. 22]). В цілому вони сходяться на думці, що інноваційний капітал може забезпечувати генерування майбутніх економічних вигід лише в комбінації з комплементарними активами (нові комбінації ресурсів за Е. Пенроуз), які створюють необхідне забезпечення (матеріальне, нематеріальне) для їх найбільш ефективного використання на підприємстві.

Для ефективного здійснення інноваційної діяльності на підприємстві необхідне відповідне організаційне забезпечення та їх підтримка у вигляді матеріальних активів, за допомогою яких здійснюватимуться дослідження і розробки, створюватимуться і комерціалізуватимуться інновації (спеціалізовані лабораторії, машини, комп'ютери, спеціалізовані прилади та дослідницьке обладнання тощо), а також у вигляді нематеріальних ресурсів (мережеві активи, канали збуту, торгові марки, людські ресурси тощо), тобто системи знань та юридичних дозволів (інтелектуальної власності), які дозволятимуть здійснювати інноваційну діяльність на підприємстві та комерціалізувати її результати. Процес розробки інновацій в даному ключі слід розглядати як результат стратегічної взаємодоповнюваності за допомогою спеціалізованих (виходячи зі специфіки напряму інноваційної діяльності) матеріальних та нематеріальних активів, які забезпечують інноваційну синергію у вигляді інноваційного продукту.

Враховуючи витратний базис, покладений в основу облікового відображення інноваційної діяльності в міжнародних та національних облікових стандартах, можна пояснити майже повну відсутність публікацій з даної проблематики, в яких би обґрунтовувалась необхідність розкриття в бухгалтерській звітності інформації про комплементарні активи, виходячи з позиції їх використання для забезпечення реалізації інноваційної діяльності підприємств. В той же час, інформація про рівень забезпеченості такими комплементарними активами та ефективність їх використання на підприємстві

необхідна користувачам для здійснення інвестицій, надання позик на подальший розвиток інноваційних ініціатив підприємства, оскільки в цілому значною мірою впливає на інноваційну ефективність підприємства. Як відмічає С. Купер [154, с. 423] виходячи з потреб практики фінансування інноваційних проектів, власники приватного капіталу хочуть знати, чи є у підприємства достатня матеріальна база, інтелектуальні ресурси та необхідні люди для успішного завершення інноваційного проекту, тобто створення інновацій. Тому удосконалення методики обліку комплементарних активів слід розглядати як один із актуальних напрямів розвитку системи облікового відображення інноваційного капіталу підприємства.

За результатами аналізу характеристики інноваційного капіталу підприємства його роль в процесії реалізації інноваційної діяльності підприємства можна представити наступним чином (рис. 1.5).

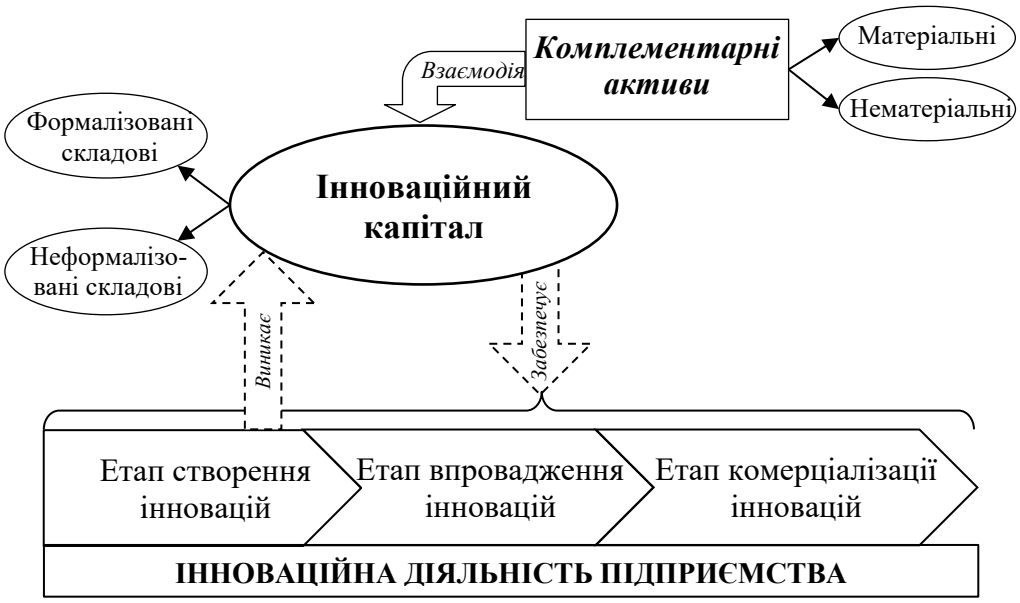

Рис. 1.5. Інноваційний капітал в процесі здійснення інноваційної діяльності підприємства

Виходячи з рис. 1.5 можна визначити, що *інноваційний капітал підприємства* є сукупністю інтелектуальних ресурсів з різним рівнем юридичної формалізації, які виникають в результаті інноваційної діяльності та забезпечують її реалізацію, і що самостійно та у поєднанні з

комплементарними активами забезпечують генерування майбутніх економічних вигід для підприємства. В чинній системі бухгалтерського обліку інноваційний капітал підприємства відображається у вигляді витрат на дослідження та розробки, нематеріальних активів підприємства, а також інших об'єктів обліку, які стосуються інноваційної діяльності підприємства, наприклад, незавершені витрати на дослідження та розробки, що визнаються при об'єднанні підприємств (МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» (В12В) [78]).

Враховуючи необхідність удосконалення теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств, виходячи з наявності значної кількості сигналів про її невідповідність вимогам часу та запитам користувачів облікової інформації, для досягнення таких цілей пропонуємо використовувати в системі обліку концепцію інноваційного капіталу, що базується на ресурсному підході.

Зокрема, як відмічають С. Зембон та Д. Монкіардіні, між нематеріальними активами та бізнес-інноваціями існує тісний зв'язок, який є набагато складнішим і ширшим, ніж можна було б припустити звичайним фокусом на дослідженнях і розробках. Політичні та академічні дебати повинні виходити за рамки ідеї інновацій, яка все ще значною мірою базується лише на інвестиціях у дослідження та розробки і патенти. Сучасні ідеї «розумних інновацій» вимагають зміни парадигми та ширшої та збалансованішої аналітичної основи [358, с. 21-22]. Тобто облікові категорії, які на сьогодні використовуються для характеристики інноваційної діяльності, повною мірою не відображають всі особливості її здійснення, зменшуючи релевантність облікової інформації для суб'єктів прийняття рішень. Вже більш конкретно дану проблему розкриває Т. Гюнтер, зазначаючи про те, що в МСФЗ 38 інноваційна діяльність поділяється на фази дослідження та розробки, і такий поділ призводить до того, що дослідницька фаза, яка забезпечує (загальні) нові наукові або технічні знання та розуміння, з точки зору МСФЗ не розглядається як інвестиція, що суперечить ресурсному підходу до розуміння інноваційного капіталу [212, с. 323]. Таким чином автори наголошують на тому, що чинна

система обліку потребує удосконалення в напрямі забезпечення більш ґрунтовного (за змістом та за обсягами) розкриття інформації про інноваційну діяльність підприємства.

Використання концепції інноваційного капіталу в системі обліку потребує впровадження більш широкого та збалансованого підходу до формування його облікової інтерпретації, виходячи з якої має бути визначено сукупність облікових понять, які безпосередньо стосуватимуться інноваційного капіталу підприємства, а також і комплементарних активів, які підвищують ефективність його використання. Також має бути проведено аналіз їх співвідношення з поняттями витрат на дослідження та розробки і нематеріальних активів, змістовне наповнення і порядок обліку яких на сьогодні регламентуються обліковими стандартами (МСФЗ 38, П(С)БО 8).

Для формування комплексної системи інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємства в обліку мають бути відображені процеси з формування інноваційного капіталу (витрати, капітальні вкладення (інвестиції)), його використання в діяльності підприємства (амортизація, знецінення, дооцінка, формування резервів тощо), а також його вибуття (ліквідація, продаж, обмін тощо). В кінцевому випадку має бути розроблена комплексна система визнання, оцінки, облікового відображення та звітування про інноваційний капітал підприємства, що має підвищити релевантність та достовірність облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства та задовольнити потреби різних груп заінтересованих користувачів, які забезпечують її управління та здійснюють розподіл капіталу між галузями економіки (інвестори, інституційні інвестори, позикодавці тощо).

1.3. Потреби і запити користувачів інформації про інноваційний капітал підприємства: проблема релевантності

Теоретико-методичні засади обліку, покладені в основу системи міжнародних та національних облікових стандартів, незважаючи на достатньо високий рівень їх регламентації, не є ідеальною конструкцією, яка залишатиметься незмінною протягом всього часу існування таких стандартів. Це пов'язано з тим, що достатньо складно знайти ідеальні варіанти відображення економічної реальності підприємства в системі обліку, внаслідок чого при їх виборі з наявних альтернативних варіантів суб'єктами розробки облікових стандартів завжди залишається певний рівень суб'єктивізму. Про складність розробки ідеальних облікових стандартів свідчить поява їх нових версій, які розробляються незалежними професійними організаціями та державними структурами в різних країнах світу, існування національних методологічних особливостей щодо обліку подібних об'єктів, а також і процес постійного удосконалення таких теоретико-методологічних засад, що реалізовані в чинних облікових стандартах, внаслідок впливу різних видів факторів (політичних, економічних, соціальних, екологічних тощо).

Незважаючи на природу таких факторів, що спричиняють необхідність внесення змін в систему облікових стандартів, основною причиною таких змін є втрата певним обліковим інструментарієм (трактування, критерій визнання, метод оцінки, відображення в фінансовій звітності тощо) своєї релевантності для суб'єктів, що є основними користувачами інформації з фінансової звітності. Втрата релевантності може стосуватись як окремих елементів облікового інструментарію в частині конкретного об'єкта обліку, так і в цілому всього облікового інструментарію щодо даного об'єкта, що зумовлює необхідність здійснення кардинальних змін, які можна описати як формування нової облікової парадигми бухгалтерського відображення даного об'єкта.

Як відмічає з цього приводу Б. Лев, облікові стандарти повинні перевірятись емпірично шляхом запису реакції інвесторів на нову інформацію

[254, с. 486-487], тобто виходячи з рівня їх релевантності основним групам користувачів, зокрема, учасникам ринку капіталу, та оновлюватись після здійснення такої перевірки у випадку виявлення відхилень та невідповідностей. Однак, на сьогодні такий зв'язок є дуже слабким, і розробники стандартів дуже рідко враховують думку вчених, більше довіряючи прямому зв'язку з користувачами фінансової звітності, пропозиції яких враховуються для їх удосконалення. В той же час, Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас відмічають, що незважаючи на головну мету прийняття рішень щодо корисності облікової інформації для користувачів, еволюція стандартів бухгалтерського обліку відображала переконання тих, хто розробляє стандарти, про потреби користувачів [272]. Тобто автори підкреслюють існування певного розриву між реальними потребами користувачів та їх інтерпретацією з боку розробників облікових стандартів, що актуалізує необхідність проведення досліджень в даній сфері.

Вперше втрата релевантності як визначальна передумова, що спричиняє необхідність внесення змін в чинну систему обліку, була визначена в фундаментальній праці Х.Т. Джонсона та Р.С. Каплана «Втрачена релевантність: підйом і падіння управлінського обліку» [227], в якій автори довели втрату релевантності інформації з системи управлінського обліку та сформували шляхи для її забезпечення в майбутньому. Зокрема, дослідники показали на основі конкретних прикладів, що система управлінського обліку в незмінному вигляді не може задовольняти зростаючі потреби менеджменту, не забезпечуючи достатнього рівня корисності чи цінності на практиці. В результаті вони обґрунтували необхідність впровадження новітніх теоретичних концепцій та використання нових методів (калькулювання на основі діяльності, BSC, методи стратегічного управлінського обліку тощо) в системі управлінського обліку підприємства.

В умовах активної стандартизації облікової практики та гармонізації облікових систем в різних країнах світу, що розпочалась з середини 1990-х років, значна кількість дослідників займається питаннями оцінки рівня

релевантності міжнародних та національних систем обліку, або їх елементів (окремих стандартів або їх складових). Зокрема, основна увага звертається ними на вивчення змін (покращання або погіршення) в релевантності облікової інформації внаслідок переходу національних облікових систем на використання IAS/IFRS. Представники даного напряму досліджень вважають, що інформативність фінансової звітності напряму залежить від системи використовуваних облікових стандартів, які регулюють її формування, підготовку та представлення. Таким чином, облікові стандарти визначають рівень релевантності фінансової звітності, характеризуючи здатність її користувачів враховувати її показники для прийняття економічних рішень.

В залежності від виду користувачів фінансової звітності виділяють вартісну релевантність (value relevance), під якою розуміється релевантність облікової інформації для суб'єктів прийняття інвестиційних рішень на ринку капіталу (інвесторів, інституційних інвесторів, інституційних аналітиків тощо), а також кредитну релевантність (credit relevance), яка стосується здатності облікової інформації забезпечувати ефективність прийняття позикових рішень, тобто суб'єктами ринку позикового капіталу (позикодавці, кредитні аналітики тощо). В той же час, багатьма дослідниками системи IAS/IFRS підкреслюється саме важливість поглядів інвесторів та аналітиків акціонерного капіталу в формуванні пропозицій щодо удосконалення облікових стандартів.

З метою підвищення рівня релевантності фінансової звітності до складу стандартів та їх більш детальних складових можуть та повинні вноситись відповідні зміни. Зокрема, проведений Дж. Імхазенобе [225] аналіз фахових праць дозволив йому встановити зниження вартісної релевантності в різних режимах бухгалтерського обліку в США, що свідчить про існування недоліків в GAAP US. Внаслідок цього автором було висунуто пропозиції щодо їх удосконалення, зокрема, шляхом заміни окремих стандартів та їх елементів на більш ефективні практики з IAS/IFRS або навіть шляхом повної заміни GAAP US на IAS/IFRS.

На сьогодні можна констатувати, що існуюча модель ідентифікації та відображення інноваційної діяльності в обліку і фінансовій звітності підприємств також значною мірою втратила свою релевантність для різних груп заінтересованих в такій інформації користувачів. Серед безпосередніх користувачів, які потребують інформації про інноваційну діяльність підприємства, дослідників даної проблематики, а також інших дотичних до даного питання стейкхолдерів виникає чітке усвідомлення того, що відповідна інформація з фінансової звітності є недостатньою за змістом та обсягом для прийняття ефективних рішень. На думку Ф. Мацці, Р. Слека, І. Цалавутаса та Ф. Цолігкаса [272] на сьогодні виникла потенційна потреба в реформуванні МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» в частині витрат на дослідження та розробки у зв'язку зі зростаючими запитами щодо більш якісної інформації про інноваційну діяльність підприємств, а також враховуючи довговічність стандарту, який вже не зовсім відповідає умовам розвитку економіки знань.

Лише капіталізація витрат на дослідження та розробки програмного забезпечення, а не їх віднесення до складу витрат періоду, має релевантність щодо процесу створення вартості та генерування доходів підприємства, оскільки дозволяє знизити інформаційну асиметрію про успішність інноваційних проектів, виступаючи позитивним сигналом для інвесторів (Б. Лев та Т. Сугіанніс [256], А. Кезаван-Жені та Т. Жанжан [141]). Внаслідок цього фінансова звітність стає все менш інформативною для зовнішніх користувачів в умовах формування економіки знань в частині розкриття фінансового стану підприємства (через недооцінку його вартості в частині результатів інноваційної діяльності) та в частині розкриття його майбутніх перспектив (через недостатнє висвітлення його інноваційного потенціалу та стратегічних інноваційних ініціатив). Оскільки саме інвестиції в інновації в умовах економіки знань є визначальним фактором створення вартості та забезпечення конкурентних переваг в довгостроковій перспективі.

Причинами втрати релевантності чинної моделі обліку в частині інноваційної діяльності вважаємо розгляд інноваційної діяльності в системі

обліку на основі витратоутворюючого підходу, надмірну консервативність чинної методики обліку стосовно інноваційної діяльності та невідповідність умовам функціонування підприємств в процесі формування економіки знань, які інвестують все більші обсяги ресурсів в інновації та нематеріальні активи.

Концепція «релевантності облікової інформації» з'явилась в США в середині 1960-х років, вона поступово ввійшла в науковий обіг та була включена в концептуальні засади (основи), на основі яких розроблялись системи міжнародних облікових стандартів. Вона означає, що облікова інформація повинна стосуватися або бути корисною і пов'язаною з дією, для сприяння якій вона призначена, або з результатом, якого необхідно досягти. Тобто облікова інформація повинна забезпечувати ефективне прийняття рішень різним групам суб'єктів, відповідаючи їх вимогам щодо змісту такої інформації, її обсягу, рівня деталізації та своєчасності надходження. Невідповідність даним вимогам може вплинути на процес прийняття рішень та його ефективність, хоча на неї окрім релевантності впливає значна кількість інших факторів (досвід, навички та вміння суб'єкта прийняття рішень, інші характеристики облікової інформації тощо).

З кінця 1960-х років дослідження релевантності облікової інформації стають стандартною практикою для представників академічного співтовариства, виступаючи одночасно засобом тестування облікових методів, моделей та концепцій, які використовувались на той час на практиці, з позиції забезпечення ними можливості прийняття в результаті їх застосування ефективних управлінських рішень.

На сьогодні релевантність в Концептуальній основі фінансової звітності (2018 р.) відноситься до складу фундаментальних якісних характеристик, дотримання якої при формуванні облікової інформації може спричинити відмінності у рішеннях, які приймають користувачі (2.6-2.10) [151]. Її елементами визначаються передбачувальна цінність (здатність передбачувати майбутні доходи) та підтверджувальна цінність (здатність підтверджувати або

змінювати попередні оцінки), які можуть одночасно або поодинці характеризувати облікову інформацію як релевантну.

Виходячи з вищенаведеного в цілому під втратою релевантності облікової інформації можна розуміти нездатність приймати на її основі ефективні рішення, зокрема, через неможливість передбачувати майбутні доходи або через нездатність підтверджувати або змінювати попередні оцінки, або через їх одночасну неможливість. Відповідно, втрата релевантності інформації з фінансової звітності про інноваційну діяльність підприємства означає неможливість передбачати прибутковість інноваційних ініціатив підприємства, оцінку інноваційних ризиків, нездатність підтверджувати / спростовувати ефективність здійснених інновацій та здатність підприємства до здійснення ефективної інноваційної діяльності в майбутньому.

На сьогодні існує загальне переконання, що різні групи заінтересованих користувачів вимагають від підприємств інформації щодо їхньої інноваційної діяльності. Це обґрунтовується тим, що в сучасних умовах, що характеризуються формуванням економіки знань та поступовим переходом до Індустрії 4.0, для менеджменту підприємств та для зовнішніх користувачів необхідна інформація про інноваційні ініціативи підприємства, оскільки інновації та знання є визначальним ресурсом, який забезпечує створення додаткової вартості. Тому заінтересовані користувачі намагаються знайти таку інформацію в фінансовій звітності, хоча її низька якість, упередженість та обсяги розкриття не дозволяють одержати повну інформаційну картину про те, в якому стані перебуває інноваційна діяльність підприємства, які інноваційні результати вже наявні та які інноваційні перспективи слід очікувати в майбутньому від підприємства.

В результаті, як з боку безпосередньо заінтересованих користувачів, які приймають рішення на основі облікової інформації, так і від інших стейкхолдерів, певним чином пов’язаних з процесом розкриття інформації в звітності про інноваційні процеси, що відбуваються на підприємстві та його майбутні інноваційні перспективи, формуються нові інформаційні потреби та

запити. Їх основною причиною є необхідність подолання проблеми релевантності фінансової звітності в частині інформації про інноваційну діяльність підприємства. Види таких суб'єктів наведено на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Види суб'єктів, що формують інформаційні потреби і запити щодо інноваційної діяльності підприємства

Виходячи з наведеної на рис. 1.6 класифікації суб'єктів можна констатувати, що про необхідність розвитку обліку інноваційної діяльності підприємств наголошують безпосередні користувачі облікової інформації, тобто представники підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність – власники та менеджмент підприємств різних рівнів (операційного, стратегічного), а також зовнішні постачальники капіталу – інвестори та позичальники, яким для прийняття ефективних рішень недостатньо існуючої інформації про інноваційний капітал підприємств (витрати на дослідження та розробки, нематеріальні активи).

Необхідність удосконалення теоретико-методичних аспектів обліку інноваційного капіталу також визначається як дослідниками в сфері бухгалтерського обліку, які розуміють виникнення значних змін в економічних умовах функціонування підприємств, що визначають необхідність приділення особливої уваги розкриттю більш якісної інформації

про інноваційну діяльність, а також і вченими, які не пов'язані з бухгалтерським обліком, зокрема, які фіксують нестачу інформації, яка б дозволила їм провести аналіз ефективності інноваційної політики та інноваційної стратегії підприємства. Такі вчені, виходячи з існуючих в сфері їх досліджень проблем, наголошують на необхідності удосконалення інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства шляхом удосконалення методики її бухгалтерського обліку, розширення кола облікових об'єктів, наголошуючи на необхідності використання ресурсного, а не витратного підходу в розумінні сутності інноваційної діяльності в системі обліку.

Окрім цього, існуючі проблеми неналежного розкриття облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства виявляють також інші представники бізнесу, які опосередковано дотичні до оцінки, аудиту, контролю та аналізу інноваційних ініціатив та інноваційних результатів підприємства, зокрема, професійні оцінювачі, аналітики, зовнішні контролери та аудитори, представники консалтингових компаній тощо.

Внутрішні користувачі зазвичай наголошують на необхідності розвитку системи бухгалтерського обліку інноваційного капіталу з позиції удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємства, а також в контексті підзвітності менеджменту його власникам та акціонерам в контексті системи корпоративного управління.

Основною проблемою управління інноваційною діяльністю є інформаційна обмеженість системи обліку в генеруванні необхідної інформації як про сам процес її здійснення, так і про його ефективність на різних етапах, оскільки чинна методика обліку витрат на дослідження та розробки є достатньо застарілою, не відповідаючи умовам економіки знань, а критерії визнання і оцінки технологічних нематеріальних активів в обліку є достатньо консервативними. Зокрема, В. Гик, О. Височан та О. Височан [221, с. 100] наголошують, що чинна практика бухгалтерського обліку процесів інноваційної діяльності не дозволяє достовірно визначати резерви зниження

витрат, визначати фінансові результати підприємства за звітний період, що в цілому спотворює оцінку вартості підприємства та зменшує аналітичні властивості облікової інформації. За таких умов значно ускладняються процеси управління інноваційними витратами підприємства та процеси розподілу капіталу між видами і напрямами діяльності підприємства, а також між окремими інноваційними проектами.

Розвиток чинної системи обліку інноваційної діяльності М. Брессел та Б. Рейд [134, с. 17] розглядають як важливий елемент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємства, оскільки через визнання інновацій в системі обліку здійснюється вибір податкового режиму, в межах якого функціонуватиме підприємство. В результаті впровадження обов'язкової капіталізації інновацій підприємства існує можливість для здійснення офшорингу, одержання податкових пільг на дослідження та розробки, а також пільгових податкових ставок «патентної скриньки». Таким чином, інновації слід ідентифікувати та оцінювати в системі обліку як капітальні інвестиції з метою створення інформаційної бази для ефективного управління ними. Лише такий підхід має забезпечити виконання менеджерами підприємства, відповідальними за управління інноваційною діяльністю, своїх зобов'язань перед власниками.

Укладачі звіту ОЕСР «Нові джерела зростання: капітал, заснований на знаннях. Ключовий аналіз та політичні висновки» (2013 р.) [287, с. 51] відмічають про існування чіткого розуміння щодо необхідності підвищення якості і корисності фінансової звітності для інвесторів, аналітиків і фінансових установ в частині капіталу, що ґрунтується на знаннях, хоча погляди щодо шляхів такого удосконалення залишаються предметом бурхливих дискусій. Високоякісна інформація про технологічні нематеріальні активи необхідна для оцінки ризику при розподілі капіталу та створенні багатства, і за її відсутності підприємствам доведеться нести вищі витрати на залучення капіталу. Тому удосконалення чинної методики обліку інноваційного капіталу та розкриття такої інформації за допомогою різних видів звітів (фінансових,

нефінансових тощо) сприятиме покращанню внутрішнього контролю та управління ризиками інноваційної діяльності, та в цілому забезпечуватиме підвищення прозорості діяльності підприємства з позиції суб'єктів корпоративного управління та інших заінтересованих сторін.

Низька інформаційна місткість фінансової звітності в частині інноваційної діяльності підприємства значно обмежує аналітичну підтримку прийняття управлінських рішень, змушуючи аналітиків використовувати інші альтернативні інструменти для оцінки рівня інноваційної активності та ефективності підприємства. Наприклад, кількість поданих заявок на реєстрацію об'єктів права інтелектуальної власності та кількість зареєстрованих об'єктів, кількість проданих ліцензій на створені інноваційні продукти тощо. Про існування даної проблеми зазначають О.І. Носовець, Л.О. Волощук та К.В. Ковтуненко, оскільки традиційні фінансові показники не забезпечують достовірну оцінку результатів інноваційної діяльності [292, с. 56], та О.І. Грицай, на думку якої існуючі облікові моделі не адекватні різновидності інноваційних процесів і не надають достатньої кількості достовірних даних для проведення економічного аналізу [10, с. 198]. Для створення достатньої інформаційної бази проведення аналізу інноваційної діяльності необхідно розширити систему облікових об'єктів, що характеризуватимуть інноваційну діяльність підприємства (витрати, активи, інвестиції тощо), забезпечити їх справедливу оцінку, а також їх об'єктивне відображення в управлінській, фінансовій, нефінансовій та інтегрованій звітності підприємства.

Зовнішні користувачі. Про виникнення реальних потреб в новій, розширеній та більш деталізованій аналітичній інформації щодо інноваційної діяльності підприємства зазначають як самі зовнішні користувачі облікової інформації про діяльність підприємства (інвестори, інституційні інвестори, позичальники), так і дослідницькі лабораторії та окремі вчені, які займаються даною проблематикою через здійснення моніторингу потреб зовнішніх користувачів та проведення спеціалізованих опитувань.

Так, при EFRAG створено Консультативну панель з нематеріальних активів, яка займається проблемою покращання інформації в частині нематеріальних активів, що надається інвесторам, про те, як підприємство створює, підтримує або збільшує вартість. Створення такого спеціалізованого підрозділу у складі EFRAG ілюструє існування значних недоліків в чинній методиці поточного обліку інноваційної діяльності за МСФЗ 38, яка не задовольняє потреби інвесторів в інформації, яка б забезпечувала ефективний розподіл інвестиційного капіталу.

Окрім цього, в дослідницькому звіті, випущеному даним підрозділом EFRAG «Краща інформація про нематеріальні активи. Яким шляхом краще йти?» (2021), безпосередньо наголошується, що в результаті проведення огляду фахової літератури виявлено зменшення релевантності фінансової звітності. Це може бути пов’язано з тим, що вона не відображає інформацію про нематеріальні активи, яка стала більш важливою для більшої кількості організацій, ніж раніше. Її відсутність може вплинути на ринкову вартість компанії через інформаційну асиметрію, призвести до неефективного розподілу капіталу в суспільстві та ускладнити оцінку керівництва [126, с. 6]. Таким чином, недосконалість чинної методики обліку інноваційного капіталу підприємства породжує інформаційну асиметрію, що робить неефективним розподіл капіталу між підприємства, зокрема, не беручи до уваги ефективність їх інноваційної діяльності та роль інновацій в створенні вартості на підприємствах.

Л. Канібано, М. Гарсія-Айусо та М.П. Санчес [139, с. 319] відмічають, що для вимірювання інновацій традиційно використовується макроекономічний підхід, який в основному базується на широких опитуваннях. Така інформація необхідна як для оцінки інноваційної діяльності на рівні підприємства, так і в цілому для оцінки його ринкової вартості аналітиками та постачальниками капіталу (інвестори, позичальники). Існування такої ситуації є свідченням нездатності чинної облікової системи вирішити дану задачу через власну методологічну обмеженість щодо оцінки інновацій. Тому вони наголошують

про існування потреби в доповненні інформації макроекономічних досліджень агрегованими даними, отриманими з фінансових звітів підприємств. В свою чергу для цього необхідно удосконалити концептуальні та методологічні засади обліку інновацій підприємств, що мають бути покладені в основу нового облікового стандарту, який би забезпечував точне відображення інноваційної діяльності у фінансовій звітності підприємств.

Р. Баркер, А. Леннард, С. Пенман, А. Тейшейра, проаналізувавши погляди вчених, які вивчають проблематику обліку нематеріальних активів (Б. Лев, Ф. Гу), пропозиції практиків та аналітиків фінансового ринку, встановили, що на їх думку відсутність інноваційних нематеріальних активів у балансі є невдачею бухгалтерського обліку: якщо матеріальні активи визнані, чому тоді не визнані нематеріальні активи, зокрема, активи, що стосуються досліджень та розробок? [255, с. 603]. Їх невизнання як інвестицій в інновації та віднесення до складу витрат періоду в цілому порушує звітність про прибутковість ведення бізнесу (поточні доходи зменшуються на суму інвестицій для отримання майбутніх доходів), вносячи плутанину в розуміння сутності показників фінансової звітності її користувачами.

Провівши опитування 16 стейкхолдерів, які ведуть облік витрат на дослідження та розробки згідно МСФЗ, представники компаній АССА [273, с. 8-9] виявили часткове незадоволення існуючою практикою, яка призводить до застосування надмірно обачливого підходу при капіталізації інновацій, непорівнянності облікової інформації для підприємств, які ведуть облік за МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» (внутрішньостворені інновації) та МСФЗ 3 «Об’єднання бізнесу» (інновації, придбані в результаті об’єднання підприємств), а також до можливості маніпулювання фінансовими результатами менеджерами підприємства, що в цілому свідчить про нерелевантність облікової інформації потребам інвесторів. Вирішення існуючої проблеми представники АССА пропонують здійснювати через пом’якшення критеріїв капіталізації внутрішньостворених нематеріальних активів та додаткове розкриття інформації про інновації підприємства, що

дозволить підвищити релевантність інформації з фінансової звітності, мінімізувати маніпулятивну поведінку менеджменту та в цілому змінити обачливий підхід до обліку інновацій на їх достовірне представлення в фінансовій звітності.

Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас [272] провели глибоке дослідження поглядів сучасних інвесторів щодо корисності облікової інформації для прийняття рішень, зокрема в контексті капіталізації витрат на дослідження та розробки відповідно до МСФЗ 38. Вони встановили, що інформація про інвестиції у дослідження та розробки має значну важливість для них, зокрема для аналізу майбутніх доходів і зростання, аналізу ефективності інноваційної діяльності, порівняння підприємства з межах галузі. В той же час, бачення інвесторів щодо чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки можна підсумувати наступним чином: 1) Усі інвестори критикують як відносну відсутність контекстуальної облікової інформації, так і рівень її конкретності з позиції корисності для прийняття рішень; 2) Капіталізація витрат на дослідження та розробки є позитивним інструментом, а їх повне віднесення до витрат не вважається доцільним; 3) Низький рівень сигнальності чинної практики капіталізації через властивий їй потенціал погіршення внаслідок управління доходами та здійснення облікових маніпуляцій; 4) Існує значне бажання щодо реформування чинної практики обліку інноваційної діяльності згідно МСФЗ 38 через нечіткість і абстрактність критеріїв капіталізації, суб’єктивність їх тлумачення.

Такі недоліки рекомендується усувати шляхом забезпечення більшої ясності в розрізненні та визначенні витрат на розробку за допомогою більш конкретних інструкцій, а також через більшому рівні розкриття інформації щодо капіталізації та відповідного прийняття рішень (професійних суджень). Окрім цього інвестори наголосили на необхідності використання засобів додаткового розкриття облікової інформації про інноваційну діяльність, що має підвищити корисність облікової інформації для прийняття рішень та формування прогнозів. Така додаткова інформація повинна акцентувати увагу

на якісних характеристиках інноваційного капіталу та розкритті його більш аналітичних складових в розрізі видів діяльності, галузей та регіонів. При такому додатковому розкритті також має враховуватись і економічна безпека підприємства.

Виходячи з неможливості систем фінансового та управлінського обліку надавати повну інформацію про вартість інновацій підприємства, Р. Даініене та Л. Дагіліене [156, с. 592] обґрунтовують необхідність розкриття вичерпної фінансової та нефінансової інформації для інвесторів та інших заінтересованих сторін за допомогою єдиного інтегрованого звіту. Застосування такої практики дозволить надати необхідну для прийняття рішень користувачам інформацію про інновації підприємства та відобразити їх роль в створенні доданої вартості підприємства за певний період.

На відміну від наукових публікацій, присвячених вивченню потреб інвесторів щодо релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства, проблематиці вивченню потреб постачальників позикового інвестиційного капіталу присвячена набагато менша увага. В одній з таких праць А. Кресс, Б. Ейерле та І. Цалавутас [240, с. 673-674] встановили, що для підприємств, які випускали облігації і синдиковані позики, випущені державними нефінансовими компаніями в країнах, які ввели обов’язкові МСФЗ або повністю конвергували свої облікові стандарти з МСФЗ з 2005 року, капіталізація витрат на розробки позитивно пов’язана із схильністю підприємств запозичувати кошти на ринках державного боргу. Таким чином, капіталізація інновацій підприємствами на боргових ринках розглядається як позитивний сигнал для зменшення інформаційної асиметрії щодо перспектив інноваційної діяльності, що в цілому засвідчує доцільність розкриття такої інформації та мінімізацію обачливих практик щодо визнання інновацій як активів в системі обліку.

Окрім підвищення якості інформаційного забезпечення в частині інноваційного капіталу підприємства для прийняття інвестиційних та позикових рішень, дана проблематика також має більш глобальне значення, в

цілому забезпечуючи ефективну реалізацію цілей сталого розвитку, які мають забезпечити побудову більш затишного, стійкого і рівноправного світу. Так, дев'ятою ціллю сталого розвитку, схваленою ООН (2015 р.) є «Промисловість, інновації та інфраструктура» [337], що спрямована на сприяння інноваціям, як одному з основних факторів економічного зростання. Для того, щоб інвестиції у наукові дослідження та інновації були ефективними, необхідно забезпечити належну інформаційну підтримку процесів їх створення та реалізації. Зокрема, окремої уваги потребує розробка обліково-аналітичного інструментарію для удосконалення системи управління сталими інноваціями, які сприятимуть вирішенню важливих економічних і екологічних проблем людства, а також в цілому забезпечуватимуть стимулювання інноваційного підприємництва.

Дослідники в сфері обліку, аналізуючи існуючі тенденції в галузі економіки, правових та соціальних систем, що визначають необхідність удосконалення теоретико-методологічних засад обліку, а також враховуючи запити та інформаційні потреби користувачів облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства, обґрунтовують необхідність внесення змін до чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки, що на сьогодні регулюється IAS/IFRS, GAAP US та П(С)БО. Наприклад, Б. Лев відмічає про зростаючу роль корпоративних нематеріальних інвестицій для розвинутих економік, що трансформують бізнес-моделі, стратегії та ефективність діяльності підприємств. Проте розробники стандартів бухгалтерського обліку загалом не помічають цього світового розвитку, що завдає серйозної шкоди інвесторам та економіці в цілому [253, с. 713]. В результаті автор пропонує програму досліджень в сфері обліку нематеріальних активів і пов'язаних з ними проблем. Подібні пропозиції вчених опосередковано фіксують та оприлюднюють для представників наукової спільноти запити користувачів щодо того вмісту та вигляду інформації про інноваційну діяльність підприємства, яка необхідна їм для прийняття рішень.

Так, Л. Канібано. М.Г.-А. Коварсі та М.П. Санчес визначили основні недоліки витрат на дослідження та розробок, як одного з найбільш часто

використовуваних показників інновацій підприємства: 1) Він вимірює не результати, а входи, і тому не може виявити зміни в ефективності, з якою здійснюється науково-дослідна діяльність; 2) Діяльність у сфері досліджень і розробок недооцінюється у технологіях, що базуються на виробництві, де багато технічних змін відбуваються в конструкторських бюро та відділах інженерного виробництва, а також у лабораторіях досліджень і розробок; 3) Те саме відбувається на малих підприємствах, де діяльність із виробництва технологій часто не має окремої функціональної та облікової ідентифікації; 4) Сфера послуг і програмне забезпечення, зокрема, також погано враховуються в статистиці досліджень і розробок [139]. Виходячи з даних недоліків можна сформулювати нові напрями удосконалення системи обліку, за якими має формуватися облікова інформація про інноваційну діяльність підприємства для задоволення потреб користувачів: 1) Надання облікової інформації про проміжні та кінцеві результати інноваційної діяльності; 2) Покращення системи ідентифікації інноваційних ініціатив підприємства; 3) Розробка специфічних документів для обліку інноваційної діяльності, які б враховували галузеву специфіку діяльності підприємств.

Виходячи з важливості інновацій для економічного зростання протягом останніх двох десятиліть науковці почали вивчати детермінанти інновацій на рівні фірми, зокрема, вплив обов'язкового (через фінансову звітність) та добровільного розкриття інформації (через засоби додаткового розкриття) про інноваційну діяльність на ефективність її здійснення. Оскільки фінансова звітність в частині інноваційного капіталу підприємства є менш корисною для оцінки вартості підприємства, то менеджмент підприємства розкриває більше додаткової інформації виходячи з наявних потреб користувачів та бажання залучити додатковий капітал для підприємства. В даному контексті А. Сімпсон та А. Тамайо [323, с. 416] піднімають питання стосовно можливих варіантів інформування підприємствами про цінність своєї інноваційної діяльності у фінансовій звітності і примітках до неї та за допомогою інших засобів розкриття інформації. Значна кількість високотехнологічних компаній

розкривають відповідні показники інноваційної діяльності за допомогою нестандартних (non-GAAP) та інтегрованих звітів у тих випадках, коли доходність таких підприємств не надає відповідних сигналів щодо доцільності здійснення інвестицій в інновації. Тому на сьогодні виникає об'єктивна потреба в формулюванні рекомендацій щодо напрямів (змістовні аспекти), принципів (вимог та обмежень) та способів (формальні аспекти) розкриття такої інформації, періоду та форми її донесення до зовнішніх користувачів підприємства. При цьому такі рекомендації мають обмежувати можливість опортуністичного впливу суб'єктів, які забезпечуватимуть формування додаткової інформації про інноваційний капітал підприємства.

Серед українських вчених питання виникнення потреб в удосконаленні чинної методики обліку інноваційної діяльності та розвитку підприємства в своїх монографічних дослідженнях відмічають О.В. Кантаєва та Я.О. Ізмайлов, на думку яких необхідним є подолання проблеми відсутності обліково-аналітичної моделі інноваційної діяльності підприємства, створення дієвого інформаційного забезпечення інноваційних продуктів і технологій [25, с. 5] та удосконалення методики обліку об'єктів, через які має відбуватись інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств та джерела фінансування такого розвитку [24, с. 8]. В своїх дослідженнях автори наголосили на важливості реформування системи бухгалтерського обліку в частині оцінки та облікового відображення інноваційних процесів підприємства з метою формування більш якісної інформації для прийняття управлінських та інвестиційних рішень.

Дослідники-економісти наголошують на існуванні потреби в удосконаленні обліку інноваційного капіталу з позиції макроекономічного управління, відмічаючи недостатність інформації про нього для прийняття важливих економічних рішень на рівні регіонів, держав та державних об'єднань. Зокрема, одним з найважливіших є питання економічної ефективності (віддачі) досліджень та розробок на підприємствах, як по завершенню проекту, так і в процесі його реалізації, про які надає зовсім

обмежену інформацію система бухгалтерського обліку. В результаті, на різних рівнях реалізації політики можуть прийматись неефективні рішення та формуватися неефективні державні політики щодо інвестування в різні галузі економіки та окремі підприємства, щодо їх державної інвестиційної підтримки, політики з пільгового оподаткування, розподілу ресурсів між найбільш інноваційно-ефективними галузями економіки тощо. Дані питання набули особливої актуальності в умовах формування економіки знань, коли питанню ефективного розподілу ресурсів між суб'єктами генерування ренти від інновацій приділяється особлива увага.

Ц. Гріліхес одним із перших ще у 1979 році поставив проблему необхідності розкриття «кращих даних» щодо капіталу досліджень та розробок [206, с. 99], що дозволить більш точно розуміти побічні ефекти впливу досліджень та розробок на продуктивність підприємства та його ринкову вартість. Даний приклад є свідченням нестачі релевантної інформації для економістів, яку б вони могли використовувати для аналізу ефективності інноваційної діяльності підприємств, а також проведення більш точних макроекономічних досліджень в сфері досліджень та розробок, коригування державної політики в даній сфері.

Як відмічають Д. Ендрюс та К. Кріскуоло [115, с. 7], оскільки інвестиції в капітал, заснований на знаннях, значно зростають, це має наслідки для інновацій та зростання продуктивності і вимагає нового мислення щодо розробки державної політики в цій сфері. Для його кращого розподілу мають використовуватись інструменти зовнішнього фінансування (акціонерне фінансування та кредитування підприємств), а також державні механізми розподілу і перерозподілу ресурсів, що мають базуватись на аналізі ефективності інноваційної діяльності підприємств. Однак, чинна система обліку нематеріальних активів є недостатньо розвиненою для надання релевантної інформації та в цілому непристосованою до відображення капіталу, заснованого на знаннях. Автори приходять до такого висновку через неможливість розширення обсягів розкриття такої інформації в фінансовій

звітності, що може призвести до проблем конфіденційності інновацій підприємства. Тому для вирішення цієї проблеми вони пропонують урядам розробити рекомендації щодо добровільного звітування про інноваційні нематеріальні активи підприємства (нефінансові та інтегровані звіти, нарративна звітність), які можуть стати альтернативним джерелом інформації про капітал, заснований на знаннях.

Представники консалтингових компаній, професійні оцінювачі та аналітики, які є залученими ззовні по відношенню до системи обліку фахівцями, виходячи з різних потреб замовників (оцінка ринкової вартості підприємства, оцінка при придбанні підприємства, due diligence, послуги професійної оцінки, ринковий аналіз тощо) забезпечують підтвердження доцільності визнання, незалежну оцінку та аналіз інноваційного капіталу підприємства. Сам факт їх долучення до усунення недоліків або доповнення окремих обліково-аналітичних процедур підтверджує недосконалість чинної метрології бухгалтерського обліку витрат на дослідження та розробки, зокрема, особливо в частині їх визнання та оцінки як активу в бухгалтерському обліку, яка характеризується достатньо низьким рівнем релевантності для різних груп користувачів.

Оскільки для забезпечення релевантності системи бухгалтерського обліку зростаючим потребам користувачів вона має відображати реальну вартість підприємства і наближатись до ринкової вартості, повинна бути удосконалена методика ідентифікації та оцінки інноваційного капіталу підприємства. Дані питання є особливо актуальними в контексті розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення вартісно-орієнтованого управління підприємством, про що наголошують М.В. Корягін [33, с. 70] та О.А. Лаговська [37].

Виходячи з того, що нематеріальні технологічні активи відображаються в обліку в результаті відповідності визначеним в облікових стандартах критеріям (МСФЗ 38) або в результаті об’єднання підприємств (МСФЗ 3), М. Брессел та Б. Рейд відмічають, що внаслідок такої практики велика частина

інвестицій в інновації залишається невидимою, оскільки вони розглядаються як витрати у звіті про прибутки та збитки, що не дозволяє продемонструвати додану вартість, створену інноваціям [134, с. 17]. Таким чином, значна частина інновацій підприємства не капіталізується у вигляді активів, а списується до витрат періоду, тим самим фактично унеможливлюючи проведення аналізу ефективності інвестиційно-інноваційної політики підприємства та оцінку реальної вартості підприємства.

На думку Ц. Гріліхеса у тій мірі, в якій інвестиції в дослідження і розробки створюють «нематеріальний» капітал для фірми, це повинно відображатися в оцінці фірми ринком. Таку оцінку не обов'язково проводити лише після тривалого періоду перетворення винаходу на реальний продаж продукту [207, с. 183]. Таким чином, автор одним із перших наголосив на необхідності врахування інноваційного капіталу при здійсненні ринкової оцінки підприємства, яка поряд з поточною теперішньою вартістю очікуваних доходів має розглядатись як частковий індикатор ефективності інноваційних ініціатив підприємства.

Про існування негативної тенденції щодо втрати фінансовою звітністю своєї релевантності в частині технологічних нематеріальних активів також наголошують і професійні оцінювачі, які займаються питаннями оцінки нематеріальних активів та інтелектуальної власності підприємства в процесі їх поточної діяльності. Так, на думку М. Мардан та ін. в час високих технологій, коли дослідження і розробки є сферою промислової діяльності, що активно розвивається, фінансова звітність по активах, що використовуються в дослідженнях та розробках, особливо в специфічних, незавершених проектах, викликає багато дискусій. В бухгалтерській звітності суми, асигновані на незавершені технологічні нематеріальні активи можуть складати істотну частину загальних витрат на поглинання [267, с. 29]. У зв'язку з цим автори наголошують на існуванні значної кількості проблем, які стосуються оцінки таких незавершених проектів в дослідження та розробки в процесі поглинання одного підприємства іншим.

Про існування даної проблеми в частині незавершених досліджень та розробок наголошують М.Дж. Мард, Дж.Р. Хітчнер та С.Д. Хайден [266, с. 52], відмічаючи про необхідність ідентифікації та класифікації аналітиком-оцінювачем незавершених технологічних нематеріальних активів, винесення судження щодо доцільності подальшої реалізації проектів досліджень та розробок, визначення рівня завершеності такого проекту, а також перспективи альтернативного використання проекту у майбутньому, що дозволить здійснювати їх капіталізацію та амортизацію в системі бухгалтерського обліку.

Тобто з метою мінімізації розміру гудвілу при придбанні, виходячи з надмірної консервативності чинної системи обліку, аналітики-оцінювачі повинні здійснювати значний обсяг робіт для того, щоб виходячи з рівня власних професійних компетентностей та змістовного аналізу конкретного проекту досліджень та розробок визначити його справедливу вартість і відобразити в бухгалтерському обліку, що дозволить посилити релевантність облікової інформації.

Виходячи з проведеного аналізу позицій різних видів користувачів на проблему втрати релевантності обліковою інформацією щодо інноваційної діяльності підприємства, а також враховуючи дві основні складові релевантності, що виділяються в Концептуальній основі фінансової звітності, виділено наступні деталізовані причини її виникнення (табл. 1.2).

Таблиця 1.2.

Причини втрати релевантності обліковою інформацією в частині інноваційного капіталу підприємства, що генерується чинною системою обліку

Складові релевантності	*Види користувачів*			
	Безпосередні користувачі		*Опосередковані користувачі*	
	Внутрішні	*Зовнішні*	*Науковці*	*Представники бізнесу*
Передбачувальна цінність	Неможливість оцінки ефективності інноваційної діяльності (витрат та доходів), оцінки вартості інноваційного капіталу	Неможливість достовірної оцінки ринкової вартості та визначення фінансових результатів, оцінки сталих інновацій	Неможливість оцінки та інформування користувачів про інноваційний капітал як об'єкт обліку для прийняття рішень	Недоскона-лість вартісної оцінки інноваційного капіталу та ринкової вартості підприємства
Підтверджувальна цінність	Неможливість обґрунтування вибору податкового режиму, оцінки інноваційних ризиків та резервів, проведення аналізу інноваційної діяльності	Поява інформаційної асиметрії, неефективний розподіл капіталу між підприємствами та проектами, здійснення маніпуляцій, низький рівень сигнальності	Невідповідність системи обліку умовам економіки знань, конфіден-ційність інформації про інноваційний капітал	Неможливість аналізу ефективності інноваційної політики підприємства

Проведений структурний аналіз поглядів користувачів (табл. 1.2) на причини втрати релевантності облікової інформації щодо інноваційної діяльності дозволив встановити, що для різних груп користувачів пріоритетними є різні причини для окремих складових релевантності.

Для передбачувальної цінності облікової інформації, що характеризує здатність передбачувати майбутні доходи, до складу основних причин втрати релевантності користувачі передусім відносять неможливість визначення ефективності інноваційної діяльності підприємства, що проявляється в неможливості забезпечення взаємозв'язку між понесеними витратами на

дослідження та розробки і доходами, одержаними від комерціалізації інновацій, а також через неможливість достовірного визначення ринкової вартості підприємства внаслідок відсутності вартісної оцінки наявного у підприємства інноваційного капіталу. Базовою передумовою даних проблем є невизнання інновацій або інноваційного капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку та відсутність інформації про нього в фінансовій звітності.

Для підтверджувальної цінності облікової інформації, що характеризує здатність підтверджувати або змінювати попередні оцінки, до складу основних причин втрати релевантності користувачі відносять нездатність облікової системи вирішувати основні завдання, які висуваються з боку суб'єктів прийняття рішень в частині інноваційної діяльності підприємств (нездатність прийняття ефективних управлінських, інвестиційних та позикових рішень в контексті інноваційної діяльності підприємства, та неможливість забезпечення аналізу ефективності інноваційної політики, можливість викривлення та маніпулювання обліковою інформацією). В результаті чого науковці констатують загальну невідповідність чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки, вимог до капіталізації внутрішньостворених нематеріальних активів, умовам економіки знань через їх застарілість та неврахування сучасних особливостей інноваційної діяльності підприємств на тлі протікання четвертої промислової революції в умовах глобалізованого економічного середовища.

Для усунення проблеми втрати релевантності облікової інформації в частині інноваційної діяльності підприємства вчені пропонують здійснити ряд удосконалень, які спрятимуть задоволенню інформаційних потреб та запитів різні груп заінтересованих осіб. Виділено дві основні групи таких пропозицій:

1) Пропозиції в межах існуючої моделі обліку інноваційної діяльності, реалізованої в IAS/IFRS. Вони передбачають необхідність її удосконалення в рамках чинної законодавчої бази, зокрема, шляхом формування більш детальних рекомендацій щодо критеріїв розмежування досліджень та розробок, а також капіталізації останніх як внутрішньостворених

нематеріальних активів. Іншим варіантом розвитку системи обліку без зміни існуючої моделі обліку інноваційної діяльності є розкриття додаткової інформації фінансового та нефінансового характеру про інноваційні ініціативи підприємства та результати інноваційної діяльності підприємства. Це може бути здійснено за допомогою формування і оприлюднення нефінансових та інтегрованих звітів підприємства, у складі яких в окремому розділі будуть розкриватись набори кількісних та якісних показників, а також нарративна інформація про інноваційний капітал підприємства.

2) Пропозиції щодо формування нової моделі обліку інноваційної діяльності. Вони передбачають необхідність реформування чинної моделі обліку через удосконалення системи облікових стандартів, їх заміну та доповнення, створенням нових теоретико-методологічних засад обліку інновацій. Зокрема, пропонується пом'якшення вимог щодо капіталізації досліджень в бухгалтерському обліку або повної капіталізації всіх витрат на дослідження та розробки, формування методики ідентифікації та облікового відображення доходів від інноваційної діяльності в звіті про фінансові результати, удосконалення підходів до справедливого оцінювання технологічних нематеріальних активів.

В цілому реалізація вищенаведених пропозицій з першої або другої групи спрямована на удосконалення існуючого або створення комплексного облікового інформаційного простору щодо інноваційної діяльності підприємства, забезпечення достовірного визначення фінансових результатів його діяльності, що сприятиме визначенню ринкової вартості підприємства та забезпечуватиме надсилання адекватних сигналів для внутрішніх і зовнішніх користувачів, що дозволить їм приймати ефективні управлінські рішення.

Висновки до розділу 1

1. Із загостренням кризових явищ в світовій економіці, підвищенням рівня її динаміки та турбулентності, соціально-економічні інститути, які

обслуговують її функціонування, зокрема, бухгалтерський облік, повинні постійно адаптуватись до нових умов функціонування. Розвиток економіки знань, що передбачає встановлення пріоритетності інноваційної діяльності та використання інтелектуального капіталу як основного джерела створення вартості, передбачає необхідність адаптації та удосконалення традиційної моделі бухгалтерського обліку для того, щоб не втратити своєї ролі як основного джерела інформації для прийняття рішень її користувачами. Лише такий шлях дозволить позбавитись вразливостей та недосконалостей системи обліку, основним наслідком яких є нездатність забезпечити реальну оцінку підприємств та надавати достовірну і релевантну інформацію про фактори створення вартості суб'єктам прийняття рішень.

2. Аналіз поглядів вчених в сфері бухгалтерського обліку дозволив встановити, що на сьогодні все більш переконливою є позиція, що конвенційна система бухгалтерського обліку, побудована на основі міжнародних моделей (IAS/IFRS GAAP US), нездатна забезпечити достовірне відображення результатів інноваційної діяльності підприємств у вигляді різних видів об'єктів нематеріальної природи. Саме тому даний елемент облікової системи має бути удосконалений виходячи з особливостей діяльності суб'єктів економіки знань та виходячи з розширення існуючих і появи нових інформаційних потреб користувачів бухгалтерської звітності. Встановлено, що на розвиток системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань впливають наступні фактори 1) Нові економічні умови функціонування підприємств; 2) Нові нормативні вимоги щодо звітування підприємств; 3) Вимоги суспільства щодо функціонування підприємств на засадах сталого розвитку. Вплив даних факторів породжує виникнення проблем розвитку системи бухгалтерського обліку щодо інноваційної діяльності підприємства в умовах економіки знань (теоретичного, методологічного та організаційного характеру), які мають бути вирішені науковцями для забезпечення релевантності облікової інформації зростаючим запитам користувачів за сучасних умов. Комплексною пропозицією для вирішення таких проблем є

створення теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку інноваційного капіталу, що дозволить об’єднати в єдину систему процеси створення та використання результатів інноваційної діяльності на підприємстві.

3. Існуючий підхід до відображення в бухгалтерському обліку інноваційної діяльності переважно як витрат на дослідження та розробки (GAAP US, IAS/IFRS, П(С)БО) різко дисонує з потребами користувачів облікової інформації, які приймають управлінські, економічні та позикові рішення щодо інноваційних перспектив підприємства. Про існування даної проблеми наголошують як дослідники в сфері бухгалтерського обліку, так і заінтересовані сторони, які використовують облікову інформацію для прийняття рішень. Основною причиною існування даної проблеми є використання в системі обліку витратоутворюючого підходу до розуміння інноваційної діяльності, виходячи з якого на визнання результатів інноваційної діяльності як внутрішньостворених нематеріальних активів накладаються значні обмеження (залежно від системи обліку). Наслідком чого є неможливість виконання системою обліку функції достовірної оцінки вартості підприємства. Для вирішення цієї проблеми запропоновано використовувати в системі обліку капіталоутворюючий підхід до розуміння сутності інноваційної діяльності, який на сьогодні розвивається дослідниками-економістами та використовується в зарубіжних статистичних інформаційних системах. Використання капіталоутворюючого підходу має бути реалізовано шляхом удосконалення системи визнання та обліку технологічних інновацій як нематеріальних активів підприємства, розширюючи інформаційний простір для забезпечення надання релевантної та прозорої інформації заінтересованим користувачам. Виходячи з даного підходу для удосконалення теоретичних засад обліку інноваційної діяльності запропоновано в системі обліку використовувати інтегроване поняття «інноваційний капітал», яке має бути покладено в основу розробки удосконаленої системи обліку та звітування про

інноваційні ініціативи, перспективи та ризики інноваційній політиці та стратегії підприємства.

4. Зростання інформаційних вимог до системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань щодо інноваційної діяльності підприємства зумовлює необхідність розробки нових теоретичних моделей та методологічних конструкцій, які дозволять розширити обліково-інформаційний простір. Використання концепції інноваційного капіталу як комплексного об'єкта обліку дозволяє розвинути теоретичні та методичні аспекти обліку та сформувати необхідні передумови для забезпечення користувачів більш прозорою та релевантною інформацією щодо інноваційних ініціатив та ефективності інноваційної діяльності підприємства. З метою удосконалення теоретичних засад обліку інноваційного капіталу підприємства визначено та проаналізовано його основні характеристики (як елемента інтелектуального капіталу, який забезпечує генерування майбутніх економічних вигід, що є результатом і забезпечуючим елементом інноваційної діяльності, що базується на знаннях, що містить юридично формалізовані та неформалізовані елементи, що залежить від використання комплементарних активів) та запропоновано його трактування як сукупності інтелектуальних ресурсів з різним рівнем юридичної формалізації, які виникають в результаті інноваційної діяльності та забезпечують її реалізацію, і що самостійно та у поєднанні з комплементарними активами забезпечують генерування майбутніх економічних вигід для підприємства.

5. Однією з причин удосконалення системи облікових стандартів є втрата обліковою інформацією, що генерується при їх використанні, своєї релевантності для заінтересованих користувачів. На сьогодні згідно Концептуальної основи фінансової звітності релевантність розуміється як здатність облікової інформації забезпечувати передбачувальну цінність та підтверджувальну цінність. Провівши структурний аналіз інформаційних потреб і запитів щодо інформації про інноваційну діяльність підприємства, які напряму (внутрішні та зовнішні користувачі) або опосередковано (науковці,

представники бізнесу) висуваються до чинної системи обліку різними групами користувачів, було сформовано напрями, за якими має бути удосконалена чинна система обліку в частині відображення інноваційної діяльності підприємства, що забезпечить вирішення проблеми її релевантності. Виходячи з рівня кардинальності пропонованих змін було виділено дві групи пропозицій: 1) Пропозиції в межах існуючої моделі обліку інноваційної діяльності, реалізованої в IAS/IFRS та П(С)БО, спрямовані на її удосконалення в рамках чинної законодавчої бази та розширення існуючих методів визнання інновацій в обліку і додаткового розкриття інформації про них в звітності; 2) Пропозиції з формування нової моделі обліку інноваційної діяльності, які передбачають реформування наявних правил та принципів обліку, реалізованих в облікових стандартах, виходячи з нових теоретико-методологічних засад обліку інноваційного капіталу. Реалізація вищенаведених пропозицій сприятиме удосконаленню обліку інноваційної діяльності підприємства та забезпечуватиме підвищення рівня релевантності облікової інформації для суб'єктів прийняття рішень.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора: [4; 45; 46; 47; 55; 58; 59; 60; 67; 68; 248].

РОЗДІЛ 2.
ІННОВАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Основна дилема обліку інноваційного капіталу підприємства: сутність, причини виникнення і шляхи вирішення

Кардинальні зміни, що відбулись протягом двох останніх десятиліть в суспільстві через тотальну інформатизацію та діджиталізацію діяльності підприємств, остаточно оформили його перехід від індустріальної фази розвитку до суспільства знань, в умовах якого економічні системи функціонують в нових умовах та за новими правилами. З переходом до економіки знань інвестиції в дослідження та розробки стали вирішальними для підтримки конкурентних переваг підприємства, а також для створення умов щодо генерування довгострокової вартості, базуючись на можливостях та ризиках, пов'язаних з економічним, екологічним та соціальним розвитком.

В умовах економіки знань виникає необхідність трансформації існуючих методик до оцінки ефективності діяльності підприємств, які б враховували пріоритетну роль інноваційного капіталу в створенні їх довгострокової вартості. Оскільки за таких умов підприємства нарощують обсяги інноваційної діяльності, з'являється все більше запитів внутрішніх та зовнішніх користувачів щодо формування спеціалізованих внутрішніх (управлінських) зовнішніх (фінансових і нефінансових) та інтегрованих звітів, які б відображали стан та результати інноваційної діяльності підприємств, та використовувались би ними для прийняття економічних рішень.

Внаслідок цього з'являються нові вимоги і запити від різних груп користувачів до системи бухгалтерського обліку, як до основного постачальника інформації про ресурси підприємства, з метою забезпечення необхідної інформаційної підтримки нових методик оцінювання ефективності

діяльності підприємств. Такі вимоги і запити трансформуються як в рекомендації до удосконалення методики організації системи обліку на інноваційно-містких підприємствах щодо формування нових і розширених управлінських звітів, так і в нові вимоги до суб'єктів розробки систем міжнародних облікових стандартів, в яких розкривається методика обліку та порядок формування фінансової звітності щодо інноваційної діяльності підприємств (рис. 2.1).

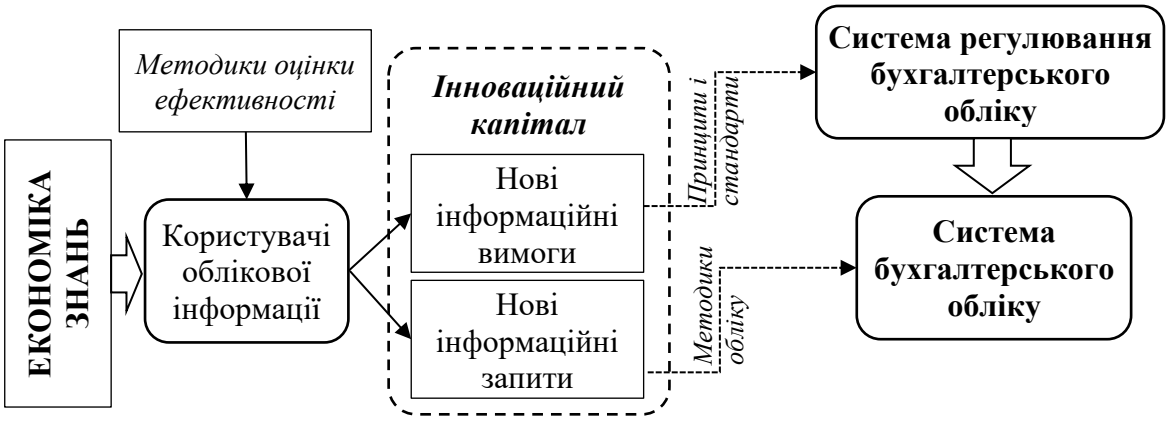

Рис. 2.1. Розвиток економіки знань як фактор удосконалення системи бухгалтерського обліку

Вищенаведена проблематика (рис. 2.1) на сьогодні привертає значну кількість науковців та професійних облікових організацій, а також широко обговорюється в фаховій науковій літературі з менеджменту, бухгалтерського обліку та економічного аналізу. Зокрема, одним з найбільш важливих питань, що розглядається вченими, є встановлення того, які саме об'єкти обліку – витрати на дослідження та розробки або капіталізовані нематеріальні активи – мають відображатись в фінансовій звітності і використовуватись в якості характеристики ефективності здійснення інноваційної діяльності підприємств. Дане питання потребує вирішення як з позиції конвенційних засад системи облікових стандартів, так і на основі врахування особливостей впливу економіки знань на діяльність сучасних підприємств. Тому при пошуку шляхів вирішення даного питання слід проаналізувати існуючі пропозиції вчених в

сфері бухгалтерського обліку, а також нові специфічні умови здійснення інноваційної діяльності сучасними підприємствами (специфіка здійснення інновацій на підприємстві, висока невизначеність результатів інноваційної діяльності, інформаційна асиметрія між зовнішніми та внутрішніми користувачами).

В умовах економіки знань, що характеризується високим рівнем наукоємності та деіндустріалізації, найбільш вагому роль для підприємств, галузей і регіонів відіграє інноваційний капітал, що проявляється у вигляді інвестицій в інновації, нематеріальні активи та інші об'єкти інноваційної природи. Здійснення інвестицій в інноваційний капітал має важливе значення для підвищення рівня інформаційного та технологічного розвитку підприємств, комерціалізація результатів якого дозволяє одержувати значні економічні вигоди заінтересованим сторонам (власникам, інвесторам тощо). Як зазначає Р.М. Унгер, економіка знань – це накопичення капіталу, технологій, можливостей, пов'язаних із технологіями, і науки в процесі виробничої діяльності. Її характерним ідеалом є постійні інновації в процедурах і методах, а також у продуктах і технологіях. Вона не є просто ще одним способом виробництва товарів і послуг із відмінним технологічним обладнанням, а є парадигмою виробництва, яка постійно заново винаходить себе [342, с. 21]. В умовах розвитку економіки знань держава, приватні та корпоративні суб'єкти здійснюють значні інвестиції в інноваційний капітал з метою одержання високого рівня доходу та забезпечення сталого довгострокового розвитку, що є особливо актуальним в умовах зміни клімату, при подоланні наслідків війни та в умовах цифрової трансформації суспільства. Ті підприємства, які обмежують свою інноваційну активність в умовах економіки знань, не інвестують в дослідження та розробки технологій, товарів, послуг, значно зменшують свої можливості по одержанню додаткової вартості та підвищенню власної ринкової капіталізації.

Визначальним імпульсом для здійснення інвесторами вкладень в інноваційні підприємства, а також надання їм кредитних коштів від

позичальників, є володіння інформацією про потенційні доходи, які будуть одержані від таких інвестицій. Окрім загальних фінансових показників, що характеризують стан та результати діяльності підприємств, використовується інформація про інноваційну активність, інноваційну гнучкість (пристосованість), можливість уникнення інноваційних ризиків та інноваційну ефективність (доходи від здійснених інновацій та інноваційних проектів) таких підприємств. Існуюча система бухгалтерського обліку та фінансової звітності має значні обмеження щодо інформування про такі напрями або розрізи діяльності підприємства, лише розкриваючи інформацію про здійснені дослідження і розробки та капіталізовані нематеріальні активи. При цьому, навіть така інформація досить часто подається агреговано разом з іншими витратами операційної діяльності або іншими нематеріальними активами, які не мають інноваційної природи (права користування природними ресурсами та майном, нетехнологічні нематеріальні активи тощо) або одержані підприємством не в результаті здійснення власних інноваційних зусиль.

Окрім цього, процес здійснення досліджень та розробок супроводжується високим рівнем невизначеності та інформаційної асиметрії, внаслідок чого наявні та потенційні інвестори не мають достовірної інформації про те, чи існує на сьогодні можливість створення на підприємстві таких інноваційних продуктів та послуг, які б забезпечили йому одержання майбутніх економічних вигід. Внаслідок цього суб’єкти організації обліку на підприємстві (менеджери, бухгалтери тощо) можуть здійснювати маніпулювання в процесі визнання та обліку досліджень та розробок з метою досягнення власних опортуністичних цілей. Наявність таких можливостей у суб’єктів організації обліку та підтвердження існування подібної негативної практики на підприємствах в різних країнах світу виступає достатньою підставою для проведення удосконалень існуючою методики обліку досліджень та розробок.

Неспроможність системи бухгалтерського обліку забезпечувати користувачів релевантною інформацією про інноваційну діяльність підприємства призводить до дисфункції інших управлінських підсистем, зокрема, аналітичної підсистеми підприємства. Оскільки вимірювання, облікове відображення та аналіз використання ресурсів в процесі здійснення інноваційної діяльності та створення інноваційної продукції є надзвичайно важливими елементами системи управління підприємства, які забезпечують розуміння шляхів та покращення напрямів створення вартості. Внаслідок цього в частині інноваційної діяльності підприємствами для постачальників капіталу розкривається аналітична та статистична інформація (кількість одержаних патентів та інших охоронних документів, відсоток витрат на дослідження та розробки від продаж тощо), яка непрямо може вказувати на потенціал майбутнього прибутку підприємства, згенерованого інноваційним капіталом.

Для удосконалення інформаційної підтримки прийняття інвестиційних та позикових рішень щодо інноваційного капіталу підприємств корисним буде розширення інформації про інноваційні напрями та розрізи діяльності підприємств, що дозволить краще оцінювати потенціал їх майбутнього прибутку. Такий висновок підтверджують результати емпіричних досліджень К.К. Рамабоа та Т.-Л.Г. Чена, які дослідивши публічні компанії Південної Африки встановили, що фірми, які інвестують у дослідження та розробки, отримують помітний рівень позитивної (з поправкою на ризик) надмірної прибутковості та фактично випереджають акції підприємств, які не пов’язані з дослідженнями та розробками, у довгостроковій перспективі. Надлишковий прибуток після здійснення інвестицій свідчить про те, що бухгалтерська звітність фірм щодо досліджень та розробок не є повністю інформативною для повної вибірки [308, с. 424].

З іншого боку, внесення змін в облікову систему в напрямі розширення облікової інформації, що підлягає оприлюдненню щодо досліджень та розробок, сприятиме інтенсифікації інноваційної діяльності підприємств та

формуванню більш активної політики щодо їх висвітлення як в фінансовій звітності, так і за допомогою засобів додаткового розкриття облікової інформації (інтегровані та нефінансові звіти). Як відмічають з цього приводу С. Зембон та Дж. Марцо, система бухгалтерського обліку шляхом розвитку методології вимірювання та звітування повинна забезпечити «візуалізацію невідчутностей» [357, с. 1], тобто інноваційного капіталу, створивши необхідні теоретико-методологічні інструменти для надання необхідної інформації менеджерам, постачальникам капіталу, громадськості та іншим заінтересованим користувачам.

В той же час, для проведення таких удосконалень чинної системи обліку, які б підвищили рівень релевантності та прозорості облікової інформації в частині інноваційного капіталу, потребує концептуального реформування існуюча модель бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств, що вступатиме в суперечність з консервативними підходами, закладеними розробниками систем IAS/IFRS, GAAP UK (помірно-консервативним) та GAAP US (надмірно-консервативним) в їх основу. Внаслідок цього, як відмічають Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас, існуючий підхід до бухгалтерського обліку досліджень та розробок завжди був та залишається суперечливою сферою [272] або, за словами Б. Лева, залишається невирішеним питанням, що характеризується серйозною розбіжністю між IAS/IFRS та GAAP US [253, с. 714].

Розвиток економіки знань ще більше підкреслив пріоритетність нематеріальних факторів в процесі створення вартості на підприємствах, висунувши нові вимоги до системи управління ними та прийняття інвестиційно-позикових рішень учасниками ринку капіталу. Для удосконалення системи інформаційного забезпечення створення вартості підприємства на основі використання нематеріальних факторів необхідним є підвищення рівня прозорості їх створення та використання, тобто розширення можливостей облікової системи в частині розкриття інформації про дослідження та розробки і внутрішньостворені нематеріальні активи

підприємства. Однак, здійсненню таких удосконалень з різним ступенем перешкоджає консервативність міжнародних (IAS/IFRS, GAAP US, GAAP UK) та національних (П(С)БО) систем облікових стандартів, накладаючи регулятивні обмеження щодо капіталізації витрат на дослідження і розробки як внутрішньостворених нематеріальних активів, так і на порядок розкриття інформації про них в фінансовій звітності.

Наявність різного рівня облікового консерватизму в системах облікових стандартів свідчить про існування відмінності в підходах до обліку інноваційного капіталу, що потребує проведення аналізу їх переваг та недоліків, а також здійснення класифікації таких систем з метою формулювання шляхів їх подальшого удосконалення. Проведення класифікації систем обліку за рівнем їх консерватизму дозволить встановити широту простору застосування професійного судження бухгалтера щодо інноваційного капіталу підприємства та можливості здійснення облікових маніпулювань, що дозволятиме сформувати шляхи їх мінімізації та усунення в процесі удосконалення чинної методики обліку.

Для того, щоб визначити напрями та рівень необхідних удосконалень системи обліку в частині досліджень та розробок, слід проаналізувати, чому існуючі підходи, які реалізовані в системі міжнародних облікових стандартів, характеризуються високим рівнем консерватизму. Поняття консерватизму в бухгалтерському обліку та особливості впливу консервативних облікових практик на суб’єктів прийняття економічних рішень є об’єктом дослідження значної кількості зарубіжних та вітчизняних вчених. В Україні дана проблематика особливо часто розглядається в контексті реалізації облікової політики та аналізу її впливу на фінансові показники підприємства.

Обліковий (безумовний) консерватизм може проявлятись на двох рівнях системи бухгалтерського обліку – на рівні суб’єктів розробки систем облікових стандартів та правил, та на рівні реалізації професійного судження бухгалтера, тобто на рівні конкретного підприємства. В першому випадку суб’єкти регулювання національних та міжнародних облікових систем

нормативно регламентують такі принципи та правила обліку, які характеризуються високим рівнем обачності (консерватизму), запобігаючи заниженню зобов'язань та витрат та завищенню активів і доходів підприємства при їх практичному застосуванні. В другому випадку в процесі реалізації професійного судження бухгалтерами обираються такі методи обліку з наявного в стандартах переліку, які не дозволяють занижувати вартість зобов'язань і витрат та завищувати вартість активів і доходів підприємства.

Різні види консерватизму по-різному проявляються в системі обліку – через принципи та правила обліку або через професійні судження, однак в результаті його існування балансова вартість чистих активів підприємства заздалегідь є заниженою через визначені в стандартах облікові процедури, та може ще більшість занижуватись у випадку застосування обачливих професійних суджень на рівні підприємства. При цьому обліковий консерватизм на кожному з рівнів не повинен сприяти створенню прихованих резервів через навмисне заниження вартості активів чи доходів або через навмисне завищення вартості зобов'язань чи витрат.

Такий вид облікового консерватизму називається безумовним (балансовим) консерватизмом, що фіксує ідею активу, який обліковується на балансі за вартістю, меншою за його нейтральну вартість. Одним з його типів є випадок, коли бухгалтер приймає рішення не визнавати витрати, зроблені в очікуванні майбутніх вигід, як інвестиції. Найвідомішим прикладом цього є інвестиції в дослідження, які зазвичай не визнаються як актив [283, с. 623]. Внаслідок існування консерватизму в облікових стандартах, зокрема, в частині визнання нематеріальних активів, баланси підприємств можна вважати безумовно консервативними, що і призводить до виникнення різниці між балансовою та ринковою вартістю підприємства.

На думку Р. Баркера та С.Х. Пенмана безумовний консервативний облік можна інтерпретувати як форму обліку «коригування ризику», яка передає корисну інформацію користувачам фінансової звітності [123]. Тобто

фінансова звітність підприємства, складена на основі використання стандартів, побудованих із використанням облікового консерватизму, дозволяє інформувати користувачів про існування невизначеності та ризики одержання майбутніх економічних вигід підприємством. Внаслідок цього обліковий консерватизм є інструментом захисту інтересів акціонерів, захищаючи їх рішення від невизначеності та ризиків, а також є допоміжним засобом для менеджерів в протидії з невизначеністю бізнес-середовища, в якому функціонує підприємство.

Основна ідея облікового консерватизму полягає в застосуванні більш обачливого підходу до об'єктів обліку в процесі їх оцінки та визнання, що в цілому визначає більш обачливе визнання фінансових результатів підприємства. Практика застосування облікового консерватизму на різних рівнях облікової системи більше орієнтована на позичальників підприємства, для яких є більш важливою інформація про можливість відшкодування підприємством позичених коштів, аніж про потенціал майбутніх економічних вигід, яка в свою чергу є більш корисною інформацією з позиції інвесторів. Тривалий час вона відігравала важливу роль як принцип (якісна характеристика) формування фінансової звітності та часто включалася в концептуальні основи GAAP US (1970 р., 1980 р.) IAS/IFRS (1989 р.). Однак в останні роки, враховуючи визначальну роль інвесторів, принцип обачності поступово був виключений зі складу системи міжнародних облікових стандартів, зокрема, із Концептуальної основи фінансової звітності (конвергованого рішення IASB та FASB), та відповідно з Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в України», де наводиться перелік принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності (ст. 4) [20]. В той же час, даний принцип залишається у складі принципів фінансової звітності, визначених НП(С)БО 1 [80], що є прикладом існування невідповідності між нормативними актами, які регулюють питання бухгалтерського обліку в Україні.

Обидва види облікового консерватизму на сьогодні можуть проявлятись в процесі розробки облікових стандартів щодо досліджень та розробок та при їх оцінці та визнанні суб'єктами організації обліку на рівні конкретного підприємства. Рівень прояву облікового консерватизму різниться в залежності від політики національних та міжнародних регуляторів облікових систем, а також від облікової політики суб'єктів організації обліку на підприємстві.

Серед вчених на сьогодні точаться гострі дискусії стосовно того, якою має бути система обліку, консервативною або прогресивною? Яку вона повинна генерувати інформацію: яка відображає перспективи діяльності підприємства та потенціал одержання майбутніх економічних вигід або відображати здатність підприємства на конкретний момент розрахуватись по своїх боргових вимогах, тобто характеризувати вартість підприємства на момент його фіктивної ліквідації? Консервативність системи обліку оберігає стейкхолдерів від прийняття ризикованих оптимістичних рішень, однак приховує реальні та потенційні резерви підприємства, також негативно впливаючи на процес прийняття рішень, надаючи не зовсім реальну картину стану та результатів діяльності підприємства.

Тому обліковий консерватизм має як своїх прихильників, зокрема, в особі розробників міжнародних облікових систем, так і його супротивників. Останні обґрунтовують необхідність поступового відходу від консервативних облікових практик, що стає особливо актуальним в умовах становлення економіки знань для об'єктів обліку, які стосуються інноваційної діяльності підприємства.

На необхідності розвитку даного напряму розвитку національної системи обліку наголошують такі українські вчені як М.С. Пушкар та М.Т. Щирба [92, с. 39], Р.Ф. Бруханський [3, с. 17-18], Л.В. Шкуліпа [105, с. 19]. На їх думку удосконалення системи обліку слід забезпечувати через підвищення рівня його інтелектуалізації, що передбачає зменшення рівня її консервативності та збільшення ролі професійного судження бухгалтера. Обрання такого шляху розвитку вітчизняними вченими обґрунтовується консервативністю

радянської системи обліку, від якої вітчизняні вчені намагаються дистанціюватися та наголошують на необхідності надання більшої свободи дій суб'єктам організації обліку та активному застосуванню принципів обліку, а не чітко регламентованих консервативних правил.

Аналізуючи існуючі моделі обліку досліджень та розробок, реалізовані в різних системах облікових стандартів за рівнем їх консервативності / прогресивності, можна провести їх ранжування та визначити можливі напрями розвитку кожної з моделей, виходячи з рівня їх облікового консерватизму. На противагу консерватизму в дослідженні використовується протилежне поняття – обліковий прогресизм, що полягає в максимальному застосуванні найменш обачливих облікових методів та принципів, виходячи з розуміння інноваційної діяльності підприємства як капіталоутворюючої діяльності. Класифікація підходів до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності, виходячи з рівня їх консервативності / прогресивності, наведена на рис. 2.2.

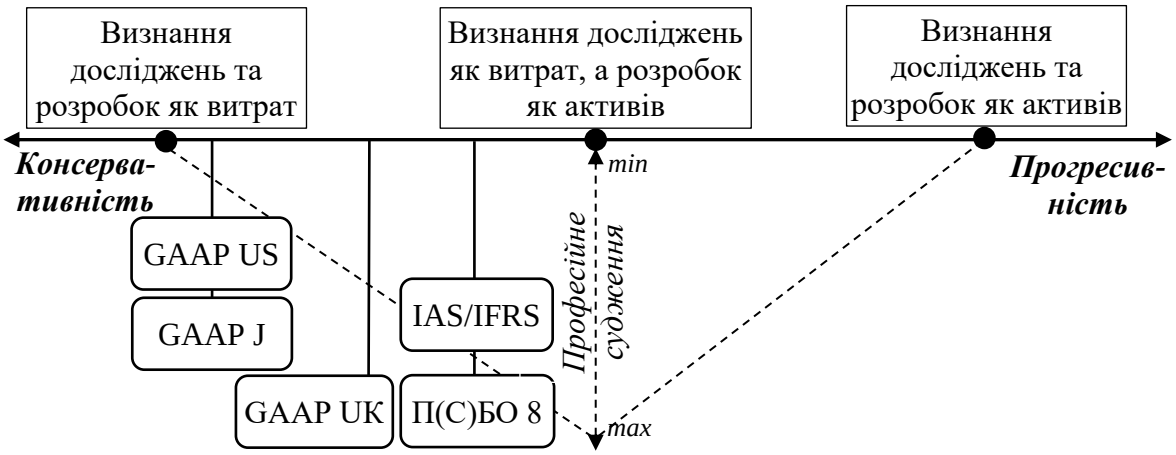

Рис. 2.2. Класифікація підходів до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства за рівнем консервативності/прогресивності

Запропонована класифікація (рис. 2.2) передбачає, що існують два крайні варіанти, які характеризують найвищий рівень консерватизму та прогресизму, а також проміжні варіанти, що передбачають комбінацію елементів консерватизму та прогресизму. Для кожного з варіантів існує свій простір для

реалізації професійного судження бухгалтера, що також може здійснюватися на основі застосування принципу обачності (консерватизму).

Найвищий рівень облікового консерватизму на рівні національних та міжнародних облікових систем проявляється у випадку, коли вся інноваційна діяльність підприємства, що в бухгалтерському обліку ідентифікується у вигляді витрат на дослідження та розробки, передбачає встановлення правил їх визнання та облікове відображення лише як витрат. При цьому відсутні будь-які можливості на рівні підприємства реалізовувати професійне судження бухгалтера, яке б дозволяло капіталізувати частину з таких витрат. Прикладом застосування такого підходу були GAAP US з 1974 року, коли було прийнято SFAS 2 «Облік для досліджень та розробок», до 1985 року, коли було прийнято SFAS 86 «Облік витрат на програмне забезпечення, призначене для продажу, оренди або передачі іншим користувачам». Подібна консервативна модель визнання та обліку витрат на дослідження та розробки також на сьогодні реалізована в Японії (GAAP J).

Якщо в SFAS 2 [119] було визначено загальне правило для всіх досліджень та розробок, які повинні визнаватись як витрати в міру їх виникнення внаслідок невизначеності майбутніх економічних вигід від них, то в SFAS 86 вже було визначено, що внутрішні витрати на створення програмного забезпечення можуть бути капіталізовані тоді, коли буде встановлена можливість технічної реалізації продукції, що визначається на фазі виконання робочого проекту чи робочого макету продукту (ст. 6) [328]. Таким чином, для окремих видів об’єктів, зокрема, щодо програмного забезпечення, яке призначено для продажу, оренди тощо, регуляторами GAAP US було зроблено виняток щодо можливості капіталізації окремої частини витрат на дослідження та розробки. При цьому, такі витрати слід було капіталізувати і відображати в звітності за найменшою з неамортизованої вартості чи чистої вартості реалізації. Тобто регулятори, зменшивши рівень консерватизму на рівні системи облікових стандартів, також чітко встановили

необхідність його застосування під час оцінки витрат, що підлягають капіталізації, базуючись на принципі обачності.

В подальшому з виходом SOP 98-1 «Облік витрат на програмне забезпечення, що розроблене або одержане для власного використання» [329], регуляторами GAAP US в частині програмного забезпечення було здійснено подальший рух в сторону облікового прогресизму шляхом дозволу капіталізації окремих витрат (прямі зовнішні витрати на матеріали та послуги, витрати на заробітну плату та пов'язані з нею витрати для працівників, процентні витрати тощо) (п. 31) за умови відповідності критеріям капіталізації. Рух FASB в даному напрямі продовжився з виходом у 2007 р. SFAS 141 «Об'єднання бізнесу», згідно якого вимагається, щоб покупці підприємства повністю визнавали у себе незавершені дослідження і розробки за справедливою вартістю як нематеріальний актив з невизначеним терміном експлуатації до завершення або припинення [327, с. 186-187]. Прийняття такого рішення було обґрунтовано необхідністю зменшення інформаційної асиметрії та завищення оцінки внутрішньостворених нематеріальних активів для досягнення еквівалентного заниження гудвілу, що виникає при об'єднанні підприємств, і таким чином дозволятиме уникати підприємству майбутніх витрат на знецінення гудвілу.

Тому на сьогодні GAAP US, за винятком наявності можливості капіталізації витрат на дослідження та розробку програмного забезпечення (як для реалізації назовні, так і для власного використання), і незавершених досліджень і розробок у випадку об'єднання підприємств, є прикладом застосування найвищого рівня облікового консерватизму. І навіть у виняткових випадках, якими дозволене застосування більш прогресивних облікових практик, на рівні облікових правил з метою можливості мінімізації ризиків маніпулювань прописана необхідність застосування принципу обачності при реалізації професійного судження щодо визнання та оцінки витрат, які підлягають капіталізації. Внаслідок цього значна кількість американських вчених, дослідників та представників практики звинувачують

розробників GAAP US в створенні несприятливих умов для формування унікальних ідей, що можуть призвести до критичних змін на підприємствах.

Надмірний бухгалтерський консерватизм щодо досліджень та розробок унеможливлює здійснення інноваційних проривів та впровадження інновацій в свою діяльність, зменшуючи рівень інноваційної активності підприємств. Саме тому М.С. Ньюмен [288, с. 6] відмічає, що облікові стандарти щодо інноваційного капіталу мають базуватись на провідній теорії обліку, а не перебувати під надмірним впливом Конгресу або Служби внутрішніх доходів США, які скеровують їх в напрямі консервативного підходу щодо обліку витрат на дослідження та розробки. Тому на його думку облікові стандарти, розроблені FASB, слід змінити в сторону їх прогресивності, що дозволить створити більш сприятливі умови для розвитку таких високотехнологічних галузей як будівництво реактивних літаків та космічних кораблів.

Основною причиною заборони капіталізації досліджень та розробок, яке декларують розробники облікових стандартів, є невизначеність майбутніх економічних вигід від них, що особливо різко простежується відносно довгострокових інновацій, процес здійснення яких від моменту початку до одержання доходів від них супроводжується виникненням високих ризиків. Як відмічають Д. Андронудіс, К. Даргеніду, Е. Константініді та П. Поуп [116], здійснення досліджень та розробок виправдані не тому, що від них не очікуються майбутні економічні вигоди, а тому, що економічні вигоди, які очікуються, є недостатньо ймовірними (надто невизначеними), щоб кваліфікувати дослідження та розробки як нематеріальний актив підприємства.

Таким чином, чинна облікова модель вступає в пряму суперечність з концепцією стратегічного інноваційного розвитку підприємств, коли віддача від інновацій, які були здійснені в даному звітному періоді, буде одержана в довгостроковій перспективі. Це змушує менеджерів підприємств, які відповідальні за виконання планів в досягненні показників в короткостроковому періоді, і які перебувають перед тиском інвесторів щодо

забезпечення поточної прибутковості, зменшувати інноваційну активність підприємств, турбуючись про досягнення поточних цілей, від яких залежить їх особиста винагорода. Зокрема, виходячи з власних опортуністичних цілей, менеджери можуть не захотіти фінансувати дослідження та розробки, які мають низьку ймовірність успіху, або віддача від яких не очікується в даному звітному періоді, оскільки їх особиста винагорода залежить від досягнення результатів, визначених в даному звітному періоді.

Наявність такої поведінки у менеджерів компаній, які здійснюють інноваційну діяльність, підтверджують В. Лаукс та К. Рей. На їх думку менеджери вирішують, чи варто інвестувати в інноваційні проекти, на основі фінансової звітності та стимулів. Запроваджуючи суворіші стандарти перевірки для розпізнавання хороших новин, консервативні практики обліку можуть знизити ймовірність того, що ризиковані інновації позитивно впливатимуть на звіти про прибутки в майбутньому, якщо вони не будуть компенсовані відповідним стимулюючим контрактом [245]. Таким чином, інноваційна діяльність іманентно формує середовище на підприємстві, в якому виникають невдачі та ризики, потенційно зменшуючи поріг прибутковості. Однак, застосування консервативного підходу до визнання і обліку досліджень та розробок сприяє їх мінімізації, одночасно стримуючи схильність менеджерів до надмірних інвестицій в інновації. Внаслідок цього обліковий консерватизм перешкоджає реалізації інноваційної діяльності на підприємствах.

Подібного підходу дотримуються Ч. Сін, Х. Джілл, К. Йун-Ку та Ж. Венруй [353], наголошуючи, що фірми з більшим ступенем облікового консерватизму є менш інноваційними через обов’язкову бухгалтерську практику негайного резервування майбутніх збитків. На основі емпіричного аналізу автори встановили, що фірми, які демонструють вищий ступінь бухгалтерського консерватизму, генерують менше патентів, що мають менше цитувань і менші економічні вигоди. Загалом вони приходять до висновку, що

обліковий консерватизм стримує корпоративні інновації, посилюючи наслідки управлінської спрямованості на досягнення короткострокових результатів.

Таким чином, обліковий консерватизм перешкоджає інноваційному розвитку підприємств, оскільки він коригує політику менеджерів, орієнтованих на досягнення власних опортуністичних цілей, послаблюючи їх стимули до здійснення інновацій на підприємстві. Основною причиною такої поведінки менеджерів є високий рівень ризиковості інноваційної діяльності в умовах глобального динамізму та значна розтягненість в одержанні економічних вигід від здійснення інноваційної діяльності підприємств.

Менш консервативною щодо визнання та облікового відображення досліджень та розробок є ще одна міжнародна модель облікових стандартів IAS/IFRS. На відміну від GAAP US, в IAS 38 «Нематеріальні активи» реалізована моделлю «якщо, то», яка передбачає поділ всіх витрат, пов’язаних з інноваційної діяльністю підприємства, на дослідження, які включаються до складу витрат періоду, і розробки, які дозволено капіталізувати за умови відповідності визначеним в стандарті критеріям. Тобто, якщо суб’єктом організації обліку визначено відповідність дослідженням таким критеріям, то вони визнаються внутрішньоствореними нематеріальними активами підприємства. Відповідно, в контексті досліджень та розробок в моделі IAS/IFRS існує набагато більший простір для професійних суджень бухгалтера, що полягає в прийняття рішення щодо можливості/неможливості капіталізації витрат на розробки.

Аналогічна до IAS 38 модель обліку інноваційної діяльності, але в більш скороченому вигляді, на сьогодні реалізована в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», в якій реалізовано помірно-консервативний підхід до обліку досліджень та розробок.

У порівнянні з моделями облікових стандартів GAAP US та IAS/IFRS проміжне місце займають британські облікові стандарти – GAAP UK, зокрема SSAP 13 «Облік досліджень та розробок» [330], які передбачають поділ всіх витрат, пов’язаних інноваційною діяльністю на три види – чисті дослідження,

прикладні дослідження та розробки, та визначають більш жорсткі критерії визнання внутрішньостворених нематеріальних активів порівняно з IAS/IFRS.

За SSAP 13 суб'єкти ведення та організації обліку повинні відображати витрати на чисті та прикладні дослідження (якщо це не витрати на основні засоби, які повинні капіталізуватися та амортизуватися протягом терміну корисного використання) у звіті про прибутки та збитки у складі витрат періоду. Витрати на розвиток також слід відображати у складі витрат, за винятком певних суворо визначених обставин (наявність чіткого інноваційного проекту, ідентифікованість витрат, технічна придатність та комерційна життєздатність, економічна рентабельність, здатність завершити проект). Окрім цього у випадку відсутності повної гарантії відповідності всім критеріям визнання нематеріальними активами, дане рішення можна відкласти до появи повного переконання щодо відповідності таким критеріям. В подальшому у разі наявності відповідності критеріям визнання такі відстрочені витрати на розробку повинні бути амортизовані в наступних роках.

Застосування облікового консерватизму в процесі розробки стандартів для обліку інноваційної діяльності не є історичною традицією, однак певною мірою на сьогодні прослідковується в більшості міжнародних та національних облікових систем. Така практика дозволяла оберігати внутрішніх та зовнішніх користувачів облікової інформації від прийняття необачливих економічних рішень з середини 1970-х років, однак в умовах становлення економіки знань вона розглядається основною причиною втрати фінансовою звітністю своєю релевантності.

Можна виділити декілька причин застосування такого підходу регуляторами облікових стандартів в сучасних умовах (рис. 2.3).

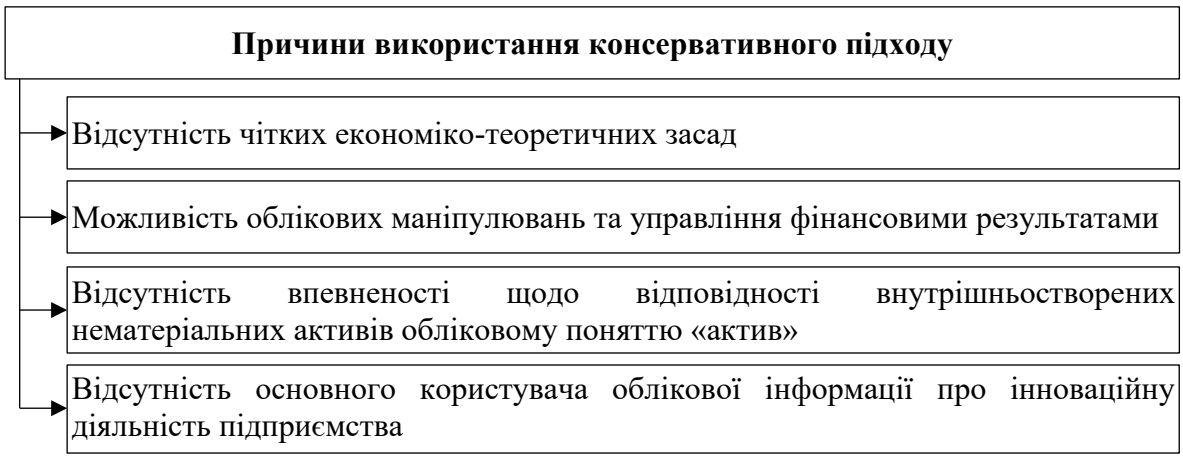

Рис. 2.3. Причини використання консервативного підходу до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств

Першою причиною високого рівня консерватизму, яким характеризуються чинні облікові стандарти, що стосуються обліку інноваційної діяльності підприємств, є відсутність чітких економіко-теоретичних засад інноваційної діяльності та нематеріальних активів. Незважаючи на існування класичних економічних праць в даній сфері (Й.А. Шумпетер, Е.М. Роджерс, П. Ромер, Ц. Гріліхес та ін.), на сьогодні залишається невирішеною значна кількість теоретичних питань, які не дозволяють в свою чергу побудувати більш реалістичні теоретичні засади бухгалтерського обліку в частині інноваційної діяльності та нематеріальних активів, тому вони до нинішнього часу ґрунтуються на облікових концепціях, сформованих у 1970-1980-х роках, що були впроваджені в 1970-х роках в облікові стандарти GAAP US, а наприкінці 1990-х – в IAS/IFRS.

Так, С. Зембон та Дж. Марцо відмічають, що незважаючи на зростаючу роль капіталу знань підприємств в забезпеченні конкурентоспроможності націй та регіонів, економічна теорія та статистичні показники все ще не в змозі охопити цінність і складність нематеріальних активів [357, с. 2], внаслідок чого це породжує відсутність відповідного адекватного розуміння і в теорії бухгалтерського обліку. Дж. Масіно [271, с. 207] більш чітко окреслив дані проблеми в сфері економічної теорії, зазначивши про важливість їх вирішення

для побудови концептуальних засад обліку: 1) Відсутність загального бачення стосовно того, якою має бути така теорія, зокрема, теорія фірми, заснована на нематеріальних активах; 2) Відсутність чіткого розуміння того, що насправді є нематеріальними активами, тобто що слід розуміти під «нематеріальністю», і у якому випадку їх можна відносити до складу активів; 3) Невизначеність ролі нематеріальних активів в стратегічному та організаційному розвитку підприємства; 4) Невизначеність ролі нематеріальних активів в досягненні результатів діяльності підприємства та зростанні їх ринкової вартості.

Те, що такі проблеми до сьогодні залишаються невирішеними і переважно не розглядаються розробниками систем облікових стандартів, пояснюється спрямованістю їх основної уваги на вирішення суто прикладних завдань і проблем, що проявляється в формуванні нових вимог до складання інтегрованої звітності. Прикладом такої ситуації є впровадження в Україні Звіту про управління, в якому має розкриватись інформація про інноваційну діяльність підприємства, однак відсутні детальні рекомендації стосовно того, яким чином така інформація повинна формуватися і на яких теоретичних засадах має базуватись методика заповнення такого звіту в частині інноваційної діяльності.

Таким чином, відсутність належної теоретизації проблем інноваційної діяльності та формування нематеріальних активів підприємства призвела до застосування в бухгалтерському обліку більш спрощеного підходу до їх розуміння та використання консервативного підходу до визнання нематеріальних активів, що значно звужує можливості облікової системи щодо інформування заінтересованих користувачів. З іншого боку, розробка в майбутньому суворого теоретичного розуміння феномену інноваційної діяльності та нематеріальних активів допомогли б удосконалити чинну модель обліку інноваційної діяльності, яка б забезпечувала формування необхідної інформації для прийняття рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами.

Другою причиною, яка призводить до подальшого дотримання консервативної ідеології щодо визнання розробниками облікових стандартів

внутрішньостворених нематеріальних активів через капіталізацію витрат на розробки, є можливість маніпулювання критеріями визнання витрат та управління фінансовими результатами підприємства (earnings management) або згладжування доходів (earnings-smoothing). Подібні інструменти креативного обліку є засобами введення в оману постачальників капіталу, зокрема, в частині їх рішень щодо здійснення інвестицій або надання коштів у позику суб'єктам здійснення інноваційної діяльності. Основною метою здійснення таких маніпулювань є досягнення власних цілей суб'єктів організації обліку (одержання бонусів та премій) або досягнення загальних цілей підприємств (збільшення/зменшення прибутку, збільшення ринкової вартості), які наносять шкоду іншим особам, з якими пов'язана діяльність підприємства, де здійснюються такі маніпуляції (власники, інвестори, позичальники, громадськість тощо).

Незважаючи на наявність значних переваг щодо можливості капіталізації витрат на дослідження для ринку капіталу, зокрема, підвищення рівня його ефективності, виникнення проблем щодо маніпулювання фінансовими результатами підприємств призводить до прояву зворотного ефекту, що проявляється через асиметрію облікової інформації в частині нематеріальних активів, що відображаються в фінансовій звітності. Про це в своїх дослідженнях безпосередньо наголошували П. Заровін та Д.Р. Освальд [359], Г. Маркаріан, Л. Поцца та А. Пренципе [268, с. 246], Й. Шен та К. Руан [321], якими було виділено два основних методи маніпулювань щодо досліджень та розробок: 1) Маніпулювання в процесі реалізації професійного судження (неправомірне зарахування відповідності критеріям визнання нематеріальними активами); 2) Здійснення інжинірингу інноваційної діяльності для забезпечення відповідності вимогам облікових стандартів щодо визнання досліджень та розробок.

Такі висновки авторів щодо методів та наслідків здійснення маніпулювань щодо досліджень та розробок значною мірою підтверджують гіпотезу представників позитивної теорії обліку Р. Уотсса та Дж. Циммермана

про опортуністичність поведінки суб'єктів організації обліку (менеджерів, головних бухгалтерів, тощо) в процесі реалізації облікової політики підприємства, яка призводить до виникнення агентських та політичних витрат на підприємстві для її нівелювання. Зокрема, в тому контексті, що на рішення щодо капіталізації витрат на дослідження та розробки можуть впливати цілі управління фінансовими результатами через можливість реалізації суб'єктивного підходу до застосування методології бухгалтерського обліку. Подібних результатів також дійшли в своїх дослідженнях Б. Грабінська та К. Грабінскі [205, с. 53], які встановили вплив участі у дослідженнях та розробках на поведінку менеджерів щодо управління доходами на прикладі аналізу діяльності американських підприємств, Р. Гуідара та Й. Боужельбене [210, с. 44-47] – на основі вивчення французьких компаній з біржі «Cac All Tradable» за 2007-2011 рр., Ж. Дюмас [179, с. 112] – в результаті аналізу діяльності французьких промислових компаній, Т. Дін та В. Шультце [168] – на основі аналізу діяльності німецьких підприємств, які ведуть облік за IFRS.

В цілому сутність управління фінансовими результатами підприємства на основі капіталізації витрат на дослідження полягає в тому, що таким чином менеджери забезпечують досягнення порогових значень прибутку (нульового прибутку). Тобто у випадку значного перевищення витрат над доходами звітного періоду підприємства, капіталізація витрат на дослідження дозволяє зменшити обсяг наявних витрат за даний звітний період, наблизивши їх загальний обсяг до обсягу одержаних доходів. Шляхом варіювання методами амортизації внутрішньостворених нематеріальних активів в майбутньому також з'являється можливість регулювати обсяги витрат, які будуть включатись до загальних витрат періоду підприємства. Через капіталізацію витрат на розробки відбувається їх перенесення з даного звітного періоду на інші майбутні періоди, в залежності від строку корисного використання внутрішньостореного нематеріального активу. Завдяки використанню даного управлінського інструменту реалізації облікової політики підприємства забезпечується оптимізація податку на прибуток, який буде сплачуватись з

порогового значення прибутку. Зазвичай такий інструмент використовується комплексно щодо цілої групи внутрішньостворених нематеріальних активів та спільно з іншими інструментами управління фінансовими результатами підприємства.

Наявність суб'єктивного підходу до обліку інноваційного капіталу підприємств збільшує відмінність поглядів між менеджерами та інвесторами щодо розуміння його ролі в функціонуванні підприємства, створюючи адекватні передумови для управління фінансовими результатами. Існування такої негативної практики виступає додатковою пересторогою для розробників облікових стандартів щодо послаблення існуючих обмежень до капіталізації досліджень та розробок.

Третьою причиною використання консервативної моделі обліку витрат на дослідження та розробки є відсутність у розробників облікових стандартів повної впевненості у відповідності внутрішньостворених нематеріальних активів обліковому поняттю «актив», якщо такі витрати будуть повністю капіталізовані (розробники IAS/IFRS), або навіть частково капіталізовані (розробники GAAP US). Зокрема, основний сумнів стосується їх здатності забезпечувати одержання підприємством майбутніх економічних вигід від їх використання. Внаслідок цього капіталізація витрат на дослідження та розробки проводиться за моделлю «якщо, то» (IAS/IFRS), або за моделлю відмови від капіталізації, окрім деяких винятків (GAAP US).

Як відмічають Б. Грабінська та К. Грабінскі, хоча витрати на дослідження та розробки створюють одні з найцінніших активів у сучасній економіці, в багатьох системах облікових стандартів вони можуть або не визнаватися як актив у балансі, або їх визнання дуже обмежене. Основною перешкодою цього є недостатня надійність процесу вимірювання, яка є результатом асиметрії інформації, спричиненої характером інвестицій у дослідження та розробки. Крім того, технологічні прориви не обов'язково перетворюються на комерційний успіх [205, с. 53]. Тобто внутрішньостворені активи, визнані на підприємстві, не завжди стають активами в їх конвенційному розумінні, тобто

такими ресурсами підприємства, які є контрольованими та забезпечують отримання майбутніх економічних вигід. Особливої пересторо ги викликає дотримання останнього критерію, оскільки виходячи зі здатності нематеріальних активів до надшвидкого морального зносу, їх здатність забезпечувати одержання майбутніх економічних вигід може швидко зникнути.

Подібні результати ілюструють дослідження, проведені Ф. Мацці, Р. Слеком, І. Цалавутасом та Ф. Цолігкасом [272], які не вважають, що інформація про внутрішньостворені на підприємстві нематеріальні активи є адекватним сигналом, який сповіщатиме про потенційні доходи підприємства, на що розраховували розробники стандартів. В той же час автори встановили, що облікова інформація про дослідження та розробки, зокрема, щодо капіталізації витрат на розробку, для інвесторів є корисною при прийнятті рішень. Тому автори підтримують необхідність обов'язкової капіталізації таких витрат, визначених IAS 38, і виступають проти їх обліку суто як витрат, що визначено в GAAP US. Кардинально протилежної думки щодо даного питання дотримується Ж. Дюмас, який відмічає, що оскільки капіталізація витрат на розробки виглядає опортуністичною, то цілком ймовірно, що вона не є релевантною обліковою інформацією для інвесторів [179, с. 137]. На нашу думку, така позиція не є достатньо обґрунтованою, оскільки основним користувачем фінансової звітності, що складається на основі IAS/IFRS, якраз і є інвестори, тому якщо б така інформація мала низький рівень релевантності для них, то до існуючої моделі обліку витрат на дослідження та розробки та порядку їх капіталізації були б давно внесені відповідні зміни.

Т. Дін та В. Шультце [168] також наголошують на основі проведених досліджень німецьких підприємств, що капіталізація розробок в фінансовій звітності не пов'язана з меншою асиметрією інформації, але позитивно пов'язана з помилками прогнозу. Тобто, виходячи з наявної інформації про капіталізовані дослідження підприємств складно встановити обсяг потенційних доходів підприємства або зростання його ринкової вартості.

Внаслідок чого учасники ринку не використовують інформацію про внутрішньостворені нематеріальні активи для проведення аналізу, а скасовуючи фактичну капіталізацію витрат, дозволену IAS/IFRS, використовують інформацію про витрати на дослідження та розробки для створення власних моделей, та методів оцінки їх ролі в забезпеченні прибутковості підприємства. Подібна практика була встановлена в США для більшості підприємств з 1975 року, коли Рада зі стандартів фінансової звітності (FASB) прийняла новий підхід до обліку досліджень та розробок. Виходячи з такого підходу фінансова звітність, в якій відображаються витрати на дослідження та розробки, а не капіталізовані нематеріальні активи, є кращою, забезпечуючи вищий рівень прозорості та об'єктивності з позиції її користувачів.

Четвертою причиною, що обґрунтовує консервативність методології обліку інноваційної діяльності, є відсутність основного користувача облікової інформації про таку діяльність, що породжується високим рівнем інформаційної асиметрії та невизначеності щодо досліджень та розробок. Внаслідок цього розробниками облікових стандартів замість задоволення потреб лише інвесторів, як основного користувача фінансової звітності, вирішується задача мінімізації інформаційної асиметрії, що можна здійснити лише за рахунок запровадження помірно-консервативного підходу до обліку досліджень та розробок.

На думку Д. Ебуді та Б. Лева різні характеристики досліджень та розробок викликають інформаційний дисбаланс між підприємством та його зовнішнім середовищем, а також всередині підприємства [109, с. 2752]. Результатом такого дисбалансу і є виникнення інформаційної асиметрії між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами підприємства. Тобто суб'єкти обробки облікової інформації (бухгалтери, рахівники) та суб'єкти організації обліку (менеджери, головні бухгалтери), а також інші працівники підприємства, які володіють інформацією про результати досліджень та розробок і про плани

інноваційної діяльності підприємства на майбутнє, користуються такою інформацією для досягнення власних опортуністичних цілей.

Існування такої ситуації призводить до того, що такі працівники, у порівнянні з іншими зовнішніми стейкхолдерами, можуть зловживати наявними інформаційними перевагами з метою одержання доходів, наприклад, шляхом придбання/продажу акцій підприємства.Наприклад, наявність інформації про збільшення обсягів інвестицій в дослідження є свідченням про наявність гарних інноваційних результатів та про наявність потенціалу одержання майбутніх економічних вигід. З іншого боку, зовнішні стейкхолдери (інвестори, позичальники, громадськість тощо), не володіючи актуальною та достовірною інформацією про інноваційну діяльність підприємства у порівнянні з його внутрішніми стейкхолдерами, заздалегідь позбавлені можливості приймати більш ефективні рішення щодо взаємодії з даним підприємством.

В свою чергу, як відмічають Й. Шен та К. Руан, інформаційна асиметрія ускладнює державний нагляд і відкриває двері для маніпулювання дослідженнями та розробками, що може придушити інноваційну ефективність підприємства [321]. За таких умов розширення інформації про інноваційні напрями та розрізи діяльності підприємств в фінансовій звітності не лише не забезпечуватиме інтенсифікації інноваційної діяльності підприємств, а навпаки, виступатиме причиною її скорочення, оскільки не забезпечуватиме підвищення прозорості та релевантності облікової інформації, а створюватиме ще більший простір для здійснення облікових маніпулювань.

Тому з метою хоча б часткового вирішення проблеми інформаційної асиметрії щодо досліджень та розробок розробники облікових стандартів впровадили консервативну модель їх облікового відображення, яка не дозволяє визнавати всі інноваційні ініціативи підприємства як капітальні витрати, однак в той же час забезпечує інформування зовнішніх стейкхолдерів підприємства про результати та ефективність інноваційної діяльності, зменшуючи рівень їх інформаційної невизначеності. З іншого боку, щоб

уникнути формування ще більшої інформаційної асиметрії внаслідок підвищення ролі професійного судження бухгалтера щодо визнання досліджень та розробок в обліку, яке матиме високий рівень суб'єктивності через відносну унікальність інвестицій в інновації, розробниками облікових стандартів була відхилена можливість повного розуміння інноваційної діяльності підприємства в бухгалтерському обліку як капіталоутворюючої діяльності. На думку Й. Шена та К. Руана консерватизм бухгалтерського обліку як механізм корпоративного управління може ефективно зменшити інформаційну асиметрію щодо досліджень та розробок в процесі їх визнання та облікового відображення [321], таким чином запобігаючи здійсненню маніпулювань суб'єктами організації обліку. В результаті прийняття даного рішення забезпечується інформаційний паритет між різними групами користувачів облікової інформації щодо інноваційної діяльності.

Оскільки сфера обліку інноваційного капіталу підприємства є прикладом дивергенції між ключовими гравцями на ринку формування облікових правил та принципів, передусім GAAP US, IAS/IFRS та GAAP UK, то на сьогодні не може бути єдиного шляху для підвищення релевантності облікової інформації для її користувачів щодо інноваційної діяльності підприємства.

Виходячи із запропонованої класифікації підходів до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства за рівнем консервативності / прогресивності, можна виділити наступні шляхи розвитку систем облікових стандартів в залежності від їх орієнтації та від виділених узагальнених варіантів (відправних точок) обліку інноваційного капіталу підприємства (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Шляхи розвитку систем облікових стандартів в частині обліку інноваційного капіталу підприємства

Загальні варіанти обліку інноваційного капіталу (відправні точки)	*Орієнтація системи облікових стандартів щодо обліку інноваційного капіталу підприємства*		
	Консерватизм	*Консерватизм / Прогресизм*	*Прогресизм*
1	*2*	*3*	*4*

1	*2*	*3*	*4*
Визнання досліджень та розробок як витрат	**Існуючий підхід**	Обмеження можливості визнання досліджень та розробок як активів	Обмеження можливості визнання досліджень та розробок як активів
Визнання досліджень як витрат, а розробок як активів	Розробка методики визнання розробок як активів	**Існуючий підхід**	Обмеження можливості визнання досліджень як активів
Визнання досліджень та розробок як активів	Розробка методики визнання досліджень та розробок як активів	Розробка методики визнання досліджень та розробок як активів	**Існуючий підхід**

В залежності від того, який підхід до обліку досліджень та розробок використовується в окремий системі облікових стандартів, можна сформувати різні варіанти та напрями його розвитку, як в сторону підвищення рівня консерватизму, так і в сторону підвищення рівня прогресизму. Наведені в табл. 2.1 можливі шляхи розвитку обліку витрат на дослідження та розробки є певними вихідними (реперними) точками, тобто ідеальними теоретичними конструкціями, які дозволяють чітко зафіксувати межі чинної методики обліку і виділити напрями її можливих змін. В той же час, варіанти обліку інноваційного капіталу, які точно відповідають даним точкам, можуть траплятись дуже рідко, що зумовлюється існуванням наступних причин:

1) Відсутністю єдиного підходу до обліку витрат на дослідження та розробки для різних елементів інноваційного капіталу підприємства, внаслідок чого в системі облікових стандартів (наприклад, GAAP US) на сьогодні використовується змішаний підхід;

2) Використання системи критеріїв для визнання / невизнання розробок нематеріальними активами, що розширює підхід, охарактеризований у вихідній точці;

3) Практична відсутність повністю прогресивного варіанту обліку витрат на дослідження та розробки в існуючих системах облікових стандартів (третя вихідна точка).

Запропоновані шляхи розвитку систем облікових стандартів в частині обліку інноваційного капіталу підприємства можуть бути конкретизовані детальними рекомендаціями щодо удосконалення методики його бухгалтерського обліку. В залежності від того, який підхід до обліку досліджень та розробок використовується в конкретній системі облікових стандартів по відношенню до виділених відправних точок, пошук більш кращого варіанту обліку може відбуватись як в напрямі консерватизму, так і прогресизму.

Враховуючи нерелевантність чинних облікових систем зростаючим вимогам користувачів в умовах економіки знань до облікової інформації щодо інноваційного капіталу підприємства переважна більшість пропозицій по удосконаленню існуючих методик його обліку передбачає розвиток таких систем в напрямі прогресизму. Такі пропозиції зазвичай не передбачають повного подолання всіх консервативних обмежень, що зумовлюється використанням обачливого підходу до обліку інноваційної діяльності внаслідок існування значних ризиків та невизначеності щодо її ефективності для підприємства. При цьому вони все одно забезпечують більш достовірне облікове відображення фінансового стану та результатів діяльності підприємства, покращання аналізу потенціалу майбутніх інноваційних доходів підприємства та дозволяють забезпечити усунення інформаційної асиметрії для користувачів облікової інформації в частині інноваційного капіталу підприємства.

Про позитивну роль удосконалення методики обліку інноваційного капіталу в напрямі прогресизму передусім відмічають американські дослідники (М. Емад [188, с. 1211], Т. Дінх, Б.К. Сідху та Ч. Йу [168, с. 92]), якими було протестовано результати «пом’якшення» практики визнання розробок як активів підприємства для внутрішньостворeного програмного забезпечення, що створюється для зовнішньої комерціалізації.

Подібні погляди та висновки, які у переважної більшості дослідників в умовах розвитку економіки знань не викликають сумнівів щодо їх доцільності,

у 1970-х роках напряму суперечили позиціям вчених та офіційній позиції FASB, коли відбувалась розробка та впровадження GAAP US. Основною причиною, на яку спиралась FASB при обґрунтуванні обов'язкового віднесення досліджень та розробок до складу витрат в SFAS 2 (1974 р.), був високий рівень невизначеності щодо економічної ефективності інноваційних проектів, однак на сьогодні в умовах економіки знань, даний показник є зовсім іншим.

Як відмічали з цього приводу Х. Бірман та Р.Е. Дюкс, рішення FASB вимагати списання досліджень та розробок на витрати може бути кращим можливим рішенням. Капіталізація досліджень та розробок може створити проблеми, коли вартість капіталізованих активів буде меншою ніж понесені на їх створення витрати [127, с. 49]. Дана позиція також підтримується і деякими сучасними дослідниками (А. Аль-Хорані, П.Ф. Поуп, А.В. Старк [112, с. 43-44], Д. Скіннер [324, с. 192]), які наводять докази того, що віднесення досліджень та розробок лише до складу витрат підприємства не впливає негативно на діяльність фінансових ринків. Оскільки витратна частина досліджень та розробок позитивно пов'язана з ринковою вартістю підприємств, і інвестори не сприймають віднесення досліджень та розробок до витрат як ознаку неефективності інноваційного проекту або інноваційної діяльності підприємства в цілому. За такого підходу сигналом про ефективність інноваційної діяльності підприємства для інвесторів буде не наявність її капіталізованих результатів, а зростання розриву між балансовою та ринковою вартістю підприємства, що характеризується одержанням значних доходів у порівнянні з іншими підприємствами, які частково можуть бути пов'язані з інноваційною діяльністю.

Пропозиції вчених щодо удосконалення обліку витрат на дослідження та розробки в напрямі забезпечення їх прогресизму можна об'єднати у дві основні групи (рис. 2.4). На думку Р. Баркера, А. Леннарда, С. Пенмана та А. Тейшейри, два дані підходи є альтернативними рішеннями, які можна виконати в рамках системи подвійного запису [122, с. 628]. Вони є

альтернативними каналами передачі інформації про інноваційну діяльність підприємства, які дозволяють зменшити інформаційну невизначеність щодо результатів інноваційної діяльності підприємств. Перший канал надає розширену інформацію за допомогою витрат на дослідження та розробки через фінансову звітність, примітки до неї та нефінансову й інтегровану звітність, а другий – через надання інформації про витрати на дослідження та розробки, а також внутрішньостворені нематеріальні активи, що виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності, – через баланс та звіт про фінансові результати.

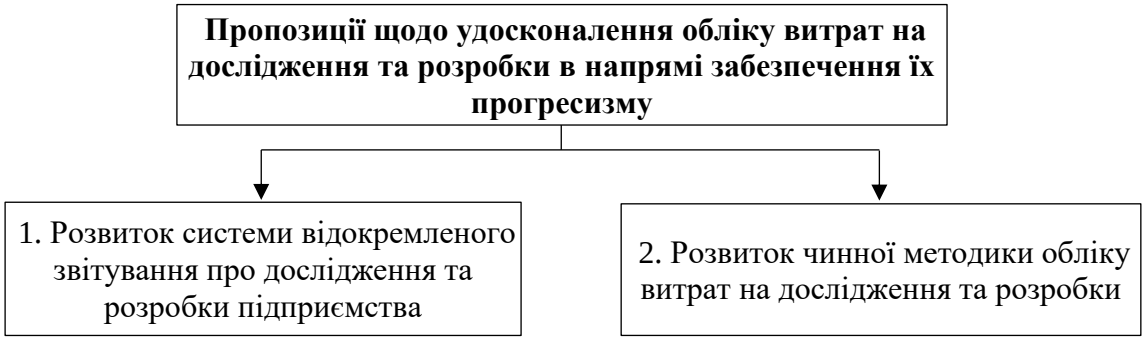

Рис. 2.4. Пропозиції щодо удосконалення обліку витрат на дослідження та розробки в напрямі забезпечення їх прогресизму

До *першої групи* відносяться дослідження авторів (Д. Андронудіс, Р. Баркер, К. Даргеніду, І. Дік, Т. Дін, Р.Е. Дьюкс, Д. Ендрюс, Е. Константініді, К. Кріскуоло, М. Луковіш, С.Х. Пенман, П. Поуп, В. Шультце та ін.), в яких основний акцент робиться на необхідності удосконалення процедури відокремленого розкриття в фінансовій звітності облікової інформації про дослідження та розробки підприємства, забезпечення її доступності для різних груп заінтересованих користувачів. Передусім це визначається тим, що в значній кількості країн, зокрема, і в Україні, витрати на інноваційну діяльність не відображаються у складі витрат на дослідження та розробки, а включаються до складу інших витрат операційної діяльності підприємства. Ця ситуація також є характерною і для країн, де такий об’єкт як «витрати на дослідження та розробки» має тривалу історію використання в національній системі обліку.

Наприклад, як відмічає А.В. Старк [326, с. 276], за результатами аналізу діяльності британських підприємств в середині 90-х років XX-го століття було встановлено, що лише близько 50% фірм розкривали свої витрати на НДДКР в звітності.

В таких дослідженнях лише частково піднімаються питання щодо необхідності забезпечення можливості їх часткової або повної капіталізації як нематеріальних активів, що передбачає необхідність проведення подальших ґрунтовних досліджень на основі вивчення специфіки інноваційної діяльності підприємств в різних галузях економіки та потреб заінтересованих груп користувачів. Зокрема, виходячи зі складності запровадження такої нової методики обліку через вплив наступних факторів:

1) Невизначеність майбутніх економічних вигід від інноваційних активів, що будуть капіталізовані;

2) Неможливість встановлення причинного зв'язку між одержаними вигодами та здійсненими дослідженнями і розробками підприємства, які можуть мати часовий лаг щодо свого впливу;

3) Складність забезпечення їх облікового відображення у відповідності до концепції відповідності доходів та витрат;

4) Невизначений рівень релевантності щодо окремих видів інноваційного капіталу для різних груп заінтересованих користувачів.

В той же час, фінансова звітність має значний потенціал щодо формування корисної та конкурентної інформації, пов'язаної з інноваційною діяльністю підприємств, про що відмічають В. Оконнел, Н. Абугхазалех та Дж. Велан [293], Р.Е. Дьюкс [178], Д. Андронудіс, К. Даргеніду, Е. Константініді та П. Поуп [116], І. Дік та М. Луковіш [162], С.Х. Пенман [303], Р. Баркер та С.Х. Пенман [123], Т. Дін та В. Шультце [167].

Окрім цього, до представників даної групи слід віднести дослідників, які наголошують на необхідності окремого розкриття облікової інформації щодо капіталізованих витрат на дослідження, зокрема, яка частина з усіх витрат на дослідження та розробки, що могли бути списані до складу витрат в даному

звітному періоді, була капіталізована і перенесена на інші звітні періоди та підлягатиме амортизації. Подібна практика на сьогодні реалізується в Великобританії, та передбачає розкриття суми витрат на НДДКР, перенесеної на майбутні періоди, а також сальдо та рух на рахунку відстрочених НДДКР (ED 17 та SSAP 13) [326, с. 276].

Проблема релевантного звітування про інноваційну діяльність підприємства на сьогодні також залишається невирішеною і в Україні, оскільки облік витрат на дослідження та розробки ведеться на рахунку 941 «Витрати на дослідження і розробки», що входить до складу інших витрат операційної діяльності, які включаються до рядка 2180 «Інші операційні витрати» Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід). Також відсутня деталізована інформація про витрати на дослідження і розробки в розділі V Доходи і витрати «Приміток до річної фінансової звітності», де наводиться інформація по деяких інших елементах інших витрат операційної діяльності підприємства. Тому, якщо витрати на дослідження і розробки здійснюються підприємством, в звітності вони відображаються разом з іншими витратами операційної діяльності. Таким чином, виходячи з чинної моделі обліку і звітування, реалізованої в національних П(С)БО, для заінтересованих користувачів на сьогодні відсутня можливість одержання будь-якої інформації про інноваційну діяльність підприємства, якщо вони не визнаються ними як внутрішньостворені нематеріальні активи.

Питання розкриття інформації в фінансовій звітності капіталізованих витрат на дослідження на сьогодні також залишається відкритим, оскільки такі об’єкти відображаються разом з усіма нематеріальними активами підприємства в «Балансі» (рядок 1000), та разом з іншими придбаними (створеними) нематеріальними активами підприємства в розділі ІІІ. Капітальні інвестиції «Приміток до річної фінансової звітності» (рядок 310). Таким чином, заінтересовані користувачі не можуть одержати інформацію щодо тих внутрішньостворених нематеріальних активів, які були зараховані на баланс саме в результаті капіталізації досліджень підприємства, що обмежує

можливості заінтересованих користувачів щодо аналізу ефективності його інноваційної діяльності.

Представники *другої групи* (С. Горнік-Томашевська, Д. Жіноглу, А. Каллімачі, Д. Коффі, Б. Лев, М. Лем, С. Лендрі, М.А. Міллан, М. Маркова, Т. Сугіанніс, А.В. Старк, Н. Хеллман, Г. Хрістов та ін.) наголошують на необхідності «пом'якшення» чинного консервативного підходу до обліку витрат на дослідження та розробки, який на сьогодні передбачає їх повне або часткове віднесення до складу витрат. На заміну даному підходу має бути впроваджена нова методика, яка надаватиме більше можливостей для капіталізації досліджень та розробок підприємства. Такі зміни пропонується здійснювати для досліджень як щодо всього інноваційного капіталу підприємства, так і щодо його окремих видів, зокрема, програмного забезпечення, інновацій в аерокосмічній галузі тощо.

Здійснення таких змін має базуватись на досягненні компромісу між регуляторами облікової системи, науковцями та заінтересованими користувачами в обліковій інформації про інноваційну діяльність підприємства, що дозволить переглянути критерії та вимоги чинних стандартів до розуміння інноваційного капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку. Хоча на сьогодні такого компромісу ще не досягнуто, значна кількість дослідників в сфері обліку підтримує позицію заінтересованих користувачів щодо необхідності капіталізації в системі обліку значної кількості елементів інноваційного капіталу підприємства (М. Лем та Д. Коффі [244, с. 73], С. Горнік-Томашевська та М.А. Міллан [203, с. 46]). Однак суб'єкти регулювання національних та міжнародних облікових систем, незважаючи на зростаючий тиск з боку користувачів та науковців в умовах економіки знань, досі продовжують дотримуватись консервативного підходу, що особливо стосується розробників GAAP US та GAAP J.

Додатковим аргументом щодо здійснення капіталізації розробок на основі тестування їх відповідності визначеним в облікових стандартах критеріям є її роль в підвищенні релевантності облікової інформації для

визначення цін на цінні папери, поясненні причин виникнення доходів підприємства, більш реалістичному відображенні інноваційної діяльності підприємств та підвищуючи актуальність розкриття інформації (А. Каллімачі та С. Лендрі [137, с. 47], Дж. Чен та ін. [145, с. 3015], Д. Жіноглу та ін. [200, с. 43]). Окрема група вчених також пропонує удосконалити методику обліку, реалізовану в IAS/IFRS, GAAP US та GAAP UK, що передбачає можливість капіталізації окремих витрат на розробки, що відповідають наявним в стандартах критеріям (А.В. Старк [326, с. 284], Н. Хеллман [213, с. 639], М. Маркова та Г. Хрістов [269, с. 63-64], Б. Лев [253, с. 726-727]).

Виходячи з проведеного аналізу пропозицій до удосконалення методики обліку витрат на дослідження та розробки в напрямі забезпечення їх прогресизму в різних системах облікових стандартів, можна виділити наступні варіанти їх подальшого розвитку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Варіанти розвитку обліку витрат на дослідження та розробки в напрямі забезпечення їх прогресизму

<table>
<tr><td rowspan="2">I. Розвиток системи відокремленого звітування про дослідження та розробки підприємства</td><td colspan="2">II. Розвиток чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки</td></tr>
<tr><td>2.1. Для систем обліку, що забезпечують капіталізацію розробок</td><td>2.2. Для систем обліку, що не забезпечують капіталізацію розробок</td></tr>
<tr><td>Доповнення фінансової звітності додатковою інформацією про дослідження та розробки підприємств</td><td>Удосконалення набору критеріїв визнання розробок як нематеріальних активів для всіх видів підприємств</td><td>Впровадження методики обліку на основі МСФЗ 38, що дозволятиме капіталізацію витрат на розробки</td></tr>
<tr><td>Доповнення приміток до фінансової звітності про дослідження та розробки підприємств</td><td>Удосконалення набору критеріїв визнання розробок як нематеріальних активів для підприємств окремих галузей</td><td rowspan="3">Впровадження нового комплексного підходу, що дозволятиме капіталізацію інноваційного капіталу підприємства (досліджень та розробок)</td></tr>
<tr><td>Відокремлене розкриття інформації про дослідження та розробки в фінансовій звітності та примітках до неї</td><td rowspan="2">Впровадження окремих облікових стандартів для обліку інноваційної діяльності наукомістких галузей</td></tr>
<tr><td>Розкриття нефінансової інформації про дослідження та розробки в інтегрованих та нефінансових звітах</td></tr>
</table>

Виділені варіанти (табл. 2.2) в цілому спрямовані на підвищення релевантності облікової інформації в частині інноваційного капіталу підприємства для заінтересованих користувачів. Якщо перша група варіантів може бути реалізована в рамках чинних систем нормативного регулювання обліку, то для впровадження другої групи варіантів необхідним є внесення змін в наявну систему правил (підгрупа 2.1) або навіть здійснення глибинної трансформації існуючих підходів до порядку визнання та обліку внутрішньостворених нематеріальних активів, що виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності підприємства (підгрупа 2.2).

2.2. Проблематика обліку інноваційного капіталу в Україні: класифікаційний аналіз

В умовах розвитку економіки знань, що передбачає активну діджиталізацію основних бізнес-процесів підприємств, застосування технологій Big Data, Інтернету речей, штучного інтелекту, поглиблених засобів аналізу даних та інших технологічних інновацій, діяльність підприємств характеризується процесами створення, використання та збереження елементів інноваційного капіталу. За таких умов все більш наочною стає неспроможність традиційної фінансової звітності забезпечити надання релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства, яка б була корисною для інвесторів, позичальників та суб’єктів прийняття рішень на підприємстві (менеджерів, суб’єктів корпоративного управління тощо).

Ефективність управління підприємством в умовах економіки знань починає все більше залежати від оперативності прийняття рішень стосовно критично важливих для підприємства інноваційних активів. Зокрема, як відмічають з цього приводу Л.М. Пилипенко та А.В. Тирінов, сучасні умови діяльності підприємств значно підвищують вимоги щодо швидкості реакції менеджменту підприємства на прояв тих чи інших подій, які мають буди чітко

ідентифіковані й описані у придатному для прийняття рішень вигляді [85, с. 93], що безпосередньо стосується й інноваційного капіталу підприємства.

Про необхідність удосконалення чинної моделі бухгалтерського обліку інноваційної діяльності на рівні міжнародних (IAS/IFRS, GAAP US тощо) та національних стандартів обліку (П(С)БО) в останні роки відмічають як представники професійної, так і академічної спільноти, вносячи ряд пропозицій, спрямованих на підвищення корисності облікової інформації (фінансова звітність, нефінансова звітність тощо) в частині інноваційного капіталу підприємства. Такі пропозиції передусім спрямовані на задоволення зростаючих потреб і запитів користувачів інформації про інноваційний капітал підприємства (див. п. 1.3).

На відміну від зарубіжної облікової думки, де наукова дискусія щодо підвищення релевантності облікової інформації в частині інноваційного капіталу підприємства переважно розвивається навколо дилеми доцільності списання на витрати або капіталізації досліджень та розробок українськими науковцями пропонується більш розгорнутий набір варіантів розвитку чинної моделі обліку інноваційної діяльності підприємств. Значна кількість пропозицій українських вчених має концептуальні протиріччя щодо розуміння ролі інновацій в системі бухгалтерського обліку, побудованої на основі використання системи стандартів IAS/IFRS, оскільки такі пропозиції передбачають необхідність внесення кардинальних змін в чинну систему обліку щодо інноваційного капіталу підприємства.

Існування подібних відмінностей в поглядах українських вчених відповідає позиції С. Зембона та Д. Монкіардіні, які вважають, що політичні та академічні дебати повинні виходити за рамки ідеї інновацій, яка все ще значною мірою базується лише на інвестиціях у дослідження та розробки та патенти [358, с. 22]. Тобто для формування дієвої системи обліку інноваційної діяльності, яка б відповідала потребам суб’єктів прийняття рішень та сучасному стану розвитку інноваційної діяльності, що характеризується активним поширенням сталих та розумних інновацій, необхідним є

впровадження більш кардинальних підходів – нової парадигми обліку інноваційної діяльності підприємства, що забезпечить формування більш збалансованої аналітичної основи для прийняття управлінських рішень.

Основними причинами існування відмінностей між пропозиціями зарубіжних та українських вчених щодо розвитку обліку інноваційної діяльності на нашу думку є наступні:

1) Поява нових моделей управління інноваційною діяльністю, що активно розвиваються в умовах формування економіки знань та передбачають необхідність розробки розширеного інформаційного забезпечення для управління інноваційною політикою та стратегією підприємства;

2) Зростання інвестиційної привабливості інноваційно-активних підприємств, що вимагає пошуку формування нестандартних моделей генерування та передачі облікової інформації для прийняття інвестиційних рішень;

3) Відсутність необхідного досвіду у менеджменту українських підприємств з використання облікової інформації щодо інноваційного капіталу, сформованої на основі чинної моделі обліку витрат на дослідження та розробки, реалізованої в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»;

4) Відсутність методологічного догматизму щодо розуміння інноваційної діяльності підприємства в бухгалтерському обліку виходячи суто із використання витратного підходу, а також і щодо можливості розгляду в системі обліку інноваційного капіталу підприємства;

5) Наявність «радянських» традицій щодо розуміння нововведень та інновацій в системі бухгалтерського обліку.

З метою визначення загальних цілей, на які були спрямовані такі дослідження та обґрунтування напрямів їх здійснення, має бути розроблена їх комплексна класифікація та проаналізована доцільність і технічна можливість їх практичного впровадження в чинну систему облікових стандартів з позиції якісного покращання процесів інформування різних груп заінтересованих стейкхолдерів про інноваційну діяльність підприємства.

В результаті аналізу праць українських вчених, присвячених удосконаленню обліку інноваційного капіталу підприємства, виділено наступні групи пропозицій (напрями досліджень), які спрямовані на підвищення рівня релевантності облікової інформації щодо даного об’єкта досліджень (рис. 2.5).

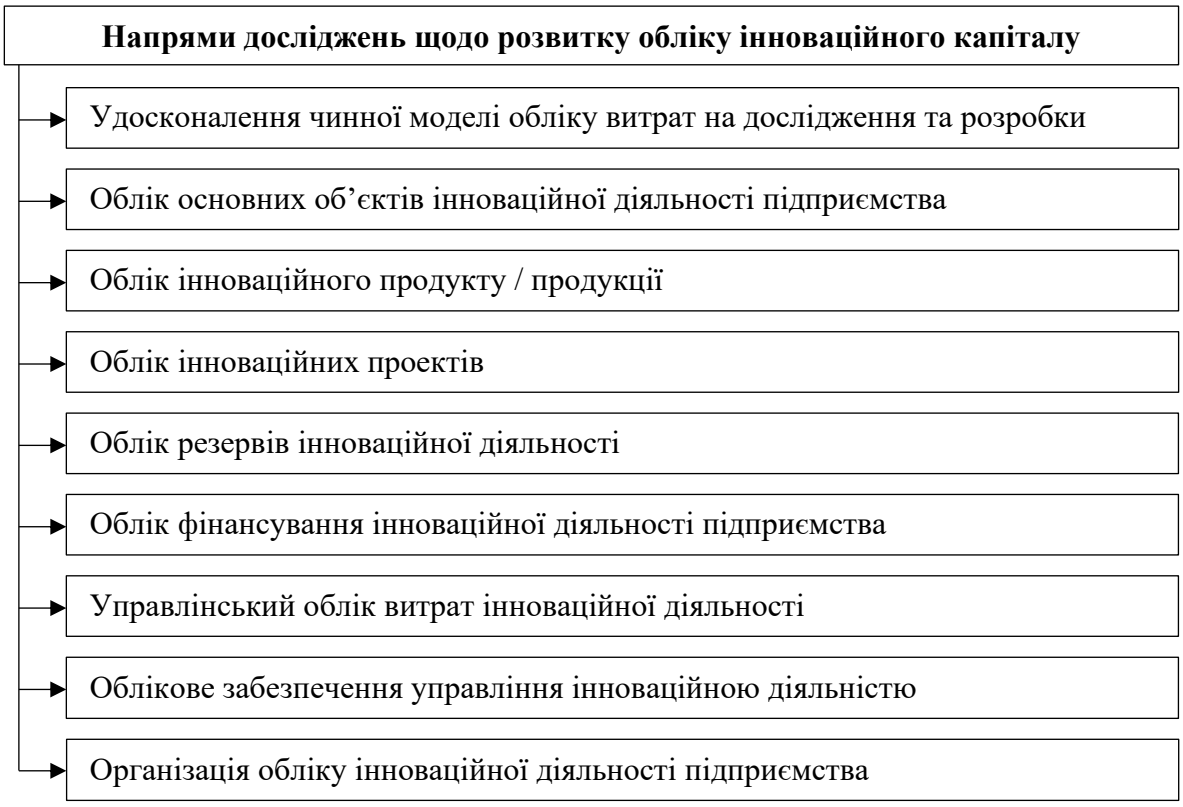

Рис. 2.5. Напрями досліджень щодо розвитку обліку інноваційного капіталу

Можна навести наступну характеристику кожного з виділених напрямів (рис. 2.5) та визначити їх роль у вирішенні проблеми підвищення релевантності облікової інформації про інноваційний капітал підприємства:

1) Удосконалення чинної моделі обліку витрат на дослідження та розробки. Представники даного напряму (К.В. Безверхий, В.В. Биба, В.В. Гик, О.І. Грицай, О.В. Кантаєва, Я.Д. Крупка, Р.А. Міщенко, В. Озеран, О.В. Побережець, Т.Я. Сенчук) формують свої пропозиції виходячи з існування достатньо загальної та «розмитої» методології обліку витрат на дослідження та розробки, представленої в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [82], особливо у порівнянні з МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» [76]. З метою

заповнення наявних в ній прогалин автори пропонують удосконалити склад та структуру витрат на дослідження та розробки, наводять можливі варіанти їх облікового відображення в межах чинного нормативного регулювання та пропонують різні групи рахунків для забезпечення такого процесу, а також наводять відповідні шляхи включення інформації про дослідження та розробки до складу фінансової звітності підприємства та приміток до неї.

З метою вирішення існування проблеми множинності підходів до обліку витрат на дослідження та розробки окремі автори пропонують створення єдиного рахунку для обліку витрат на дослідження та розробки («Витрати на інновації»), який би слугував інформаційною моделлю та джерелом для здійснення аналізу інноваційної діяльності підприємства. Для розширення інформаційної місткості облікової інформації про інноваційний капітал підприємства вченими також пропонується удосконалити систему субрахунків та аналітичних рахунків, які б враховували специфічні особливості інноваційної діяльності окремого підприємства. Особливу увагу автори також приділяють удосконаленню механізмів реалізації професійного судження в частині капіталізації витрат на розробки в системі бухгалтерського обліку.

2) Облік основних об'єктів інноваційної діяльності підприємства. Представники даного підходу (О.А. Варчук, Л.В. Гнилицька, Ю.М. Грибовська, А.В. Крисенко, Н.М. Столярчук, С.В. Філиппова, Ж.М. Ющак) в якості основного предмету дослідження використовуються не лише витрати на дослідження та розробки, а всю інноваційну діяльність підприємства, яка структурується ними у вигляді сукупності об'єктів різних видів, що характеризують процеси створення, використання та комерціалізації інновацій на підприємствах. Основними з таких об'єктів є витрати (інноваційні витрати, витрати на інноваційну діяльність, витрати на інноваційні процеси) та доходи (інноваційні доходи, доходи від інноваційної діяльності), що виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності підприємства, і які розглядаються вченими як нові об'єкти бухгалтерського

обліку, які мають бути включені до облікового категорійно-понятійного апарату. Як відмічають В.М. Диба та В.В. Гик, існує необхідність чіткості у формуванні достовірної інформації про витрати на інновації, як передумови для раціональної методики та організації їх обліку [13, с. 223], що є однією із першопричин необхідності їх відокремленого розгляду в системі обліку. Розвиток підходів до обліку витрат інноваційної діяльності вченими переважно здійснюється через удосконалення системи рахунків для обліку таких витрат, розробки підходів до їх калькулювання, а також через удосконалення методики щодо їх списання на фінансові результати діяльності підприємства або капіталізації таких витрат як нематеріальних активів.

Виявлення, визнання та облік доходів від інноваційної діяльності підприємства є набагато складнішою задачею, у порівнянні з обліком інноваційних витрат, оскільки їх достатньо складно виокремити зі складу сукупних доходів підприємства, одержаних від інших видів діяльності. Значна кількість авторів констатують відсутність можливості одержання з системи обліку структурованої та порівнянної інформації про результативність інноваційної діяльності підприємства. Тому з цією метою авторами пропонуються підходи для ідентифікації доходів від інноваційної діяльності підприємства, рахунки для їх обліку та шляхи відображення в фінансовій звітності. Окрім облікових аспектів рядом авторів розробляються методичні засади контролю та аудиту інноваційних витрат та доходів підприємства з метою підвищення економічної ефективності інноваційної діяльності.

3) Облік інноваційного продукту / продукції. Основним результатом інноваційної діяльності підприємства є створення відповідного інноваційного продукту / продукції, який в подальшому виступатиме об’єктом комерціалізації. Під останнім розуміється нематеріальний актив, матеріальний актив або послуга, виробництво яких здійснюватиметься підприємством, і реалізація яких забезпечуватиме одержання доходів від інноваційної діяльності. Тому одним із напрямів розвитку облікового забезпечення інноваційної діяльності підприємства з позиції представників даного підходу

(З.І. Гаврилюк, Т. Кучеренко, О. Ратушна, Р. Романів, О. Підлубна, Т. Сенчук, А.О. Фатенок-Ткачук) є удосконалення обліку витрат, що виникають в процесі дослідження і розробки нових видів продукції (класифікація витрат, критерії їх визнання та відображення на рахунках обліку), а також безпосереднє удосконалення методики обліку інноваційних продуктів як основного результату інноваційної діяльності.

4) Облік інноваційних проектів. В дослідженнях окремих вчених (І.В. Мельничук, О.В. Усатенко) наводяться пропозиції щодо необхідності розгляду в якості комплексного об'єкту обліку, що характеризує інноваційну діяльність підприємства, окремого інноваційного проекту (програми). З одного боку, це сприятиме більш чіткому розмежуванню інноваційних витрат та доходів підприємства, що стосуються окремого напряму інноваційної діяльності підприємства, від інших подібних витрат та доходів, а з іншого – дозволятиме більш точно визначати фінансову ефективність інноваційної діяльності підприємства в розрізі кожного з реалізовуваних інноваційних проектів (програм).

5) Облік резервів інноваційної діяльності (інноваційних резервів). Окрім безпосередньо створення, використання та комерціалізації результатів інноваційної діяльності, даний процес супроводжується дуже високими ризиками, які можуть призводити до значних втрат підприємств в майбутньому. З метою мінімізації або зменшення рівня ризиків інноваційної діяльності на підприємствах вченими (Т.М. Барчак, І.М. Вигівська, Н.В. Гуріна, О.М. Ковальова, В.В. Кірсанова, С.Ф. Легенчук, І.В. Мельничук, Т.О. Сухарева) пропонується створювати та використовувати відповідні резерви (забезпечення), що передбачає необхідність розробки методики облікового відображення даних процесів. Пропозиції вчених в даному напрямі є розвитком ролі системи обліку в системі резервування підприємства, коли використання інструментарію облікових резервів є одним зі шляхів реалізації принципу обачності при формування фінансових результатів підприємства.

6) Облік фінансування інноваційної діяльності підприємства. Ще одним з бізнес-процесів, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, є її фінансування. Оскільки даний бізнес-процес може відбуватись з різних джерел (державні, публічні, приватні), відбуватись в різний спосіб та в різних формах, та може здійснюватися за допомогою інструментів державного податкового стимулювання, то існує значна кількість проблемних питань облікового відображення, які намагаються вирішити вчені (О.О. Височан, С. Кафка, Т.Є. Кучеренко, Л.Ю. Мельник, Т.І. Моргунова, О.П. Ратушна, О.Л. Швиденко). Такі проблемні питання стосуються не лише шляхом відображення процесів фінансування, тобто системи облікових рахунків та фінансової звітності, а також і порядку розрахунку сум такого фінансування та сум податків, які повинно сплачувати підприємство в процесі здійснення інноваційної діяльності.

7) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності. Окрім розвитку проблематики фінансового обліку, ряд українських вчених (О.І. Грицай, В.М. Іванков, О.С. Роєва, І.Б. Садовська, Г.Б. Свінарьова, М.Є. Скрипник) удосконалює теоретико-методичні аспекти управлінського обліку інноваційної діяльності, що переважно стосуються удосконалення системи калькулювання інноваційних витрат та розробки внутрішньої звітності про інноваційний капітал підприємства з метою створення необхідних передумов для більш ефективного управління ним. Такі пропозиції в цілому спрямовані на формування облікового забезпечення, що сприятиме більш точному визначенню собівартості на кожному з етапів інноваційної діяльності підприємства та в цілому формуванню загальної суми інноваційних витрат підприємства. Вони можуть реалізовуватись на основі використання специфічних одиниць реалізації інноваційної діяльності на підприємстві, відмінних від звичайної економічної діяльності, – наукових лабораторій, експериментальних підрозділів, наукових парків тощо. Такі специфічні одиниці можуть виступати центрами інноваційних доходів та інноваційних витрат, в рамках яких здійснюватиметься ведення обліку та формуватиметься

управлінська звітність про інноваційний капітал, що враховує інформаційні потреби та організаційні особливості підприємства. В кінцевому випадку це створюватиме всі необхідні можливості для аналізу та контролю реалізації інноваційних ініціатив підприємства, коригування їх пріоритетних напрямів та визначення подальших перспектив для комерціалізації інновацій.

8) Облікове забезпечення управління інноваційною діяльністю. Даний напрям досліджень вчених (Б.І. Валуєв, Л.О. Волощук, В.М. Диба, В.В. Гик, Я.О. Ізмайлов, О.В. Кантаєва, І.Б. Садовська) характеризується необхідністю розробки комплексної системи облікового забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств, що створило б необхідні передумови як для підвищення ефективності її реалізації в цілому, так і для удосконалення процесів створення окремих інновацій та реалізації окремих інноваційних проектів. Про актуальність даної проблеми наголошує О.І. Грицай, на думку якої існує неадекватність інформаційного забезпечення інноваційної діяльності сучасним потребам управління і аналізу [10, с. 201].

Основними інструментами для формування такого нового інформаційного забезпечення, яке б дозволило приймати більш ефективні рішення суб'єктів управління інноваційною діяльністю підприємства щодо здійснюваних інноваційних ініціатив є внутрішня управлінська звітність про інноваційний капітал підприємства, яка має відповідати інформаційним потребам таких суб'єктів управління (операційні та стратегічні менеджери, ризик-менеджери, внутрішні контролери та аудитори, аналітики, суб'єкти корпоративного управління тощо). Вирішення проблеми формування дієвої інформаційної підтримки прийняття управлінських рішення в частині інноваційного капіталу на підприємствах вбачається вченими однією з передумов, яка сприятиме як формуванню інвестиційного-інноваційного потенціалу окремого підприємства, так і ефективній реалізації інноваційної моделі розвитку економіки в Україні.

9) Організація обліку інноваційної діяльності підприємства. З метою усунення проблеми «розмитості» методологічних засад обліку інноваційного

капіталу підприємства, значна кількість вчених (А.Б. Бойчук, О.М. Гай, Т.А. Демченко, А.Г. Загородній, О.М. Ковальова, В.В. Кірсанова, О.В. Пальчук, С. Сирцева, М.А. Слатвінський, Т.О. Сухарева, О.Г. Чирва) наголошують на необхідності розробки детальних рекомендацій обліку інноваційної діяльності та пов'язаних з нею бізнес-процесів, а також забезпечити більш комплексну стандартизацію практики обліку інноваційної діяльності. Як відмічають з цього приводу А.Г. Загородній та А.Б. Бойчук, на нормативному рівні слід розробити методичні рекомендації з відображення на рахунках бухгалтерського обліку витрат на інноваційну діяльність, а також розробити та затвердити окремий стандарт бухгалтерського обліку, який би регулював облік саме інноваційної діяльності [17, с. 312].

Окрім цього, ряд вчених пропонують удосконалювати організаційні засади обліку інноваційного капіталу на підприємствах шляхом більш детальної регламентації облікової політики та професійних суджень, які здійснюються бухгалтерами в процесі капіталізації витрат, які підприємство здійснює при створенні інноваційного капіталу. Зокрема, на думку Н.В Гуріної підприємство повинно самостійно розробити таку облікову політику, яка б уточнювала моменти визнання витрат інноваційної діяльності та регулювала б повноту висвітлення інформації, що наводиться у фінансовій звітності [11, с. 57]. Закріплення в обліковій політиці чіткого порядку ведення обліку інноваційного капіталу сприятиме підвищенню рівня достовірності та порівнянності інформації про даний об'єкт обліку.

На основі аналізу виділених напрямів можна виділити наступні тенденції розвитку теоретико-методологічних засад обліку інноваційного капіталу підприємства:

– удосконалення методологічних «прогалин» чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки, реалізованої в національних П(С)БО;

– здійснення нової об'єктної структуризації інноваційної діяльності підприємства в системі бухгалтерського обліку шляхом доповнення її новими більш деталізованими (інноваційні витрати, інноваційні доходи, інноваційний

продукт / продукція) або більш укрупненими обліковими об’єктами (інноваційний проект, інноваційна діяльність);

– удосконалення методики обліку бізнес-процесів підприємства, дотичних до інноваційної діяльності (інноваційне резервування, фінансування інноваційної діяльності);

– посилення управлінської орієнтації обліку інноваційного капіталу та забезпечення його більшого рівня регламентації за рахунок розробки нових законодавчих положень та нормативних обмежень із використанням інструментарію облікової політики підприємства.

2.3. Конститутивна роль бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства

В пострадянських країнах, незважаючи на активне використання в останні десятиліття міжнародних принципів обліку для формування та розвитку їх національних облікових систем, чітко прослідковується розуміння бухгалтерського обліку як обслуговуючого інструменту, який має забезпечувати генерування достовірної та релевантної інформації для прийняття економічних рішень. Виходячи з такого підходу чинна система бухгалтерського обліку, в основу якої покладено застосування системи облікових стандартів (IAS/IFRS, П(С)БО), фактично розглядається у вигляді певного обслуговуючого засобу, що виконує сервісну функцію, інформаційно забезпечуючи та підтримуючи системи, процеси і моделі прийняття рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами.

Обслуговуюча роль системи бухгалтерського обліку визначає її підпорядкованість іншим системам, які використовують облікову інформацію, та характеризує її зворотну залежність від запитів та інформаційних потреб суб’єктів управління таких систем. Система бухгалтерського обліку не створює прибуток для підприємства та багатство для країни, а лише надає

детальну, релевантну та достовірну інформацію про процеси їх формування на окремих підприємствах, забезпечуючи інформаційну підтримку суб'єктів, які займаються їх створенням та примноженням, таким чином виступаючи функцією управління. Обслуговуюча роль обліку фактично визначає напрями для удосконалення його організаційних та методологічних засад, що мають забезпечити затребуваність обліку як спеціалізованого інформаційного джерела з боку організацій та суспільства. На пріоритетності обслуговуючої ролі бухгалтерського обліку наголошував А.Ч. Літтлтон, на думку якого наступні покоління мають бути вдячними за те, що науковці завжди прагнули зробити бухгалтерський облік все більш надійним та сервісним як щодо системи менеджменту, так і щодо інвесторів [260, с. 200].

Застосування обслуговуючої ролі обліку спостерігається в останні роки при написанні значною кількістю вітчизняних вчених докторських дисертацій зі спеціальності 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) (Т.А. Гоголь (2007 р.), Л.В. Гнилицька (2013 р.), Р.Ф. Бруханський (2015 р.), М.В. Реслер (2015 р.), Д.О. Грицишен (2016 р.), В.О. Гавриленко (2018 р.), Д.М. Трачова (2019 р.), О.Г. Сокіл (2019 р.), С.І. Василішин (2020 р.), В.Ю. Царук (2021 р.), Д.В. Людвенко (2021 р.), Ю.С. Бездушна (2021 р.), В.П. Гринь (2024 р.) та ін.).

Для системи радянського обліку, також враховуючи його обслуговуючу роль, пріоритетними завданнями було забезпечення ефективної реалізації процесу планування та контролю за соціалістичною власністю. Як відмічав з цього приводу І.В. Малишев, соціалістичний облік діє у всіх сферах народного господарства, складає єдину систему контролю за виконання народногосподарського плану [71, с. 8]. Тому, незважаючи на існування значних відмінностей в системі радянського обліку, у порівнянні з чинною ринковою моделлю, реалізованою в національній системі обліку, йому також відводилась обслуговуюча роль в системі управління народним господарством. Це, в свою чергу, стало однією з основних причин до

активного поширення обслуговуючого розуміння бухгалтерського обліку серед вчених в пострадянських країнах.

Використання такого підходу сучасними вченими в переважній більшості випадків також простежується і стосовно розуміння ролі бухгалтерського обліку в реалізації інноваційної діяльності підприємства, яка повинна забезпечувати формування необхідної інформації про всі аспекти формування, використання та збереження інноваційного капіталу підприємства, створюючи необхідне інформаційне забезпечення для прийняття рішень менеджментом підприємства, суб'єктами корпоративного управління та різними групами зовнішніх користувачів (інвестори, позичальники, громадськість тощо). Зокрема, це можна прослідкувати в переважній більшості вітчизняних досліджень (Н.В. Березняк, Г.В. Брик, О.М. Гай, В.В. Гик, О.І. Гриник, М.І. Диба, В.Г. Костенко, І.М. Лепетан, І.В. Мельничук, І.В. Нестеренко, М.В. Собакар, О.В. Пальчук, А.О. Фатенок-Ткачук, Т.І. Хомуляк, А.В. Шинкаренко та ін.), які розглядають проблематику використання облікової інформації в процесі прийняття рішень для підвищення ефективності інноваційної діяльності та аналізують вплив такої інформації на процеси залучення додаткового інвестиційного (венчурного) та позикового капіталу підприємства.

В англомовній фаховій літературі в контексті розвитку критичної та організаційної теорій обліку з кінця 1970-х та на початку 1980-х років сформувалась протилежно інша концепція, основною ідеєю якої є обґрунтування не пасивної, тобто обслуговуючої (сервісної), а проактивної або конститутивної ролі бухгалтерського обліку в функціонуванні соціально-економічних інститутів. Як зазначають з цього приводу П. Міллер та М. Пауер, на початку 1980-х років дослідники-бухгалтери почали розглядати зв'язки між практикою бухгалтерського обліку, методами організації та більш загальними суспільними процесами економії, що змінило бухгалтерську дисципліну [281, с. 556], внаслідок чого система обліку почала розглядатись як щось більш

важливе, ніж сукупність технічних процедур або нейтральних інструментів для формування інформації.

Виходячи з даної концепції бухгалтерський облік є конститутивним засобом соціальних та організаційних умов. В наукових дослідженнях з бухгалтерського обліку дану концепції вважають початком «конститутивного повороту» в розумінні обліку (Ш. Бей [124, с. 15]), який дозволив поглибити систему доказів стосовно того, що бухгалтерський облік є соціальною наукою та є повноцінним об'єктом соціальних досліджень.

Серед українських вчених основним протагоністом такого «конститутивного повороту» є В.М. Жук, на думку якого бухгалтерський облік є невід'ємним атрибутом не тільки підприємства, але і держави та глобальної економіки, забезпечуючи інформаційну комунікацію окремих та в цілому соціально-економічних середовищ. Він не обмежується інформаційно-сервісною функцією управління, а представляє собою повноцінний соціально економічний інститут [15, с. 15, 21]. Виходячи з такої позиції формуються наукові передумови для розуміння бухгалтерського обліку як соціальної науки, яка відіграє важливу роль в формуванні соціальних відносин та розвитку суспільства в цілому. Як відмічають С. Легенчук, І. Жиглей та О. Сивак [250, с. 11], саме розуміння бухгалтерського обліку як соціальної науки, спрямованої на вирішення соціальних питань та що має глибокий соціальний контекст, є одним із шляхів виходу облікової науки з кризи, зокрема, і в Україні. Тому обґрунтування конститутивної ролі бухгалтерського обліку на сьогодні має особливе значення для розвитку облікової науки в Україні, оскільки дозволяє посилити її наукове обґрунтування виходячи з положень організаційної та соціальної теорій.

В розвиток даної концепції (конститутивної ролі обліку) представниками Лондонської школи економіки та політичних наук (Р. Лауфлін, П. Міллер, М. Пауер, А. Хоупвуд, Ч. Чепмен та ін.) була сформована наукова парадигма, тобто програма наукових досліджень, виходячи з якої бухгалтерський облік розглядається дуже широко, як сукупність просторових та історично

різноманітних калькуляційних практик – від складання бюджету до обліку за справедливою вартістю – які дозволяють бухгалтерам та іншим особам описувати та діяти щодо господарюючих одиниць, процесів та осіб [110, с. 1]. Передумови для формування такого напряму досліджень були закладені ще В. Зомбартом, який відзначав превалюючу роль бухгалтерського обліку на основі подвійного запису в формуванні капіталістичної системи.

Бухгалтерський облік активно впливає на процеси функціонування та реформування різних видів соціально-економічних інститутів, і характер та силу такого впливу на них є різноманітною, оскільки залежить від рівня взаємодії обліку з даними інститутами. Організації (підприємства, державні установи та інші види) є лише одним з прикладів таких інститутів. Як відмічають Дж. Броадбент та Р. Лауфлін, облік відіграє багато ролей у зв'язку з змінними процесами прийняття рішень, і лише деякі з яких чітко пов'язані з процесом організаційних змін [136, с. 18-19].

На думку А. Хоупвуда [216, с. 136] організаційні зміни на підприємствах відбуваються внаслідок існування взаємовпливу між практикою бухгалтерського обліку та економічними ідеями. До економічних ідей автор відносив релевантність рішень або ефективність діяльності підприємства. Для забезпечення більш точного визначення даних економічних ідей вченими регулярно удосконалюється облікова система, а з іншого боку, облікова практика через формування даних економічних ідей розширює інституційне середовище підприємства та забезпечує здійснення організаційних змін. Тобто структура підприємства буде підлаштована під сформовані в системі бухгалтерського обліку показники, що характеризують результати та ефективність діяльності підприємства. Наприклад, якщо облікова система має можливість визначення показника EVA (економічна додана вартість) в розрізі кожного з бізнес-процесів підприємства, то структура підприємства також може бути трансформована виходячи з існуючих та за умови появи нових-бізнес процесів. Відповідно, підприємства здатні змінювати свою

організаційну структуру виходячи з образу економічних ідей, які формуються системою бухгалтерського обліку.

Виходячи з такої розширеної парадигми розуміння ролі бухгалтерського обліку в суспільстві та діяльності організацій, він не лише інформаційно обслуговує процеси прийняття рішень щодо різних видів діяльності підприємств, а також забезпечує формування та впорядкування таких процесів, конструює їх через зміну соціальних і організаційних відносин та формування нового соціального і організаційного порядку. За таким підходом облікова інформація розглядається як імпульс для соціальних рухів та організаційних змін, які трансформують види діяльності, яких вона стосується, зокрема, й інноваційної діяльності підприємства.

Зміна облікових практик та процедур опосередковує організаційні зміни та соціальні рухи, які спрямовані на покращення ефективності діяльності підприємства та досягнення соціальних цілей і задач. Тому удосконалення методики та організації бухгалтерського обліку на підприємстві є одним із прикладів внутрішньоорганізаційних факторів, сформованих обліковою системою, які спричиняють такі організаційні зміни. І.А. Юхименко-Назарук було введено в науковий обіг поняття бухгалтерського інжинірингу як сукупності управлінських дій, спрямованих на забезпечення відповідності господарської діяльності підприємства вимогам, які забезпечують інше бухгалтерське відображення, що відповідає обраній стратегії та цілям менеджменту [106, с. 164]. Застосування подібних інжинірингових практик на підприємстві, які відображають підлаштування його господарської діяльності під нові облікові правила та вимоги з метою досягнення стратегічних цілей, є прикладом дії конститутивної ролі бухгалтерського обліку на рівні окремого підприємства.

Визначальною відмінністю конститутивного підходу до розуміння ролі бухгалтерського обліку в суспільстві є те, що система обліку проектується і розробляється міжнародними і національними регуляторами не лише для генерування облікової інформації про діяльність підприємств абстрактним

суб’єктам прийняття рішень, а для здійснення соціальних та організаційних змін, зокрема, для забезпечення виконання соціальних гарантій та соціального захисту учасників економічних відносин.

Як зазначає Ш. Бей [124, с. 16], деякі сфери діяльності вже давно прийняли конститутивне розуміння бухгалтерського обліку, який здійснює значний вплив на них. До таких сфер передусім автор відносить управлінський контроль, оскільки повна і достовірна оцінка фактів господарського життя за допомогою облікового інструментарію та інформування про них суб’єктів управління робить організацію повністю контрольованою. Застосування облікових оцінок та методів калькулювання собівартості продукції допомагають досягти тактичних та стратегічних цілей, які ставить перед собою підприємство. Іншою такою сферою є індивідуальна відповідальність в організаціях, оскільки належним чином побудована система організації обліку (система аналітичних рахунків, розподіл відповідальності, облікова політика тощо) є визначальним фактором в процесі формування відповідальних працівників, які здійснюватимуть раціональну діяльність, що підвищуватиме ефективність функціонування організації. Облікові показники, що характеризують результативність діяльності кожного працівника та їх співставлення з нормативними показниками, надають можливість визначати їх особисту ефективність та скоригувати їх поведінку суб’єктами управління в організаціях в напрямі підвищення відповідальності працівників.

На думку П. Міллера та М. Пауера формування розуміння конститутивної ролі обліку було викликано наступними причинами: 1) Облік за своєю суттю є територіалізованим, що він рекурсивно конструює та передбачає обчислювані простори, які населяють актори в організаціях і суспільстві, незалежно від того, чи це абстрактні простори, чи фізичні простори; 2) Облік у своїй основі є посередницькою діяльністю, яка значною мірою має на меті зв’язати різних акторів, прагнення та сфери діяльності; 3) Облік відіграє вирішальну роль в організаційних, управлінських і регулятивних процесах, скільки він не лише визначає та оцінює ефективність окремих осіб та

організацій, але також є основоположним у визначенні випадків їх провалів і невдач; 4) Облік переважно є суб'єктивізацією, що передбачає можливість піддавати індивіда контролю чи регулюванню з боку іншого, але також передбачає презумпцію індивіда, який вільний у виборі хоча й у межах параметрів, встановлених різними фінансовими розрахунками і нормами [281, с. 590-591]. Виходячи з аналізу даних причин здатність обліку спричиняти суспільні та організаційні зміни виникає через його оціночні можливості та здатність визначати фінансову результативність працівників та діяльності організацій, через забезпечення комунікації між організаціями, через визначення рівня ефективності різних видів діяльності та через здатність забезпечення виконання контрольно-регуляторної функції.

Соціальні та політичні зміни, незалежно від напряму їх впливу (позитивні або негативні), також є одним із наслідків, які спричиняються проактивною роллю системи бухгалтерського обліку. В результаті система обліку вважається соціальною та політичною практикою, яка заставляє працювати соціальні та політичні програми, втілюючи в життя ідеї їх розробників. Зазвичай, соціальні програми спрямовуються на досягнення соціальних цілей – соціальну підтримку, соціальне забезпечення незахищених членів суспільства, підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності тощо. Забезпечуючи реалізацію таких соціальних програм система бухгалтерського обліку змушує окремих суб'єктів або цілі організації діяти соціально відповідально.

Наприклад, застосування принципу превалювання сутності над формою в МСФЗ 16 «Оренда» [77] до всіх форм лізингу, що здійснюються підприємствами (операційний та фінансовий) було спрямоване на забезпечення соціальних гарантій перед особами, які користувались послугами авіаперевізників та інших подібних сфер діяльності. Внаслідок прийняття таких змін всі лізингоодержувачі тепер повинні визнавати в балансі майже всі взяті в лізинг об'єкти в якості активів, тобто капіталізувати їх, що в цілому змінює фінансовий стан таких підприємств.

Такі революційні зміни в регулюванні методики бухгалтерського обліку лізингових операцій, як певні механізми керування соціальних та організаційних систем, дозволяють вирішити проблему відшкодування коштів постраждалим особам від компаній, переважна більшість майна яких складали активи, одержані на умовах фінансового лізингу. Вони спрямовують діяльність організаційних систем в напрямі, що дозволяє гарантувати виконання суспільних вимог та очікувань, зокрема, в частині капіталізації майна на балансі підприємства, що стане джерелом для задоволення гарантійних зобов'язань. Таким чином, здатність приймати рішення на основі облікової інформації, тобто скеровування дій під впливом зменшення рівня інформаційної невизначеності щодо діяльності підприємств та зовнішнього середовища, спричиняє різні види змін в поведінці соціальних та організаційних систем.

На рис. 2.6 наведено основні відмінності між двома підходами щодо розуміння ролі бухгалтерського обліку в функціонуванні соціально-економічних інститутів.

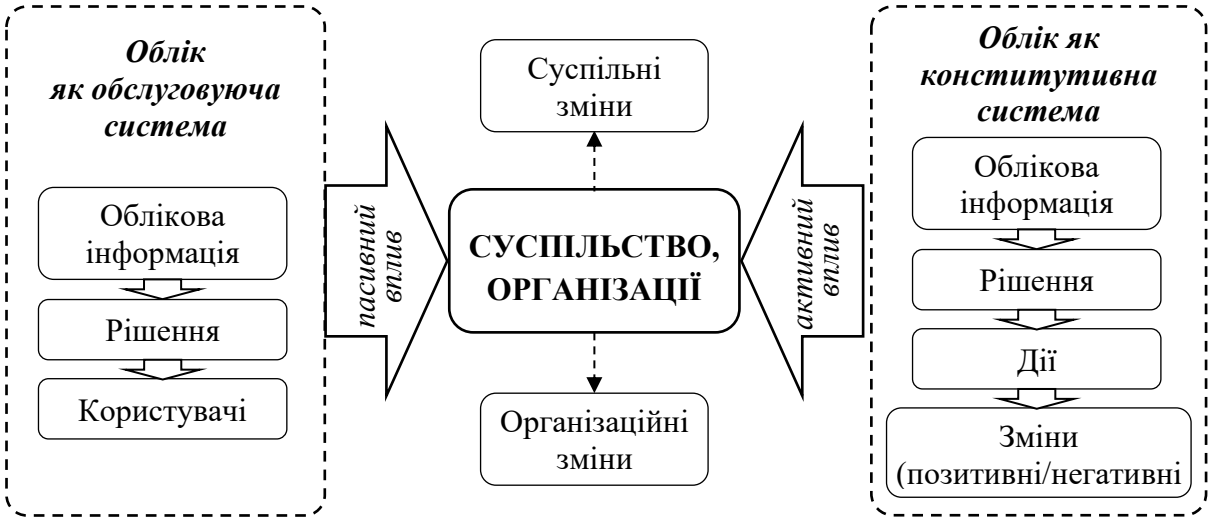

Рис. 2.6. Підходи до розуміння ролі бухгалтерського обліку в функціонуванні соціально-економічних інститутів

Виходячи з розуміння бухгалтерського обліку як конститутивної системи (рис. 2.6), підкреслюється його важлива роль в функціонуванні суспільства та

організацій, зокрема, як джерела розвитку капіталізму, каталізатора здійснення економічних відносин та суспільно-організаційних змін.

Бухгалтерський облік має чіткі функціональні характеристики щодо організацій та суспільства в цілому, він є проактивною рушійною силою з чіткою системою регулювання і намірами змін в контексті економічних ідей (за термінологією А. Хоупвуда), які він формує. Його слід розглядати не лише як засіб інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень, а також як частину керівних механізмів різних методів, моделей та інструментів управління. Дані механізми як сукупність відповідних облікових процедур будуть використовуватись суб'єктами проактивного управління, які відповідають за реалізацію основних напрямів функціонування організаційних та суспільних систем.

Бухгалтерський облік, з одного боку, відображає економічну реальність підприємства та інформує про неї заінтересованих користувачів, а з іншого боку він конструює нову реальність, впливаючи на суб'єктів, за допомогою чого він змушує їх дивитись на підприємство відповідним чином, визначаючи їх переконання та рішення. Таким чином, система бухгалтерського обліку є сукупністю процедур та практик з обробки даних та їх перетворення на економічні ідеї, які здатні коригувати економічну поведінку суб'єктів та організацій і розвиток суспільства в цілому.

Виходячи з розуміння обліку як конститутивної системи можна обґрунтувати можливості удосконалення інноваційної діяльності підприємств, які можуть бути створені при зміні чинної методики бухгалтерського обліку та звітування про витрати на дослідження та розробки, а також про внутрішньостворені інноваційні нематеріальні активи.

Ряд вітчизняних та зарубіжних вчених наголошують на існуванні такого впливу системи обліку саме на інноваційну діяльність та процеси створення інноваційного капіталу на підприємстві. Як відмічає Ш. Бей [124, с. 16], окрім основних сфер впливу – суспільство та організаційні структури, до інших сфер діяльності, які прийняли конститутивне розуміння бухгалтерського обліку,

можна також віднести звітність про нематеріальний капітал підприємства та процеси управління ним на підприємстві. Таким чином, бухгалтерський облік, зокрема, через інструменти додаткового оприлюднення інформації про інноваційний капітал підприємства внаслідок обмеженості чинної консервативної методики обліку витрат на дослідження та розробки також залучений в процеси підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств.

А.Г. Загородній та А.Б. Бойчук [17, с. 312] безпосередньо зазначають про необхідність внесення подібних змін в чинну методику обліку витрат на інновації, а також підходів до їх оподаткування, що мають забезпечити надання пільгових кредитів, спрямованих на створення інноваційних продуктів, а також мінімізувати податкове навантаження підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність на постійній основі. Таким чином, спрощення капіталізації витрат на розробки в чинні системі обліку може розглядатись як передумова забезпечення кредитів, які надаватимуться інноваційно-містким підприємствам.

Й. Моурітсен, Й. Хансен та К.О. Хансен [285, с. 738] відмічають про конститутивну роль показників управлінського обліку (обчислювальних практик) в сприянні перспективам розвитку інновацій на підприємствах, забезпечуючи посередництво між проблемами впровадження інновацій та проблемами підприємства в цілому. Таке посередництво реалізується через «коротку трансляцію» – шляхом розширення або скорочення інноваційної діяльності за допомогою одного показника, який відображає відхилення від стандарту чи бюджету інноваційних витрат в сторону збільшення або зменшення, а також шляхом комбінації спеціальних і індивідуальних компонентів для створення інновацій. Відповідно, результати калькулювання витрат на інновації визначають необхідність розширення або скорочення інноваційної діяльності підприємства.

Іншим варіантом посередництва є «довга трансляція», що реалізується через значну кількість показників управлінського обліку, які розвивають

конкуренцію між різними видами та типами інновацій підприємства, щодо їх часової та просторової орієнтації, створюють передумови для альтернативних інноваційних стратегій та альтернативних міжорганізаційних відносин. Результатом довгої трансляції є формування стратегії інноваційної діяльності підприємства та стратегії фінансування інновацій, оскільки вона формулює розуміння про цінність різних видів інновацій для підприємства.

Наведені обґрунтування Й. Моурітсена, Й. Хансена та К.О. Хансена щодо визначальної ролі обчислювальних практик для розвитку інноваційного капіталу підприємства базуються на теоретичних положеннях, сформульованих А. Хоупвудом [217] та розвинених П. Міллером [280, с. 379]. Так, виходячи з позиції П. Міллера, облікові обчислювальні практики (calculation practices), слід розглядати як «технології уряду», тобто як механізми, за допомогою яких програми уряду формулюються та стають дієвими [280, с. 379]. З позиції конститутивного підходу вони є загальною та обширною характеристикою облікової системи в контексті їх ролі в функціонуванні суспільства та організацій. За термінологією А. Хоупвуда обчислювальні практики створюють економічні ідеї, внаслідок чого процеси створення, впровадження та комерціалізації інноваційного капіталу стають зрозумілими в призмі сучасної економічної термінології. Тобто, обчислювальні практики є однією зі складових конститутивної лінзи, тобто проактивною технологією, що дозволяє системі бухгалтерського обліку формувати соціальні та економічні відносини підприємства.

Проблеми впливу обчислювальних практик на інноваційну діяльність підприємств досліджено в праці С. Ревелліно та Й. Моурітсена [310, с. 31]. Автори встановили, що обчислювальні практики розвивають знання, які функціонують як «двигун» для інновацій. Вони змінюють інноваційну діяльність підприємства, мобілізуючи знання і розуміння про неї та спонукаючи суб’єктів управління інноваційної діяльності приймати рішення. Обчислювальні практики, що визначають ефективність процесів формування та збереження інноваційного капіталу підприємства, допомагають формувати

інновації, коли нові знання про результативність інноваційної діяльності (віддача від інновацій тощо) залучаються до її подальшого розвитку.

На думку М. Карлсон-Уоллла та ін. [140, с. 293] виходячи з конститутивного підходу бухгалтерський облік формує процеси та результати міжорганізаційних інновацій, беручи участь у формуванні шляхів і траєкторій інноваційного розвитку підприємства. Автори з одного боку погоджуються з позицією Т. Бейкера та Р. Нельсона [121, с. 330] та Й. Моурітсена, Й. Хансена та К.О. Хансена [285, с. 738] стосовно того, що облік дозволяє об'єднувати об'єкти в цінні ресурси (за допомогою «коротких трансляцій»), які формують основу для формування інноваційного капіталу підприємства. Однак з іншого боку підкреслюють обмеженість такого підходу, наголошуючи про необхідність його розширення в частині того, як сформовані в системі обліку показники (внутрішня норма прибутку, дисконтований грошовий потік тощо) впливають на процеси об'єднання різнорідних ресурсів, що здатні генерувати інноваційний капітал. Виходячи з такого розширеного підходу бухгалтерський облік активно поєднує ресурси для формування інновацій, в цілому мобілізуючи інноваційну діяльність підприємства за допомогою показників фінансового та управлінського обліку.

Проведений аналіз поглядів вчених щодо обґрунтування конститутивної ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності дозволив виявити напрями його конститутивного впливу (рис. 2.7).

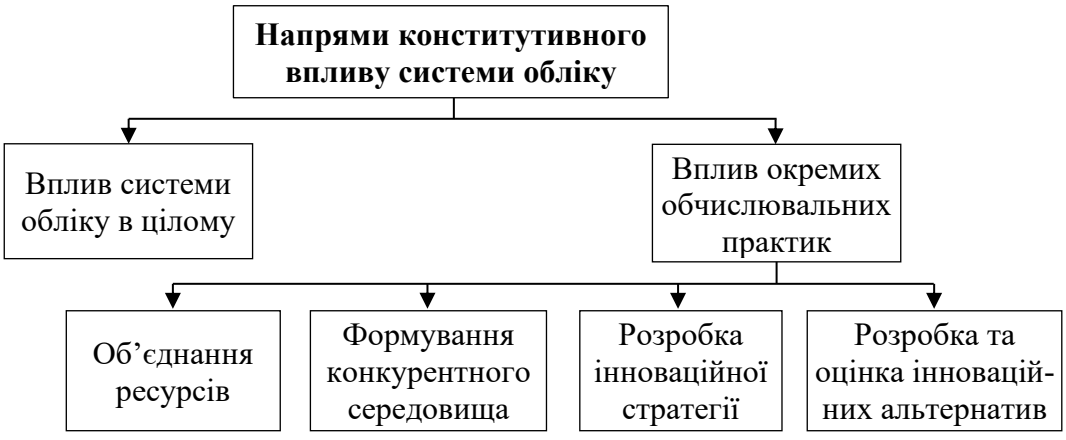

Рис. 2.7. Напрями конститутивного впливу бухгалтерського обліку на інноваційну діяльність підприємства

1) Вплив системи бухгалтерського обліку в цілому, як сукупності правил і альтернатив, що регулюють порядок облікового відображення елементів економічної реальності, передусім полягає в формуванні особливої бухгалтерської оптики, яка забезпечує розуміння інноваційної діяльності підприємства через сформовані в системі обліку категорії та поняття. Таким чином система обліку робить видимою всі інноваційні ініціативи підприємства для внутрішніх та зовнішніх суб'єктів прийняття рішень, створюючи необхідні передумови для її управління та регулювання. Система обліку через механізм капіталізації витрат на розробки у разі відповідності набору визначених критеріїв (МСФЗ 38, П(С)БО 8), переводить процес управління інноваційною діяльністю з управління витратами на дослідження та розробки в сферу управління нематеріальними активами, що зумовлює необхідність здійснення ряду дій (політик), які неможливо було здійснювати з витратами – визнання, оцінка, переоцінка, врахування зменшення корисності, амортизація, списання тощо.

Формування та розвиток теоретичних та методичних аспектів обліку витрат на дослідження та розробки, внутрішньо створених нематеріальних активів підприємства є передумовою для здійснення організаційних змін в частині інноваційної діяльності підприємства. Зокрема, імплементація нових облікових об'єктів, які характеризуватимуть інноваційну діяльність підприємства, сприятиме впровадженню нових практик управління процесами формування та збереження інноваційного капіталу.

Зміни процесів створення та збереження інноваційного капіталу на підприємстві також можуть відбуватись в результаті використання системи нефінансових показників та нефінансової / інтегрованої звітності, що дозволяють сформувати новий інформаційний зріз про стан інноваційних процесів підприємства та їх ефективність. Використання нефінансових показників та засобів інформування про них дозволяє розширити можливості управлінського контролю за інноваційною діяльністю підприємства, зокрема, шляхом використання більш широкого набору контрольних процедур. Таким

чином, фінансові та нефінансові показники в сукупності дозволяють включити в «поле зору» менеджменту невидимі аспекти протікання інноваційної діяльності підприємства, дозволяють здійснити їх просторово-часову реконструкцію, роблячи їх доступними для аналізу та контролю.

2) Вплив окремих обчислювальних практик передусім характеризується їх здатністю визначати результативність та ефективність інноваційної діяльності підприємства в цілому, окремих інноваційних ініціатив, а також створенням можливості порівнювати потенційні інноваційні ініціативи тактичного та стратегічного характеру між собою та з вже наявними інноваційними практиками.

Обчислювальні практики об’єднують наявні на підприємстві ресурси для формування інноваційного капіталу підприємства, а також дозволяють визначити, яких ще ресурсів матеріальної та нематеріальної природи недостатньо для досягнення поставлених підприємством цілей в частині інноваційної діяльності підприємства.

Обчислювальні практики, наприклад, рентабельність або віддача від інновацій, виступають відправною точкою для прийняття рішення щодо необхідності залучення додаткових ресурсів, які забезпечать досягнення запланованих інноваційних результатів. Це стосується не лише тих об’єктів, які безпосередньо пов’язані з процесом формування інноваційного капіталу, а також і комплементарних активів, які забезпечують його збереження та комерціалізацію, наприклад, торговельні марки, які сприяють підвищенню одержання доходів від комерціалізації інноваційного продукту.

Формування конкурентного середовища для впровадження та реалізації найбільш ефективних інновацій та інноваційних проектів забезпечується шляхом можливості порівняння їх прибутковості, результативності та цінності для підприємства між собою за допомогою окремих обчислювальних практик.

Детальне вимірювання ефективності інноваційної діяльності підприємства, окремих інноваційних ініціатив або інноваційних проектів не тільки сприятиме створенню нових способів управління інноваційною

діяльністю, а також і забезпечуватиме формування ідентичності інноваційного капіталу та цінностей і традицій щодо процесів його створення та збереження на підприємстві.

Обчислювальні практики, визначаючи фактичну ефективність інновацій та розкриваючи їх потенційні можливості, дозволяють розробляти та реалізовувати інноваційну стратегію підприємства, здійснювати її довгострокове планування та контроль.

Оскільки в сучасних умовах інноваційна діяльність супроводжується високим рівнем ризику внаслідок швидкої зміни умов використання продукту чи змін на ринку, то використання обчислювальних практик дозволяє побудувати систему контролю за інноваційною діяльністю, що допомагає ефективній реалізації інноваційної стратегії підприємства (розширення або скорочення кількості інновацій тощо). Система контролю, в основу якої покладено показники управлінського обліку інноваційної діяльності (розрахункові, планові, показники виконання бюджетів інноваційних проектів тощо), дозволяють зробити більш предметними обговорення стратегічних інноваційних ініціатив та проектів підприємства, а також більш точно окреслити інноваційні можливості підприємства в швидко мінливих умовах використання продукту, ринкових змін та невизначеностей.

Обчислювальні практики також дозволяють формувати альтернативні інноваційні ініціативи та альтернативні інноваційні стратегії підприємств. Володіючи внутрішньою інформацією про ефективність наявних інновацій та інноваційних проектів, їх потенційні можливості, а також маючи дані про перспективи умов використання продукту та змін на ринку, виникає можливість для пошуку і розробки більш ефективних варіантів розвитку інноваційної діяльності в стратегічному контексті, їх вартісної оцінки та порівняння між собою.

Обчислювальні практики дозволяють сформувати менеджменту комплекс управлінських заходів для боротьби з технологічними нововведеннями конкурентів, які можуть в кінцевому випадку бути

реалізовані у вигляді альтернативних інноваційних стратегій, альтернативних моделей організаційних відносин підприємства, альтернативних міжорганізаційних взаємодій підприємства тощо.

Висновки до розділу 2

1. Розвиток економіки знань на фоні процесів інформатизації суспільства та діджиталізації діяльності підприємства висуває нові вимоги до системи інформаційного забезпечення управління його діяльністю, а також ініціює виникнення нових інформаційних запитів з боку учасників фінансового ринку (інвестори, позичальники). Основним об’єктом, щодо якого виникають такі нові інформаційні потреби та запити, є інноваційна діяльність підприємств, яка починає відігравати ключову роль в створенні довгострокової вартості для підприємств в умовах економіки знань. Це зумовлює необхідність проведення глибинного аналізу існуючих підходів до обліку досліджень та розробок та пошуку шляхів для їх удосконалення з метою задоволення зростаючих інформаційних потреб різних груп заінтересованих користувачів.

2. Всі системи облікових стандартів характеризуються наявністю безумовного облікового консерватизму, який на сьогодні розглядається вченими як основна причина, через яку фінансова звітність підприємств втрачає свою релевантість з позиції її користувачів. Особливо яскраво це проявляється в умовах формування економіки знань щодо досліджень та розробок підприємства, які переважно розглядаються як витратоутворюючі складові інноваційної діяльності, а не капіталоутворюючі, які необхідно капіталізувати як внутрішньостворені нематеріальні активи. Застосування облікового консерватизму в процесі розробки стандартів для обліку інноваційної діяльності не є історичною традицією, однак певною мірою на сьогодні прослідковується в більшості міжнародних та національних облікових систем. Проведений аналіз міжнародних (IAS/IFRS, GAAP US, GAAP UK) та національних (П(С)БО) систем облікових стандартів дозволив

їх класифікувати за рівнем їх консервативності / прогресивності. Було встановлено, що найвищий рівень консерватизму наявний в GAAP US, а найменший – в IAS/IFRS та П(С)БО. В системах з меншим рівнем облікового консерватизму існує більший простір для реалізації професійного судження бухгалтера в частині досліджень та розробок підприємства. Одним з шляхів подальшого розвитку обліку інноваційної діяльності підприємств є зменшення рівня облікового консерватизму в частині досліджень та розробок, а також розширення простору для здійснення професійних суджень. Це дозволить посилити інформаційну підтримку економічних рішень, що приймаються інвесторами та позичальниками, зробивши для них більш прозорим процес здійснення інноваційної діяльності підприємствами та розкривши роль нематеріальних факторів в формуванні його вартості.

3. В результаті проведеного аналізу праць вчених та специфіки здійснення інноваційної діяльності сучасних підприємств виявлено чотири основні причини використання облікового консерватизму: 1) Відсутність чітких економіко-теоретичних засад; 2) Можливість облікових маніпулювань та управління фінансовими результатами; 3) Відсутність впевненості щодо відповідності внутрішньостворених нематеріальних активів обліковому поняттю «актив»; 4) Відсутність основного користувача облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства. Дані причини повинні бути обов’язково враховані в процесі удосконалення чинної методики обліку досліджень та розробок з метою розвитку системи інформаційної підтримки прийняття інвестиційних та позикових рішень щодо інноваційного капіталу підприємств.

4. За результатами проведеного аналізу наукових праць вітчизняних вчених виділено дев’ять основних напрямів досліджень, які спрямовані на розвиток обліку інноваційного капіталу підприємства: удосконалення чинної моделі обліку витрат на дослідження та розробки; облік основних об’єктів інноваційної діяльності підприємства; облік інноваційного продукту / продукції; облік інноваційних проектів; облік резервів інноваційної діяльності

(інноваційних резервів); облік фінансування інноваційної діяльності підприємства; управлінський облік витрат інноваційної діяльності; облікове забезпечення управління інноваційною діяльністю; організація обліку інноваційної діяльності підприємства. Перші шість напрямів досліджень стосуються проблематики удосконалення системи фінансового обліку інноваційного капіталу на підприємстві. Зокрема, авторами визначаються основні елементи інноваційної діяльності підприємства та шляхи їх облікового відображення, а також допоміжні елементи інноваційної діяльності, які доповнюють процеси, які безпосередньо пов'язані зі створенням, використанням та комерціалізацією інноваційного капіталу. Сьомий та восьмий напрями досліджень стосуються розвитку управлінських аспектів обліку інноваційної діяльності та спрямовані на підвищення ролі облікової інформації в забезпеченні прийняття більш ефективних управлінських рішень стосовно інноваційного капіталу підприємства. Дев'ятий напрям досліджень стосується удосконалення організаційних аспектів обліку інноваційного капіталу як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремого підприємства.

5. На сьогодні бухгалтерський облік, окрім його розуміння як обслуговуючої системи, що виконує сервісну функцію, також розглядається вченими як конститутивна система, що є ефективним засобом здійснення організаційних та соціальних змін. Бухгалтерський облік не лише інформаційно обслуговує організації та суспільство, а також забезпечує формування, впорядкування та конструювання організаційних та соціальних процесів через формування нового соціального і організаційного порядку. В контексті організаційної теорії система бухгалтерського обліку є внутрішнім фактором, під впливом якого відбуваються організаційні зміни на підприємстві. Шляхом реалізації обчислювальних практик вона дозволяє змінювати бізнес-процеси підприємства та удосконалювати внутрішньоорганізаційні та міжорганізаційні взаємодії.

6. Виходячи з конститутивної ролі бухгалтерського обліку він створює економічні ідеї, які реалізуються в об'єктах обліку інноваційної діяльності

(витрати, активи, інвестиції тощо), що дозволяє забезпечити її більш ефективне управління та формування системи наукових знань і розумінь про складові та процеси здійснення інноваційної діяльності підприємства. Обчислювальні практики, як результати застосування облікових процедур впливають на інноваційну діяльність підприємства наступним чином: 1) Об'єднують наявні на підприємстві ресурси для формування інноваційного капіталу, вказують на необхідність додаткового залучення основних та комплементарних ресурсів або їх надлишок; 2) Створюють конкурентне середовище для впровадження та реалізації найбільш ефективних інновацій та інноваційних проектів шляхом визначення їх індивідуальної ефективності; 3) Створюють передумови для розробки та реалізації інноваційної стратегії підприємства, її довгострокового планування та контролю; 4) Забезпечують формування альтернативних інноваційних ініціатив та альтернативних інноваційних стратегій підприємства шляхом порівняння фактичних облікових показників та врахування потенційних змін в розрізі різних альтернатив.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора: [4; 42; 50; 57; 58; 63; 64; 247; 249; 305; 325].

РОЗДІЛ 3.
ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

3.1. Чинна модель фінансового обліку інноваційного капіталу: критичний аналіз

На сьогодні в конвенційній системі бухгалтерського обліку відсутні такі поняття та категорії, які б повністю чи частково відповідали поняттю «інноваційний капітал», або напряму стосувались поняття «інноваційна діяльність» підприємства. Як відмічає з цього приводу Й. Літткейнанн [259], поняття «інновація» зустрічається в багатьох словниках з ділового адміністрування, однак взагалі відсутнє в словниках з бухгалтерського обліку. Внаслідок чого автор приходить до думки, що існує нагальна потреба удосконалення процесів управління інноваційним капіталом підприємства, що є окремим напрямом розвитку теорії організації, однак на сьогодні відсутні жодні традиції щодо відображення інновацій як окремого об’єкта в системі бухгалтерського обліку.

Основною причиною цього є те, що інноваційна діяльність підприємства не є окремим бізнес-процесом, для якого створена спеціалізована система його обліково-інформаційної підтримки, зокрема, через розробку окремого облікового стандарту. В результаті для бухгалтерського відображення різних етапів реалізації інноваційної діяльності підприємства використовуються різні види облікових об’єктів, не об’єднаних в єдину систему, що не дозволяє забезпечити формування повної облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства з належним рівнем релевантності, якої потребують заінтересовані користувачі в умовах економіки знань.

Б. Лев та П. Заровін [257, с. 383] наявність даної проблеми взагалі визначають основною причиною того, що фінансова інформація, що

генерується системою обліку, втрачає свою релевантність для інвесторів. Оскільки інновації, спричинені інвестиціями в нематеріальні активи, є головною причиною організаційних змін та ключовим фактором генерування вартості підприємства в умовах економіки знань, однак система обліку не надає достатньої інформації про них та про ефективність реалізації інноваційної діяльності, і не характеризує роль такої діяльності в формуванні вартості підприємства. Внаслідок чого нагальною задачею для науковців в умовах сьогодення на думку С. Зембона та Дж. Марцо [357, с. 1] є «візуалізація невідчутностей», тобто розкриття більшого обсягу інформації про інноваційний капітал підприємства, зокрема, шляхом удосконалення його облікової оцінки та механізмів розкриття інформації для користувачів.

В результаті переходу до економіки знань, починаючи з 1990-х років значно зросла інтенсивність патентної діяльності підприємств в європейських країнах, у США та Японії, а також значно збільшились обсяги інвестицій в інноваційну діяльність, що ще більше актуалізує необхідність розвитку облікової системи в напрямі розкриття інформації про інноваційний капітал. До основних причин активізації патентної діяльності та збільшення інвестицій в інновації в провідних країнах світу К. Блінд та ін. [129, с. 655] відносять наступні: 1) Зростання ефективності та диференціація досліджень та розробок; 2) Поява перспективних і нових галузей технологій, в яких здійснюється багато винаходів; 3) Поява нових видів патентних стратегій, які передбачають одержання більшої кількості патентів на винаходи та корисні моделі. Таким чином, в останні роки, внаслідок активізації та підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств, зростання її ролі в формуванні вартості, ще більше зросли інформаційні потреби постачальників капіталу, які готові інвестувати та надавати кошти в позику інноваційно-містким підприємствам.

Дана проблема також актуальна для України в сьогоднішніх умовах, оскільки в багатьох країнах Європи існують вимоги щодо обов’язкового розкриття інформації про здійснені дослідження та розробки (Л. Беллора, Т.В. Гуентер [125, с. 255]), що не здійснюють вітчизняні підприємства,

внаслідок чого зовнішні користувачі позбавлені майже будь-якої інформації про процеси формування та використання інноваційного капіталу підприємства, за винятком наявних на підприємстві нематеріальних активів та здійснених інвестицій в них. В той же час, як відмічають Л. Хантер, Е. Уебстер та Е. Вайатт [220, с. 140], навіть наявність такої мінімальної інформації про суму та типи витрат на нематеріальні активи, яка повною мірою не розкривається українськими підприємствами, не відповідає сучасним вимогам розвитку бізнесу та потребам інвесторів. Існування такої незадовільної ситуації в Україні констатують С.В. Лабунська та Н.В. Курган, відмічаючи, що дані фінансового обліку не відображають реальної вартості нематеріальних ресурсів, тому фінансові звіти в сучасній формі не містять необхідної інформації для орієнтації підприємства на інноваційний розвиток [36, с. 5].

На сьогодні в національній моделі обліку (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», МСФЗ 38 «Нематеріальні активи») для облікового відображення інноваційної діяльності підприємства використовується змішаний консервативний підхід, який базується на розумінні інноваційної діяльності, тобто процесу здійснення досліджень та розробок, переважно як витратоутворюючого, а не капіталоутворюючого процесу. Тому для облікового відображення процесів створення, впровадження та комерціалізації інновацій в національній моделі обліку використовуються наступні поняття: 1) Витрати на дослідження та розробки; 2) Капітальні інвестиції в нематеріальні активи; 3) Нематеріальні активи.

Якщо витрати на дослідження та розробки дозволяють ідентифікувати та забезпечити облікове відображення процесів створення та впровадження інновацій в діяльність підприємства, то капітальні інвестиції та нематеріальні активи є обліковим теоретичним конструктом, що використовується для ідентифікації створених інноваційних продуктів та їх подальшого використання на підприємстві як активів, тобто ресурсів, які забезпечують одержання майбутніх економічних вигід. Такі вигоди можуть одержуватись підприємством як в результаті використання інноваційних нематеріальних

активів в своїй основній або допоміжній діяльності, так і через забезпечення їх комерціалізації шляхом часткової переуступки прав на їх використання (продаж ліцензій).

В національному П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [82] порядку визнання внутрішньостворених нематеріальних активів в результаті здійснення досліджень та розробок приділена зовсім незначна увага. Набагато детальніше дане питання описано в МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» [76]. В той же час, жодне з положень національного стандарту не суперечить вимогам відповідного міжнародного стандарту, що свідчить про їх повну відповідність та дозволяє констатувати, що П(С)БО 8 є скороченою версією МСФЗ 38 в частині розкриття методики обліку досліджень та розробок підприємства.

В тексті МСФЗ 38 (п. 51) безпосередньо визначається, що існує ряд труднощів, які ускладнюють або повністю унеможливлюють визнання внутрішньостворених нематеріальних активів підприємства через наступні причини: 1) Визначення того, чи існує ідентифікований актив, який генеруватиме майбутні економічні вигоди, а також момент часу, на який він існує; 2) Достовірне визначення собівартості активу [76]. Дані вимоги в цілому випливають із загальних вимог до визнання нематеріальних активів, наведених в даному стандарті (п. 21), та більш детально конкретизуються відносно процесу їх створення.

Для «перетворення» витрат на створення нематеріальних активів на інвестиції в нематеріальні активи суб’єкт організації обліку повинен оцінювати ймовірність очікуваних майбутніх економічних вигід на основі обґрунтованих припущень, які мають високу ймовірність настання протягом строку корисної експлуатації активу. Оскільки в окремих випадках інвестування в певні види нематеріальних активів не виникатиме жодної гарантії, що їх використання забезпечуватиме одержання прямих або опосередкованих економічних вигід для підприємства.

На встановлення даної вимоги в МСФЗ 38 вагомий вплив здійснила практика регулювання порядку визнання та обліку досліджень і розробок в

GAAP US, де первинно (у 1974 р.) для всіх внутрішньостворених нематеріальних активів була заборонена капіталізація. Основною причиною цього була відсутність встановлення прямого зв'язку між здійсненими дослідження і розробками та збільшенням майбутніх вигід у трьох американських високотехнологічних компаніях, що використовувались FASB для проведення експерименту.

Визначальною причиною неможливості достовірного встановлення собівартості внутрішньостворeного нематеріального активу є неможливість виокремлення тих витрат, які безпосередньо стосуються даного активу, зі складу всіх витрат, понесених підприємством. Такі витрати можуть стосуватись як різних видів нематеріальних активів, що створюються на підприємстві, внутрішньогенерованого гудвілу або загальновиробничих витрат підприємства.

У зв'язку з тим, що є ряд нематеріальних активів (бренди, заголовки, назви видань, переліки клієнтів та ін.), при створенні яких не можна чітко виокремити витрати на їх безпосереднє створення від витрат на розвиток бізнесу в цілому, то в МСФЗ 38 (п. 63, 64) [76] встановлена заборона на їх визнання як нематеріальних активів.

З метою полегшення реалізації процесу визнання внутрішньостворeного нематеріального активу суб'єктами організації обліку, зокрема, можливості подолання двох вищезазначених труднощів, розробники МСФЗ 38 (п. 52) виділили у складі процесу створення нематеріального активу два етапи: 1) Етап дослідження; 2) Етап розробки (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Оцінка критеріїв визнання / невизнання внутрішньостворених нематеріальних активів згідно МСФЗ 38

Деталізовані приклади діяльності, що може бути віднесена до досліджень та розробок згідно МСФЗ 38 наведено в Додатку А.

Відповідно, всі витрати, понесені підприємством в результаті його інноваційної діяльності, які відповідають поняттю «дослідження» за МСФЗ 38, мають визнаватись витратами періоду, тобто визнаватись в тому періоді, коли вони були понесені, і відображатись на рахунку 941 «Витрати на дослідження і розробки».

На відміну від етапу досліджень, витрати, понесені підприємством в результаті здійснення інноваційної діяльності, які відповідають поняттю «розробка», а також одночасно задовольняють всім шести виділеним в МСФЗ 38 (п. 57) критеріям, можуть визнаватись як капітальні інвестиції в

нематеріальні активи. Що дозволяє забезпечити їх капіталізацію у вигляді нематеріального активу, створеного в результаті розробок підприємства.

До таких критеріїв, за якими визначається можливість розробок кваліфікуватись в обліку як капітальні інвестиції, відносяться наступні:

1) Технічну можливість завершити створення нематеріального активу так, щоб він був придатний до використання або продажу;

2) Свій намір завершити створення нематеріального активу та використовувати або продати його;

3) Свою здатність використовувати або продати нематеріальний актив;

4) Як нематеріальний актив генеруватиме ймовірні майбутні економічні вигоди. Серед іншого, суб'єктові господарювання слід довести існування ринку для продукції нематеріального активу чи для самого нематеріального активу або (якщо його використовуватимуть внутрішньо) корисність нематеріального активу;

5) Наявність відповідних технічних, фінансових та інших ресурсів для завершення розробки та використання чи продажу нематеріального активу;

6) Свою здатність достовірно оцінити видатки, які відносяться до нематеріального активу протягом його розробки [76].

У разі невідповідності проведених підприємством розробок хоча б одному з вищенаведених критеріїв, вони повинні визнаватись в обліку як витрати періоду, і відображатись на тому ж рахунку для обліку витрат, що й витрати на дослідження.

Якщо пізніше, після того як проведені підприємством інноваційні розробки вже були визнані в обліку як витрати періоду, була встановлена їх повна відповідність вищенаведеним критеріям, вони вже не можуть бути знову перекваліфіковані в капітальні інвестиції в нематеріальні активи. Оскільки згідно п. 71 МСФЗ 38 видатки на нематеріальний актив, що їх первісно визнано як витрати, не слід визнавати як частину собівартості нематеріального активу на пізнішу дату [76]. Таким чином, виходячи з даного положення, для обліку витрат на дослідження первинно має використовуватись рахунок для

обліку інвестицій в нематеріальні активи. Після підтвердження відповідності всім наявним критеріям в обліку має бути визнаний нематеріальний актив, а у випадку виявлення невідповідності критеріям – перекласифікація таких інвестицій у витрати на дослідження та розробки підприємства.

Подібна практика нормативного регулювання операцій, пов'язаних зі створенням нематеріальних активів на підприємстві на основі використання набору критеріїв, реалізована в МСФЗ 38, також використовувалась і в системі нормативного регулювання деяких європейських країн (Італія, Франція, Великобританія). В той же час, їх основною відмінністю є надання суб'єкту ведення обліку права вибору стосовно того, капіталізувати витрати на розробки або ні (Г. Маркаріан, Л. Поцца, А. Пренціпе [268, с. 247], Х. Чаібі [143, с. 436], Д. Освальд, А. Сімпсон, П. Заровін [295, с. 1199]). А згідно чинного МСФЗ 38 у випадку відповідності всім шістьом критеріям понесені підприємством витрати на розробки повинні бути обов'язково капіталізовані як внутрішньостворений нематеріальний актив. Відповідно, МСФЗ в частині вимог щодо обов'язкової капіталізації розробок орієнтуються на забезпечення підвищення рівня релевантності облікової інформації (передбачуваної здатності) для інвесторів та фінансових аналітиків, які на сьогодні є пріоритетною групою користувачів для яких розробляються МСФЗ, у порівнянні з тими підходами, які використовувались в національних моделях обліку ряду європейських країн (Італія, Франція, Великобританія) до переходу на МСФЗ.

В результаті існування можливості застосування професійного судження для капіталізації / списання на витрати розробок підприємства в процесі здійснення інноваційної діяльності виник окремий напрям досліджень в сфері обліку, який стосується наукового обґрунтування здійснення того чи іншого вибору для підприємств з різних галузей економіки. Однак для підприємств, які ведуть облік за МСФЗ, подібні дослідження втратили свою актуальність, а акцент в публікаціях останнього десятиліття змістився в сторону аналізу впливу прийняття МСФЗ на рівень розкриття інформації про інноваційну

діяльність та на удосконалення системи звітування про інноваційну діяльність підприємства виходячи із чинних реалій нормативного регулювання практики капіталізації розробок та списання на витрати досліджень підприємства. Таким чином, на перший погляд вимоги п. 57 МСФЗ 38 не надають можливості реалізації професійного судження бухгалтера в частині капіталізації витрат на розробки, оскільки таке судження зводиться лише до прийняття рішення щодо відповідності або невідповідності шести встановленим в МСФЗ 38 критеріям.

Дану позицію підтверджують Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас, зазначаючи, що виходячи з наявних вимог МСФЗ 38, принаймні технічно, капіталізація витрат на розробку не вважається управлінським вибором [273, с. 6]. Однак, на думку Г. Маркаріана, Л. Поцца та А. Пренціпе, незважаючи на те, що МСФЗ 38 дозволяє компаніям капіталізувати витрати на розробку, властива суб'єктивність процесу перевірки дозволяє керівництву на власний розсуд приймати рішення про те, чи виконано умови МСФЗ 38. По суті, МСФЗ 38 надає керівництву значну гнучкість щодо розгляду витрат на розробку [268, с. 247], тобто суб'єкти організації обліку мають право на власний розсуд вирішувати, чи відповідають здійснювані підприємством розробки визначеним МСФЗ 38 критеріям чи ні. Внаслідок чого «технічність» прийняття рішення про відповідність критеріям характеризується високим рівнем суб'єктивізму.

Внаслідок цього існуючі нормативні вимоги можуть сприяти застосуванню інструментів креативного обліку з метою здійснення опортуністичної поведінки суб'єктами здійснення такого вибору, основним завданням яких є досягнення власних цілей, а не цілей власників підприємства. В даному випадку слід говорити як про ті випадки застосування креативних облікових практик, коли на підприємстві розробки, які відповідають всім шести критеріям, визначеним в МСФЗ 38, все одно будуть визнані витратами з метою досягнення опортуністичних цілей суб'єктів ведення обліку, так і про визнання розробок як нематеріальних активів у випадках, коли розробки не задовольняють всім шести встановленим критеріям.

Таким чином, чинну модель визнання та обліку досліджень підприємства як нематеріальних активів, яка повністю виключає можливість включення витрат на дослідження до складу вартості нематеріальних активів, та уможливлює капіталізацію розробок лише за умови повної відповідності шести критеріям, визначеним МСФЗ 38, можна назвати умовно консервативною, оскільки вона значною мірою обмежує, однак частково дозволяє визнавати внутрішньостворені в результаті інноваційної діяльності підприємства нематеріальні активи при виконанні визначених умов. Така модель здійснює коригування ризиків від неефективної комерціалізації інновацій підприємства, забезпечуючи достатньо високий рівень репрезентативної достовірності облікової інформації. Хоча повна капіталізація витрат на розробки може бути більш актуальною для постачальників капіталу, однак існування такої опції в облікових стандартах може стати причиною маніпулювань суб'єктів організації обліку на підприємстві, зокрема, в частині визначення фінансового результату, оскільки визнання нематеріальних активів дозволяє перенести частину амортизації понесених витрат на розробки на інші звітні періоди.

Однак, одночасно така модель не забезпечує формування облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства з достатнім рівнем релевантності (передбачуваної здатності), що потребують користувачі в умовах формування економіки знань. Однією з основних причин чого є те, що вона породжує виникнення інформаційної асиметрії між суб'єктами, які мають доступ до внутрішньої інформації про інноваційну діяльність підприємства, та іншими зовнішніми учасниками ринку, які використовуються таку інформацію для вкладення капіталу. Про низький рівень релевантності облікової інформації, що формується чинною моделлю обліку досліджень і розробок, в останні роки відмічають М. Лем та Д. Коффі (2002) [244, с. 73], А. Каллімачі та С. Лендрі (2004) [137, с. 47], А.В. Старк (2008) [326, с. 284], Д. Жіноглу та ін. (2009) [200, с. 43], Ж. Дюмас (2017) [179, с. 137], Б. Лев (2019) [253, с. 726-727], Дж. Чен та ін. (2021) [145, с. 3015].

Додатковим свідченням того факту, що чинна модель не забезпечує формування облікової інформації належного рівня релевантності для зовнішніх користувачів, є застосування більш прогресивного підходу до визнання та обліку нематеріальних активів інноваційної природи, які одержуються підприємством при об'єднанні бізнесу, а також їх оцінка за справедливою вартістю. Використання такого підходу є одним із прикладів, як розробники МСФЗ намагаються подолати проблему асиметрії інформації щодо процесів та результатів інноваційної діяльності, зокрема, удосконаливши чинну модель обліку для операцій з об'єднання підприємств (придбання, злиття, поглинання тощо).

Як зазначається в п. Б31 МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу», покупець визнає, окремо від гудвілу, ідентифіковані нематеріальні активи, придбані при об'єднанні бізнесу. Нематеріальний актив є ідентифікованим, якщо він відповідає або критерію відокремлюваності, або критерію походження від договірно-юридичних прав [78]. Якщо критерій походження від договірно-юридичних прав означає, що інноваційний нематеріальний актив має бути захищений як об'єкт права на інтелектуальної власності, наприклад за допомогою патенту, то критерій відокремлюваності стосується питань одержання майбутніх економічних вигід від активу. Як відмічається в п. Б33 МСФЗ 3 критерій відокремлюваності означає, що придбаний нематеріальний актив можна відокремити або відділити від об'єкта придбання та продати, передати, ліцензувати, здати в оренду або обміняти, як індивідуально, так і разом із пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом або зобов'язанням [78]. Таким чином, набір критеріїв, що висуваються до здатності нематеріального активу, одержаного при об'єднанні бізнесу, забезпечувати одержання майбутніх економічних вигід (критерій відокремлюваності), є набагато простішим, оскільки не враховується наявність невизначеності щодо часу надходжень та обсягу таких вигід, про що безпосередньо відмічається в п. 33 МСФЗ 38 [76].

Наявність в МСФЗ таких відмінних принципів і правил до визнання, оцінки та обліку технологічних нематеріальних активів, одержаних в результаті створення та в результаті об'єднання бізнесу, А. Пука та М.Л. Зила називають «змішаною моделлю», використання якої може створити проблеми порівнянності для компаній з різними стратегіями зростання. Фірма, яка розробила свій портфель нематеріальних активів шляхом придбання, ймовірно, матиме більшу частку нематеріальних активів, визнаних у своєму балансі, ніж та, яка створила нематеріальні активи самостійно. Це вплине на коефіцієнти балансу та звітні прибутки [306].

Існування такої «змішаної моделі» в МСФЗ і відповідно в національних П(С)БО, свідчить, що основна пересторога до застосування більш прогресивних підходів до обліку досліджень та розробок полягає у відсутності впевненості, що понесені вкладення в інновації є інвестиціями, тобто що вони забезпечуватимуть одержання майбутніх економічних вигід. Оскільки здійснення інвестицій в інновації характеризується дуже високим рівнем ризику, внаслідок чого надання можливості капіталізації всіх інноваційних витрат підприємства може призвести до надмірного наповнення активу балансу підприємства об'єктами, які не відповідатимуть визначенню поняття «актив», і таким чином викривлятимуть балансову вартість підприємства для постачальників капіталу. Даний критерій на сьогодні більш чітко описаний в британських стандартах обліку (Секція 18 Нематеріальні активи інші ніж гудвіл) [192, с. 157-158], де при визначенні етапів досліджень та розробок зазначається, що на етапі досліджень відсутня можливість продемонструвати, що існує нематеріальний актив, який генеруватиме ймовірні майбутні економічні вигоди, а на етапі розробок така можливість може виникнути.

Саме тому на думку окремих вчених більшість критеріїв, що мають виконуватись для визнання розробок нематеріальним активом в МСФЗ (п. 57), стосуються перевірки того, як такі активи забезпечують генерування майбутніх економічних вигід. Так, У. Мозер відмічає, що критерії 1-5 обґрунтовують вимогу визнання «ступінь достовірності, пов'язаний із

потоком майбутніх економічних вигід», тоді як критерій шість просто переносить критерій визнання «надійної оцінки» на фазу розробки нематеріальних активів [284, с. 177]. Більш детальна характеристика вищенаведених критеріїв визнання розробок капітальними інвестиціями в нематеріальні активи представлена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Підсумок критеріїв визнання розробок як нематеріальних активів, що встановлюють ступінь достовірності одержання майбутніх економічних вигід за У. Мозером [284, с. 177]

Технічна можливість
Демонстрація прототипу, моделі, ß-версії програмного забезпечення Визначення дати, коли нематеріальний актив вперше відповідатиме критеріям визнання
Намір завершити
Критерій не є обов'язковим, а є загальним принципом
Можливість використання або продажу
Загальний принцип: ніхто не буде розробляти без очікування використання або продажу Релевантне, якщо потрібне офіційне схвалення, наприклад схвалення виробництва ліків Більш релевантне: намір використовувати / продати
Як актив генеруватиме ймовірні майбутні вигоди
Більше ніж критерій визнання «ймовірність очікуваних майбутніх економічних вигід» Застосування принципів МСФЗ 36 (Тест на знецінення): вартість використання Внутрішнє використання: демонстрація за допомогою внутрішнього обліку (контролінг) Зовнішній продаж: демонстрація на основі існуючого ринку для продуктів або послуг
Наявність відповідних технічних, фінансових ресурсів
Бізнес-план із демонстрацією технічних, фінансових та інших ресурсів

Детальний аналіз наведених вище критеріїв, що характеризують здатність одержувати майбутні економічні вигоди (табл. 3.1), дозволяє встановити, що для виявлення відповідності кожному з них, суб'єкт ведення обліку має достатній простір для того, щоб прийняти те рішення, яке відповідатиме його опортуністичним інтересам. Передусім, це пов'язано з тим, що інвестиції в розробки, на відміну від інвестицій в створення матеріальних активів, що є типовими і мають спільні характеристики для підприємств відповідної галузі, характеризуються високим рівнем унікальності та неповторності, тому достатньо складно визначити їх здатність генерувати майбутні економічні вигоди та перевірити правильність дій суб'єкта ведення обліку. Саме тому окремі дослідники (Д. Ебуді та Б. Лев [109, с. 2752], Т. Дін та В. Шультце

[168]) відмічають, що процес капіталізації розробок несе високі ризики для користувачів фінансової звітності як джерело інформації, оскільки прийняття рішення про відповідність вимогам визнання нематеріальним активом може прийматись недостатньо об’єктивно, виходячи з неповної визначеності щодо здатності такого активу генерувати майбутні економічні вигоди.

Вищенаведену тезу підтверджує Й. Янг, який на прикладі дослідження діяльності китайських компаній, що ведуть облік за китайськими стандартами обліку та відповідають МСФЗ, виявив, що одні підприємства здійснюють капіталізацію витрат на розробки з низькою надійністю, а інші – з високою надійністю [354, с. 251]. В результаті перші підприємства в наступні звітні періоди знецінюють вартість капіталізованих активів, тому інформація про капіталізацію з низькою надійністю не сигналізує про майбутні інновації, а інформація про капіталізацію нематеріальних активів з високою надійністю, що розкривається іншими підприємствами, навпаки позитивно характеризує ефективність використання інноваційного капіталу підприємств. Одержані свідчення автора на прикладі дослідження систем обліку китайських компаній підтверджують існування достатнього простору для прийняття креативних рішень суб’єктами ведення обліку щодо визнання розробок як нематеріальних активів (від низького – до високого рівня надійності).

Для забезпечення більшої релевантності інформації, що стосується інноваційного капіталу підприємства, та з метою підвищення рівня її прозорості та надійності можливим є застосування двох варіантів розвитку чинної моделі обліку досліджень і розробок, на сьогодні реалізованої в МСФЗ та НП(С)БО, та розкриття інформації про них в фінансовій звітності:

1) Удосконалення системи критеріїв, що використовуються в МСФЗ 38 для визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, виходячи з позиції прогресизму, тобто в напрямі послаблення існуючих вимог до визнання. Це має призвести до збільшення кількості інноваційних активів, які відображатимуться в балансі підприємства, та забезпечуватиме відповідність доходів та витрат, які виникають в процесі здійснення інноваційної діяльності

в звіті про фінансові результати. Реалізація даного варіанту розвитку передбачає необхідність здійснення інституційної трансформації, тобто зміни нормативних вимог, визначених в МСФЗ 38 та П(С)БО 8, тому залежить від рішень, які можуть бути прийняті розробниками даних стандартів.

2) Розкриття в Примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про те, чому та на якій підставі суб'єктами ведення обліку приймались рішення щодо капіталізації розробок підприємства. Це дозволить надати заінтересованим зовнішнім користувачам додаткові аргументи та забезпечити впевненість щодо ефективності та перспектив інноваційної діяльності підприємства в процесі прийняття інвестиційних та позикових рішень. Реалізація даного варіанту розвитку залежить від суб'єкта організації обліку та може бути здійснена як додаткова практика звітування, спрямована на забезпечення більшої прозорості інформації про інноваційну діяльність, тим самим підтверджуючи репрезентативну достовірність оприлюдненої інформації про капіталізовані інноваційні нематеріальні активи в балансі підприємства.

3.2. Розвиток методики визнання, обліку та звітування про інноваційний капітал

Констатуючи існування втрати системою обліку, побудованої на основі використання МСФЗ, можливості надавати постачальникам капіталу релевантну інформацію про інноваційну діяльність підприємства, окремі дослідники пропонують удосконалити чинну модель визнання та обліку досліджень і розробок підприємства. Передусім, такі удосконалення стосуються загальної консервативної логіки до розуміння інноваційної діяльності як витратоутворюючого процесу, реалізованої в МСФЗ, та передбачають розвиток вимог до визнання внутрішньостворених

нематеріальних активів шляхом лібералізації системи критеріїв визнання, наведених в п. 57 МСФЗ 38.

Про існування високого рівня консерватизму при визнанні внутрішньостворених інноваційних активів згідно вимог МСФЗ безпосередньо відмічають О.І. Міхай, К. Міхальчі та К. Міхай, констатуючи існування загальної (але не універсальної) згоди, що дослідження не породжують нематеріальних цінностей, які можна визнати активами, та підтверджуючи існування розбіжностей щодо того, чи можуть розробки робити це залежно від певних критеріїв [278, с. 226]. А на думку Б. Лева [254, с. 471] модель обліку досліджень та розробок, реалізована в МСФЗ, з позиції її інформативності та корисності для інвесторів не є значно кращою, ніж модель, реалізована в GAAP US. Тому на подолання консервативних обмежень, наведених в МСФЗ 38, на сьогодні переважно і спрямовується увага вчених.

З іншого боку, розуміння інноваційної діяльності як витратоутворюючого процесу спостерігається у переважної більшості вітчизняних вчених, що займаються даною проблематикою. Основним об'єктом їх уваги є інноваційні витрати та пошук інструментів покращання їх обліку. Наприклад, В.В. Гик зазначає, що метою звітності підприємства у частині інноваційної діяльності є створення можливостей для чіткої ідентифікації витрат, пов'язаних з інноваційними технологічними операціями, процесами і продуктами [9, с. 111]. Тобто всі проблеми обліку інноваційної діяльності підприємства зводяться українськими вченими переважно до обліку інноваційних витрат. В результаті крізь призму такої односторонньої облікової інформації втрачається цілісне бачення інноваційної діяльності як сукупності процедур та ініціатив по формуванню, розвитку та комерціалізації інноваційного капіталу, результатом яких може бути створення інноваційних активів та одержання доходів.

Всі пропозиції, що стосуються удосконалення методики обліку досліджень та розробок, зокрема, щодо визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, можна об’єднати в дві групи (рис. 3.2).

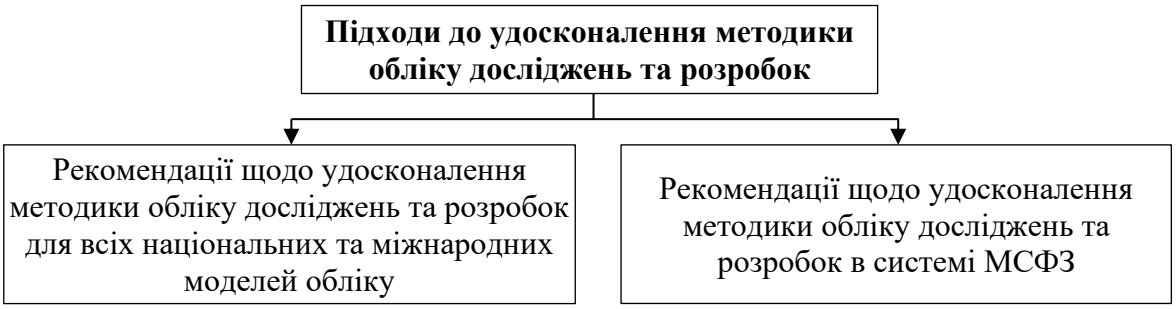

Рис. 3.2. Підходи до удосконалення методики обліку досліджень та розробок

До *першої групи* відносяться пропозиції вчених, які пропонують удосконалити не лише МСФЗ, а й інші системи облікових стандартів (GAAP US, German GAAP), надаючи рекомендації та формуючи нові методологічні засади для визнання та обліку витрат на дослідження та розробки. Слід враховувати, що в GAAP US на сьогодні реалізована ще більше консервативна модель обліку досліджень та розробок, ніж в МСФЗ, оскільки вона дозволяє капіталізувати розробки лише на окремі види нематеріальних активів (наприклад, створене програмне забезпечення для власного використання) у разі відповідності системі визначених критеріїв. Тому пропозиції вчених цієї групи досить часто включають такі удосконалення GAAP US, які вже реалізовані в МСФЗ. Представники другої групи надають конкретні пропозиції щодо удосконалення чинної моделі обліку досліджень та розробок, представленої в МСФЗ 38.

Історично перші пропозиції вчених, що стосувались необхідності удосконалення обліку досліджень та розробок, з’явились ще наприкінці 1990-х років, що було пов’язано із швидким зростанням вартості високотехнологічних компаній в той період та підвищенням їх ролі в розвитку економіки. Зокрема, Й. Літткейнанн [259] обґрунтував доцільність обліку інноваційних активів, а не витрат на інновації, що дозволить забезпечити

більш реальне відображення фінансових результатів німецьких підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність.

Починаючи з середини 1990-х років регулярні пропозиції щодо удосконалення методики обліку досліджень та розробок надавав Б. Лев. Спочатку Б. Лев разом з Т. Суггіанісом [256, с. 267] обґрунтували доцільність капіталізації нематеріальних активів на основі виявленого зв'язку з приростом вартості американських компаній, а вже пізніше Б. Лев та П. Заровін [257, с. 383] з метою підвищення корисності облікової інформації запропонували здійснювати розширену капіталізацію нематеріальних інвестицій, що в GAAP US застосовувалась лише в окремих обставинах, зокрема, лише до програмного забезпечення.

В праці 2018 року Б. Лев запропонував конкретну методику визнання внутрішньостворених нематеріальних активів, яка має замінити суворо консервативний підхід, реалізований в GAAP US. На відміну від моделі визнання та обліку досліджень і розробок, реалізованої в МСФЗ, Б. Лев пропонує капіталізувати і амортизувати всі дослідження і розробки як нематеріальні активи за умови дотримання наступних критеріїв (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Критерії визнання внутрішньостворених нематеріальних активів за Б. Левом (узагальнено на основі [254, с. 481])

Назва критерію	*Характеристика критерію*
Власність (контроль)	Суб'єкт має законне право власності на нематеріальний об'єкт через патенти, авторські права, торговельні марки тощо або має одноосібний доступ до нематеріального об'єкта (а саме, може обмежити використання нематеріального об'єкта іншими особами) за допомогою власного процесу розробки (наприклад, внутрішні дослідження та розробки).
Унікальність	Нематеріальний ресурс є дефіцитним, тобто має обмежену пропозицію (наприклад, бездротовий спектр), і конкуренти не можуть легко скопіювати або імітувати його.
Генерування вигід	Очікується, що за звичайних обставин нематеріальні активи принесуть вигоди або безпосередньо (як ліцензовані патенти), або опосередковано, самостійно або в поєднанні з іншими ресурсами фірми.
Ідентифікованість	Суб'єкт господарювання може ідентифікувати інвестиції (витрати) у нематеріальний об'єкт.

На думку Б. Лева такі пропозиції (табл. 3.2) дозволять поліпшити використання принципу відповідності доходів і витрат при формуванні звіту про фінансові результати, оскільки вони дозволятимуть «розтягти» витрати на амортизацію внутрішньостворених нематеріальних активів в часі. В цілому це сприятиме підвищенню рівня корисності звіту про фінансові результати для інвесторів, оскільки в фінансовій звітності розкриватиметься інформація про довгострокові інноваційні активи підприємства, що створюють вартість. Подібні зміни забезпечать дотримання принципу відповідності доходів та витрат, оскільки на сьогодні в звіті про фінансові результати відображаються витрати на дослідження та розробки, а доходи від комерціалізації нематеріальних активів відображаються в інших звітних періодах.

Також такі пропозиції є сумісними з визначенням поняття «активи», яке використовується в GAAP US та відповідає підходам розробників МСФЗ. Тому пропозиції Б. Лева щодо удосконалення підходів до визнання і обліку інноваційних ініціатив підприємства також можуть використовуватись і для удосконалення чинної практики обліку досліджень та розробок згідно МСФЗ.

Представники *другої групи* надають вже конкретні пропозиції щодо удосконалення чинної моделі визнання та обліку досліджень і розробок підприємства, наведеної в МСФЗ 38. Такі пропозиції можна поділити на два типи. В пропозиціях першого типу наводяться переконливі аргументи стосовно того, що чинний підхід, реалізований в МСФЗ 38, потребує удосконалення в напрямі забезпечення прогресизму, тобто через зменшення рівня консерватизму при капіталізації внутрішньостворених нематеріальних активів. Наприклад, М. Маркова та Г. Хрістов [269, с. 64], проаналізувавши особливості здійснення інноваційної діяльності в біофармацевтичній галузі, відмічають про необхідність перегляду шести критеріїв капіталізації витрат на розробки, викладених у МСФЗ 38. Зокрема, на основі більш вільної можливості капіталізувати витрати на розробки подібно до практики, вже реалізованої в МСФЗ 6 для нематеріальних активів, що виникають в сфері видобування мінеральних ресурсів.

В пропозиціях другого типу вже безпосередньо наводяться рекомендації, яким чином можна удосконалити систему критеріїв, що дозволяє капіталізувати розробки підприємства, наведену в п. 57 МСФЗ. Пропозиції другого типу найбільш узагальнено та змістовно обґрунтували Р. Баркер, А. Леннард, С. Пенман та А. Тейшейра [122, с. 614-616] та представники EFRAG при розробці проекту «Краща інформація про нематеріальні активи» (2021 р.) [122, с. 13]. Зокрема, дослідники виділяють три можливі варіанти, яким чином можна удосконалити МСФЗ 38 в напрямі прогресизму:

1) Перший варіант стосується необхідності зміни концептуальних засад визнання досліджень та розробок в системі обліку як витрат та як активів, наведених в МСФЗ 38. Автори пропонують здійснювати безперешкодне первинне визнання нематеріальних активів, що передбачає віднесення всіх витрат, понесених на створення інновацій, до складу собівартості внутрішньостворених нематеріального активу. Такий підхід базується на оцінці фондовим ринком та аналітиками таких витрат як активів, а тому всі витрати, що здійснюються на етапах досліджень та розробок, мають капіталізуватись незалежно від того, чи існує ймовірність генерування ними майбутніх економічних вигід в майбутньому. Після такого первинного визнання нематеріальних активів необхідно проводити їх перевірку на зменшення корисності. Таким чином, капіталізація нематеріальних активів на етапі досліджень усуває необхідність демонстрації того, що такі активи генеруватимуть майбутні економічні вигоди, а також необхідність перевірки технічної можливості завершення інноваційної розробки.

Такий підхід (перший варіант) є подібним до пропозицій, наведених Б. Левом (2018 р.) (табл. 3.2), і в основу якого покладено необхідність підвищення релевантності облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства для задоволення потреб стейкхолдерів. А надійність такої інформації має забезпечуватись шляхом використання концепції зменшення корисності, що на сьогодні вже активно використовується в МСФЗ, яка у випадку виявлення відсутності можливості таких нематеріальних активів

генерувати майбутні економічні вигоди дозволить скоригувати його вартість (за рахунок коригування амортизації). Його застосування дозволить усунути проблему існування «змішаної моделі» в МСФЗ, в результаті чого дослідження та розробки підприємства, незалежно від шляху їх походження (здійснювались самостійно або одержані в результаті об'єднання бізнесу) будуть відображатись в обліку однаково, покращуючи порівнянність облікової інформації різних підприємств.

2) Другий варіант стосується удосконалення системи критеріїв, які використовуються в МСФЗ для визнання розробок як внутрішньостворених нематеріальних активів. Такі критерії використовуються для формування «порогу невизначеності», подолання якого дозволятиме розглядати розробки підприємства як інвестиції. Для кращого інформування стейкхолдерів про інноваційну діяльність підприємства даний «поріг невизначеності» має бути понижений, оскільки на сьогодні він обмежує можливості для обліку розробок як інвестицій в інновації та сприяє їх більшому розумінню як поточних витрат підприємства.

Як виявили в результаті свого дослідження Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас, поточні критерії визнання внутрішньо створених нематеріальних активів у МСФЗ 38 перешкоджають їх капіталізації, оскільки є дуже суворими [273, с. 47]. На думку Ш. Ма та В. Женга такі критерії відфільтровують більшість проектів, залишаючи лише невелику частину витрат на розробку для капіталізації [264], що не дозволяє забезпечити відповідність одержаних від інновацій доходів з витратами, понесеними на їх створення, оскільки вони списуються в момент здійснення розробок, а не протягом всього періоду, протягом якого інновація приносить доходи підприємству.

Р. Баркер, А. Леннард, С. Пенман та А. Тейшейра [122, с. 615] пропонують використовувати новий критерій – альтернативний «поріг невизначеності», який потрібно застосовувати для капіталізації досліджень, – можливість визначення на початку етапу досліджень графіку амортизації

нематеріальних активів, що характеризує структуру споживання майбутніх економічних вигід.

Даного варіанту також дотримуються представники Австралійської ради стандартів обліку (AASB), якими було розроблено дискусійний документ «Початковий облік внутрішньо створених нематеріальних активів» [175]. В цьому документі пропонується ліквідувати етапи досліджень та розробки, оскільки відсутні вагомі причини, чому дослідження, які були здійснені до появи технічної можливості завершення інноваційного продукту не повинні становити частину вартості внутрішньостворeного нематеріального активу. Виходячи з пропозиції поділити всі внутрішньостворені нематеріальні активи на заплановані та незаплановані, для запланованих активів пропонується запровадити нові критерії визнання на заміну технічній та комерційній здійсненності - наявність доказів, пов’язаних із окремим планом, який реалізується або був реалізований. Всі види інноваційних ініціатив, пов’язаних з незапланованими активами, слід відносити до складу витрат періоду.

В Додатку Б наведено інші альтернативні варіанти критеріїв, які можуть бути окремо чи в комбінації застосовані замість наявних шести критеріїв, наведених в п. 57 МСФЗ 38.

3) Третій варіант стосується удосконалення п. 71 МСФЗ 38 [76], який не дозволяє розробки, які були первісно визнані як витрати через одночасну невідповідність всім критеріям визнання активом, в подальшому, при забезпеченні такої відповідності, визнавати як нематеріальні активи. Тобто встановлена в МСФЗ 38 вимога щодо відповідності критеріям визнання нематеріальним активом, що має виконуватись на початку здійснення етапу розробок, повинна бути удосконалена. Цей варіант, який дослідники називають «умовною капіталізацією», стосується довготривалих проектів та передбачає, що якщо існування невизначеності щодо можливості генерування майбутніх економічних вигід активом, відсутнє на момент його створення, зникне в майбутньому, то в системі обліку такі розробки мають бути визнані

активом. Тому після встановлення факту, що здійснені раніше розробки почали забезпечувати одержання вигід, усі такі подальші розробки слід капіталізувати, а попередні розробки, визнані як витрати у попередньому періоді, слід сторнувати і також визнавати як нематеріальні активи.

Такий варіант має значний вплив на порядок відображення витрат, що стосуються інноваційної діяльності (у вигляді витрат на розробки або у вигляді витрат на амортизацію внутрішньостворених нематеріальних активів), в звіті про фінансові результати підприємства, забезпечуючи надання більш достовірної інформації щодо невизначеності одержання майбутніх економічних вигід від інновацій на різних стадіях їх використання на підприємстві.

Застосування такого варіанту підтримує Н. Хеллман [213, с. 639], на думку якого для подолання невизначеності щодо інвестиційних результатів підприємства, які виникають внаслідок обмеження МСФЗ 38 забезпечувати органічне зростання, необхідно забезпечити більш умовну капіталізацію витрат на розробки, яка на сьогодні використовується в МСФЗ 38. Подібну пропозицію також підтримують Т. Міндерманн та Г. Брьосель [282, с. 14-15], впровадження якої на їх думку дозволить покращити релевантність облікової інформації про нематеріальні активи підприємств. Але при реалізації такої пропозиції для усунення можливості маніпулювання фінансовими результатами мають бути розроблені суворі правила для відновлення раніше віднесених розробок, які були визнані як витрати, а тепер мають бути капіталізовані.

Проведений аналіз підходів вчених та представників професійних і регулюючих організацій до удосконалення методики визнання внутрішньостворених нематеріальних активів дозволив встановити, що серед них на сьогодні немає єдності стосовно того, яким чином слід її покращити, щоб забезпечити підвищення рівня релевантності та порівнянності облікової інформації про інноваційний капітал підприємства. Кожен із проаналізованих підходів має ряд переваг та недоліків, які з одного боку, по-різному

забезпечують покращання релевантності облікової інформації, а з іншого боку, по-різному зменшують надійність такої облікової інформації, оскільки тією чи іншою мірою знижують вимоги до визнання розробок або досліджень і розробок як внутрішньостворених нематеріальних активів підприємства. Відповідно, кожен з таких підходів по-різному сприяє підвищенню корисності фінансової звітності для користувачів в частині прийняття інвестиційних та позикових рішень, а також відіграє різну роль в підвищенні інформаційної підтримки управління інноваційною діяльністю підприємств.

З метою удосконалення чинної методики визнання та обліку досліджень та розробок підприємств, встановленої МСФЗ 38 та НП(С)БО 8, запропоновано авторський підхід, який лише частково перетинається з проаналізованими вище підходами. На відміну від суто прогресивних підходів, виходячи з виявлених нами причин реалізації консервативного підходу до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств в міжнародних та національній системі обліку, запропоновано використовувати змішаний варіант, який з одного боку дозволяє розкрити додаткову інформацію про ефективність створення інноваційного капіталу підприємства, а з іншого боку дозволяє мінімізувати можливості для здійснення опортуністичної поведінки суб'єктами організації бухгалтерського обліку.

За запропонованим підходом для покращання розкриття інформації про інноваційну діяльність підприємств пропонується ввести нове облікове поняття – «інноваційні квазі-нематеріальні активи», які слід визнавати в результаті капіталізації витрат на розробки, що одночасно не відповідають всім вимогам щодо їх визнання внутрішньостворюваними нематеріальними активами згідно МСФЗ 38. Для таких квазі-активів, які запропоновано обліковувати на рахунку 126 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи», слід здійснювати нарахування амортизації виходячи зі строку їх корисного використання та регулярно проводити перевірку на зменшення рівня їх корисності.

Поняття «квазі-активи» (майже-активи) на сьогодні використовується окремими вченими в сфері бухгалтерського обліку з метою покращання інформаційних можливостей системи бухгалтерського обліку стосовно таких об'єктів нематеріальної природи, які не можуть бути визнані повноцінними активами, однак розкриття інформації про які дозволить покращити релевантність фінансової звітності підприємств. Так, Дж.А. Коен [149, с. 62] називає нематеріальні ресурси, які можуть приносити прибуток, однак не визнаються активами згідно облікових стандартів (GAAP US), прото-активами. Використання такого поняття дозволяє уникнути жорстких обмежень та критеріїв, визначених в облікових стандартах, однак дозволяє включати до його складу елементи, що є ідентифікованими та генерують майбутні економічні вигоди. Т.П. Остапчук [84, с. 13-14] обґрунтовано необхідність введення в систему обліку поняття земельних квазі-активів, які характеризують часткові земельні права, тобто якими повністю не володіє підприємство. Таким чином, поняття нематеріальних квазі-активів або прото-активів використовується вченими для відображення таких нематеріальних ресурсів підприємства, які через певні причини не можуть бути визнані внутрішньостворюваними нематеріальними активами згідно вимог облікових стандартів, однак відповідають загальним вимогам поняття «актив».

Запропонований підхід до обліку розробок підприємства переслідує ті ж цілі, яких прагнули досягти окремі вчені (Б. Лев, Т. Суггіаніс [256, с. 267], Дж.П. Буні, К.К. Раман [133, с. 97]), що пропонували необхідність розкриття інформації про активи досліджень та розробок («R&D assets») поза балансом, що дозволяло б зменшити рівень інформаційної асиметрії щодо інноваційної діяльності підприємства, підвищити ефективність фінансового ринку та сприяло б приймати заінтересованим зовнішнім користувачам більш обґрунтовані інвестиційні та позикові рішення. Подібну пропозицію також обґрунтував Й. Літкейнанн, на думку якого для запобігання зниження чистого прибутку в перші звітні роки, фірма повинна обліковувати затрати на інновації на рахунку активів, а не на рахунку витрат [259].

Виходячи із пропозицій розробників дискусійного документу «Початковий облік внутрішньо створених нематеріальних активів» (AASB) [175] до складу інноваційних квазі-нематеріальних активів також запропоновано включати лише ті результати розробок підприємства, по яких на підприємстві був сформований чіткий план щодо їх створення, тобто були заплановані чіткі інноваційні ініціативи, які мають бути реалізовані для одержання інноваційного продукту. Незаплановані результати розробок, які не відповідають критеріям їх визнання, визначеним МСФЗ 38, слід визнавати витратами періоду. Таким чином, даний підхід не передбачає скасування вимог п. 57 МСФЗ 38 щодо встановлених критеріїв визнання внутрішньостворених нематеріальних активів, однак доповнюється вимогою «запланованості розробок», яка має враховуватись при визнанні інноваційних квазі-нематеріальних активів.

Запропонований підхід передбачає, що всі затрати, які стосуються розробок підприємства, первинно слід обліковувати на запропонованому рахунку 156 «Створення інноваційних квазі-нематеріальних активів». Така пропозиція характеризує авторське бачення розробок підприємства з позиції капіталоутворюючого підходу до розуміння інноваційної діяльності, тобто передбачає їх розуміння як інвестицій в інновації, що забезпечують генерування майбутніх економічних вигід.

Моментом, з якого слід розпочинати відображення таких інвестицій в системі обліку, є підтвердження технічної можливості та намірів завершення інноваційного продукту, зокрема, одержання такого результату інноваційної діяльності, який може набути юридичного захисту як інтелектуальної власності за допомогою патенту, свідоцтва або інших охоронних документів, що забезпечують виключні права на такий інноваційний продукт. Наміри завершення процесу створення інноваційного продукту, який при одержанні охоронних документів зможе набути статусу нематеріального активу, свідчать про існування чіткого плану реалізації інноваційних ініціатив на підприємстві, які дозволять досягти поставлених цілей.

Після проведення аналізу відповідності розробок критеріям визнання як активів, технічної можливості та намірів завершення процесу створення інноваційного продукту, а також після аналізу відповідності розробок вимозі їх запланованості, можливі три подальші варіанти дій (табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

Варіанти списання інвестицій в інноваційні квазі-нематеріальні активи

Варіанти дій	*Господарська операція*	*Бухгалтерська проводка*	
		Дт	*Кт*
I	Визнання внутрішньоствореного нематеріального активу підприємства	124	156
II	Визнання внутрішньоствореного інноваційного квазі-нематеріального активу підприємства	126	156
III	Визнання витрат періоду	941	156

Примітка:

Використані бухгалтерські рахунки:
156 «Створення інноваційних квазі-нематеріальних активів»;
124 «Права на об'єкти промислової власності»;
126 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи»;
941 «Витрати на дослідження і розробки».

У випадку встановлення повної та одночасної відповідності шести критеріям, встановленим п. 57 МСФЗ 38, здійснюється визнання нематеріального активу (I-й варіант дій), зокрема, визнання права на об’єкти промислової власності. Якщо виявлена невідповідність хоча б одному з встановлених п. 57 МСФЗ 38 критеріїв, то має бути застосований II-й або III-й варіант дій.

У випадку відповідності вимогам технічної можливості, намірів завершення процесу створення інноваційного продукту, а також запланованості розробок, що має бути підтверджена відповідним документом (план розробок, план інноваційної діяльності тощо), приймається II-й варіант дій, який передбачає визнання внутрішньоствореного інноваційного квазі-нематеріального активу. При встановленні, що такі затрати здійснювались на підприємств не у відповідності до встановленого на підприємстві плану, то приймається рішення про перекласифікацію розробок у витрати підприємства, тобто їх списання до складу витрат на дослідження та розробки.

Виходячи з пропозиції Р. Баркера, А. Леннарда, С. Пенмана та А. Тейшейри [122, с. 615] щодо необхідності застосування «умовної капіталізації» внутрішньостворених нематеріальних активів підприємства, нами також запропоновано її проведення у випадку виявлення того факту, що інноваційні квазі-нематеріальні активи відповідають вимогам їх визнання нематеріальними активами. Внаслідок встановлення такого факту суб'єктом організації обліку має бути здійснена перекласифікація інноваційних квазі-нематеріальних активів до складу нематеріальних активів підприємства, зокрема, до складу прав на об'єкти промислової власності. Дана операція супроводжуватиметься здійсненням бухгалтерської проводки Дт 124 «Права на об'єкти промислової власності» Кт 126 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи».

Для відокремленого відображення залишкової та первісної вартості інноваційних квазі-нематеріальних активів підприємства, а також їх накопиченої амортизації, у складі Балансу (Звіту про фінансовий стан) пропонується ввести нові рядки: 1000 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи»; 1001 «Первісна вартість»; 1002 «Накопичена амортизація». Існуючі на сьогодні рядки з такими ж шифрами слід перешифрувати, використавши вільні шифри – 1003, 1004, 1005, 1006.

З метою розкриття більш детальної інформації про інноваційні квазі-нематеріальні активи та процеси їх створення на підприємстві пропонується удосконалити Розділи І. Нематеріальні активи та ІІІ. Капітальні інвестиції Приміток до річної фінансової звітності, додавши до їх складу рядки 045 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи» та 315 «Створення інноваційних квазі-нематеріальних активів».

При здійсненні аналітичних розрахунків, яка характеризують фінансовий стан підприємства, слід враховувати специфічні властивості інноваційних квазі-нематеріальних активів підприємства, які їх відрізняють від традиційних нематеріальних активів. Зокрема, існування невизначеності щодо їх здатності генерувати майбутні економічні вигоди, що має враховуватись при їх

включені до складу традиційних аналітичних показників та індикаторів, які використовуються для дослідження рентабельності та фінансової стійкості підприємства, ефективності використання капіталу підприємства тощо.

Окрім цього, з метою забезпечення більш високого рівня прозорості облікової інформації, що розкривається зовнішнім користувачам, слід оприлюднювати деталізовану інформацію про професійні судження, що здійснюються суб'єктами організації обліку на підприємстві в частині інноваційних квазі-нематеріальних активів. Зокрема, такі пропозиції були запроваджені в діяльність ТОВ «СІНГЛСТОР УКРАЇНА» щодо розкриття порядку визнання інноваційних нематеріальних активів, що забезпечують керування й експлуатацію комп'ютерних систем клієнтів та/або засобів обробки даних про їх діяльність.

Подібна практика в останні роки набуває все більшого поширення серед компаній, які намагаються сформувати високий рівень довіри з боку зовнішніх користувачів. Вони розкривають якомога більше деталізованої інформації інвесторам та позичальникам про інноваційну діяльність, розкриття якої не призведе до втрати конкурентних переваг. Т. Міндерманн та Г. Брьосель [282, с. 14] наголошують про доцільність розкриття доказів та підтверджень, на основі яких відбувалось прийняття бухгалтерських суджень про можливість визнання розробок підприємства як нематеріальних активів. Це дозволить постачальникам капіталу більш чітко розуміти політику капіталізації результатів інноваційної діяльності підприємства. На думку Ф. Мацці, Р. Слека, І. Цалавутаса та Ф. Цолігкаса [273, с. 6], Й. Янга [356, с. 269] така інформація буде дуже корисною для аудиторів, які зможуть перевірити прийняте рішення про капіталізацію розробок та пом'якшити занепокоєння постачальників капіталу щодо ефективності інноваційної діяльності підприємства і залежності показників, що її характеризують, від бухгалтерських професійних суджень.

Можна виділити два основних випадки, де здійснюються професійні судження, що стосуються використання інноваційних квазі-нематеріальних

активів: 1) Прийняття рішення про визнання розробок підприємства інноваційними квазі-нематеріальними активами; 2) Прийняття рішення про визнання інноваційних квазі-нематеріальних активів нематеріальними активами підприємства.

Для розкриття доказів та підтверджень визнання в системі обліку розробок як інноваційних квазі-нематеріальних активів та визнання інноваційних квазі-нематеріальних активів як нематеріальних активів підприємства у складі Приміток до фінансової звітності запропоновано створити новий розділ XVI «Бухгалтерські професійні судження». Зокрема, в ньому пропонується розкривати інформацію за двома виділеними напрямами реалізації бухгалтерських професійних суджень в частині розробок підприємства:

1) Інформацію про те, як було підтверджено, що розробки підприємства мають технічну можливість та існують наміри завершення інноваційного продукту, а також підтвердження існування планового порядку здійснення розробок на підприємстві;

2) Інформацію про те, на основі чого було підтверджено технічну можливість та наміри завершити створення нематеріального активу, а також яким чином та на основі яких фактів було підтверджено, що створений в результаті розробок нематеріальний актив забезпечуватиме генерування майбутніх економічних вигід підприємству.

Забезпечення розкриття такої інформації в цілому сприятиме підвищенню передбачуваної здатності облікової інформації в частині процесів створення та використання інноваційного капіталу підприємства, сприяючи більш ефективному розподілу ресурсів в економіці та прийняттю більш ефективних рішень постачальниками капіталу, інших заінтересованих сторін та громадськості. Функціональною перевагою такого розкриття також є зменшення розриву між інформаційними потребами користувачів фінансової звітності в частині інноваційної діяльності підприємств та можливістю їх

задоволення системою бухгалтерського обліку в умовах становлення економіки знань.

3.3. Облік та оцінка інноваційних комплементарних активів: теоретичні та методичні аспекти

Розвиток системи обліку інноваційної діяльності підприємств передбачає необхідність проведення досліджень не лише в межах використовуваних теорій та підходів, за якими інноваційна діяльність ідентифікується через витрати на дослідження та розробки і нематеріальні активи, а також і шляхом виходу за їх рамки, зокрема, на основі використання концепції інноваційного капіталу. На сьогодні вченими-економістами розроблено значну кількість теорій, концепцій та методологій, які можуть бути покладені в основу удосконалення системи конвенційних облікових об’єктів, що характеризують інноваційну діяльність, та інформація про які може бути надана користувачам для удосконалення процесу прийняття рішень заінтересованими користувачами.

На думку італійських вчених С. Зембона та Д. Монкіардіні на сьогодні залишаються невирішеними ряд дослідницьких питань, що характеризують зв’язок між інтелектуальним капіталом та інноваціями. Зокрема, автори наголошують, що політичні та академічні дебати повинні виходити за рамки ідеї інновацій, яка все ще значною мірою базується лише на інвестиціях у дослідження та розробки та патенти, необхідно змінити існуючу парадигму та використовувати ширшу та збалансованішої аналітичної основи [358, с. 22]. Одним із підходів до вирішення окресленої авторами проблеми є розгляд в системі обліку досліджень та розробок не лише як відокремлених невідчутних інвестицій або витрат, а у вигляді комплексного інноваційного капіталу, ефективності використання якого сприяють комплементарні активи

(матеріальні та нематеріальні), забезпечуючи стратегічну взаємодоповненість елементів капіталу в процесі реалізації інноваційної діяльності підприємства.

Запропонований підхід, що передбачає необхідність врахування кількості та якості комплементарних активів, наявних на підприємстві, для розкриття його здатності ефективно реалізовувати інноваційну діяльність на підприємстві, базується на положеннях ресурсної теорії до розуміння інновацій, сформованої Е. Пенроуз. Виходячи з даної теорії ефективність використання інноваційного капіталу на підприємстві може бути забезпечена лише за допомогою комбінування здійснюваних витрат на дослідження та розробки з наявними комплементарними активами (нові комбінації різних видів ресурсів).

Прикладами комплементарних активів є спеціалізовані пристрої, машини, спеціалізоване обладнання, програмне забезпечення, торгові марки (бренди) тощо, що дозволяють завершити стадію досліджень та перейти і здійснювати стадію розробки та комерціалізації інноваційного продукту. Наприклад, для проведення вирішального експерименту (experimentum crucis) досить часто використовується спеціалізоване лабораторне обладнання, за результатами проведення якого може бути підтверджено висунуту гіпотезу, що є відправною точкою для здійснення розробки інноваційного продукту. Без наявності у підприємства такого обладнання або без можливості його оренди / лізингу у інвесторів та позичальників можуть виникати питання щодо доцільності здійснення фінансування інноваційного проекту підприємства. Дану тезу підтверджує С. Купер [154, с. 423], відмічаючи про існування у власників приватного капіталу, які займаються фінансуванням інноваційних проектів, інформаційних потреб щодо комплементарних активів (матеріальних та інтелектуальних), як дозволятимуть успішно завершити інноваційний проект.

Тому на сьогодні одним із завдань для системи обліку в контексті інноваційної діяльності є розкриття в бухгалтерській звітності такої інформації, яка б дозволила ефективніше управляти такою діяльністю та

дозволила сформувати у існуючих та потенційних суб'єктів фінансування інноваційного проекту достовірне уявлення щодо можливостей його успішного виконання та ризиків, які можуть виникати в процесі його реалізації та при комерціалізації інноваційного продукту.

Поняття комплементарних активів почало поступово використовуватись в дослідженнях вчених-економістів лише з другої половини XX-го століття. Теоретичною основою чого стали дослідження Е. Пенроуз (1959 р.), яка обґрунтувала розуміння цінності ресурсів не лише як відокремленого від діяльності підприємства об'єкта, а з позиції їх ефективної комбінації з іншими видами наявних ресурсів. Завдяки правильному об'єднанню наявних або спеціально одержаних (придбання, обмін, лізинг тощо) ресурсів, що забезпечують їх взаємодоповнюваність та спеціалізованість, з'являється можливість створення додаткової вартості для підприємства. Така концепція до розуміння ролі цінності активів для підприємства одержала назву «комплементарності», що характеризує синергетичну взаємодію елементів системи, яка призводить до підвищення вартості кожного з них з позиції підприємства.

Незважаючи на використання даної концепції в працях провідних вчених економістів XX-го століття (А. Чендлер, Р. Стігліц та ін.), вона не була оформлена в чітку наукову теорію в цей період, яка б дозволила сформувати універсальні принципи та правила, що описують порядок взаємодії комплементарних активів. Причиною цього була наявність частково суперечливих емпіричних результатів щодо використання комплементарних активів в діяльності підприємств та відмінностей в розумінні взаємодоповнюваності різних видів активів, порядку приросщення вартості, визначення розміру ефекту комплементарності тощо. Окрім цього, вченими було виявлено існування негативних або небажаних ефектів в процесі формування набору комплементарних активів, які створювали бар'єри для організаційних змін на підприємствах. Тому розвиток даної концепції

переважно розпочався в межах окремих галузей та напрямів діяльності підприємства, зокрема й в контексті дослідження інноваційної діяльності.

Концепція комплементарності активів почала активно розвиватись вже наприкінці 1980-х та початку 1990-х років в рамках розвитку теорії стратегічного управління ресурсами підприємства завдяки дослідженням Д. Міллера, П. Мілгрома, Дж. Робертса, Д.Дж. Тіса, Д.А. Уеттена та ін. Дані автори намагались подолати одержані раніше вченими емпіричні результати через математизацію економічної теорії та заглиблення в галузеві особливості. Наприклад, Д.Дж. Тіс намагався визначити роль та сформувати теоретичні основи використання комплементарних активів в процесі розробки і впровадження інновацій [335, с. 300-304], а П. Мілгром та Дж. Робертс [279, с. 205] за допомогою математичного апарату намагались сформувати спосіб для надання точності та аналітичної корисності поняттям «відповідності» та «синергії», що використовуються в процесі розробки стратегії та удосконалення структури організації для характеристики комплементарних активів.

На сьогодні концепція комплементарності активів відіграє важливу роль в процесі проектування діяльності підприємств та її різних елементів в короткостроковому та довгостроковому періодах. Як відмічають Е. Еннен та А. Ріхтер [189, с. 226-227], існують дві основні причини, через які використання концепції комплементарних активів відіграє важливу роль в удосконаленні управлінської практики на підприємствах: 1) Незважаючи на нечіткість доказів комплементарності активів, вона не є негативною, позитивно впливаючи на діяльність підприємства, сприяючи їх організаційному розвитку; 2) Існують різноманітні виміри, в яких забезпечується взаємодоповнюваність комплементарних активів, відбувається одержання вигід від їх взаємодії, що повинні враховуватись менеджментом під час впровадження та реалізації різних видів бізнес-процесів на підприємствах, формуючи в кінцевому випадку стратегічні конкурентні переваги. Тому одним із шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства є удосконалення

моделей управління комплементарними активами, успішне запровадження і реалізацію яких неможливо здійснити без формування належної системи облікового забезпечення управління таким процесом.

В цілому під комплементарністю елементів системи розуміється така вигідна взаємодія її елементів, при якій понесення витрат на збільшення вартості одного з комплементарних елементів системи призводить до збільшення вартості й іншого комплементарного елементу, в цілому непрямо збільшуючи загальну вартість системи. Такими елементами системи на рівні підприємства, що в цілому збільшують вартість один одного, можуть бути взаємодоповнюючі види діяльності, ресурси, активи тощо. З позиції подальшого розвитку бухгалтерського обліку більш актуальним є використання поняття «комплементарні активи», теоретичне формування розуміння яких і впровадження в облікову практику дозволить забезпечити більш достовірну оцінку активів підприємства та в цілому сприятиме підвищенню релевантності фінансової звітності підприємства.

Необхідність проведення подібних досліджень в сфері бухгалтерського обліку підтверджує Х.Л. Джоу, на думку якого поточні дослідження комплементарних активів є переважно теоретичними, і немає іншої концептуальної основи для створення концепції комплементарних активів, ніж запропонована Д.Дж. Тісом [361, с. 1778]. Тому на сьогодні важливе значення має розробка прикладних аспектів бухгалтерського обліку комплементарних активів, зокрема, які використовуються в інноваційній діяльності підприємства. Такі розробки можуть стати передумовою для формування концептуальних засад управління комплементарними активами в контексті теорії організаційних змін, оскільки лише облікова інформація може сформувати розуміння у менеджменту підприємств щодо обставин використання активів підприємства, що призводить до підвищення його продуктивності та результативності.

Іншу важливу роль облікова інформація про комплементарні активи відіграє для суб’єктів фінансування підприємства (інвесторів, інституційних

інвесторів, позичальників тощо), які можуть коригувати свої інвестиційні та позикові рішення в залежності від бізнес-перспектив підприємств, бізнес моделей, що базуватимуться на синергетичних ефектах від використання комплементарних активів (Дж. Пастор-Агустін, М. Рамірез-Алісон та М. Еспітіа-Ескуер [299, с. 61-62; 300, с. 36], Дж.Й. Коі-Акрофі [237, с. 19]).

На сьогодні вченими пропонується значна кількість визначень поняття «комплементарні активи», що формуються на основі використання різних підходів (Додаток В). Такі підходи базуються як на ролі комплементарних активів в здійсненні діяльності підприємства (ланцюжки створення вартості, рівень віддачі, синергетичний підхід), так і на їх співвідношенні з іншими активами підприємства. Найбільш поширеним з яких є підхід на основі розгляду рівня економічної віддачі від використання активів в діяльності підприємства. Виходячи з позиції прихильників даного підходу Е. Еннена та А. Ріхтера комплементарні активи – це активи, що забезпечують загальну економічну додану вартість шляхом поєднання двох або декількох комплементарних факторів у виробничій системі, що перевищує вартість, яку було б створено із застосуванням цих факторів виробництва окремо [189, с. 208]. В результаті аналізу даного визначення можна дійти наступних висновків:

– комплементарні активи характеризуються взаємопов’язаністю між собою, яка не має чітко визначеної сили зв’язку;

– взаємопов’язаність комплементарних активів проявляється в збільшенні їх вартості та загальної вартості підприємства при здійсненні інвестицій в один з видів таких активів;

– взаємопов’язаність між комплементарними активами характеризується здатністю доповнювати та посилювати характеристики один одного, що сприяє одержанню майбутніх економічних вигід від їх використання на підприємстві.

Одним із напрямів практичної реалізації концепції комплементарних активів стала інноваційна діяльність підприємств, оскільки саме в даній сфері

чітко проявляються їх особливості по відношенню до інших активів підприємства, а також найбільш яскраво проявляється синергетичний ефект від їх використання. Виходячи зі своєї основної мети – створення унікального продукту, інноваційна діяльність іманентно потребує здійснення комбінації знань та нових видів ресурсів, які в кінцевому випадку призведуть до досягнення такої мети. Окрім цього, для ефективної комерціалізації інновацій необхідним є залучення маркетингових та клієнтських ресурсів, які забезпечуватимуть їх ефективну реалізацію та післяпродажну підтримку. Тому проблематика забезпечення вигідної взаємодії залучених в процес здійснення інноваційної діяльності ресурсів є однією з найбільш актуальних питань в умовах формування економіки знань, оскільки дозволяє не лише покращити ефективність процесів створення інновацій, а й в цілому дозволяє удосконалити організаційну структуру підприємств-новаторів, яка забезпечуватиме підвищення ефективності.

Першим, хто приділив увагу проблематиці використання комплементарних активів в процесі створення інноваційних продуктів та заклав теоретичні засади даної концепції, став Д.Дж. Тіс. У своїй основоположній статті [335, с. 288-289], присвяченій проблематиці прибутковості технологічний інновацій 1986 р., автор наводить приклади впливу імітації на прибутковість підприємств, що є розробниками інновацій. Він констатує, що коли імітація є легкою, то доходи від інновацій можуть отримувати власники певних комплементарних активів, а не її розробники, внаслідок чого доцільним є придбання таких комплементарних активів розробниками інновацій. Таким чином, до складу факторів, які впливають на одержання підприємством-новатором прибутку Д.Дж. Тіс відносить наявність на підприємстві комплементарних активів.

Виходячи з такого підходу, який на сьогодні вважається загальноприйнятим, отримання доходів від інноваційної діяльності передусім залежить від наявності унікального інноваційного капіталу підприємства, що має юридичний захист, та комплементарних активів, які забезпечують процеси

його створення, використання та комерціалізації. Як зазначає з цього приводу М. Чеканйолі [142], доступ до комплементарних активів, які важко придбати (виробничі потужності виготовлення інноваційного продукту, бренд, пов'язаний із цим продуктом, дистриб'юторська мережа для продажу продукту тощо), є одним з основних факторів, від якого залежить одержання успіху або невдачі в результаті запровадження інновацій.

Для досягнення прибутковості інноваційної діяльності підприємства мають коригувати свою інвестиційно-інноваційну політику виходячи з наявних на підприємстві комплементарних активів, потреби в них та можливостей їх придбання на ринку, внаслідок чого інноваційна політика та стратегія підприємства-новатора повинна обов'язково включати аналіз ринку та врахування своєї ролі на ньому. Окрім цього, виходячи з наявності необхідних комплементарних активів може переглядатись доцільність здійснення інноваційної діяльності підприємства або її окремих напрямів, оскільки через їх відсутність вона може виявитись неефективною, що особливо стосується тих комплементарних активів, які необхідні для забезпечення комерціалізації інновацій.

Важливість комплементарних активів для реалізації інноваційних ініціатив підприємства висуває нові завдання для системи бухгалтерського обліку, яка забезпечуватиме розкриття інформації про наявність та достатність на підприємстві комплементарних активів для різних груп заінтересованих користувачів, що дозволила б коригувати їх управлінські та інвестиційні рішення, рішення щодо міжфірмової взаємодії, кооперації та колаборації, а також дозволила б удосконалити державну інвестиційну політику щодо наукомістких галузей.

Д.Дж. Тісом також було розроблено класифікацію комплементарних активів підприємства з позиції їх ролі в забезпеченні інноваційної діяльності підприємства: 1) Загальні (generic) активи – це активи загального призначення, які не потребують пристосування до відповідної інновації; 2) Спеціалізовані активи – це ті активи, для яких існує одностороння залежність між інновацією

та додатковим активом, але яка може відсуватись в двох напрямах; 3) Співспеціалізовані активи – це ті активи, для яких існує двостороння залежність між інновацією та додатковим активом [335, с. 289]. Особливості одержання доходів підприємствами-новаторами в результаті використання кожного з даних видів комплементарних активів наведено в Додатку Г.

Виходячи з аналізу класифікації комплементарних активів Д.Дж. Тіса можна констатувати, що різні види комплементарних активів забезпечують різнорівневі конкурентні переваги для підприємства, тобто відіграють різну роль в процесі генерування доходів при здійсненні інноваційної діяльності. Так, якщо загальні комплементарні активи становлять лише незначну конкурентну перевагу для підприємства-новатора, оскільки є загальнодоступними для учасників ринку, то спеціалізовані та співспеціалізовані активи дозволяють одержувати унікальні конкурентні переваги, підвищуючи віддачу від інновацій. Тому вартість одержання доступу до необхідних комплементарних активів для підприємств-новаторів з одного боку, або дохід, який можуть одержати їх власники, є пропорційним до ступеня їх спеціалізації. Чим вищим є ступінь спеціалізації, тим вищою є їх вартість одержання.

Класифікація комплементарних активів Д.Дж. Тіса має бути врахована при удосконаленні системи аналітичного обліку комплементарних активів, на основі якої формуватиметься інформація про них для різних груп заінтересованих користувачів. Це можуть бути не лише користувачі з прямим фінансовим інтересом, а й суспільство в цілому, оскільки в умовах економіки знань комплементарні активи є вирішальною ланкою для перетворення неформалізованого інтелектуального капіталу підприємств на успішні інноваційні продукти та послуги. Тому наявність інформації про достатність / недостатність різних видів комплементарних активів для підприємства-новатора або для конкретного інноваційного проекту може стати передумовою для формування нової або коригування існуючої інвестиційно-інноваційної політики регіонального, галузевого або загальнодержавного рівнів.

В подальшому концепція комплементарних активів інноваційної діяльності Д.Дж. Тіса була розвинена та доповнена на прикладі різних інноваційно-містких галузей економіки як самим автором разом з своїми учнями та колегами, а також значною кількості інших вчених. В той же час, як відмічає Х.Л. Джоу, більшість вчених надають відносно просте визначення комплементарних активів, яке в основному відповідає визначенню Д.Дж. Тіса, який включає до їх складу виробничі можливості, канали розподілу, мережі обслуговування та додаткові технології, які тісно пов'язані з прориви в технологічних інноваціях і комерціалізації [361, с. 1772]. На думку автора це накладає певні обмеження на проведення подальших досліджень щодо ролі комплементарних активів інноваційної діяльності підприємств.

Окремими дослідниками було проведено емпіричний аналіз впливу комплементарних активів на інноваційну діяльність підприємств, зокрема, в процесі формування ними інноваційних стратегій. Зокрема, вони визначали, яким чином наявність / відсутність комплементарних активів інноваційної діяльності впливає на стратегічні перспективи її здійснення. Так, Ф.Т. Ротаермел [313, с. 1240] довів, що важливу роль у виживанні інноваційних підприємств в умовах радикальних технологічних змін відіграють комплементарні активи, які можна одержати в результаті міжфірмової кооперації з новими учасниками ринку або укладання стратегічних альянсів з конкурентами. Ч. Ву та ін. [352, с. 7426] встановили існування позитивного впливу комплементарних активів на ефективність екологічних інновацій корейських підприємств. Зокрема, приналежність до бізнес-групи та наявність лістингу дозволяють підвищити екологічну ефективність та покращити свою репутацію як підприємства, що функціонує у відповідності до цілей сталого розвитку, що в цілому підвищує продуктивність корейських компаній. А.Б. Кунья [155, с. 55] знайшов докази того, що конфігурація ресурсів та можливостей і управління комплементарними активами є критично важливими для надання інноваційних послуг телекомунікаційними компаніями. З іншого боку,

наявність у підприємства певного типу комплементарних активів може стати бар'єром для здійснення та розвитку проривних інновацій [361, с. 1776], тому комплементарні активи розглядаються вченими як основний фактор формування технологічної траєкторії підприємства.

На сьогодні значна кількість вчених також приділяє увагу тим видам комплементарних активів, які забезпечують комерціалізацію інноваційних продуктів та послуг, оскільки щодо них найбільш явно прослідковується економічна синергія від їх спільного використання на підприємстві. До таких видів активів переважно відносять засоби комерціалізації інноваційних продуктів, тобто торговельні марки та інші види клієнтських активів (бренди, ділова репутація, стратегічні альянси, довгострокові контракти, маркетингові системи, збутові та логістичні мережі тощо), які дозволяють на основі налагодженої ефективної взаємодії з клієнтами забезпечити маркетинг та реалізацію створених підприємством інновацій. Хоча як відмічають Х. Куебель, Н. Ханнер та З. Рюдігер, оскільки будь-який актив, що підтримує комерціалізацію інновації, можна вважати додатковим активом, то до складу таких активів можуть відноситись маркетингові, виробничі та людські активи [242]. Однією з визначальних характеристик для таких активів є складність їх імітації та неможливість безперешкодного придбання на ринку, саме внаслідок яких з'являється можливість одержання вигід від комбінації інновацій з такими активами.

Відсутність необхідного обсягу таких комплементарних активів на підприємстві може негативно впливати на результативність інноваційної діяльності підприємства в цілому, що також залежить від специфіки ринку, на який намагають вийти компанії-новатори, оскільки для кожного ринку можуть бути свої технічні бар'єри входу. Наприклад, Д.Дж. Тіс [335, с. 286-287] наводить цілу низку компаній («RC Cola», «EMI», «Bowmar», «Xerox», «DeHavilland»), які не досягли успішної комерціалізації своїх революційних винаходів, а програли конкурентну боротьбу компаніям-імітаторам через нестачу комплементарних активів. Показовим тут є історія з «RC Cola», яка

першою з компаній випустила дієтичну колу та цей напій безпосередньо в банці, однак компанії-імітатори «Coca Cola» та «Pepsi» завдяки наявності у них комплементарних активів, що забезпечували кращу комерціалізацію інноваційних продуктів, поступово витіснили «RC Cola» з ринку.

Особливо важливу роль такі види комплементарних активів мають для новостворених компаній або тих компаній, які виходять на нові ринки, де у них відсутні розвинені маркетингові та клієнтські відносини. Зокрема, Ф.Т. Ротаермел відмічає, що новим біотехнологічним компаніям часто не вистачає комплементарних активів для комерціалізації своїх інновацій, і таким чином, для формування партнерських відносин із великими діючими фірмами, які володіють необхідними комплементарними активами, такими як виробничі можливості, канали збуту, торгові марки тощо [313, с. 1236]. М. Чеканйолі також підтверджує дану думку, оскільки така ситуація є типовою для стартапів, які як правило, програють конкурентну битву на ринку, оскільки власники комплементарних активів імітують і використовують їхні винаходи, тому вони змушені укладати контракти для забезпечення доступу до таких активів [142]. Відповідно, елементи клієнтського капіталу, які частково визнаються як придбані торговельні марки в бухгалтерському обліку разом із іншими елементами, які не визнаються як активи, мають ідентифікуватись в системі обліку, а інформація про них разом з відповідними інноваціями підприємствами надаватись різним групам внутрішніх та зовнішніх заінтересованих користувачів для прийняття рішень.

Удосконалення чинної методики обліку інноваційної діяльності підприємства може відбуватись як за рахунок створення нових облікових концепцій, що будуть удосконалювати чинні теоретико-методичні засади обліку, так і за рахунок впровадження теорій, теоретичних конструктів та концепцій з інших економічних дисциплін, які стосуються процесу створення інновацій підприємства. В останні роки вітчизняними вченими в якості таких зовнішніх систем економічних знань, на основі яких може бути удосконалена система бухгалтерського обліку, активно використовувалась інституційна

(В.М. Жук [16], О.О. Канцуров [27]) та неоінституційна (Н.О. Лоханова [40], І.А. Юхименко-Назарук [106, с. 26]) економічні теорії. В той же час, дані теорії переважно використовувались вченими для розвитку системи бухгалтерського обліку в цілому, а не для розвитку теоретико-методологічних засад обліку окремих об'єктів. Внаслідок цього існує значна кількість обмежень щодо формування інституційних засад обліку, які б дозволили привести систему облікових стандартів відносно різних об'єктів обліку, зокрема, і щодо інноваційного капіталу підприємства, до зростаючих запитів та інформаційних потреб стейкхолдерів.

Ще однією зовнішньою по відношенню до системи обліку концепцією, що може використовуватись для удосконалення правил і принципів ведення обліку, наведених в системі облікових стандартів, є концепція комплементарності активів. Виходячи з даної концепції успішність реалізації інноваційної діяльності підприємства залежить не лише безпосередньо від ефективності процесів самої інноваційної діяльності, а також і від наявних на підприємстві комплементарних активів, тобто від сукупності ресурсів, що уможливлюють та забезпечують більшу впорядкованість організації створення, використання та комерціалізації інновацій. Комплементарні активи забезпечують виникнення синергічного ефекту внаслідок формування таких комбінацій інноваційних ресурсів, які сприяють побудові найбільш ефективного ланцюжка створення вартості та максимізації одержання економічних вигід через підвищення рівня граничної віддачі від окремого використання таких ресурсів.

На відміну від дослідників-економістів концепція комплементарних активів майже не досліджується вченими в сфері бухгалтерського обліку, зокрема, в частині удосконалення методики обліку інноваційної діяльності підприємства. Причинами цього на нашу думку є наступні:

1) Достатня новизна і відсутність чітко структурованої економічної теорії комплементарних активів, яка б могла використовуватись в інших функціональних дисциплінах, зокрема в бухгалтерському обліку;

2) Відсутність чітко сформульованих запитів користувачів інформації облікової системи підприємства щодо розкриття інформації про комплементарні активи підприємства, зокрема, в частині інноваційної діяльності підприємства.

3) Використання в системі бухгалтерського обліку достатньо вузького набору об’єктів для опису протікання інноваційної діяльності підприємства та її результатів.

Проте, для формування методики облікового відображення комплексного інноваційного капіталу підприємства, який би дозволив підвищити рівень релевантності та прозорості інформації про процеси реалізації інноваційної діяльності та її результати для різних груп користувачів, необхідним є використання концепції комплементарних активів інноваційної діяльності в системі обліку. Це випливає з позиції вчених-економістів (Е. Еннена, Д. Міллер, П. Мілгром, Е. Пенроуз, Ф.Т. Ротаермел, Д.Дж. Тіс, М. Чеканйолі та ін.), які наголошують на важливій ролі таких активів в створенні та примноженні інноваційного капіталу на мікро- та макрорівні.

Іншим аргументом щодо доцільності вищенаведеної пропозиції з удосконалення системи обліку в частині комплементарних активів є часткове використання концепції комплементарності активів для формування методики обліку нематеріальних активів при об’єднанні підприємств в GAAP US та IAS/IFRS. Як зазначають представники компанії «PWC», окремі нематеріальні активи часто працюють разом або доповнюють один одного. У деяких випадках покупець може забажати згрупувати комплементарні нематеріальні активи разом для цілей оцінки їх початкової справедливої вартості на дату придбання та для подальшої амортизації та перевірки на знецінення [150]. В якості прикладу таких активів в ASC 805-20-55-18 [192] наводиться бренд, який може включати до свого складу групу різних видів нематеріальних активів, які окремо визнаються в системі обліку – права на комерційні позначення, права на об’єкти промислової власності, інші види нематеріальних активів. Окрім цього, в ASC 350-30-35 GAAP US [193] також

відмічається, що за подібною методикою як одна одиниця обліку на дату придбання підприємства можуть визнаватись і сукупність нематеріальних активів з невизначеними термінами їх корисного використання.

Аналогічний підхід також можна побачити в ілюстративних прикладах до МСФЗ 3 «Об'єднання підприємств», які хоча і безпосередньо не є частиною МСФЗ, однак можуть використовуватись в якості рекомендацій їх розробників для кращого практичного розуміння положень, викладених в МСФЗ. Зокрема, в IE21 [224, с. 11] в якості прикладу групи комплементарних активів наводиться бренд (торгова марка або знак обслуговування, пов'язана з нею торгова назва, формули, рецепти та технологічні експертиза) та наголошується, що МСФЗ 3 не забороняє визнання їх комбінації підприємством як одного нематеріального активу, якщо елементи такої комбінації активів мають однакові строки корисного використання.

На відміну від позиції розробників IAS/IFRS, згідно підходу розробників GAAP US, що базується на використанні концепції комплементарності активів, в якості єдиного активу при придбанні також можуть бути визнані і сукупність матеріальних та нематеріальних активів. Основною умовою чого є те, що базовий актив та комплементарний до нього актив повинні мати подібні строки корисного використання. Прикладами таких комплементарних активів є наступні: атомна електростанція та ліцензія на її експлуатацію; авторські права та будь-які пов'язані з ним переуступки або ліцензійні угоди; ряд сервітутів, які стосуються газопроводу; група дозволів, виданих державними установами, усі з яких необхідні для експлуатації одного об'єкта [150]. Тобто нематеріальні активи в таких випадках також можуть бути комплементарними до базового матеріального активу.

Згідно з позицією розробників GAAP US та МСФЗ концепція комплементарності активів може застосовуватись для того, щоб об'єднати на дату придбання підприємства різні види активів (два види нематеріальних активів, матеріальні і нематеріальні активи) в один актив (одну одиницю обліку), якщо такі активи забезпечують єдине джерело генерування доходів

для підприємства та які мають подібні строки корисного використання чи такий строк для них є невизначеним. Передусім, це необхідно здійснювати для полегшення процедури оцінки таких об'єктів обліку, а також для тестування на зменшення їх корисності, оскільки такі активи забезпечують спільне генерування грошових потоків для підприємства, хоча і є віддільними один від одного.

В ASC 350-30-35-23 [193] та в ASC 350-30-35-24 [192] наведено набір індикаторів, які мають враховуватись при реалізації професійного судження щодо необхідності / відсутності потреби в об'єднанні як єдиної одиниці обліку нематеріальних активів з невизначеним терміном служби, на основі яких можна більш чітко встановити, що розуміється під комплементарними активами в GAAP US. Зокрема, до основних характеристик комплементарних активів відносять наступні:

1) Стратегія використання комплементарних активів на підприємстві передбачає наявність однакових цілей, які забезпечуються за допомогою таких активів.

2) Генерування одного спільного грошового потоку обома комплементарними активами;

3) При вибутті одного з комплементарних активів стає неможливим найкраще використання іншого комплементарного активу та відбудеться значне зменшення справедливої вартості такого активу;

4) Загальна вартість продажу двох комплементарних активів є більшою ніж сума їх вартостей продажу, якщо б вони продавались окремо.

Вищенаведена позиція, яка на сьогодні реалізована в системі облікових стандартів GAAP US щодо використання концепції комплементарності активів, свідчить про її частковість та вибірковість з позиції економічної теорії комплементарних активів, що також можна і констатувати щодо IAS/IFRS. Передусім, це стосується наслідків використання такої теорії для удосконалення чинної методики бухгалтерського обліку активів підприємства.

Основним і єдиним наслідком, який був використаний з економічної теорії комплементарних активів для розвитку системи бухгалтерського облік, є можливість об'єднання декількох комплементарних активів в один актив (одну одиницю обліку) при відповідності визначеним критеріям (індикаторам) з метою покращання їх облікової оцінки. Оскільки це дозволяє при їх оцінці за справедливою вартістю забезпечити врахування синергічних ефектів від спільного використання комплементарних активів на підприємстві.

Запровадження такого підходу до визнання одним активом групи комплементарних активів на нашу думку було спричинено наявністю аналогічних правил обліку для тих активів (ресурсів) підприємства, які експлуатуються як єдиний актив і які за своєю суттю є невіддільними один від одного. Внаслідок чого один з таких активів не є активом згідно чинних вимог до визнання активів, наприклад, вбудоване програмне забезпечення (firmware) різних видів приладів з програмним управлінням. Однак, такий підхід може бути застосований лише за умови відповідності комплементарних активів набору встановлених критеріїв (індикаторів), зокрема, повному співпадінню джерела генерування доходів, а також при наявності однакового строку їх корисного використання або його невизначеності.

Таким чином, наявні напрацювання щодо методології обліку комплементарних активів згідно GAAP US та МСФЗ можна звести до наступних положень:

1) Окремі види активів при придбанні підприємства можуть бути визнані в бухгалтерському обліку як єдиний комплементарний актив (одна одинця обліку) у випадку відповідності визначеному набору критеріїв (однакове джерело генерування доходів, однаковий або невизначений строк корисного використання);

2) Комплементарні активи відображаються в системі обліку як єдиний актив (одна одиниця обліку);

3) Такий єдиний комплементарний актив складається з двох основних елементів – базового активу, та комплементарного (доповнюючого) до нього активу;

4) Базовим активом можуть бути матеріальні та нематеріальні активи, а комплементарним до нього – лише нематеріальні активи підприємства;

5) Комплементарні активи підприємства оцінюються за справедливою вартістю.

Згідно чинних вимог GAAP US та МСФЗ можливість для обліку комплементарних активів виникає лише в момент придбання підприємства, коли для зменшення розміру гудвілу при придбанні розробниками стандартів дозволено забезпечити облікове відображення наявних у підприємства, що придбається, нематеріальних ресурсів, які не були включені до складу його активів. З метою забезпечення розвитку обліку інноваційного капіталу підприємства в напрямі прогресизму доцільним є поширення методики визнання та обліку комплементарних активів (однієї одиниці обліку) та їх оцінки за справедливою вартістю при здійсненні звичайної діяльності підприємства. Це дозволить підвищити релевантність облікової інформації про інноваційний капітал підприємства та зробити більш прозорими процеси створення інновацій та їх потенційну ефективність для постачальників капіталу.

Доцільність обліку комплементарних активів інноваційної діяльності як єдиної одиниці обліку підтверджується внесенням до складу Концептуальної основи фінансової звітності (2018 р.) (4.48) детального обґрунтування поняття «одиниця обліку» як групи прав, групи зобов’язань або групи прав та зобов’язань, до яких застосовуються вимоги щодо визнання та оцінки [151]. Це дозволило сформувати теоретичні засади для впровадження концепції комплементарності в систему обліку, в результаті чого дана концепція починає використовуватись і в процесі розробки інших облікових стандартів IAS/IFRS.

Зокрема, при розробці стандарту «Видобувні діяльності» (2018 р.), який в майбутньому має замінити МСФЗ 6 «Розвідка та оцінка мінеральних

ресурсів», в якості критеріїв віднесення об’єктів до одиниці обліку корисних копалин або нафти та газу було визначено географічні кордони та групування окремих активів (компонентів), які є невід’ємною частиною інших активів у межах одиниці обліку та фізично і комерційно невіддільними від них [191]. Тобто комплементарними є такі активи, щодо яких здійснюється спільне управління та які забезпечують спільне генерування грошових потоків для підприємства. За підходом, реалізованим в проекті стандарту «Видобувні діяльності», нематеріальні права на розвідку чи видобування мають складати основу комплементарного активу, що називатиметься мінералами або нафтогазовою власністю. Визнання такого комплементарного активу слід проводити в момент набуття підприємством нематеріальних прав, а також проводити їх подальшу переоцінку за справедливою вартістю після проведення діяльності з розвідки та оцінки обсягів корисних копалин.

Визначальною відмінністю реалізованого в проекті стандарту «Видобувна діяльність» підходу до групування активів в єдиний актив є розширення попередніх положень GAAP US та МСФЗ щодо обліку та визнання комплементарних активів, оскільки він дозволяє розглядати в якості комплементарного (доповнюючого) до базового активу також і матеріальні активи. Така позиція розробників стандарту «Видобувна діяльність» співпадає з поглядами дослідників, які наголошують, що для інноваційної діяльності важливу роль відіграють матеріальні комплементарні активи (Й. Гровіц [208]), які уможливлюють безпосереднє проведення наукових досліджень та розробок на підприємстві, а також які відмічають про існування у стейкхолдерів інформаційних потреб щодо наявності матеріального забезпечення для успішної реалізації інноваційної діяльності підприємства (С. Купер [154, с. 423]). Це зумовлює необхідність використання даного підходу для удосконалення методики обліку комплементарних активів інноваційної діяльності підприємства та розкриття інформації про них для різних груп заінтересованих користувачів.

Концепція комплементарності активів з імплементацією поняття «одиниця обліку» в Концептуальну основу фінансової звітності поступово починає впроваджуватись і в систему облікових стандартів МСФЗ з метою формування більш релевантної інформації про активи підприємства, а також задля забезпечення правдивого подання сутності операцій та подій в результаті яких так і активи з'являються у підприємства. Відповідно, її використання при удосконаленні методики обліку інноваційної діяльності підприємства в напрямі прогресизму також сприятиме підвищенню рівня релевантності облікової інформації про інноваційний капітал для користувачів та правдивому поданню операцій зі створення, впровадження та комерціалізації інновацій підприємства.

Однак, впровадження методики обліку та оцінки комплементарних активів як одного активу на основі використання концепції одиниці обліку з удосконаленнями щодо її використання в поточній діяльності підприємства та в частині розширення поняття комплементарного (доповнюючого) до базового активу все одно не дозволятиме повною мірою вирішити проблему розкриття повної та релевантної інформації про комплементарні активи інноваційної діяльності підприємства. Це пов'язано з тим, що на підприємстві можуть бути і такі комплементарні активи, які не мають повного співпадіння щодо джерела генерування доходів, спільного управління та які мають відмінні строки корисного використання, тобто які не можуть бути визнані як одна одиниця обліку. Наприклад, один з брендів компанії може забезпечувати ефективну реалізацію різних видів інновацій підприємства з різною силою, або спеціалізоване лабораторне обладнання, що забезпечує створення різних видів інноваційних продуктів підприємства, має інший строк використання ніж такі види інноваційних продуктів та може використовуватись одночасно для реалізації різних інноваційних проектів підприємства. Для таких видів комплементарних активів відсутні жодні рекомендації як щодо удосконалення порядку їх бухгалтерського відображення та оцінки, так і щодо надання облікової інформації про них для різних груп користувачів через

оприлюднення бухгалтерської звітності. Тому поряд з обліком комплементарних інноваційних активів як єдиного активу слід розробити окрему методику обліку та удосконалити оцінку для тих комплементарних активів, які не можуть бути об'єднані та обліковуватись і оцінюватись як єдиний актив. Лише застосування такого підходу разом з обліком комплементарних активів інноваційної діяльності як єдиного активу забезпечуватиме комплексне інформування внутрішніх та зовнішніх користувачів та забезпечуватиме прийняття більш ефективних рішень щодо управління інноваційним капіталом підприємства.

Виходячи з проведеного аналізу рівня використання економічної теорії комплементарних активів в бухгалтерському обліку можна визначити два основні шляхи, яким чином може бути забезпечено удосконалення обліку комплементарних активів інноваційної діяльності підприємства (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Шляхи удосконалення обліку комплементарних активів інноваційної діяльності

Стосовно першого з виділених шляхів, то хоча розробниками облікових стандартів (GAAP US, IAS/IFRS, НП(С)БО) пропонується механізм обліку комплементарних активів в окремих випадках (облік нематеріальних активів при об'єднанні підприємств, облік мінералів або нафтогазової власності для підприємств, що займаються видобувною діяльністю), він також має бути застосований в поточній діяльності підприємства щодо комплементарних

активів інноваційної діяльності. Зокрема, такі активи мають бути конкретизовані та адаптовані під специфіку елементів інноваційного капіталу підприємства, має бути розроблена їх класифікація та описаний перелік комплементарних активів інноваційної діяльності підприємства, які можуть визнаватись одним об'єктом обліку, а також має бути удосконалена система відокремленого звітування про такі активи.

Згідно другого з виділених шляхів, то на сьогодні в міжнародних системах обліку та в національній системі обліку відсутні рекомендації, як забезпечити його реалізацію, внаслідок чого користувачі не мають доступу до облікової інформації, яка б характеризувала наявність та якість комплементарних активів інноваційної діяльності підприємства. Також має бути сформований спеціалізований звіт, в якому розкриватиметься інформація про базові інноваційні активи (елементи інноваційного капіталу підприємства) та комплементарні до них матеріальні та нематеріальні активи. Дана пропозиція співзвучна з критикою С.Дж. Вільямс [351, с. 133], на думку якої сучасна концепція визнання активів в бухгалтерському обліку втратила свою релевантність для користувачів і тому повинна бути уточнена, а звітність про активи підприємства має бути розширена за допомогою спеціалізованих звітів, які враховують здійснені уточнення чинної концепції активів.

Важливим питанням також є обсяги облікової інформації про комплементарні активи інноваційної діяльності, що має розкриватись в спеціалізованих звітах. Оскільки різні види комплементарних активів відіграють різну роль в забезпеченні ефективності створення та використання базових інноваційних активів. Тому інформація про різні види таких активів матиме різну релевантність для користувачів.

Для визначення критерію релевантності облікової інформації про комплементарні активи інноваційної діяльності передусім необхідно враховувати змістовні аспекти інновацій та особливості створення ними конкурентних переваг для підприємства. На думку М. Чеканйолі лібералізація ринків означає, що конкурентна перевага навряд чи виникне внаслідок

доступу до ринку і має походити від власності на активи, які не продаються на ринках (ідіосинкратичні для інновації). Навіть незважаючи на те, що глобальний захист прав інтелектуальної власності зміцнився за останні роки, все ще відносно важко захистити свій інноваційний винахід або розробку через суди. Тому виявлення та контроль ключових комплементарних активів може мати вирішальне значення для отримання левової частки доходів та досягнення стійкої конкурентної переваги на основі інновацій [142]. Тому в окремих випадках саме комплементарні активи інноваційної діяльності є основним фактором, який забезпечує доходність інноваційного капіталу підприємства. Тому інформація про комплементарні активи має відокремлено розкриватись в системі бухгалтерського обліку із зазначенням того, до яких саме елементів інноваційного капіталу вони є комплементарними.

Обсяг інформації про комплементарні активи інноваційної діяльності, що підлягатиме розкриттю, має залежати від рівня юридичної охорони елементів інноваційного капіталу підприємства, що використовується для здійснення такої діяльності. Тобто, чим меншим є рівень такого юридичного захисту інноваційного капіталу (базового активу), тим більшою в забезпеченні доходності інноваційної діяльності є роль комплементарних активів, а відповідно тим більшим має бути обсяг розкриття інформації про них в системі бухгалтерського обліку (рис. 3.4).

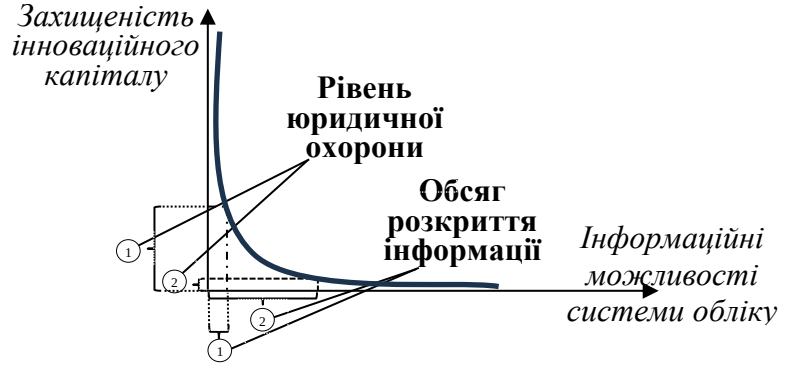

Рис. 3.4. Залежність обсягу інформації про комплементарні активи, що підлягає розкриттю, та рівня захищеності інноваційного капіталу підприємства

Як наведено на рис 3.4, в ситуації 1 при високому рівні юридичної охорони базового інноваційного активу існує більша ймовірність, що саме його наявність відіграє провідну роль в забезпеченні доходності інноваційної діяльності, а тому розкриття інформації про комплементарні активи має нижчий рівень релевантності. В ситуації 2 відбувається зворотна ситуація, оскільки при низькому рівні юридичної охорони базового активу саме комплементарні до них активи є джерелом одержання доходів, а тому для користувачів розкриття інформації про них матиме високий рівень релевантності.

Розробка методики обліку комплементарних активів має особливе значення для суб'єктів прийняття рішень у випадку впровадження прогресивної системи обліку витрат на дослідження та розробки. Це пояснюється тим, що за прогресивної системи обліку пропонується здійснювати менш обачливе визнання витрат на дослідження та розробки як нематеріальних активів підприємства, зокрема, які ще не одержали юридичного закріплення як об'єктів права інтелектуальної власності за допомогою патентів. Тому при визнанні та відображенні в системі обліку таких нових видів нематеріальних активів, які не мають патентного захисту, для суб'єктів прийняття рішень слід розкривати детальну інформацію про комплементарні до інновацій активи, які забезпечуватимуть одержання доходів від інноваційної діяльності підприємства.

Виявлення та контроль ключових комплементарних активів може мати вирішальне значення для отримання основної частки прибутку та досягнення стабільної конкурентної переваги на основі інновацій [142], який можна буде здійснювати лише після забезпечення їх бухгалтерського відображення та оцінки. Таким чином, перед системою бухгалтерського обліку, яка спрямована на удосконалення в напрямі підвищення ефективності інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства, виникає нове завдання, яке полягає в тому, щоб забезпечити формування достовірної та релевантної

інформації для заінтересованих користувачів не лише про процес протікання та результати інноваційної діяльності – інноваційні продукти, їх якісний рівень, а також одночасно і про їх забезпеченість необхідними комплементарними активами.

Компанії-новатори одержують можливість комерціалізувати результати своєї інноваційної діяльності лише у випадку наявності інновацій, які важко імітувати (захищеність за допомогою інтелектуальної власності), а також при наявності необхідних комплементарних активів, які важко придбати або розробити самостійно в короткостроковому періоді (торговельні марки та інші елементи клієнтського капіталу). Тому їх необхідно ідентифікувати, забезпечити їх облікову фіксацію у прив'язці до інновацій підприємства та забезпечити формування інформації для контролю з боку суб'єктів інноваційного менеджменту. Наявність такої інформації свідчитиме про існування бар'єрів для компаній-імітаторів як щодо імітації інновацій, так і щодо можливостей щодо їх ефективної комерціалізації, що дозволятиме більш ефективно управляти інноваційною діяльністю підприємства та підвищуватиме рівень інформаційної прозорості для зовнішніх стейкхолдерів, які готові надавати капітал (інвестиції, позики) в користування компанії-новатору.

Для надання загальної інформації про комплементарні інноваційні активи підприємства доцільним є формування єдиного комплексного звіту, який би дозволяв визначити всі ресурси, які відіграють визначальну роль в ефективному використанні інноваційного капіталу підприємства. На основі даних такого звіту можна буде удосконалити систему управління інноваційним капіталом менеджментом підприємства, а також і більш детально охарактеризувати перспективи інноваційної діяльності підприємства для інвесторів та позичальників, зокрема, здатність підприємства завершити наявні розробки та забезпечити комерціалізацію одержаних інновацій.

Інформаційною основою для формування комплексного звіту про інноваційні комплементарні активи є удосконалена методика їх обліку в

розрізі двох виділених на рис. 3.4 шляхів: 1) Облік комплементарних активів як одного активу; 2) Паралельний аналітичний облік комплементарних активів.

Методика бухгалтерського обліку комплементарних активів як одного активу може бути практично реалізована шляхом виконання наступних дій:

1) Ідентифікація комплементарних інноваційних активів, що передбачає виявлення таких взаємопов'язаних активів, які при спільному використанні посилюють характеристики один одного та в цілому підвищують результативність інноваційної діяльності підприємства.

2) Перевірка здатності комплементарних інноваційних активів відображатись в системі обліку як одна одиниця обліку, яка базується на тому, що розкриття про них інформації як про один об'єкт обліку буде більш доречним та правдивим, ніж якщо це робити окремо про кожний з активів. Доречність такої інформації визначається на основі аналізу відповідності наступним критеріям: однакове джерело генерування доходів; однаковий або невизначений строк корисного використання. Правдивість інформації про комплементарні інноваційні активи як одну одиницю обліку визначається їх здатністю більш правдиво подавати сутність операції або іншої події, внаслідок якої вони виникли (створені, придбані тощо).

3) Визнання комплементарних інноваційних активів як одного активу, що передбачає вибір відповідного рахунку для їх облікового відображення; До цього рахунку має бути доданий новий аналітичний розріз «Комплементарність», який дозволить на його основі узагальнювати інформацію про всі комплементарні активи підприємства та здійснювати їх контроль. Для цього також слід в інформаційній системі обліку підприємства створити новий довідник «Комплементарні активи», з якого здійснюватиметься вибір об'єкта для наповнення аналітичного розрізу «Комплементарність», а також надаватиметься інформація про комплементарний до базового актив, який «зникає» в обліковій системі як самостійна одиниця обліку. Передусім, така інформація необхідна для потреб

управління, зокрема, для контролю ефективності використання комплементарного до базового активу на підприємстві. Структура довідника «Комплементарні активи» може бути представлена в такому вигляді (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Структура довідника «Комплементарні активи»

Код	*Назва*	*Од. вимір.*	*Тип базового активу*	*Комплементарний до базового актив*	*Тип комплементарного до базового активу*
…	…	…	…		

Для заповнення комірки «Комплементарний до базового актив» та для одержання більш детальної інформації про нього слід використовувати субпідрядний довідник «Комплементарні до базового активи» (табл. 3.4).

4) Оцінка комплементарних інноваційних активів як одного активу за справедливою вартістю, що проводиться на основі використання методів оцінки активів підприємства за справедливою вартістю, визначених стандартами бухгалтерського обліку.

5) Відображення комплементарних інноваційних активів в фінансовій та спеціалізованій звітності підприємства передбачає їх виокремлення як окремого виду активів в Примітках до фінансової звітності підприємства, а також розкриття детальної інформації про них в спеціалізованому звіті про комплементарні інноваційні активи підприємства.

Для забезпечення розкриття інформації про комплементарні інноваційні активи підприємства в Примітках до фінансової звітності даний звіт потребує удосконалення. Оскільки результатом інноваційної діяльності підприємств є створення інноваційного продукту (інновації), то виходячи з чинної класифікації нематеріальних активів, реалізованої в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», він може бути відображений на субрахунках 123 «Права на комерційні позначення» та 124 «Права на об'єкти промислової власності». Тому до складу Розділу 1 «Нематеріальні активи» Приміток до фінансової

звітності, де в рядках 030 та 040 відображається інформація про два дані види нематеріальних активів, пропонується включити два нових рядки: 0301 «Права на комплементарні комерційні позначення» та 0401 «Права на комплементарні об'єкти промислової власності». У складі даних рядків, які є складовою рядків вищого рівня 030 та 040, виділятиметься та частка двох даних видів нематеріальних активів, які є комплементарними та відображаються виходячи з цього як одна одиниця обліку. Заповнення даних рядків слід здійснювати за допомогою використання облікової інформації з рахунків 123 та 124, які мають заповнений аналітичний розріз «Комплементарність».

Доповнення Розділу 1 «Нематеріальні активи» Приміток до фінансової звітності новими рядками 0301 та 0401 дозволятиме надавати зовнішнім користувачам інформацію про два основних види комплементарних інноваційних активів підприємства, які оцінюються за справедливою вартістю. Дана інформація також може бути використана для заповнення комплексного звіту про інноваційні комплементарні активи підприємства.

Для того, щоб забезпечити розкриття інформації про комплементарні активи підприємства, які не визнаються як один актив, на підприємстві слід запровадити паралельну систему аналітичного обліку, яка дозволить забезпечити «прив’язку» базового інноваційного активу та комплементарного до нього активу. Це дозволить показати, що вартість базового інноваційного активу залежить не лише від нього, а й від комплементарного до нього активу. Застосування такого підходу передусім дозволить удосконалити порядок проведення оцінки базового інноваційного активу, а також сприятиме розширенню інформаційної бази для здійснення контролю за такими парами активів (базовий-комплементарний). Для здійснення такої «прив’язки» у складі інформаційної системи обліку необхідно провести ряд удосконалень та налаштувань:

1) В систему бухгалтерських рахунків, які використовуються для обліку необоротних активів на підприємстві, має бути доданий новий аналітичний розріз (субконто) «Комплементарність до базового активу».

2) Для здійснення вибору суб'єктом ведення обліку за такою ознакою в структурі інформаційної системи обліку підприємства має бути створений окремий довідник «Комплементарні до базового активи», в який буде вноситись інформація про комплементарні інноваційні активи підприємства. Такий довідник матиме наступну форму (табл. 3.5).

Таблиця 3.5.

Структура довідника «Комплементарні до базового активи»

Код	*Назва*	*Од. вимір.*	*Тип активу*	*Опис комплементарності*
…	…	…	…	

В рядку «Тип активу» вказується до якого саме типу комплементарних активів – матеріальні або нематеріальні активи, відноситься даний комплементарний інноваційний актив.

3) При ідентифікації інноваційного активу на підприємстві в результаті його створення або придбання, проводиться аналіз та пошук комплементарних до нього активів серед усіх наявних на підприємстві активів.

4) При виявленні інноваційного комплементарного активу інформація про нього вводиться до довідника «Комплементарні інноваційні активи» або підтягується з інших довідників інформаційної системи («Основні засоби», «Нематеріальні активи» тощо), і даний комплементарний актив обирається з даного довідника для заповнення аналітичного розрізу «Комплементарність до базового активу» для базового інноваційного активу.

Після здійснення вищенаведених удосконалень та налаштувань у складі інформаційної системи обліку підприємства з'являється можливість узагальнювати інформацію про базові інноваційні активи та комплементарні до них активи, які неможливо обліковувати як один актив. Зокрема, це можна здійснювати використовуючи стандартні механізми генерування звітів

«Аналіз рахунку по субрахунку (субконто)» або «Аналіз субрахунку (субконто)», які на сьогодні реалізовані в значній кількості сучасних бухгалтерських інформаційних систем. При використанні інструменту «Аналіз рахунку по субрахунку (субконто)» для окремого обраного рахунку можна сформувати звіт, де відображатимуться всі комплементарні до інноваційних активів, що відображаються на даному рахунку, комплементарні активи. При використанні звіту «Аналіз субрахунку (субконто)» можна одержати інформацію про те, до яких інноваційних активів є комплементарним конкретний комплементарний актив.

Інформацію з таких звітів, що можуть бути згенеровані в інформаційній системі обліку підприємства, слід використовувати для формування комплексного звіту про комплементарні інноваційні активи підприємства», який дозволяє надати інформацію про всі види і типи комплементарних активів підприємства та їх вартість.

Здійснення «прив'язки» базового інноваційного активу та комплементарного до нього активу за допомогою облікового інструментарію необхідне не лише для покращання контролю за їх спільним використанням, а також і для проведення оцінки базового інноваційного активу за справедливою вартістю та її відображення в фінансовій звітності. Теоретичною основою цього є те, що явище комплементарності, як успішне комбінування активів підприємства, передусім характеризується синергізмом процесів створення вартості. Тобто сама наявність на підприємстві комплементарних між собою активів (базового та комплементарного до нього), забезпечує приріст їх спільної вартості, хоча такі два активи не можна обліковувати як одну одиницю обліку.

З метою вирішення даної проблеми та виходячи з врахування того, що в системі обліку необхідно відображати не один, а два окремих об'єкти обліку, запропоновано наступний порядок їх оцінки за справедливої вартістю:

1) Ідентифікація комплементарної пари активів (базового інноваційного активу та комплементарного до нього активу);

2) Проведення їх облікової оцінки як одного активу аналогічно до того, як проводиться оцінка комплементарних активів за справедливою вартістю, що відображаються в системі обліку як одна одиниця обліку;

3) Визначення вартості базового інноваційного активу за наступною формулою:

$$СВ_{БІВ} = СВ_{ОА} - ПВ_{КБА} \quad (1)$$

де, $СВ_{БІВ}$ – справедлива вартість базового інноваційного активу;

$СВ_{ОА}$ – справедлива вартість одного активу;

$ПВ_{КБА}$ – первісна вартість комплементарного до базового активу.

За запропонованим підходом до проведення оцінки синергія від ефективної комбінації інноваційних активів (базового та комплементарного до нього) відображається у збільшенні справедливої вартості базового інноваційного активу за мінусом первісної вартості комплементарного до базового активу. В результаті загальна вартість пари комплементарних активів за таким підходом дорівнюватиме вартості, за якою вони б відображались в обліку у випадку, якщо б була можливість їх визнати як одну одиницю обліку. В той же час, здійснення професійного судження про необхідність проведення переоцінки вартості базового інноваційного активу має бути одразу прийнято не лише у випадку втрати вартості таким активом, а також і у випадку повного вибуття або часткової уцінки вартості комплементарного до базового активу.

Для узагальнення інформації про комплементарні інноваційні активи підприємства, яка може бути сформована на основі використання наведених вище пропозицій з удосконалення методики їх обліку за двома варіантами (для обліку комплементарних активів як однієї одиниці обліку та як двох окремих активів) розроблено форму комплексного звіту (табл. 3.6).

Таблиця 3.6.

Звіт про комплементарні інноваційні активи підприємства

Тип активу	*Комплементарні інноваційні активи*		*Вартість активів, тис. грн.*
	Базові інноваційні активи	*Комплементарні до базового активи*	
Інноваційний проект 1			
Розділ 1. Нематеріальні комплементарні інноваційні активи			
Об’єднані як один актив (1)			
…			
Об’єднані як один актив (n)			
Окремі комплементарні інноваційні активи (пара 1)		x	
	x		
…			
Окремі комплементарні інноваційні активи (пара n)		x	
	x		
Разом по розділу 1			
Розділ 2. Змішані комплементарні інноваційні активи			
Об’єднані як один актив (1)			
…			
Об’єднані як один актив (n)			
Окремі комплементарні інноваційні активи (пара 1)		x	
	x		
…			
Окремі комплементарні інноваційні активи (пара n)		x	
	x		
Разом по розділу 2			
Разом по інноваційному проекту 1			
Інноваційний проект n			
…			
Разом по інноваційному проекту n			
РАЗОМ			

Даний звіт дозволяє розкривати інформацію про типи, види та вартість комплементарних інноваційних активів (базових та комплементарних до них) в розрізі окремих інноваційних проектів та в цілому по підприємству. До складу звіту вноситься нарративна інформація про базові інноваційні активи та комплементарні до них активи, а також про їх вартість. Для тих випадків, коли такі об’єкти відображаються в обліку як один актив, в звіті вказується їх загальна справедлива вартість. А для тих випадків, де такі активи відображаються в системі обліку як окремі активи, то в звіті вони розкриваються об’єднаними в комплементарну пару і вартість кожного з них наводиться окремо. Зокрема, вартість базового інноваційного активу у

відповідних рядках звіту вказується в результаті проведення розрахунку на основі запропонованої формули 1.

Методика формування Звіту про комплементарні інноваційні активи підприємства, як елемент облікового забезпечення стратегічного управління інноваційним капіталом, була впроваджена на ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ», що займається розробкою устаткування для передавання даних, яке забезпечує переміщення сигналів засобами провідного або безпровідного зв'язку, та створенням устаткування безпровідного зв'язку. Для ефективного функціонування такого устаткування необхідне відповідне програмне забезпечення, яке запропоновано ідентифікувати як комплементарні до базового активи, що дозволило більш достовірно оцінити наявні на ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ» комплементарні інноваційні активи для покращання стратегічного управління підприємством.

Інформація зі звіту про комплементарні інноваційні активи підприємства може використовуватись для удосконалення системи управління інноваційною діяльністю підприємства. Особливо корисною вона буде для контролю тих елементів інноваційного капіталу, які відіграють ключову роль в створенні і комерціалізації інновацій, визначенні напрямів капітального інвестування, і є критичними та ексклюзивними комплементарними активами. Оскільки саме інвестиції в комплементарні активи дозволяють забезпечити найбільш ефективний приріст вартості за рахунок синергії від їх комбінації та є джерелом конкурентних переваг підприємства.

Результатом одержання інформації із запропонованого звіту (табл. 3.6) може стати: 1) Коригування стратегії юридичного захисту комплементарних інноваційних активів підприємства у вигляді об'єктів права інтелектуальної власності (патентування винаходів, корисних моделей), тобто посилення контролю над ними і забезпечення захисту до них з боку конкурентів; 2) Прийняття рішень щодо передачі або інтеграції окремих видів діяльності, пов'язаних із використання комплементарних інноваційних активів, до / зі складу структури підприємства (інсорсинг / аутсорсинг). Оскільки така

діяльність має / не має вирішального значення для збереження конкурентних переваг в частині реалізації інноваційної діяльності підприємства.

З іншого боку, наявність інформації про комплементарні інноваційні активи підприємства дозволить встановити рівень їх нестачі для реалізації інноваційної стратегії підприємства. Виходячи з цього може бути прийнято два типи рішень: 1) Щодо необхідності створення або придбання тих комплементарних інноваційних активів, яких не вистачає для максимізації вигід від інноваційної діяльності підприємства, шляхом виходу на ринки технологій та засобів комерціалізації діяльності; 2) Щодо необхідності вступу до стратегічних альянсів (офіційно оформлені відносини співпраці, що коригують їх подальшу поведінку в сфері інноваційної діяльності) та технологічних мереж, які на сьогодні є одним із найбільш ефективних механізмів поєднання технологічних інновацій з комплементарними активами інших підприємств з метою одержання синергетичних переваг. Перший тип рішень переважно може здійснюватися тими компаніями, які мають достатні обсяги грошових коштів для підтримки власної інноваційної діяльності і які мають високий поріг ризику в даній сфері, а другий тип рішень – для компаній з меншими фінансовими можливостями і які готові розподілити вигоди та ризики інноваційної діяльності з партнерами по альянсу або технологічній мережі.

Окрім цього, даний звіт може надаватись за спеціальним запитом та на спеціальних умовах окремим групам зовнішніх користувачів для покращання зовнішнього фінансування інноваційної діяльності підприємства (інвестори, інституційні інвестори, позичальники тощо). Необхідність впровадження особливої процедури передачі інформації про комплементарні інноваційні активи підприємства зовнішнім стейкхолдерам підтверджується В. Оконнелом, Н. Абугазалехом та Дж. Уіланом, на думку яких вона може бути використана в якості джерела конкурентної розвідки в частині інноваційної діяльності на рівні фірми та галузі. Використання такої інформації конкурентами дозволятиме їм скоригувати власну інноваційну

політику та проводити більш обґрунтовані стратегічні дискурси і приймати рішення щодо інноваційної діяльності в організації [293].

Такими спеціальними умовами для надання звіту може бути укладання з суб'єктом, якому буде надано звіт спеціальної угоди про нерозголошення інформації, яка надається за запитом (NDA). Практика укладання таких угод набула значного поширення після краху компанії «Enron» (2002). Укладання NDA встановлює конфіденційні відносини, виходячи з яких одержувач звіту погоджуватиметься, що інформація з нього не буде розповсюджуватися або надаватися іншим суб'єктам чи особам.

Надання спеціального запиту на інформацію зі звіту може бути спричинене бажанням постачальників капіталу переконатись в тому, що підприємство має достатньо ресурсів як для створення та використання, так і для комерціалізації інновацій на підприємстві. Остаточне рішення про надання Звіту про комплементарні інноваційні активи підприємства зовнішнім стейкхолдерам має прийматись виходячи з міркувань економічної безпеки підприємства та рівня чутливості інформації, яка розкривається в даному звіті.

Впровадження в практичну діяльність підприємств методики облікового відображення комплементарних інноваційних активів за двома запропонованими варіантами (для обліку комплементарних активів як однієї одиниці обліку та як двох окремих об'єктів) створює інформаційні передумови для удосконалення методики управління інноваційною діяльністю підприємства, зокрема, в частині управління базовими інноваційними та комплементарними до них активами. Оскільки виходячи з тези про те, що доступ до таких активів є основним фактором одержання економічних вигід від технологічних інновацій, інформування про них відіграє визначальну роль для управління ефективністю інноваційної діяльності підприємства. Вагоме значення методики обліку комплементарних інноваційних активів підприємства для розвитку системи управління та зростаюча роль інформування про них менеджмент та власників підприємства підтверджує

висунуту нами гіпотезу про існування конститутивної ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні організації інноваційної діяльності підприємств.

3.4. Облік інноваційної інвестиційної власності

Незважаючи на постійне удосконалення міжнародних моделей бухгалтерського обліку (МСФЗ, GAAP US, GAAP UK), збільшення кількості стандартів, які формують систему принципів та правил для забезпечення облікового відображення економічної дійсності підприємств, ряд сучасних вчених (Р. Баркер, Е. Вайатт, С. Грюбер, Ф. Гу, В.М. Диба, Д. Ендрюс, С. Зембон, Я.О. Ізмайлов, М.В. Корягін, К. Кріскуоло, Б. Лев, Дж. Марцо, Д. Монкіардіні, С. Пенман, Л.М. Пилипенко, Ю.С. Серпенінова, Д.В. Янг, І.Й. Яремко та ін.) наголошують на втраті корисності бухгалтерської інформації для постачальників капіталу.

Як відмічають Б. Лев та Ф. Гу, на основі всебічного емпіричного аналізу великої вибірки, що охоплює останні півстоліття, ними було виявлено швидке та постійне погіршення корисності та відповідності фінансової інформації для рішень інвесторів. Крім того, темпи погіршення корисності прискорилися за останні два десятиліття [255, с. XIII], що пояснюється розвитком економіки знань та зростанням потреб та вимог до облікової інформації з боку користувачів різних груп її користувачів. Основним індикатором втрати релевантності обліковою системою, побудованої на основі IAS/IFRS, С. Грюбер вважає збільшення розриву між ринковою та балансовою вартістю, що свідчить про нездатність відображення ринкової вартості підприємства за допомогою балансової вартості власного капіталу компанії [209, с. 2]. Подібних поглядів також дотримується Д.В. Янг [356, с. 49], на думку якого зростання значення нематеріальних активів зробило GAAP недостатніми для фінансової спільноти. Внаслідок чого GAAP слід доповнити загальноприйнятими нематеріальними принципами, які виступатимуть

основою для побудови більш релевантної системи бухгалтерського обліку, оцінки та звітування про нематеріальні активи підприємств.

До складу основних причин втрати корисності фінансовій звітності автори відносять непослідовне та неповне визнання нематеріальних активів, а також неврахування їх специфічних особливостей чинною методикою обліку, реалізованою в облікових стандартах. В цілому це призводить до завищення рентабельності вкладеного капіталу підприємства та до викривлення фінансових показників, які використовуються постачальниками капіталу для здійснення інвестицій або надання коштів в позику. Інвестори, позичальники та фінансові аналітики для прийняття рішень повинні проводити трудомісткий аналіз та зовнішню оцінку нематеріальних факторів створення вартості підприємства, виходячи з наявних обмежень системи обліку достовірно та прозоро висвітлювати процес реалізації та результати інноваційної діяльності. Внаслідок чого система бухгалтерського обліку звинувачується дослідниками в сфері обліку та користувачами облікової інформації в неможливості достовірно відобразити вартість підприємства, оскільки вона не надає достатньої інформації про нематеріальні активи, які в умовах формування та розвитку економіки знань є основним джерелом конкурентних переваг та фактором створення вартості.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми, поряд з удосконаленням системи критеріїв визнання внутрішньостворених нематеріальних активів в обліку та їх подальшої оцінки, є розвиток методики їх облікового відображення на основі врахування специфічних особливостей окремих видів нематеріальних активів. Однією з таких властивостей технологічних нематеріальних активів є їх здатність генерувати майбутні економічні вигоди, що не пов’язані з основною діяльністю підприємства, виходячи з можливості часткової переуступки прав на них (продаж ліцензій на використання інтелектуальної власності). Це зумовлює необхідність проведення аналізу існуючої облікової практики щодо врахування таких специфічних властивостей для матеріальних активів (інвестиційної нерухомості), і її

використання для удосконалення чинної методики обліку технологічних нематеріальних активів, створених в результаті здійснення інноваційної діяльності на підприємстві.

Починаючи з 1984 року Комітетом з міжнародних стандартів обліку розпочалась робота з підготовки стандарту для обліку інвестицій (Draft E26 «Accounting for Investments»), який був випущений у 1986 році як МСБО 25 «Облік інвестицій». А з 1999 року даним комітетом вже розпочалась робота над удосконаленням методики обліку окремих видів інвестицій, зокрема, в нерухомість, що завершилось формуванням проекту нового стандарту обліку. У 2000 році Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, яка замінила Комітет з міжнародних стандартів обліку, було випущено МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», використання якого розпочиналось з 2001 року [223].

Основною причиною застосування нових підходів до визнання, обліку та оцінки інвестиційної нерухомості в системі міжнародних стандартів став позитивний досвід її використання в системах обліку інших країн. Як відмічають Д. Александер та К. Ноубс, згідно з національними правилами більшості країн, майно, що утримується для оренди або приросту капіталу, розглядалося так само, як і інше майно. Однак «інвестиційна нерухомість» розглядалась окремо у Великобританії (відповідно до SSAP 19) і в кількох інших країнах з 1970-х років [111, с. 188]. Тому використання такої методики у Великобританії та інших країнах для матеріальних активів, справедлива вартість яких є більш релевантною для суб'єктів прийняття рішень, поступово призвело до її імплементації в МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість».

Оскільки даний стандарт стосувався інвестиційної діяльності підприємства то його положення замінили окремі елементи МСБО 25 «Облік інвестицій», який припинив свою дію у 2001 році. На відміну від МСБО 25, МСБО 40 стосувався лише окремої групи матеріальних активів, об'єднаних поняттям «інвестиційна нерухомість», а також передбачав нову процедуру їх облікової оцінки. У 2003, 2008, 2013 та у 2016 роках році Рада з міжнародних

стандартів бухгалтерського обліку вносила зміни до МСБО 40 на основі наявних напрацювань в технічних проектах та в результаті виходу інших стандартів, зокрема, МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» та МСФЗ 16 «Оренда».

У 2007 році Міністерством фінансів України було затверджено НП(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», який регулює питання обліку інвестиційної нерухомості в Україні. Даний стандарт є скороченою версією МСБО 40, оскільки всі його положення відповідають концептуальним положенням МСБО 40.

Визначальною ідеєю, закладеною розробниками МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» в систему бухгалтерського обліку, є ідентифікація нового об'єкта обліку, який має ряд відмінних характеристик, що відрізняють його від інших видів основних засобів, які використовуються в основній діяльності підприємства, зокрема, від операційної нерухомості, та від тих основних засобів, які призначені для продажу. Дані відмінності чітко виділені у визначенні даного поняття в статті 5 МСБО 40: Інвестиційна нерухомість – нерухомість (земля чи будівля, або частина будівлі, або їх поєднання), утримувана (власником або орендарем як актив з правом використання) з метою отримання орендних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для: а) використання у виробництві чи при постачанні товарів, при наданні послуг чи для адміністративних цілей, або б) продажу в звичайному ході діяльності [222].

Таким чином, в даному визначенні наведено наступні обмеження, які вирізняють інвестиційну нерухомість від інших видів основних засобів підприємства:

1) Об'єктне обмеження – які саме об'єкти відносяться до інвестиційної нерухомості (земля, будівлі та їх поєднання);

2) Доходне обмеження – інвестиційна нерухомість утримується для одержання доходів у формі орендних платежів або збільшення вартості капіталу;

3) Обмеження діяльністю – інвестиційна нерухомість не використовується у виробничому процесі або для управління підприємством, тобто не використовується у функціонуванні основних або забезпечуючих (адміністративних) бізнес-процесів підприємства;

4) Обмеження безперервності діяльності – інвестиційна нерухомість не утримується для продажу, тобто не є необоротними активами, утримуваними для продажу, що відображаються на відповідному рахунку для обліку запасів – 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу»).

На відміну від обліку інших необоротних матеріальних активів, згідно МСБО 40 [222] для інвестиційної нерухомості, яка оцінюється за справедливою вартістю, не нараховується амортизація, оскільки проведення переоцінки вартості у кожному звітному періоді враховує її знос, а доходи та витрати, визначені в результаті здійснення постійної переоцінки, повинні бути включені до чистого прибутку або збитку за період, у якому вони виникають.

Основною метою виокремлення інвестиційної нерухомості в системі обліку як окремого облікового об’єкта та відображення інформації про нього у фінансовій звітності є надання інформації про такі необоротні матеріальні активи підприємства, які приносять йому дохід, однак які не пов’язані з його основною або адміністративною діяльністю. Таким чином, інвестиційна нерухомість відокремлюється в системі обліку від операційної нерухомості, яка генерує доходи підприємства у взаємодії з іншими наявними у розпорядженні підприємства ресурсами (виробничими, адміністративними тощо). Л.В. Гуцаленко, М.В. Дубініна та Н.Ф. Яремчук [12, с. 17] називають даний критерій визначальним при розрізненні операційної та інвестиційної нерухомості.

Виходячи з того, що інвестиційна нерухомість приносить дохід в іншій формі, ніж інші подібні необоротні активи, то вони можуть оцінюватись за справедливою вартістю в системі обліку, зокрема, на основі застосування доходного підходу. Це уможливлює проведення такої переоцінки лише саме для даного виду нерухомості, оскільки в облікових стандартах зазначається,

зокрема, в п. 16 П(С)БО 7 «Основні засоби», що у разі переоцінки об’єкта основних засобів на ту саму дату здійснюється переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об’єкт [81]. Тому переоцінку за справедливою вартістю буде необхідно проводити не для всіх складових груп основних засобів, які стосуються всіх видів нерухомості (земельні ділянки; будівлі, споруди та передавальні пристрої (п. 5) [81]), а лише безпосередньо для інвестиційної нерухомості. Тобто виокремлення інвестиційної нерухомості дозволяє не лише подавати відокремлено про нього інформацію у фінансовій звітності для задоволення інформаційних потреб користувачів, а й уможливлює удосконалення порядку його облікової оцінки, що в цілому дозволяє наблизити облікову вартість підприємства до її ринкової оцінки та забезпечує надання більш точної інформації для аналізу ефективності використання інвестиційної нерухомості менеджментом підприємства.

Як відмічають Д. Александер та К. Ноубс однією з причин застосування окремого підходу до обліку інвестиційної нерухомості є їх справедлива вартість, яку можна визначити з достатньою надійністю, оскільки вона залежить від потоку доходу від оренди. Оскільки в цьому випадку справедлива вартість є більш доречною, ніж собівартість, і є досить надійною, її слід використовувати в балансі [111, с. 188]. Тому застосування нової методики обліку та оцінки інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю забезпечує формування більш релевантної інформації для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Одночасно з високим рівнем релевантності можуть виникати проблеми щодо достатності рівня надійності такої інформації про інвестиційну нерухомість. Це пояснюється існуванням загальних проблем переоцінки активів підприємства із використанням справедливої вартості та загроз, які можуть виникати в результаті цього для менеджерів в процесі прийняття управлінських рішень та для зовнішніх стейкхолдерів в процесі прийняття рішень про доцільність раціонального інвестування або кредитування підприємства. Зокрема, передусім через неможливість здійснення точної

оцінки активів за справедливою вартістю, на що впливає ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів. Зменшення рівня надійності облікової інформації про інвестиційну нерухомість найчастіше пов'язується вченими (Дж. Дітріх, М.С. Харріс, К.А. Мюллер [166, с. 125-126]) з можливістю здійснення управлінських маніпуляцій при здійсненні її оцінки за справедливою вартістю, з суб'єктивним впливом самих оцінювачів, які задіюються для її проведення (внутрішні, зовнішні), об'єктивною відсутністю активного ринку для проведення оцінки, а також з якістю перевірки аудиторами оцінок за справедливою вартістю, здійсненої професійними оцінювачами під час щорічного аудиту.

В цілому виокремлення інвестиційної нерухомості в окремий об'єкт в системі обліку дозволяє створити більш прозорі механізми визначення собівартості виробленої продукції та послуг, визначення доходів від основної діяльності, оскільки витрати від використання інвестиційної нерухомості не включатимуться у виробничу собівартість, а доходи від її використання – до складу прибутку підприємства. Застосування такого підходу також дозволяє забезпечити більш достовірну оцінку майна, вартості підприємства в цілому, а також покращити оцінку ефективності використання інвестиційної нерухомості на підприємстві.

В сучасних умовах розвитку економіки знань, коли інвестиції в інноваційну діяльність є невід'ємною складовою нового європейського шляху економічного зростання, розробникам системи облікових стандартів слід приділяти особливу увагу удосконаленню чинної методики обліку нематеріальних активів. Технологічні нематеріальні активи, що ґрунтуються на знаннях, є одним з основних факторів економічного зростання та забезпечення сталого розвитку. Тому для більш ефективного управління інноваційним капіталом підприємств та прийняття рішень щодо фінансування інноваційних проектів зовнішніми стейкхолдерами потребує удосконалення система їх інформаційного забезпечення.

Лише шляхом здійснення таких удосконалень можна забезпечити покращення корисності корпоративної звітності для інвесторів, про що відмічають Б. Лев та П. Заровін [257, с. 32], А. Пука та М.Л. Зила [306]. Тому неприділення даній проблемі належної уваги з боку регуляторних інститутів, які займаються регламентацією облікової практики, може піддати сумнівам соціальну роль бухгалтерського обліку як джерела релевантної та достовірної інформації, та в цілому може негативно вплинути на ефективність системи вартісно-орієнтованого управління підприємством та ефективність прийняття рішень інвесторами.

Про неможливість ефективного управління вартістю підприємства на основі облікової інформації через неадекватність чинної методики обліку інноваційного капіталу також наголошують такі вітчизняні вчені, як С.В. Лабунська та Н.В. Курган [36, с. 5], С. Семенова, О. Фоміна та О. Мошковська [320].

З метою подолання вищевказаних проблем, у складі нематеріальних активів підприємства, подібно до інвестиційної нерухомості, доцільним вважаємо виділення окремого об’єкта обліку – інноваційної інвестиційної власності, яка не використовується для реалізації основної або адміністративної діяльності, однак яка забезпечує одержання доходів за рахунок переуступки частини прав інтелектуальної власності. Дохід від інноваційної інвестиційної власності, подібно до інвестиційної нерухомості, можна надійно обрахувати, що дозволяє використовувати для її оцінки не лише її первісну вартість. Такий дохід може надходити у вигляді одноразового паушального платежу або у вигляді роялті, які виплачуються періодично, що дозволяє забезпечити надійність проведення оцінки інноваційної інвестиційної власності з використання справедливої вартості.

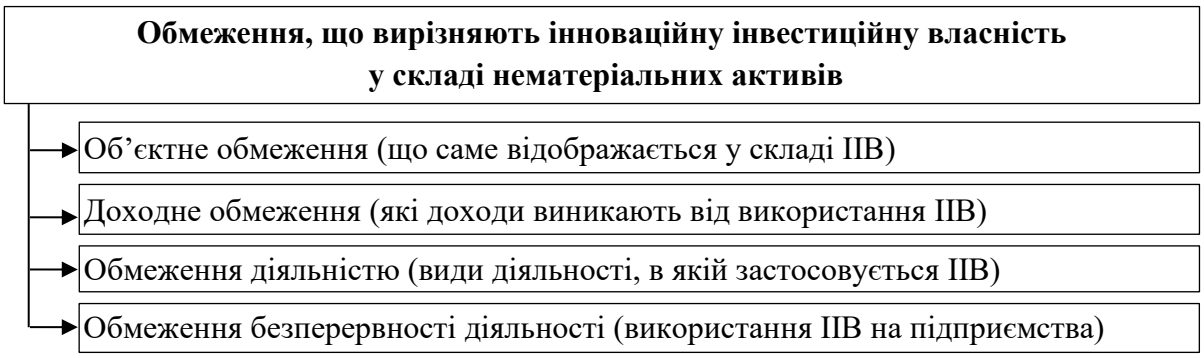
Таким чином, використання нового поняття «інноваційна інвестиційна власність» передбачає внесення ряду обмежень, які вирізняють такий об’єкт зі складу інших технологічних нематеріальних активів, створених в результаті здійснення інноваційної діяльності підприємства:

1) Об’єктне обмеження – які саме об’єкти відносяться до інноваційної інвестиційної власності (права на об’єкти промислової власності та права на комерційні позначення);

2) Доходне обмеження – інноваційна інвестиційна власність утримується для одержання доходів у формі роялті або паушальних платежів;

3) Обмеження діяльністю – інноваційна інвестиційна власність не використовується у виробничому процесі або для управління підприємством, тобто не використовується у функціонуванні основних або забезпечуючих (адміністративних) бізнес-процесів підприємства;

4) Обмеження безперервності діяльності – інноваційна інвестиційна власність не утримується для продажу, тобто не є необоротними нематеріальними активами, утримуваними для продажу та відображаються у складі запасів підприємства (рис. 3.5).

Примітка: ІІВ – інноваційна інвестиційна власність

Рис. 3.5. Обмеження, що вирізняють інноваційну інвестиційну власність у складі нематеріальних активів

Впровадження такого нового об’єкта в облікову практику як інноваційна інвестиційна власність дозволить забезпечити більш релевантне формування інформації про нематеріальні активи підприємства на основі врахування їх специфічних особливостей, зокрема, способу одержання доходів та їх економічної сутності, що відіграють визначальну роль для визнання об’єктів обліку в системах національних та міжнародних облікових стандартів (IAS/IFRS, GAAP US, GAAP UK). Виходячи з цього доцільним є використання

індивідуального підходу до оцінки інноваційної інвестиційної власності за справедливою вартістю, нарахування зносу та включення результатів проведення регулярної переоцінки до складу фінансових результатів.

Подібні удосконалення також ґрунтуються на пропозиціях вчених, які наголошують на необхідності побудови ефективної системи обліково-інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю на основі урахування галузевих особливостей, специфіки та стратегії інноваційного розвитку (О. Пальчук, Л. Кононенко, В. Миценко [296, с. 233]) та на врахуванні функцій інноваційної діяльності в обліково-управлінському аспекті (Л.М. Братчук [2, с. 85]). Інноваційна інвестиційна власність є одним із видів нематеріальних активів підприємства, який має відмінну від інших видів мету використання та відіграє іншу функціональну роль в реалізації інноваційних стратегій підприємства. Тому при зміні такої мети або функціональної ролі інноваційна інвестиційна власність має бути перекласифікована в системі обліку до складу звичайних (операційних) нематеріальних активів підприємства.

Про аналогічні перспективи проведення наукових досліджень, які дозволять дізнатися про стратегічні підкласи нематеріальних інвестицій, як ці підкласи нематеріальних інвестицій вписуються в процеси отримання прибутку фірмами, а також про причинно-наслідкові зв’язки між підкласи нематеріальних входів і виходів, відмічають Л. Хантер, Е. Уебстер та Е. Вайатт [220, с. 136]. Тому виокремлення інноваційної інвестиційної власності є одним із таких напрямів, надання інформації про яку дозволить скоригувати інвестиційно-інноваційну політику підприємства та більш точно визначати ефективність окремих напрямів інноваційної діяльності.

Слід враховувати, що в системі обліку згідно вимог П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» до розуміння сутності нематеріальних активів, не можуть визнаватись активами ті об’єкти, які не забезпечують одержання підприємством майбутніх економічних вигід. Це на сьогодні є досить поширеним явищем для вітчизняних підприємств, особливо для державних, де

функціонує система матеріального стимулювання за одержання охоронних документів на права інтелектуальної власності. Про існування такої ситуації наголошує В.М. Жук, відмічаючи, що винаходи, корисні моделі, на які отримані патенти, як засвідчує практика, не використовуються підприємствами задля отримання прибутку. А відтак, визнання їх активом втрачає економічне й правове підґрунтя [14, с. 37]. В результаті чого автор доходить до висновку про недоцільність капіталізації витрат на науково-дослідні роботи, якщо вони не використовуються у господарській діяльності та відсутня товарність таких робіт. Однак, такі висновки є не зовсім коректними, виходячи з двох наступних позицій: 1) На момент створення інноваційного продукту та його реєстрації як об'єкта права інтелектуальної власності у підприємства може бути відсутня можливість його комерціалізації, однак вона може виникнути в майбутньому; 2) Створені на підприємстві інновації можуть використовуватись для покращання адміністративної діяльності підприємства, також непрямо забезпечуючи формування майбутніх економічних вигід для підприємства. Тому при прийнятті рішення щодо капіталізації витрат на розробки слід виходити з інших критеріїв, які враховуватимуть специфічні особливості інноваційного капіталу як об'єкта бухгалтерського обліку, зокрема, специфічні властивості інноваційної інвестиційної власності.

Виходячи із запропонованого підходу до виділення інноваційної інвестиційної власності у складі нематеріальних активів, всі нематеріальні активи підприємства, які виникли в результаті здійснення інноваційної діяльності, можна поділити на три основні види:

1) Які використовуються в основній або адміністративній діяльності підприємства – звичайні (операційні) нематеріальні активи, що повинні обліковуватись за чинними вимогами, визначеними в стандартах для обліку нематеріальних активів (П(С)БО 8, МСФЗ 38);

2) Які не використовуються в основній або адміністративній діяльності підприємства, а приносять йому дохід в результаті переуступки частини прав

інтелектуальної власності, – інноваційна інвестиційна власність. Для облікового відображення та оцінки таких нематеріальних активів має бути розроблена нова методика їх обліку подібно до методики обліку інвестиційної нерухомості;

3) Які одночасно використовуються в основній або адміністративній діяльності підприємства та приносять йому дохід в результаті переуступки частини прав інтелектуальної власності, наприклад, через продаж ліцензій іншим підприємствам. Стосовно таких нематеріальних активів можливо два варіанти дій щодо їх визнання та облікового відображення. Якщо існує можливість переуступки частини прав інтелектуальної власності на окремі складові інноваційного продукту, які не використовуються в основній або адміністративній діяльності підприємства, то такий інноваційний продукт має відображатись в обліку за допомогою двох частин – як нематеріальний актив та як інноваційна інвестиційна власність. Існування такої ситуації є можливим, коли один інноваційний продукт захищений декількома видами охоронних документів інтелектуальної власності (патент на винахід, патент на корисну модель тощо), один з яких використовується в діяльності підприємства, а виходячи з другого відбувається продаж ліцензій. Подібна практика також застосовується і для визнання та облікового відображення нерухомості змішаного використання в міжнародних моделях обліку (МСФЗ 40, п. 10 [223], FRS 102. Секція 16 Інвестиційна нерухомість, п. 16.4 [195, с. 147]), виходячи з якої окремі частки змішаної нерухомості обліковуються по-різному, як операційна та як інвестиційна нерухомість

Використання подібного підходу до класифікації всіх нематеріальних активів на також було виявлено у дослідників, які займають питаннями їх оцінки. Так, А.М. Кінг поділяє всі технологічні нематеріальні активи, захищені патентами, на дві групи, виходячи з їх здатності приносити цінність підприємству: 1) Які надають власнику патенту або ліцензіату унікальну, навіть монополістичну технологію, таким чином знижуючи витрати або збільшуючи продажі; 2) Які можуть приносити прямий дохід через ліцензійні

угоди з іншими суб’єктами [235, с. 154]. Таким чином, подібна класифікація технологічних нематеріальних активів виходячи з їх здатності створювати цінність для підприємства є важливим фактором при здійсненні їх оцінки та відображення в системі обліку.

Окрім цього, в результаті інноваційної діяльності підприємства також може бути створений інноваційний продукт, на який буде одержано охоронний документ (патент, свідоцтво тощо), однак такий інноваційний продукт не забезпечуватиме одержання майбутніх економічних вигід ні шляхом його використання в основній або адміністративній діяльності підприємства, ні шляхом його комерціалізації через продаж ліцензій (переуступка частини прав). Тому такий інноваційний продукт не може бути визнаний нематеріальним активом підприємства, і всі витрати, пов’язані з його розробкою та одержанням для нього юридичного захисту як інтелектуальної власності повинні бути списані на витрати періоду.

Відокремлене відображення в системі бухгалтерського обліку інноваційної інвестиційної власності та її оцінка за справедливою вартістю дозволятимуть підвищити рівень релевантності облікової інформації про технологічні нематеріальні активи, що відіграє важливе значення для менеджерів та постачальників капіталу в умовах формування економіки знань. Зокрема, така інформація дозволить розширити обліковий інформаційний простір в частині тих елементів інноваційного капіталу підприємства, комерціалізація яких забезпечується за допомогою переуступки прав власності, а не через використання в основній діяльності підприємства чи для функціонування його допоміжних підрозділів. Такі пропозиції можуть розглядатись як передумова для розвитку методики аналізу ефективності використання інноваційного капіталу підприємства, а також як додаткове інформаційне забезпечення для реалізації моделей інвестування та кредитування інноваційної діяльності підприємств.

Методика відображення інноваційної інвестиційної власності як окремого нового об’єкта обліку може застосовуватись для двох видів підприємств (рис. 3.6).

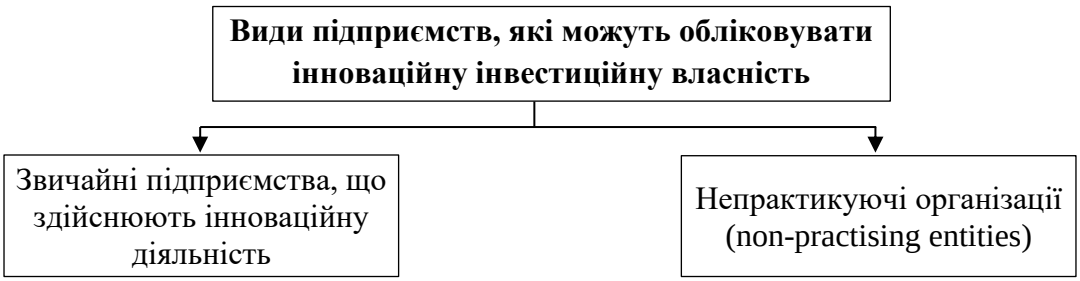

Рис. 3.6. Види підприємств, які можуть обліковувати інноваційну інвестиційну власність

Інноваційна інвестиційна власність може визнаватись та обліковуватись на звичайних підприємствах, які здійснюють інноваційну діяльність та створюють такі інноваційні продукти, які захищаються за допомогою інтелектуальної власності, однак частина з яких не використовується на самому підприємстві, тобто безпосередньо для його виробничої або адміністративної діяльності. Відсутність використання інноваційної інвестиційної власності може відбуватись як з моменту визнання такого активу в системі обліку і протягом всього періоду його використання на підприємстві, так і тимчасово, коли актив використовувався на підприємстві і перестав використовуватись, або навпаки. При тимчасовому використанні інноваційної інвестиційної власності має проводитись її перекласифікація зі складу (при припиненні використання) або до складу (при початку використання) нематеріальних активів.

Інноваційна інвестиційна власність може також визнаватись і обліковуватись на тих підприємствах, які є непрактикуючими організаціями (non-practising entities) в розумінні терміносистеми патентного права. До них відносяться підприємства, які не займаються інноваційною діяльністю, тобто не практикують використання захищених інтелектуальною власністю технологій, а займаються лише ліцензуванням або придбанням патентів та

інших охоронних документів інтелектуальної власності з метою одержання доходу від часткової передачі прав на використання винаходів та корисних моделей іншим підприємствам. Як відмічає Ш. Сампатхкумар [315], такі підприємства не мають наміру розробляти (виробляти, використовувати або продавати) продукт або патент на процес, яким вони володіють, а одержують доходи від продажу ліцензій або через вимагання виплат від інших власників інновацій, діючи як «патентні троллі», які подають до суду на інші підприємства щодо повного або часткового порушення ними прав інтелектуальної власності.

Якщо раніше діяльність непрактикуючих організацій була поширена в основному в США, то в останніх роки діяльність подібних компаній стає достатньо поширеною в Європі, внаслідок чого відбувається щорічне зростання на 19% кількості зловживань судових процесів, пов’язаних з їх діяльністю [289, с. 479]. В непрактикуючих організаціях придбані інновації, захищені за допомогою різних видів охоронних документів інтелектуальної власності, мають визнаватись як інноваційна інвестиційна власність підприємства.

Виходячи з облікового підходу до розуміння інноваційної інвестиційної власності, – це нематеріальні технологічні активи (права на об’єкти промислової власності, права на комерційні позначення), утримувані (власником або орендарем як актив з правом використання) з метою отримання роялті, паушальних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для: а) використання у виробництві чи при постачанні товарів, при наданні послуг чи для адміністративних цілей, або б) продажу в звичайному ході діяльності.

Для облікового відображення інноваційної інвестиційної власності запропоновано створити у складі бухгалтерського рахунку 12 «Нематеріальні активи» новий субрахунок 120 «Інноваційна інвестиційна власність», на якому слід вести облік наявності та руху об’єктів інноваційної інвестиційної власності. Інформація з цього рахунку має узагальнюватись в Примітках до

річної фінансової звітності, зокрема, в новоствореному рядку 060 «Інноваційна інвестиційна власність», яким пропонується її доповнити.

Для відокремленого відображення інформації про інноваційну інвестиційну власність в Балансі (Звіті про фінансовий стан) запропоновано ввести до складу даного звіту новий рядок 1016 з назвою «Інноваційна інвестиційна власність», який наповнюватиметься інформацією із запропонованого субрахунку 120.

У тих випадках, коли існує впевненість в тому, що створюваний на підприємстві інноваційний продукт, або технологічний нематеріальний актив, що придбається, точно не буде використовуватись в господарській або адміністративній діяльності підприємства, а буде визнаватись як інноваційна інвестиційна власність, то для облікового відображення таких процесів у складі рахунку субрахунку 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» слід відкрити відповідний субрахунок другого порядку – 1541 «Придбання (створення) інноваційної інвестиційної власності». З даного рахунку в умовах використання сучасних інформаційних систем може використовуватись інформація про первісну вартість внутрішньостворених нематеріальних активів даного виду для формування внутрішніх управлінських звітів та інтегрованої звітності щодо порядку протікання інноваційної діяльності підприємства.

Запропонований субрахунок передусім мають використовувати всі непрактикуючі організації як при придбанні об’єктів інноваційної інвестиційної власності, так і в процесі її створення або юридичного оформлення. Оскільки для непрактикуючих організацій є досить поширеною практика юридичного оформлення прав інтелектуальної власності на інноваційні продукти, які були створені і вже використовуються іншими підприємствами, з метою подання судових позовів і стягнення з них компенсації у встановленому законодавством порядку за неправомірне використання таких об’єктів.

На відміну від інвестиційної нерухомості, для оцінки інноваційної інвестиційної власності запропоновано використовувати більш прогресивний підхід, який дозволить наблизити облікову вартість активів підприємства до її ринкової оцінки, та на нашу думку забезпечуватиме надання більш релевантної інформації про нематеріальні активи для постачальників капіталу та інших заінтересованих осіб. Якщо під час первісного визнання на підприємстві інноваційну інвестиційну нерухомість слід оцінювати за її первісною вартістю, то при поточному використанні запропоновано її оцінювати лише за справедливою вартістю. Прибуток або збиток від зміни в справедливій вартості інноваційної інвестиційної власності має бути визнаний в прибутку або збитку за період, у якому він виникає.

Для оцінки інноваційної інвестиційної власності за справедливою вартістю можуть використовуватись три основні варіанти:

1) За цінами активного ринку, якого стосується інноваційний продукт. Це є достатньо рідкісною ситуацією для технологічних нематеріальних активів, оскільки однією з основних характеристик, що дозволяють забезпечити їх юридичний захист у формі інтелектуальної власності, є їх унікальність. Тому змістовні характеристики інноваційної інвестиційної власності, як об’єкта обліку, вступають в суперечність з характеристиками активного ринку – наявністю однорідних об’єктів на ринку, відсутністю зацікавлених покупців і продавців на інноваційний продукт, обмеженістю доступу до інформації про ціну інноваційного продукту. Про це безпосередньо зазначається в МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» – активний ринок не може існувати для брендів, заголовків, видавничих прав на музику та фільми, патентів чи торгових марок, оскільки кожен такий актив є унікальним (п. 78) [76]. Тому для оцінки інноваційної інвестиційної власності в переважній більшості випадків застосовуються інші варіанти.

2) За останніми ринковими цінами з такими інноваційними продуктами та за поточними ринковими цінами. Унікальність інноваційних продуктів та відсутність регулярних продаж повних прав власності на них (патентів) також

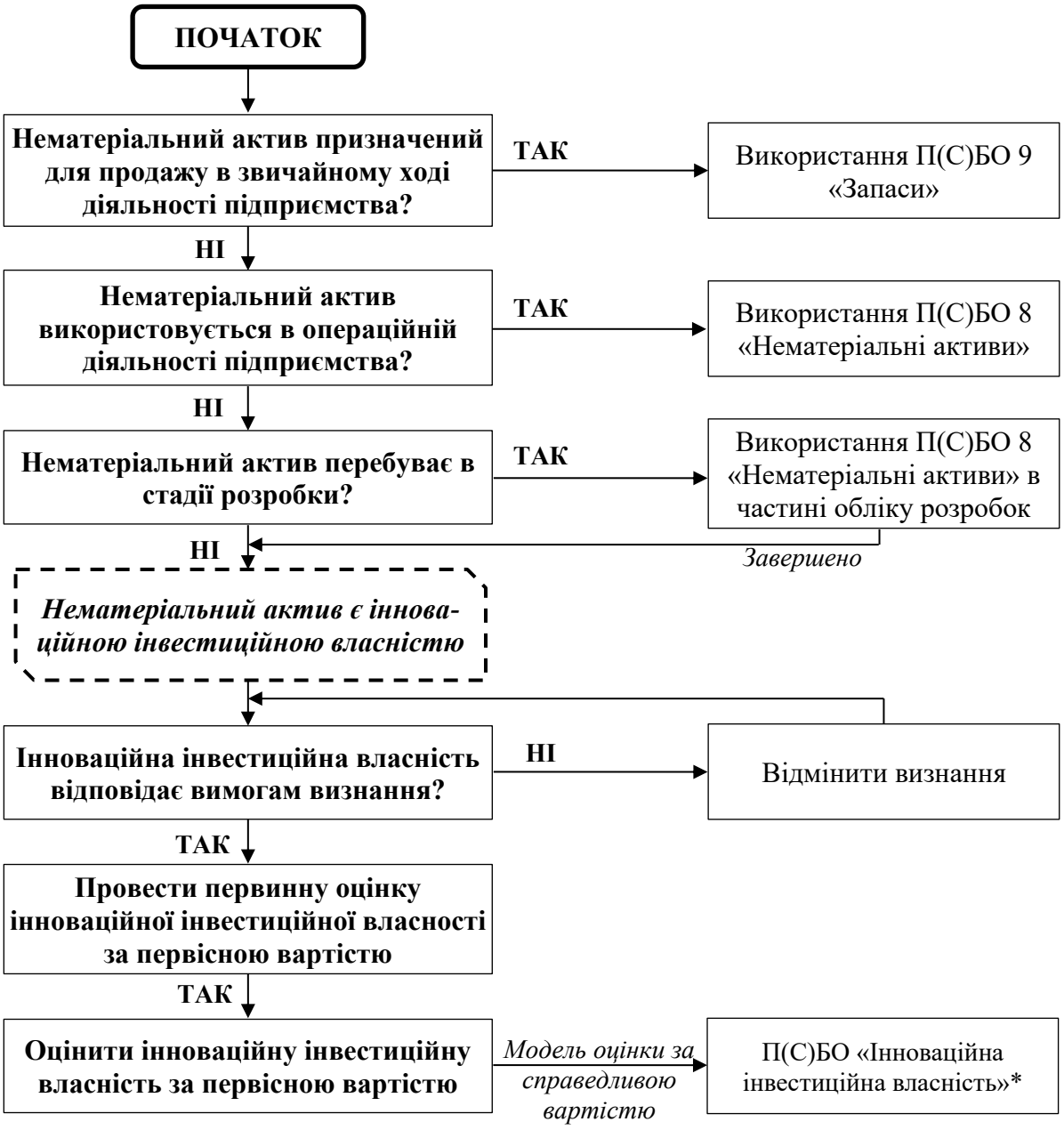
значно обмежує можливість використання даного варіанту визначення справедливої вартості для інноваційної інвестиційної власності. МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» також визначає обмеженість такого варіанту через відсутність достатніх свідчень про справедливу вартість інноваційних продуктів на основі аналізу наявних угод про їх продаж та на основі відсутності загального доступу до такої інформації (п. 78) [76]. В той же час, даний варіант найчастіше реалізується за допомогою використання методу оцінки, що базується на ринковому аналізі ставок роялті. Зокрема, аналізуються ставки роялті на подібні нематеріальні активи, використовувані іншими підприємствами, що встановлюються при видачі ліцензій ліцензіаром ліцензіату. Він набув значного поширення для тих видів нематеріальних активів, які захищаються патентами, і що утримуються підприємствами переважно з метою їх активної комерціалізації через продаж ліцензій.

3) За теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від інноваційної інвестиційної власності. Такий варіант, виходячи з підходів до оцінки нематеріальних об’єктів, які використовуються професійними оцінювачами, можна назвати як доходний підхід, коли для визначення вартості використовуються реальні або потенційні доходи, які приносить або може принести даний актив підприємству. Виходячи з особливостей того, в якій формі (роялті, паушальні платежі) і коли (на теперішній момент, в майбутньому, потенційні доходи) об’єкт оцінювання забезпечує або забезпечуватиме одержання доходів, в межах доходного підходу може використовуватись значна кількість методів. Наприклад, сертифіковані оцінювачі та відомі теоретики оцінки нематеріальних активів А. Пука та М.Л. Зила відмічають про доцільність використання методу багатоперіодних надлишкових прибутків (MPEEM), методу «з і без» (WWM) та методу реальних опціонів (ROP) [306]. Доцільність використання методів доходного підходу для оцінки технологічних нематеріальних активів, які гуртуються на врахуванні взаємозв’язку між ризиками та доходами від їх використання, також підтверджують інші дослідники в сфері оцінки – М.Дж. Мард, Дж.Р.

Хітчнер та С.Д. Хайден [267, с. 31], А.М. Кінг [235, с. 155]. Оскільки інноваційна інвестиційна власність характеризується одним з найменших рівнів ризику у порівнянні з іншими видами нематеріальних активів, та одним з найвищих рівнів ідентифікації рівня їх поточної або прогнозної доходності, то для їх оцінки слід використовувати методи доходного підходу.

При здійсненні облікового відображення інноваційної інвестиційної власності за справедливою вартістю слід звернути увагу на можливість виникнення ряду проблем, які можуть призвести до здійснення неправильної оцінки та недостовірного відображення інформації в фінансовій звітності: 1) Для проведення оцінки інноваційної інвестиційної власності слід залучати незалежних експертів-оцінювачів, які спеціалізуються на проведенні оцінки інтелектуальної власності підприємств, зокрема, промислової власності; 2) Доходи та витрати від використання інноваційної інвестиційної власності в діяльності підприємства повинні відокремлено відображатись від доходів від інших нематеріальних активів у звіті про фінансові результати підприємства; 3) Для інноваційної інвестиційної власності слід застосовувати оцінку за справедливою вартістю з моменту її визнання як об’єкта обліку та до моменту її вибуття або перекласифікації до складу нематеріальних активів підприємства; 4) При відображенні в фінансовій звітності інноваційної інвестиційної власності слід враховувати вплив ефектів її змін в сторону збільшення або зменшення в результаті змін на ринку інновацій, а також забезпечувати більш детальне розкриття інформації про них (цифрової та нарративної) в інтегрованій звітності підприємства та в Примітках до фінансової звітності; 5) Для уникнення подвійного розкриття нематеріальних активів в звітності підприємства слід включати витрати на незавершені дослідження та розробки, які стосуються удосконалення інноваційної інвестиційної власності, до оціночної вартості такої власності; 6) При оцінці окремих об’єктів інноваційної інвестиційної власності як одного активу слід контролювати неможливість відокремленого відображення комплементарного до базового інноваційного активу.

З моменту первинного визнання інноваційної інвестиційної власності або з дати, коли нематеріальні активи перекласифіковуються до складу інноваційної інвестиційної власності, підприємство не нараховує амортизацію на даний об’єкт обліку і не визнає будь-які збитки від зменшення корисності, що відбулися. Загальний алгоритм прийняття рішення щодо визнання, перекласифікації, оцінки та облікового відображення інноваційної інвестиційної власності наведено на рис. 3.7.

** Для обліку інноваційної інвестиційної власності розроблено окремий нормативний документ – П(С)БО «Інноваційна інвестиційна власність»*

Рис. 3.7. Алгоритм визнання та обліку інноваційної інвестиційної власності

З метою узагальнення наведених вище пропозицій щодо формування облікових підходів до інноваційної інвестиційної власності та пов’язані з ними вимоги до розкриття інформації в фінансовій звітності розроблено проект НП(С)БО «Інноваційна інвестиційна власність», що наведено в Додатку Д.

Висновки до розділу 3

1. В умовах формування економіки знань чинна модель обліку (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», МСФЗ 38 «Нематеріальні активи») в частині облікового відображення інноваційної діяльності підприємства характеризується використанням консервативного підходу. Для обліку інноваційних ініціатив підприємства використовуються поняття «дослідження» та «розробки», і лише щодо останніх існує можливість їх капіталізації як нематеріальних активів у випадку одночасної відповідності системі визначених критеріїв. Такі критерії передусім спрямовані на встановлення можливості розробок, втілених у інноваційний продукт, генерувати майбутні економічні вигоди для підприємства. Виходячи з аналізу публікацій науковців, професійних та регулюючих організацій, було встановлено, що існуюча модель не забезпечує формування релевантної облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства, якої на сьогодні потребують користувачі. Для її подальшого розвитку запропоновано два основні варіанти: 1) Удосконалення системи критеріїв, що використовуються для визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, виходячи з позиції прогресизму; 2) Розкриття в Примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про причини (факти, докази) прийняття рішення про капіталізацію розробок підприємства як нематеріальних активів.

2. На основі аналізу підходів до удосконалення чинної методики обліку досліджень та розробок встановлено відсутність єдиного бачення стосовно того, яким чином можна забезпечити задоволення інформаційних потреб

користувачів в умовах формування економіки знань. Найчастіше вченими та професійними організаціями наводяться пропозиції, які можна об'єднати в три основні групи: 1) Побудова нових концептуальних засад визнання досліджень та розробок як нематеріальних активів підприємства; 2) Уточнення системи критеріїв, які використовуються в МСФЗ для визнання розробок як внутрішньостворених нематеріальних активів; 3) Застосування «умовної капіталізації» розробок підприємства. На основі вивчення переваг та недоліків існуючих пропозицій та виходячи із виявлених причин реалізації консервативного підходу до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств в міжнародних та національній системі обліку, запропоновано використовувати змішаний варіант, що базується на капіталоутворюючому підході до розуміння інноваційної діяльності і який передбачає введення в систему обліку нового поняття «інноваційні квазі-нематеріальні активи». Такі активи слід визнавати в результаті капіталізації витрат на розробки, що одночасно не відповідають всім вимогам щодо їх визнання внутрішньостворюваними нематеріальними активами згідно МСФЗ 38, здійснювати для них нарахування амортизації виходячи зі строку їх корисного використання та регулярно проводити перевірку на зменшення рівня їх корисності. Базовими критеріями визнання таких активів є технічна можливість, наміри завершення інноваційного продукту та запланованість розробок. Для їх облікового відображення запропоновано створити рахунок 126 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи», а також удосконалити структуру Балансу і Приміток до річної фінансової звітності для розкриття інформації про них заінтересованим зовнішнім користувачам.

3. Визначено, що комплементарні активи інноваційної діяльності, це такі елементи інноваційного капіталу підприємства, що взаємопов'язані з іншими видами ресурсів (нематеріальних, матеріальних), спільне використання яких забезпечує збільшення їх сукупної вартості внаслідок доповнення та посилення характеристик елементів інноваційного капіталу характеристиками інших ресурсів. Наявність достатнього обсягу комплементарних інноваційних

активів на підприємстві є одним із основних факторів одержання економічних вигід в процесі здійснення інноваційної діяльності, зокрема, за рахунок синергії від їх взаємної комбінації. Проведений аналіз поглядів дослідників дозволив встановити відсутність напрацювань щодо використання концепції комплементарних активів в бухгалтерському обліку. Хоча її застосування дозволяє розширити можливості щодо реалізації системою бухгалтерського обліку інформаційної функції, зокрема, шляхом облікової оцінки та відображення в звітності інформації про комплементарні інноваційні активи підприємства.

4. На сьогодні поняття комплементарності активів використовується в міжнародних стандартах GAAP US та МСФЗ для облікового відображення та оцінки активів, відокремлених від гудвілу. Результатом використання концепції комплементарності є існування можливості відображення окремих видів або груп активів як одного активу та проведення їх сукупної оцінки за справедливою вартістю. Комплементарними активами в GAAP US та МСФЗ визнаються активи, які мають однакову ціль використання та генерують спільний грошовий потік, їх вартість є взаємозалежною та які при спільному використанні забезпечують виникнення синергічного ефекту. Для розвитку системи обліку комплементарних інноваційних активів запропоновано два основні підходи: 1) Облік комплементарних активів як одного активу; 2) Паралельний аналітичний облік комплементарних активів. Згідно першого підходу слід проводити комплексну оцінку одного активу за справедливою вартістю, а за другого підходу – здійснювати переоцінку базового активу за справедливою вартістю виходячи із існування синергічних ефектів комплементарної пари інноваційних активів.

5. Обґрунтовано доцільність удосконалення порядку визнання та обліку нематеріальних активів, створених в результаті інноваційної діяльності, виходячи зі специфіки їх використання на підприємстві. Зокрема, було обґрунтовано доцільність виокремлення інноваційної інвестиційної власності як окремого об’єкта обліку зі складу нематеріальних активів підприємства.

Основною причиною чого є можливість достатньо надійної оцінки інноваційної інвестиційної власності за справедливою вартістю, виходячи зі специфіки одержання доходів від її використання. Під інноваційною інвестиційною власністю запропоновано розуміти нематеріальні технологічні активи (права на об'єкти промислової власності, права на комерційні позначення), утримувані (власником або орендарем як актив з правом використання) з метою отримання роялті, паушальних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для: а) використання у виробництві чи при постачанні товарів, при наданні послуг чи для адміністративних цілей, або б) продажу в звичайному ході діяльності.

6. Для ідентифікації та визнання інноваційної інвестиційної власності як окремого об'єкта обліку серед всіх нематеріальних активів підприємства, було виділено та обґрунтовано ряд обмежень: 1) Об'єктне обмеження; 2) Доходне обмеження; 3) Обмеження діяльністю; 4) Обмеження безперервності діяльності. Для обліку інноваційної інвестиційної власності запропоновано доповнити чинний план рахунків субрахунками 120 «Інноваційна інвестиційна власність» та 1541 «Придбання (створення) інноваційної інвестиційної власності», а також доповнити Примітки до річної фінансової звітності рядком 060 «Інноваційна інвестиційна власність» та Баланс (Звіт про фінансовий стан) рядком 1016 «Інноваційна інвестиційна власність», де має відображатись інформація із запропонованого субрахунку 120 «Інноваційна інвестиційна власність». З метою формування більш релевантної інформації для заінтересованих користувачів обґрунтовано доцільність оцінки інноваційної інвестиційної власності після її визнання, тобто при її поточному використанні, лише за справедливою вартістю.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора: [4; 5; 43; 54; 58; 61; 62; 65; 66; 90; 120].

РОЗДІЛ 4.
УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ІННОВАЦІЙНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

4.1. Необхідність та напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу в системі інноваційного менеджменту

В забезпеченні ефективного управління інноваційною діяльністю підприємств в умовах формування економіки знань важливу роль відіграє система управлінського обліку. На сьогодні значна кількість провідних компаній світу на систематичній основі займаються розробкою та впровадженням інноваційних продуктів, розвитком технологічних вмінь та навичок працівників, що призводить до здійснення значних інвестицій в інноваційний капітал. Технологічні знання для сучасних підприємств є не лише засобом, впровадження якого дозволяє удосконалити бізнес-процеси, зменшуючи витрати або збільшуючи доходи підприємства, оптимізувати потужності, підвищити гнучкість або покращити якість продукції та послуг, а також є цінним активом (продуктом інтелектуальної діяльності), який може бути комерціалізований та забезпечуватиме генерування економічних вигід для підприємства у вигляді доходів від продажу інноваційної продукції або послуг, роялті або паушальних платежів. Для того, щоб забезпечити інноваційний розвиток підприємства з метою досягнення конкурентних переваг необхідно налагодити процеси створення нових технологічних знань, їх впровадження в господарську діяльність та забезпечити комерціалізацію наукомісткої продукції або послуг, що можливо здійснити лише за умови повної керованості даними процесами на основі використання облікової інформації.

Зміна пріоритетів розвитку бізнесу в напрямі його унікальності та інноваційності, збільшення частки працівників, що займаються інтелектуальною працею, трансформували конкурентне бізнес-середовище, що характеризується високим рівнем складності та мінливості. Інвестиції в інноваційний капітал мають високий рівень невизначеності та ризиків щодо одержання майбутніх економічних вигід у порівнянні із активами фізичної природи, від кількості та якості яких залежить ефективність основної діяльності підприємства. Це зумовлює необхідність пошуку таких інструментів, які дозволять показати роль інноваційного капіталу в покращенні функціонування основних бізнес-процесів підприємства. В результаті Т.А. Стюарт відмічає, що на сьогодні компонентами витрат на створення продукції переважно є дослідження та розробки, інтелектуальні активи та послуги, а стара система бухгалтерського обліку, яка розкриває інформацію про вартість матеріалів і праці, є непридатною [331]. Існування такої проблеми створює потребу у впровадженні на підприємствах інформаційних систем, які б дозволили більш ефективно використовувати, контролювати та розподіляти інноваційні ресурси, вимірювати ефективність інноваційних ініціатив підприємства (стратегій, проектів, окремих розробок тощо) та які б в цілому забезпечували інформаційну підтримку інноваційного менеджменту на оперативному та стратегічному рівнях, оскільки традиційні інформаційні системи проектувались під управління активами фізичної природи та на сьогодні вже не задовольняють сучасних вимог суб’єктів управління.

Під впливом змін в зовнішньому середовищі підприємств з кінця ХХ-го століття почались позитивні зміни в управлінському обліку, що призвели до винаходу та впровадження нових методів та інструментів, які дозволили забезпечити релевантність облікової інформації новим інформаційним потребам і запитам користувачів в умовах економіки знань.

Еволюція управлінського обліку від засобу реалізації контрольних механізмів до інструменту інформаційної підтримки управлінських рішень,

політик та стратегій шляхом надання релевантної фінансової та нефінансової інформації зробила його найбільш перспективною інформаційною системою, впровадження якої дозволяє забезпечити створення довгострокової вартості підприємства в умовах ускладнення бізнес-середовища та діджиталізації економіки. Це підтверджують дослідження Е. Педросо та К.Ф. Гомеса, які проаналізували публікації з управлінського обліку за 1958-2019 роки, що були опубліковані у 220 наукових журналах, індексованих у наукометричній базі Web of Science. Автори встановили, що управлінський облік на сьогодні стає багатовимірним інструментом підтримки прийняття управлінських рішень, який охоплює всі організаційні виміри [302]. Як адаптивний інструмент, він забезпечує формування релевантної інформації для менеджменту підприємств виходячи з викликів, які постали перед системою обліку в останні роки (формування економіки знань, функціонування підприємств у відповідності до цілей сталого розвитку, цифровізація бізнес-процесів, вплив досягнень Індустрії 4.0 на методи управлінського обліку тощо).

Виходячи з нових можливостей системи управлінського обліку у XXI-му столітті внаслідок розвитку його теоретичних, методологічних та організаційних засад М.К. Дарабан вважає, що саме управлінський облік дозволяє організувати наявні на підприємстві знання, які створюють цінність для підприємств та забезпечують стійку конкурентну перевагу, що дозволяє їм конкурувати, адаптуватися та виживати в динамічному та вимогливому бізнес-середовищі XXI століття [157, с. 167]. Тобто система управлінського обліку, яка збагатилась в останні десятиліття новим методологічним інструментарієм (стратегічний управлінський облік, облік зовнішнього середовища, «ощадливий» облік, облік «пропуску» тощо), тепер дозволяє формувати розширену інформацію для менеджменту не лише про внутрішнє, а й про зовнішнє середовище підприємства та аспекти його сталого розвитку, дозволяє забезпечити формування інформації про інноваційний капітал, потенціал та ризики його примноження, що є важливою передумовою для

ефективного управління інноваційно-місткими підприємствами в умовах економіки знань.

Без ефективно налагодженої системи управлінського обліку в умовах розширення інформаційного простору менеджмент підприємства не має можливості одержувати своєчасну, достатню, достовірну та релевантну інформацію для забезпечення планування, підтримки та контролю за використанням інноваційного капіталу підприємства. Управлінські бухгалтери, використовуючи спеціалізований методологічний інструментарій, здатні формувати, зберігати, візуалізувати та передавати фінансову та нефінансову інформацію про інноваційний капітал підприємства суб'єктам прийняття управлінських рішень різних рівнів, допомагаючи при цьому досягати оперативних та стратегічних цілей, що висуваються до реалізації інноваційної діяльності підприємства.

На сьогодні управлінські бухгалтери стають повноправними учасниками системи інноваційного менеджменту підприємства, оскільки враховуючи їх професійні здібності формувати облікову інформацію та розраховувати ефективність окремих етапів або всієї інноваційної діяльності підприємства, вони можуть як брати участь в розробці політик та інноваційних стратегій, так і вносити рекомендації щодо фізичного коригування інноваційних ініціатив, зокрема, задля оптимізації витрат на створення та впровадження продуктів та процесів, що забезпечуватиме досягнення необхідних показників ефективності. Нарощення обсягів інноваційної діяльності вимагає більшої участі бухгалтерів з управлінського обліку в прийнятті управлінських рішень (Т. Песх [298, с. 239]), внаслідок чого управлінський облік виконує роль народної інтеграційної мови, яка об'єднує всіх учасників команди інноваційного проекту (Б. Ніксон [290, с. 329]), сприяючи розвитку інновацій, оскільки він надає набір інструментів і методів (таргет костинг, управлінський контроль), які виробляють інформацію, здатну зменшити невизначеність (Т. Давіла [160, с. 386]). Тому при інтенсифікації інноваційної діяльності на підприємствах в умовах формування економіки знань та при зменшенні

бухгалтерської рутинної роботи внаслідок застосування сучасних програмних засобів стає більш активною роль управлінських бухгалтерів в функціонуванні системи інвестиційного менеджменту на підприємстві (консультування щодо виявлення проблем здійснення інноваційної діяльності, підготовка проектів прийняття рішень, участь в розробці політик та стратегій). Здійснення калькуляційних розрахунків виступає відправною точкою для коригування інноваційної діяльності (скорочення, розширення), інформуючи її виконавців про наявні фінансові обмеження, узгоджуючи їх цілі та полегшуючи координацію дій виконавців в процесі реалізації інноваційних ініціатив.

Можна виділити наступні причини необхідності застосування системи управлінського обліку як інформаційної основи для забезпечення ефективного функціонування системи інноваційного менеджменту підприємства (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Причини застосування системи управлінського обліку в інноваційному менеджменті

1) Обмеженість системи фінансового обліку. Пріоритетність застосування управлінського обліку в системі інноваційного менеджменту визначається його можливостями більш якісно забезпечувати задоволення інформаційних потреб щодо інноваційного капіталу підприємства. Чинна система фінансового обліку, інформація з якої також використовується менеджментом підприємства, виходячи з реалізованої в національних та міжнародних облікових стандартах (МСФЗ 38, НП(С)БО 8) методології обліку, обмежена обліковим відображенням витрат на дослідження і розробки

та внутрішньостворених нематеріальних активів, внаслідок чого сформована фінансовим обліком інформація має недостатньо високу цінність для менеджменту через її високий рівень агрегації та незначну прогностичну здатність. Зокрема, на її основі дуже складно визначити ефективність окремих інноваційних проектів підприємства та інноваційної діяльності в цілому, оскільки в чинній системі фінансового обліку відсутня можливість відокремити витрати та доходи, пов'язані з ними.

У порівнянні з іншими інформаційними системами система управлінського обліку дозволяє подолати такі обмеження шляхом надання релевантної за змістом інформації про всі фази здійснення інноваційної діяльності та представити її в такій формі, що відповідає інформаційним потребам суб'єктів системи інноваційного менеджменту. Використання сучасного інструментарію управлінського обліку дозволяє створити систему знань про інноваційну діяльність підприємства, розширюючи набір об'єктів, якими інноваційний менеджмент може управляти (витрати, доходи, ризики, нематеріальні активи, резерви, продукція тощо), з метою досягнення поставлених перед такою діяльністю цілей.

2) Управлінський контроль витрат інноваційної діяльності. Для забезпечення управлінського контролю ресурсів, які використовуються в процесі створення інновацій, їх впровадження, та комерціалізації, на підприємстві має бути побудована деталізована система управлінського обліку витрат інноваційної діяльності, що дозволить забезпечити моніторинг ресурсів на різних фазах її реалізації та більш ефективний їх розподіл між різними інноваційними ініціативами (кластерами, проектами, центрами тощо) для досягнення загальних стратегічних цілей підприємства. За підходом Р.Х Ченхолла системи управлінського контролю передбачають систематичне використання управлінського обліку та інших засобів управління (особистий і груповий контроль) для досягнення певних цілей [148, с. 129]. Таким чином, його мета майже збігається з метою управлінського обліку та в контексті інноваційної діяльності полягає в наданні інноваційному менеджменту

інформації, корисної для прийняття рішень, планування та оцінки інноваційних ініціатив та інноваційних стратегій підприємства.

Як відмічають А.М. Аркарі, А. Пістоні та С. Пелусо, на сьогодні використання правильно спроектованих систем управлінського контролю є потужним механізмом, що забезпечує розвиток інноваційних процесів на підприємствах та реалізацію інноваційної бізнес-стратегії [117, с. 351]. Під «правильністю» в даному випадку розуміється створення та використання таких механізмів управлінського контролю, які сприятимуть: 1) На тактичному рівні - координації, комунікації та навчанню суб'єктів, долучених до реалізації інноваційної діяльності на підприємстві; 2) На стратегічному рівні - заохоченню таких суб'єктів до генерації нових ідей, реалізації інноваційних ініціатив і формулювання нових інноваційних стратегій. При цьому основним об'єктом управлінського контролю є інноваційні витрати, тому особлива увага має приділятись їх моніторингу з метою мінімізації втрат та підвищення ефективності інноваційних процесів, що в кінцевому випадку має призвести до збільшення прибутковості підприємства та зростання його ринкової вартості.

Основною формою представлення інформації про інноваційні витрати підприємства є управлінська звітність, яка може бути сформована виходячи з різних моделей прийняття управлінських рішень, реалізованих на підприємстві, або розроблена під конкретні інформаційні запити суб'єктів управління інноваційною діяльністю. Формування управлінської звітності дозволяє зменшити інформаційну невизначеність менеджменту щодо інноваційної діяльності підприємства, зокрема, дозволяючи встановити наявність відхилень від планів та стандартів її здійснення, прийнятих на підприємстві. В залежності від виду інформаційної невизначеності розробляється структура управлінських звітів, яка є комбінацією фінансових та нефінансових даних (показників) про процеси створення, використання та комерціалізації інноваційного капіталу підприємства. На основі аналізу інформації з управлінської звітності суб'єктами управління інноваційною

діяльністю визначається доцільність винагороди / покарання суб'єктів її реалізації за досягнення / недосягнення визначених цілей інноваційної діяльності, а також встановлюється необхідність пошуку нових можливостей, резервів і доцільність підвищення кваліфікації працівників підприємства, що займаються інтелектуальною працею.

3) Аналіз ефективності інноваційної діяльності. Ще однією з причин використання системи управлінського обліку для інформування менеджменту про стан та результати інноваційної діяльності підприємства, є можливості його окремих методів забезпечувати формування показників ефективності її здійснення, а також показників ефективності окремих етапів її реалізації та складових елементів (інноваційних проектів, інноваційних кластерів, центрів виникнення інноваційних доходів і витрат тощо). Такі показники, які можуть бути фінансовими (наприклад, ефективність витрат на дослідження) та нефінансовими (наприклад, частка активних інноваційних проектів), відіграють важливу роль в забезпеченні функціонування систем оперативного та стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємства шляхом покращення ефективності використання інноваційних ресурсів, визначення фактичного внеску інноваційної діяльності та її складових елементів в прибутковість підприємства, дозволяючи таким чином менеджменту коригувати політику підприємства в сфері інновацій та розробляти нові інноваційні стратегії.

Виходячи з можливостей облікової системи визначати ефективність інноваційних ініціатив підприємства О. Пальчук, Л. Кононенко, В. Миценко вважають, що вона забезпечує інструменти реалізації інноваційних процесів розробки, придбання, впровадження та комерціалізації інноваційної продукції з метою підвищення ефективності, підвищення конкурентоспроможності продукції та бізнесу [296, с. 232]. Визначення ефективності інноваційних ініціатив та більш деталізованих елементів інноваційної діяльності підприємства є відправною точкою для забезпечення зворотного зв'язку між ними та між суб'єктами інноваційного менеджменту підприємства.

4) Безпека інформації про інноваційний капітал. Системи управлінського обліку, що впроваджуються на сучасних підприємствах, мають забезпечувати високий рівень інформаційної безпеки через те, що її втрата, розкриття або оприлюднення може негативно вплинути на конкурентоспроможність підприємства. Дане завдання значно ускладнюється внаслідок впровадження в діяльність підприємства технологій Індустрії 4.0, зокрема, хмарних технологій. Так, активне використання децентралізованих облікових систем на основі комплексного використання інтернету та впровадження хмарних технологій для ведення управлінського обліку призводить до виникнення ще більшої кількості загроз інформаційної безпеки.

На думку Е. Аль-Нсоур, С. Вешаха та А. Дахіята впровадження хмарних облікових систем може зіткнутися з загрозами, особливо через несанкціонований доступ і порушення приватності та конфіденційності, а також з недоліками їх використання внаслідок переривання підключення до Інтернету між клієнтом і сервером, або низької пропускної здатності компанії, де деякі компоненти можуть бути втрачені під час оновлення системи [113, с. 880]. Таким чином, використання хмарних технологій при розгортанні та використанні систем управлінського обліку ставить суб'єкта організації обліку в залежність від якості і надійності інтернет-підключення та від доброчесності і надійності суб'єкта надання хмарних послуг. Це зумовлює необхідність ретельного врахування всіх переваг та недоліків застосування хмарних технологій, перед тим як приймати рішення щодо їх використання в системах управлінського обліку.

Проблему інформаційної безпеки системи управлінського обліку актуалізує стратегічно важлива роль інноваційного капіталу в діяльності підприємств в умовах економіки знань та його здатність до втрати своєї вартості внаслідок втрати монополії на технологічні секрети та унікальні знання, що покладені в його основі. Інформація про інноваційну діяльність підприємства через її вагому роль в забезпеченні конкурентної боротьби має високий рівень конфіденційності, а тому процеси її створення, збереження та

передачі кінцевим користувачами повинні мати високий рівень захисту. Про це безпосередньо наголошують С. Лабунська та О. Прокопішина, на думку яких бухгалтерський облік є невід'ємним елементом системи управління економічною безпекою інноваційної діяльності. Зокрема, система управлінського обліку має забезпечити планування, розробку та впровадження процесу оцінки та аналізу економічної безпеки інноваційної діяльності підприємства [243, с. 108]. Окрім цього, існують різні види загроз (стихійні лиха, пошкодження апаратного та програмного забезпечення, бухгалтерські помилки, комп'ютерні віруси, умисний вплив сторонніх осіб через маскування або несанкціоноване підключення тощо), які можуть понижувати ефективність системи управлінського обліку, негативно впливаючи на доречність і надійність облікової інформації, що може призвести до прийняття неефективних рішень суб'єктами системи інноваційного менеджменту.

Оскільки система управлінського обліку, реалізована в сучасному програмному середовищі, має налагоджений організаційний та методологічний інструментарій для забезпечення безпеки генерованої в ній інформації від різних видів загроз, то саме вона має виступати інформаційною основою для управління інноваційним капіталом підприємства. Це підтверджують В. Семанюк та С. Жукевич, на думку яких використання методів і технологій управлінського обліку дає можливість генерувати достовірну інформацію для ухвалення обґрунтованих, своєчасних управлінських рішень, які можуть вчасно враховувати зміни внутрішнього середовища та загрози й ризики зовнішнього середовища [95, с. 140-141].

Для посилення ролі системи управлінського обліку в забезпеченні інформаційної безпеки підприємств, зокрема, для мінімізації та усунення загроз на різних етапах формування облікових даних (збір, обробка, збереження, передача), слід додатково впроваджувати засоби контролю безпеки (застосування ефективних контрольних процедур, що враховують специфіку системи; формування контрольного середовища системи управлінського обліку; розвиток комунікаційних взаємодій облікових

працівників та вмінь використання хмарних технологій; розвиток каналів передачі облікових даних; розширення вмінь і навичок контролерів для перевірки хмарних сервісів, що використовуються при реалізації систем управлінського обліку).

5) Проактивна роль управлінських бухгалтерів. В умовах формування економіки знань управлінські бухгалтери здійснюють не лише виконання технічної роботи по формуванню інформації про інноваційний капітал, її збереження та захист від виникнення потенційних загроз, надання користувачам в найбільш прийнятному для прийняття рішень вигляді. Вони також беруть активну участь в розробці інноваційної політики підприємства шляхом інтерпретації одержаної інформації, займаються формуванням проектів оперативних та стратегічних управлінських рішень, що стосуються інноваційної діяльності. Т. Песх з цього приводу відмічає, що управлінські бухгалтери є невід'ємною частиною процесу управління, беручи участь при прийнятті стратегічних рішень та при реалізації пошукових інновацій [298, с. 214], таким чином наближаючись до статусу «ділового партнера», що передбачає тісну співпрацю управлінських бухгалтерів з інноваційним менеджментом підприємства щодо надання інформації, розробки політик та стратегій, встановлення порогових показників прибутковості інноваційних ініціатив, забезпечення взаємодії між функціями та між рівнями системи інноваційного менеджменту, структурування практик з комерціалізації інноваційного капіталу підприємства тощо.

Набуття статусу «ділового партнера» управлінськими бухгалтерами пов'язано зі значним розширенням та ускладненням інформаційного простору, що стосується інноваційної діяльності підприємства. Управлінські бухгалтери, використовуючи сучасні програмно-технічні засоби (інтелектуальний аналіз даних, Інтернет речей, Big Data, системи зі штучним інтелектом тощо), не лише зводять та агрегують інформацію про інноваційний капітал підприємства з внутрішнього середовища, а формують, видобувають та створюють її з усіх можливих джерел даних (внутрішнє та зовнішнє

середовища), перетворюючи її на фахові знання, що можуть використовуватись для прийняття рішень. В результаті чого управлінські бухгалтери стають фахівцями, які розуміють приховані в сформованих управлінських звітах тенденції, закономірності та взаємозв'язки, а тому здатні найбільш компетентно їх інтерпретувати і забезпечувати належну інформаційну підтримку менеджменту в процесі розробки проектів управлінських рішень та при формуванні інноваційної політики й інноваційної стратегії підприємства. Внаслідок цього М.К. Дарабан [157, с. 166] називає управлінський облік діяльністю, яка створює цінність, оскільки шляхом забезпечення інформаційної підтримки рішень (формування суджень, створення висновків, рекомендацій та проектів) дозволяє генерувати вартість для підприємств шляхом найбільш ефективного використання інноваційних ресурсів та мінімізації ризиків інноваційної діяльності.

Окрім цього, реалізуючи контрольну функцію, управлінські бухгалтери сприяють діалогу та взаємодії між розробниками-новаторами та інноваційним менеджментом підприємства щодо створення інноваційної продукції та її комерціалізації на ринку, усуваючи невизначеність та зменшуючи інноваційні ризики. Й. Моурітсен, Й. Хансен та К.О. Хансен [285, с. 739] відмічають, що все частіше науковцями наголошується про те, що системи управлінського контролю дозволяють здійснювати та стимулювати інновації, що є прикладом прояву конститутивної ролі управлінського обліку, який таким чином виконує свою проактивну роль в системі інноваційного менеджменту. Передусім вона проявляється в тому, що управлінські бухгалтери допомагають вдосконалювати внутрішні процеси та робочі процедури, пов'язані зі створенням, впровадженням та комерціалізацією інновацій, на основі виявлення конкретних проблем та через ініціювання дій (зменшення або збільшення фінансування, прискорення темпів дослідницьких робіт тощо) в процесі здійснення інноваційних ініціатив.

Виходячи з проведеного аналізу причин застосування системи управлінського обліку в інноваційному менеджменті було встановлено

доцільність її використання в якості системи інформаційної підтримки процесів прийняття управлінських рішень, розробки політик та стратегій, що стосуються інноваційного капіталу підприємства. В той же час, система управлінського обліку в існуючому вигляді все ж таки не повною мірою задовольняє інформаційним потребам менеджменту, про що свідчить існування пропозицій вчених щодо її удосконалення та розвитку, зокрема, в частині надання інформації про інноваційний капітал підприємства. На сьогодні вчені констатують недостатньо ефективне створення та використання наявних на підприємствах інновацій для покращання своєї діяльності та їх неефективну комерціалізацію. Однією з причин цього є відсутність достовірного розуміння сутності інноваційних процесів підприємства та відсутність системи контролю за їх реалізацією через недосконаліть використовуваного облікового інструментарію як основного джерела інформаційної підтримки системи інноваційного менеджменту.

Про існування даної проблеми зазначають І.Б. Садовська [93, с. 233], О.В. Карпенко [28, с. 159], О.І. Корольова [32, с. 63], М.Є. Скрипник [98, с. 545], В.М. Іванков [23, с. 13], С.В. Сирцева, Ю.Ю. Чебан, Т.С. Пісоченко [97, с. 142], М. Бондар, Н. Єршова, Т. Чайка [131], Л.О. Згалат-Лозинська, В.М. Лич [22], на думку яких виключні особливості інноваційної діяльності як окремого та специфічного бізнес-процесу підприємства, реалізація якого супроводжується високим рівнем невизначеності та ризиків, потребують формування концептуально нової системи її інформаційного забезпечення, яка б задовольняла зростаючим потребам менеджменту. Для цього існуюча система управлінського обліку має бути адекватно реформована та адаптована у відповідності до інформаційних потреб та запитів суб'єктів системи інноваційного менеджменту підприємства. Така удосконалена система управлінського обліку повинна ідентифікувати та формалізувати систему об'єктів, що пов'язані зі створенням, використанням та комерціалізацією інноваційного капіталу підприємства, та має базуватись на новому теоретико-методологічному підґрунті, використовувати сучасні інструментальні,

технологічні та програмні засоби, а також забезпечувати інформування як про внутрішні зміни протікання інноваційних процесів на підприємстві, їх результативність, так і про зовнішні впливи на них, інформація про які є релевантною для суб'єктів інноваційного менеджменту.

Існуючі пропозиції (напрями досліджень) вчених щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу можна об'єднати в наступні групи (рис. 4.2).

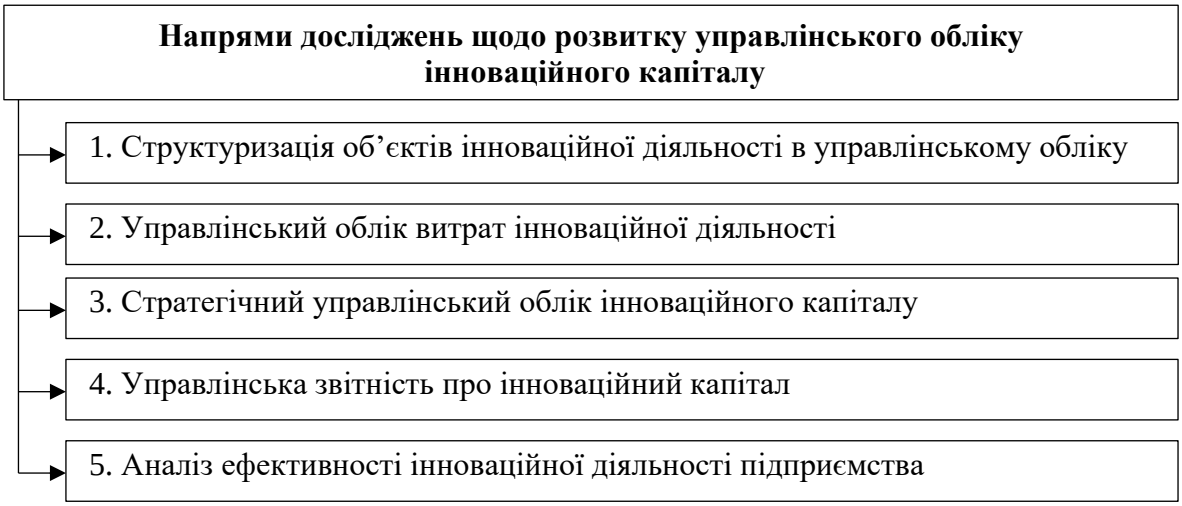

Рис. 4.2. Напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства

Можна наступним чином охарактеризувати кожен з виділених напрямів (рис. 4.2) та визначити їх роль у вирішенні проблеми підвищення релевантності облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, що формується в системі управлінського обліку:

1) Структуризація об'єктів інноваційної діяльності в управлінському обліку. Інноваційна діяльність та інновації на сьогодні в міжнародній та національній практиці не є окремим об'єктом бухгалтерського обліку, який би відображався на окремому бухгалтерському рахунку. Передусім це пов'язано з тим, що за своєю сутністю інноваційна діяльність не є окремим видом діяльності в її класичному розумінні, а інновації або інноваційні продукти, є результатами інтелектуальної праці, які також досить складно одноманітно ідентифікувати в системі обліку, оскільки система обліку передусім

створювалась для відображення об’єктів, створених в результаті фізичної праці, які мають матеріальне втілення. Тому на сьогодні облікова система не здатна забезпечувати повноцінну інформаційну підтримку системи інноваційного менеджменту підприємства без проведення її глибокої модернізації в напрямі врахування специфічних особливостей інноваційного капіталу.

В результаті дана проблема також залишається невирішеною і в управлінському обліку, внаслідок чого інноваційний капітал підприємства не є об’єктом управління, що в цілому перешкоджає ефективному управлінню інноваційної діяльності підприємства. Як відмічають з цього приводу О.В. Кантаєва [26, с. 25] та О.І. Корольова [32, с. 63], відсутність єдиної системи об’єктів для обліку інноваційної діяльності не дозволяє формувати комплексну інформацію про неї у вигляді окремого масиву, що перешкоджає її аналізу та в цілому ефективному інноваційному розвитку підприємств.

Виходячи з існування проблеми ідентифікації інноваційної діяльності як об’єкта системи бухгалтерського обліку (як фінансового, так і управлінського) та її більш деталізованих елементів (інноваційні проекти, інновації, інноваційні продукти тощо), значна кількість вчених намагається сформувати систему таких об’єктів, які можна буде відображати, контролювати та аналізувати для покращення ефективності інноваційних ініціатив підприємства. Вибір того чи іншого об’єкта управлінського обліку, що пов’язаний з інноваційною діяльністю, є відправною точкою для встановлення змісту та структури інформації, яка буде формуватися і передаватися суб’єктам інноваційного менеджменту для прийняття рішень. Даний процес також ускладнюється тим, що на різних етапах здійснення інноваційної діяльності одні об’єкти перетворюються на інші, а також можуть утворюватися нові об’єкти обліку, інформація про які має бути надана для прийняття рішень (інноваційні нематеріальні активи).

Набір об’єктів управлінського обліку є унікальним для кожного підприємства, оскільки залежить від специфіки інноваційних ініціатив,

інноваційної політики та стратегій, які здійснюються на ньому. Окрім цього, важливу роль при виокремленні таких об’єктів відіграють використовувані моделі прийняття управлінських рішень суб’єктами системи інноваційного менеджменту. Подібної позиції дотримуються О. Пальчук, Л. Кононенко, В. Миценко [296, с. 230], які наголошують, що побудова системи інформаційного забезпечення інноваційних компаній залежить, перш за все, від особливостей самої інноваційної діяльності та системи управління нею.

Окремі вчені наводять достатньо необґрунтовані пропозиції щодо віднесення до складу об’єктів управлінського обліку безпосередньо самої інноваційної діяльності (О.І. Корольова [32, с. 63]) або інновацій (О.В. Мінаков [79, с. 4], С.В. Сирцева, Ю.Ю. Чебан, Т.С. Пісоченко [97, с. 142]). Доцільним вважаємо виділення більш конкретних об’єктів управлінського обліку, які можна чітко ідентифікувати за набором визначених критеріїв, для яких можна виявити місця їх виникнення та які піддаються достовірній оцінці.

Оскільки окремі елементи інноваційного капіталу можуть інтерпретуватись суб’єктами ведення управлінського обліку як різні об’єкти, то остаточний набір таких об’єктів також залежить від змістовного підходу до розуміння інноваційної діяльності, тобто як витратоутворюючого або як капіталоутворюючого процесу. Згідно першого підходу основним об’єктом управлінського обліку в такому випадку виступають інноваційні витрати, а згідно другого – інвестиції в інновації та інноваційні нематеріальні активи. С. Лабунська та О. Прокопішина [243, с. 108] існування вибору того або іншого підходу пояснюють впровадженням у суб’єктів інноваційного менеджменту різної «культури компанії», пов’язаної з інноваціями. Здійснення витрат або інвестицій на / в інноваційну діяльність підприємства спрямоване на одержання доходів / вигід різними способами (власне використання, комерціалізація), а також на створення інноваційних нематеріальних активів, які також є важливими об’єктами управлінського обліку.

2) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності. Переважна більшість дослідників проблеми управлінського обліку інноваційної діяльності зводять до обліку інноваційних витрат (витрат на інновації, витрат на дослідження та розробки, витрат на НДДКР тощо), оскільки витрати є традиційним об'єктом управлінського обліку, для якого розроблений відповідний інструментарій та методики інформування заінтересованих суб'єктів управління за допомогою різних форм управлінської звітності.

В результаті вирішення проблеми обліку витрат (ідентифікація, визнання, класифікація, номенклатура, калькулювання, складання управлінських звітів), що стосуються інноваційної діяльності підприємства, вважається великою групою вчених (О.В. Карпенко [28, с. 159], О.І. Корольова [32, с. 63], С.В. Сирцева, Ю.Ю. Чебан, Т.С. Пісоченко [97, с. 142], Г.Б. Свінарьова [94, с. 151]) однією з основних задач, яку має вирішувати управлінський облік як засіб інформаційної підтримки системи інноваційного менеджменту.

В межах даного напряму наукових досліджень дискусійним є питання центрів групування інноваційних витрат, в межах яких здійснюється управління ними. Якщо одні дослідники відмічають про необхідність обліку інноваційних витрат за центрами відповідальності, що є структурними підрозділами підприємства (В.В. Гик [8, с. 134]), то інші обґрунтовують доцільність їх обліку в розрізі інноваційних проектів підприємства (О.І. Корольова [32, с. 63]). Г.Б. Свінарьова, узагальнивши наявні альтернативні підходи авторів відмічає, що управлінський облік інноваційних витрат може бути організовано за кожним з них – в розрізі продуктів / проектів та в розрізі центрів фінансової відповідальності [94, с. 151].

Виходячи з обраного на рівні підприємства підходу до виділення центрів групування інноваційних витрат, який має відповідати його інноваційній політиці та стратегії, має бути застосована відповідна модель управління інноваційним капіталом – в розрізі структурних підрозділів підприємства, долучених до процесів створення, використання та комерціалізації інноваційного капіталу, або в розрізі окремих інноваційних проектів,

спрямованих на створення окремої інновації. Для реалізації кожної з моделей на підприємстві формуються відповідні види дашбордів або форм управлінської звітності про інноваційні витрати підприємства (в розрізі структурних підрозділів, в розрізі інноваційних проектів). На основі використання одного або іншого підходу на підприємстві впроваджуються відповідні методики аналізу ефективності інноваційної діяльності – аналіз ефективності окремого підрозділу, залученого до інноваційної діяльності, та аналіз ефективності реалізації інноваційного проекту.

3) Стратегічний управлінський облік інноваційного капіталу. В умовах формування економіки знань та діджиталізації своєї діяльності все більша кількість підприємств для підтримання своєї конкурентоспроможності стають на шлях використання та впровадження інновацій. Класичні інструменти управлінського обліку не дозволяють формувати релевантну інформацію про інноваційну діяльність підприємства, особливо в частині факторів зовнішнього середовища, що впливають на ефективність її здійснення, що зумовлює необхідність пошуку нових методів, технік та інструментів, які б дозволяли вирішити дану проблему.

Тому для ефективного управління інноваційними ініціативами на підприємстві необхідним є впровадження сучасних засобів інформаційної підтримки системи інноваційного менеджменту. При здійсненні вибору таких засобів дослідники рекомендують враховувати наступні критерії: адекватність особливостям інноваційних процесів та інноваційної діяльності підприємства (О.В. Кантаєва [26, с. 25]); забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємств (С. Лабунська та О. Прокопішина [243, с. 109]); врахування впливу змін зовнішнього середовища на інноваційну діяльність (Г.Б. Свінарьова [94, с. 151]); використання розширених методів та засобів обліку (О. Пальчук, Л. Кононенко, В. Миценко [296, с. 230]). Система стратегічного управлінського обліку у порівнянні з іншими інформаційними системами (фінансовий облік, стратегічний контролінг, CRM-система тощо) найкраще відповідає виділеним критеріям, оскільки є одним із найбільш

дієвих та перспективних засобів формування інформації про оперативні та стратегічні показники ефективності, що може використовуватись інноваційним менеджментом для прийняття рішень, реалізації політик та при розробці інноваційної стратегії підприємства. Дана позиція підтримується як сучасними вченими в сфері управлінського обліку, так і підтверджується активним впровадженням систем стратегічного управлінського обліку на вітчизняних підприємствах.

Впровадження системи стратегічного управлінського обліку інноваційного капіталу сприятиме не лише удосконаленню контролю та аналізу його використання на підприємстві, а також дозволить зробити інноваційний капітал об'єктом бізнес-планування, що активно використовуватиметься при реалізації інноваційних стратегій підприємства.

4) Управлінська звітність про інноваційний капітал підприємства. Для забезпечення своєї відповідності інформаційним потребам користувачів в частині інноваційної діяльності система управлінського обліку має адекватно представляти стан та результати такої діяльності. Основним інструментом чого є управлінська звітність, яка формується виходячи із потреб та запитів суб'єктів системи інноваційного менеджменту. Оскільки управлінська звітність є лише засобом донесення необхідної інформації суб'єктам прийняття управлінських рішень, то її змістовне наповнення напряму залежить від рівня розвитку облікової методології, реалізованої в системі управлінського обліку (ідентифікація об'єктів обліку, система рахунків, методи калькулювання, оціночні моделі тощо). Тому інформаційна місткість управлінської звітності про інноваційний капітал підприємства є похідною від методів управлінського обліку інноваційної діяльності, які використовуються на підприємстві.

На сьогодні вченими активно пропонуються форми та макети управлінської (внутрішньої) звітності, які дозволяють розширити обліково-інформаційний простір підприємства в частині інноваційної діяльності та сприяють усуненню інформаційної невизначеності суб'єктів прийняття

рішень. Це пов’язано як з неможливістю системи фінансового обліку надавати менеджменту необхідну інформацію про всі об’єкти та результати інноваційної діяльності підприємства (С. Семенова, О. Фоміна, О. Мошковська [320]), так і через адаптивні можливості системи управлінського обліку, які дозволяють найбільш точно враховувати мінливі інформаційні потреби щодо інноваційного капіталу (створення, використання, комерціалізація) (О.В. Мінаков [79, с. 13], О.В. Карпенко [28, с. 159], І.Б. Садовська [93, с. 233]), зокрема, в частині впливу факторів зовнішнього середовища на результати інноваційної діяльності підприємства.

Розвиток інформаційних технологій та засобів інтелектуального аналізу, які впроваджуються в сучасні інформаційні системи, дозволяє удосконалити процеси формування управлінської звітності щодо інноваційного капіталу на підприємстві наступним чином: 1) Робота в інтерактивному режимі, коли управлінський бухгалтер та використовуваний ним інструментарій для формування управлінської звітності впливають один на одного (шляхом визначення запитів та видачі результатів відповідей на такі запити в інтерактивному режимі); 2) Робота управлінського бухгалтера в автономному режимі, тобто з власного робочого місця завдяки застосуванню централізованого підходу до збереження даних на основі використання хмарних технологій; 3) Кастомізація запитів управлінських бухгалтерів завдяки можливості здійснення вибору показників, які будуть включені до складу управлінського звіту, виходячи з інформаційних потреб інноваційного менеджменту.

Однією з нових форм надання та візуалізації звітної інформації про інноваційний капітал для користувачів, яка може функціонувати в режимі реального часу, є дашборди. Це інформаційні панелі у вигляді графіків, діаграм (кокпітів) та наборів показників, які змінюються в режимі реального часу (або наближені до нього) в результаті відображення операцій з інноваційним капіталом та проведення розрахунків в системі управлінського обліку, що є дієвим засобом підтримки прийняття рішень. Наприклад, в ERP

системі «BJET» в модулі управлінського обліку за замовчуванням створені наступні дашборди: фінансовий результат; контроль грошових коштів; проектний облік; аналітика по клієнтах [101]. Для розрахунку показників ефективності використання інноваційного капіталу на підприємстві слід застосовувати технологічні можливості інтелектуального аналізу та технології штучного інтелекту, які впроваджуються в сучасні інформаційні системи та дозволяють виявляти приховані закономірності та тенденції, зокрема, на основі аналізу даних про фактори зовнішнього середовища, що впливають на процеси впровадження та комерціалізації інновацій.

З позиції ефективності системи управлінського обліку інноваційного капіталу важливе значення має зміст та форма дашбордів для конкретних видів рішень, що приймаються суб'єктами системи інноваційного менеджменту. Тому одним із завдань для вчених в умовах сьогодення є розробка моделей та макетів дашбордів, які найбільш ефективно забезпечуватимуть підтримку управлінських рішень щодо інноваційного капіталу підприємства.

5) Аналіз ефективності інноваційної діяльності. Згідно визначення, наданого Присяжним інститутом управлінських бухгалтерів (CIMA) управлінський облік - це процес ідентифікації, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, яка використовується менеджментом для планування, оцінки та контролю в межах організації та для забезпечення належного використання ресурсів і відповідальності за них [163]. Таким чином, аналіз та інтерпретація інформації про діяльність підприємства є методами управлінського обліку, які забезпечують належну інформаційну підтримку менеджменту, особливо в частині прийняття стратегічних управлінських рішень.

Аналіз в межах системи управлінського обліку інноваційного капіталу зводиться до вивчення стану та ефективності використання ресурсів підприємства, задіяних в процесі створення, використання та комерціалізації інновацій, а також передбачає встановлення впливу на дані процеси інших економічних обставин. Інтерпретація передбачає формування висновків на

основі проведеного аналізу, що забезпечують ефективне планування та прийняття рішень щодо інноваційного капіталу підприємства.

Вчені намагаються активно удосконалити дані складові методології управлінського обліку в частині інформації про інноваційний капітал шляхом надання пропозицій щодо розрахунку показників ефективності інноваційної діяльності підприємства та її більш деталізованих елементів (інноваційних витрат, проектів, програм тощо), а також щодо розвитку методики прогнозування ймовірних тенденцій їх подальшого розвитку. Наприклад, О.В. Карпенко пропонує виокремити методичні прийоми та показники-індикатори для ефективного створення інформації про інноваційну діяльність [28, с. 159], О.І. Корольова [32, с. 63] наголошує на розробці показника, що показував би досягнення цілей інноваційної діяльності (її результативність), а М. Бондар, Н. Єршова та Т. Чайка [131] пропонують розраховувати інтегральний індикатор ефективності інноваційної активності підприємства.

На основі аналізу аналітичних можливостей системи управлінського обліку Л.О. Волощук та О.І. Носовець відмічають, що управлінський облік інновацій виступає аналітичним інструментарієм інноваційної діяльності (аналіз факторів впливу на інноваційну діяльність підприємства; розрахунок показників ефективності інноваційної діяльності) [7, с. 191]. Однак, незважаючи на розвинені аналітичні можливості системи управлінського обліку, їх достатньо складно запровадити стосовно інноваційного капіталу підприємства, що пояснюється недосконалістю процесів його ідентифікації, оцінки та облікового відображення в управлінському обліку, про що відмічають О.В. Кантаєва [26, с. 25], О.І. Корольова [32, с. 63], Л.О. Згалат-Лозинська та В.М. Лич [22]. Тому для побудови дієвої системи аналізу інноваційного капіталу в межах системи управлінського обліку, яка б дозволяла визначати оперативну ефективність його використання, передусім необхідно вирішити проблему його ідентифікації як об’єкта обліку, визнання пов’язаних з його використанням (створенням, впровадженням,

комерціалізацією) витрат та доходів, а також достовірну та релевантну оцінку його більш детальних складових.

Завдяки аналітичним можливостям системи управлінського обліку забезпечується стратегічне планування та контроль за використанням інноваційного капіталу підприємства. Для аналізу довгострокових перспектив проводиться обробка як фінансової, так і нефінансової інформації, що дозволяють сформувати систему стратегічних показників ефективності інноваційної діяльності підприємства. Тому для того, щоб забезпечити ефективне управління інноваційним капіталом підприємства на основі використання таких аналітичних показників слід впроваджувати сучасні автоматизовані інструменти стратегічного управління, що забезпечують системну інтеграцію показників, відповідальних за їх досягнення працівників та стратегічних цілей підприємства.

На основі аналізу виділених та проаналізованих напрямів досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства можна виділити наступні тенденції розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства:

– удосконалення теоретичних засад управлінського обліку інноваційного капіталу, що передбачає його ідентифікацію та його елементів (інноваційних витрат, інноваційних нематеріальних активів тощо) як об’єктів обліку та об’єктів управління, інформація про які має надаватись для прийняття рішень суб’єктами системи інноваційного менеджменту;

– удосконалення методологічних засад управлінського обліку інноваційного капіталу на основі використання сучасних інструментів та технік, зокрема, стратегічного управлінського обліку, що дозволяє забезпечити оперативне та стратегічне управління інноваційним капіталом. Виходячи зі специфічних властивостей інноваційного капіталу, незалежно від використовуваного інструменту або техніки реалізації управлінського обліку на підприємстві, для забезпечення належної інформаційної підтримки інноваційного менеджменту потребує розвитку система оцінки (фінансові та

нефінансові вимірники), звітування (управлінські звіти та дашборди) та аналізу інноваційного капіталу (оперативні та стратегічні показники ефективності);

– удосконалення організаційних засад управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства на основі врахування впливу діджиталізації на побудову систем управління підприємством та внаслідок посилення ролі управлінських бухгалтерів в реалізації інноваційних політик та стратегій підприємства.

4.2. Розвиток управлінського обліку інноваційного капіталу на основі збалансованої системи показників

Для вирішення проблеми удосконалення системи інформаційного забезпечення управління інноваційним капіталом підприємства значна кількість вітчизняних вчених (С. Лабунська та О. Прокопішина [243, с. 107], Н.В. Курган, Г.С. Лучанінова [34, с. 244], М.Є. Скрипник [98, с. 544], В.М. Іванков [23, с. 8], М. Бондар, Н. Єршова, Т. Чайка [131] та ін.) наголошують на необхідності використання сучасних облікових інструментів та методологій стратегічного управлінського обліку. Зокрема, С. Лабунська та Н.В. Курган відмічають, що стратегічний управлінський облік виконує функції інформаційного забезпечення інноваційного розвитку підприємства та першочергово є інструментом вибору стратегії інноваційного розвитку підприємства [36, с. 5, 55]. Тобто стратегічний облік, як складова системи управлінського обліку підприємства, має у своєму арсеналі цілий ряд інструментів, методологій та технік, які дозволяють задовольнити інформаційні потреби менеджменту в оперативному та стратегічному контексті управління, зокрема, і щодо інноваційного капіталу підприємства.

Одним із найбільш дієвих серед таких інструментів, є збалансована система показників (ЗСП), яка є системою вимірювання ефективності, що в

цілому дозволяє надати менеджменту комплексне уявлення про діяльність підприємства (його внутрішнє та зовнішнє середовище) та дозволяє спрямувати основний фокус його уваги на ті ключові аспекти діяльності, що відіграють найважливішу роль з позиції досягнення стратегічних цілей підприємства, зокрема, інноваційної ефективності.

В контексті управління інноваційною діяльністю використання ЗСП дозволяє забезпечити облікове відображення, оцінку, контроль та аналіз інноваційного капіталу, і формує комплексне та збалансоване розуміння ролі і впливу інноваційної діяльності на фінансову ефективність підприємства в оперативному та стратегічному вимірах. Її використання забезпечує глибше розуміння інноваційних процесів менеджментом, а сформована в ЗСП система вимірників дозволяє приймати більш обґрунтовані управлінські рішення щодо створення, впровадження та комерціалізації інноваційного капіталу.

На відміну від інших методів стратегічного управлінського обліку, ЗСП забезпечує взаємозв'язок між стратегічним баченням, місією підприємства та його інноваційними політиками й інноваційною стратегію шляхом узгодження інноваційних ініціатив з очікуваннями власників та інвесторів підприємства. Таке узгодження відбувається на основі використання ієрархічної структури вимірювання ефективності функціонування підприємства (згори вниз) та шляхом встановлення в ній ролі інноваційної компоненти. Виходячи зі своєї чотирьох елементної структури (Додаток Е), ЗСП дозволяє ієрархічно (знизу вгору) контролювати використання інноваційного капіталу підприємства за чотирма перспективами – фінансовою, клієнтською, перспективою внутрішніх бізнес-процесів та перспективою навчання і зростання.

На думку ряду вчених (І.К. Керрсенс-ван Дронгелен, Е. Кук [233, с. 354], В.Г. Бремсер, Н.П. Барскі [135, с. 229] та ін.) ЗСП є найбільш доцільною концепцією, що дозволяє забезпечити інтегроване вимірювання ефективності інновацій підприємства у взаємозв'язку з корпоративною стратегією. Це пов'язано з відмінністю концептуальних засад ЗСП від інших систем та інструментів, які раніше використовувались для управління інноваціями.

ЗСП є більш гнучким та складним інструментом, що дозволяє вимірювати ефективність інноваційної діяльності, у порівнянні із іншими системами, методологіями та інструментами управління. Як відмічає Р. Шаконий, з 1970-х років показники ефективності інноваційної діяльності в основному стосувались наступних аспектів: 1) Суто технічні продукти (патенти, технічні публікації або цитати до технічних публікацій); 2) Фінансові вигоди, які випливають з НДДКР (прибуток, продажі); 3) Судження про успішність окремих науково-дослідних проектів [332, с. 16-17]. На відміну від таких систем ЗСП створює можливість для використання необмеженого обсягу фінансових та нефінансових показників, а також забезпечує їх чітку «ув'язку» зі стратегічними цілями та загальним баченням щодо ролі інноваційної діяльності в реалізації стратегії підприємства.

У порівнянні з іншими методами стратегічного управлінського обліку, ЗСП дозволяє вирішити проблему вимірювання інноваційного капіталу підприємства як об'єкта управління та встановлення його місця в процесі створення вартості підприємства. Це забезпечується шляхом подолання наступних перешкод, які найчастіше не дозволяють визначити ефективність інноваційної діяльності або окремих інноваційних ініціатив підприємства, а також не дозволяють встановити роль інноваційного капіталу в досягненні оперативних та стратегічних цілей підприємства: 1) Виокремлення безпосередньої ролі інноваційної діяльності в забезпеченні загальної ефективності діяльності підприємства; 2) Впровадження змішаної моделі оцінки інноваційного капіталу на основі поєднання фінансових та нефінансових показників, що вирішує проблему своєчасного надання необхідної інформації про інноваційний капітал для прийняття рішень; 3) Підтримка та розвиток творчих ініціатив працівників шляхом використання релевантних індикаторів в розрізі кожної з перспектив ЗСП, що розробляються спільно з представниками інноваційних підрозділів (відділів досліджень та розробок, лабораторій, центрів тощо) підприємства.

Реалізована в ЗСП методологія забезпечує контроль процесу реалізації інноваційної діяльності підприємства, підзвітність ресурсів, що використовуються в процесі її реалізації, визначення результативності та ефективності інноваційної діяльності за допомогою системи фінансових та нефінансових індикаторів і показників. На основі використання ЗСП інноваційний менеджмент підприємства може визначати сильні та слабкі сторони окремої інновації, інноваційного проекту або інноваційної діяльності підприємства в цілому, сприяючи удосконаленню інноваційних політик підприємства, спрямованих на досягнення оперативних та стратегічних цілей підприємства, а також може виявляти резерви для підвищення внутрішніх можливостей щодо здійснення науково-дослідних робіт на підприємстві. Зокрема, це допомагатиме менеджменту обґрунтувати напрями здійснення інвестицій в інновації таким чином, що вони забезпечуватимуть досягнення встановлених стратегічних цілей.

Для удосконалення управління інноваційним капіталом підприємства ЗСП може бути впроваджена на двох рівнях: 1) Рівень підприємства; 2) Рівень окремого інноваційного підрозділу підприємства. Застосування ЗСП на рівні підприємства дозволить інтегрувати інноваційну діяльність до складу корпоративної стратегії та визначити її внесок в процеси створення вартості підприємства. Впровадження ЗСП в систему управління діяльністю підрозділу підприємства, відповідального за створення, впровадження та комерціалізацію інноваційного капіталу підприємства, дозволяє сформувати інтегровану систему оцінки функціонування такого підрозділу в інноваційному середовищі підприємства.

Оскільки винайдення ЗСП Р.С. Капланом та Д.П. Нортоном відбулось на початку 1990-х років, то процес її розробки базувався на традиційних економічних концепціях кінця ХХ-го століття, які не враховували визначальні особливості діяльності підприємств в умовах формування та розвитку економіки знань. Незважаючи на існуючі широкі можливості, а також намагання авторів адаптувати ЗСП під потреби користувачів в умовах

широкого використання нематеріальних активів, класична модель ЗСП в існуючому вигляді все ж таки повною мірою не пристосована для обліку та контролю процесів створення, впровадження та комерціалізації інноваційного капіталу підприємства. Це особливо чітко проявляється через відсутність інновацій як окремого об'єкту у складі наявних перспектив або як окремої перспективи в структурі ЗСП, що не дозволяє здійснювати безперешкодне управління інноваційною діяльністю підприємства без додаткового удосконалення теоретичних засад ЗСП та розробки методики її практичного впровадження для інноваційно-містких підприємств.

Зростання обсягів витрат на дослідження та розробки підприємств в умовах формування економіки знань, що відбувається в умовах обмеженості матеріальних та фінансових ресурсів, зумовлює впровадження на підприємствах інструментів стратегічного управлінського обліку, зокрема, ЗСП, які дозволяють вимірювати ефективність та сприяють удосконаленню системи управління інноваційною діяльністю підприємств. Окрім цього, ускладнився безпосередній процес реалізації інноваційної діяльності (багатосторонність, різноаспектність, різнонаправленість досліджень), обсяги фінансування якого значно зросли, що зумовлює необхідність залучення спеціалізованих фахівців для здійснення контролю за її здійсненням та коригуванням у відповідності до поставлених завдань та стратегії підприємства, що передбачає необхідність впровадження спеціалізованого управлінського інструментарію.

Основними завданнями застосування ЗСП для управління інноваційним капіталом підприємства є наступні: 1) Зменшення вартості результатів інноваційної діяльності підприємства; 2) Мінімізація інноваційних ризиків; 3) Мінімізація часу на реалізацію інноваційної діяльності підприємства (стратегії, проекту, окремої розробки тощо).

В той же час, окремі вчені (С.К. Воельпель, М. Лейбольд, Р.А. Екхофф [347, с. 49], Н. Гама, М. Сілва та Дж. Атаіде [196, с. 417-418], А.А. Ехіджеакбон, О.А. Ерік [186, с. 11]) відмічають про часткову застарілість

та неактуальність ЗСП для забезпечення ефективного управління інноваційним капіталом підприємства, оскільки вона була розроблена під управлінські потреби менеджменту індустріальних підприємств, та не повністю враховує сучасні вимоги функціонування підприємств в умовах економіки знань. Внаслідок чого класичний варіант ЗСП потребує удосконалення виходячи з існуючих інформаційних запитів суб'єктів управління інноваційною діяльністю.

Серед вчених, які досліджують проблематику використання ЗСП для управління інноваційним капіталом, відсутня згода стосовно того, яким чином сукупність об'єктів, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, може бути включена до складу ЗСП. Значна кількість вчених підходять достатньо категорично та однобоко до удосконалення ЗСП з метою посилення ефективності управління інноваційною діяльності, вважаючи власні розробки найбільш вдалим варіантом, нехтуючи пропозиціями інших вчених та рядом обмежень (фінансових, людських, організаційних, технологічних тощо), з якими стикаються підприємства при впровадженні ЗСП.

На основі проведеного поглибленого аналізу наявних концепцій та пропозицій, можна сформувати чотири основні підходи, які на сьогодні пропонуються вченими для удосконалення управління інноваційним капіталом на основі впровадження ЗСП (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Варіанти реорганізації ЗСП для облікового забезпечення управління інноваційним капіталом підприємства

Кожен з таких виділених підходів (рис. 4.3) має свій власний рівень значимості з позиції управління інноваційним капіталом підприємства, оскільки забезпечує формування різнорідної та з різним рівнем повноти облікової інформації, яка може використовуватись для різних методів та моделей оцінювання та прийняття рішень на підприємствах.

1) Включення інноваційних складових до наявних перспектив ЗСП передбачає, що класична чотирьохелементна структура ЗСП залишається незмінною, а до складу кожної із чотирьох наявних перспектив необхідно включити набір показників, які характеризують процес реалізації інноваційної діяльності як на рівні підприємства в цілому, так і в розрізі окремих інноваційних підрозділів, проектів, окремих розробок тощо.

Таким чином, всі чотири перспективи ЗСП мають бути наповнені показниками, що характеризують роль інноваційної діяльності підприємства в досягненні ефективності реалізації кожної з таких перспектив, що забезпечуватиме вимірювання та управління інноваційним капіталу підприємства у відповідності до стратегії підприємства. Набір інноваційних показників, що обираються на конкретному підприємстві, залежатиме від специфіки здійснення інноваційної діяльності та від шляхів використання її результатів на ньому. Для їх формування на підприємстві має бути побудована відповідна система управлінського обліку, яка забезпечуватиме формування необхідної інформації за відповідними аналітичними вимірами в розрізі необхідних елементів інноваційного капіталу.

Подібне розширення ЗСП інноваційними показниками дозволить сформувати системне уявлення про роль інноваційної діяльності в процесах створення вартості підприємства та включити елементи інноваційного капіталу до складу об’єктів управління на підприємстві, забезпечуючи визначення їх ролі в досягненні стратегічних цілей.

Одними із перших свій варіант розширення ЗСП за допомогою набору каскадованих фінансових та нефінансових показників, що характеризують інноваційну діяльність, запропонували І.К. Керссенс-ван Дронгелен та Е. Кук

[233, с. 355] (Додаток Є). Для цілей, що виділяються в рамках кожної з чотирьох перспектив, може бути сформовано один або декілька фінансових, нефінансових або гібридних показників, що характеризують результат її досягнення. Періодичність розрахунку показників має встановлюватись у відповідності до моментів прийняття рішень, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, та моментів коригування інноваційної активності (розширення, згортання). Також вона залежить від специфіки інноваційної діяльності підприємства та моделей і методів управління нею, оскільки різні моделі і методи управління інноваційною діяльністю використовують різні методи та процедури оцінювання її ефективності.

Підхід В.Г. Бремсера та Н.П. Барскі [135, с. 235] до трансформації ЗСП в напрямі підвищення її корисності для управління інноваційним капіталом, передбачає виділення показників для підприємства в цілому, та окремих показників для відділу, що здійснює інноваційну діяльність (Додаток Ж). За підходом авторів запропоновані показники, що можуть змінюватись у відповідності до змін діяльності підприємства та його середовища, мають допомагати в реалізації стратегії. Показники на рівні підприємства відображають роль інноваційного капіталу в процесі створення вартості та реалізації стратегічних цілей, а показники на рівні окремого підрозділу – ефективність окремих етапів інноваційної діяльності в розрізі чотирьох перспектив ЗСП.

Н. Гама, М. Сілва та Дж. Атаіде [196, с. 422], дотримуючись подібної логіки, також запропонували розширення ЗСП через впровадження інноваційних показників з метою забезпечення вимірювання доданої вартості інноваційного капіталу підприємства в контексті реалізації його стратегії. Запропонована авторами удосконалена модель ЗСП (Додаток З) включає метрики інноваційного капіталу в рамках окремого інноваційного проекту, які забезпечують вимірювання доданої вартості інноваційних проектів та визначати їх роль в створенні загальної вартості підприємства (кількість створених ідей; час, витрачений на інновації; зростання частки ринку; ROI

нових продуктів тощо). Дані метрики розробляються виходячи з інформаційних потреб суб'єктів управління інноваційною діяльністю підприємства, обов'язково узгоджуючись зі стратегічними цілями. Вони дозволяють коригувати інвестиції в інновації, виявляти джерела створення вартості, ідентифікувати і зберігати найкращих працівників-інноваторів та досягати поставлених тактичних і стратегічних цілей інноваційних проектів та підприємства в цілому.

Китайські дослідники Т.-Х. Хсяо та Ю.-Ф. Вен [218, с. 422-423] також запропонували удосконалити ЗСП в напрямі посилення інформаційної підтримки системи менеджменту знань підприємства, додавши до кожної з перспектив набір ексклюзивних показників (Додаток І), що узгоджуються з його стратегічними цілями. Під «знаннями» автори розуміють сукупність ресурсів та можливостей підприємства (ідей, інноваційних продуктів, нематеріальних активів тощо), що забезпечують його конкурентоспроможність в умовах економіки знань. Даний підхід може застосовуватись для аналізу ефективності конкретної системи управління знаннями на підприємстві, окремого відділу або функціональної сфери управління знаннями. В цілому застосування такого підходу дозволяє вимірювати ефективність управління інноваціями та знаннями на підприємстві за допомогою збалансованого поєднання стратегічних і фінансових показників у часі, а також перетворює ЗСП на засіб підтримки прийняття рішень для менеджерів з управління знаннями, зокрема, в частині інноваційної компоненти діяльності.

Б. Нурі [291, с. 37] запропонував управляти інноваційною діяльністю стратегічних бізнес-одиниць великих компаній на основі удосконалення ЗСП, що передбачає визначення стратегічних цілей та критичних факторів успіху в рамках кожної з перспектив ЗСП, до кожних з яких було розроблено набір з 13-ти показників, що характеризують інноваційну діяльність (Додаток К). Запропонований підхід дозволяє визначати ефективність інноваційної діяльності стратегічних бізнес-одиниць компаній, виходячи з чого може

здійснюватися розподілу премій та бонусів задіяних в інноваційній діяльності працівників, зміни бюджетних планів та коригування обсягів інвестицій в інноваційний капітал підприємства.

Серед українських вчених проблематиці удосконалення розвитку управлінського обліку інноваційної діяльності на основі використання ЗСП для задоволення інформаційних потреб інноваційного менеджменту приділяв увагу В.М. Іванков. Автором було обґрунтовано розширення ЗСП за допомогою створення інтегрованої системи показників ефективності (результативності) інноваційної діяльності (проекту) за процесно-модульним підходом, тобто їх об'єднання у модулі (блоки) за стадіями інноваційного процесу [23, с. 14], які мають бути імплементовані в розрізі перспектив ЗСП.

Реалізація даного підходу до розвитку ЗСП в напрямі підвищення ефективності інноваційною діяльністю підприємства є одним із найбільш поширених підходів серед вчених і практиків, оскільки характеризується наступними перевагами:

– зручність застосування як для управління інноваційно-містким підприємством, інноваційним відділом або окремим інноваційним проектом підприємства;

– можливість використання фінансових, нефінансових та гібридних показників для оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства;

– відсутність необхідності трансформації класичної моделі ЗСП, а лише її доповнення цілями та показниками, що стосуються різноманітних аспектів здійснення інноваційної діяльності підприємства;

– можливість використання узвичаєних підходів до інтеграції ЗСП з системою бухгалтерського обліку в частині інноваційної діяльності підприємства;

– можливість розширення та доповнення загальної стратегії підприємства елементами інноваційної стратегії, та можливість прив'язки доданих цілей та показників до інноваційної стратегії підприємства.

Застосування такого підходу також має певні обмеження, внаслідок чого є доцільним у наступних випадках:

– для підприємств, які мають високий рівень розвитку інноваційної діяльності або в яких наявні відокремлені інноваційні відділи, тобто для яких процеси створення інноваційних продуктів є постійною та невід'ємною складовою їх діяльності;

– на підприємствах, для яких ефективність використання інноваційного капіталу є нагальною проблемою і здійснює значний плив на загальну ефективність діяльності підприємства, виступаючи одним із джерел забезпечення його конкурентних переваг;

– коли ефективність інноваційної діяльності підприємства відіграє важливу роль в забезпеченні його стратегічного розвитку, а тому показники ефективності інноваційної діяльності або окремих інноваційних ініціатив можуть бути включені до складу ЗСП для визначення рівня досягнення стратегічних цілей підприємства.

2) Перейменування окремих перспектив ЗСП передбачає зміну назви та змістовного наповнення однієї або декількох класичних перспектив ЗСП, що виділяються Р.С. Капланом та Д.П. Нортоном, у відповідності до особливостей інноваційної діяльності підприємства. Такі зміни мають на меті розширення діапазону можливостей класичної ЗСП з позиції задоволення інформаційних потреб інноваційного менеджменту підприємства та конкретизацію цілей ЗСП у відповідності до інноваційної стратегії підприємства. Подібні зміни є логічним розвитком ЗСП, який також підтримувався її розробниками, оскільки він забезпечує більш всеохоплюючий погляд на систему управління інноваційною діяльністю. Зазвичай, проведення таких змін відбувається разом із наповненням інших перспектив показниками, що характеризують ефективність інноваційної діяльності, тобто відбувається комбінація першого та другого з виділених підходів.

Відправною точкою для розвитку такого підходу стала трансформація класичної моделі ЗСП в роботах її розробників Р.С. Каплана та Д.П. Нортона, зокрема, щодо назви і змістовного наповнення однієї з перспектив. Так, в праці 1992 року [231] перша (нижня) перспектива мала назву «Інновації та навчання», а її основним призначенням в системі управління було забезпечення надання відповіді на запитання щодо можливості продовження вдосконалення та створення вартості підприємства. Дана перспектива була орієнтована на управління процесом створення нових продуктів та послуг, які є основними генераторами цінності для компаній, забезпечуючи вихід на нові ринки та найкраще зростання доходів, що в цілому має збільшувати вартість компанії, а також впровадження інновацій для удосконалення внутрішніх бізнес-процесів. Основними цілями даної перспективи були технологічне лідерство, вдосконалення виробництва нових продуктів, фокусування на продукті та час виходу на нові ринки.

Однак вже в праці Р.С. Каплана та Д.П. Нортона 1996 року [230, с. 77] дана перспектива була перейменована на «Навчання та розвиток», а її основним призначенням в досягненні бачення стратегічного розвитку стало надання відповіді на питання, як організація повинна навчатись та розвиватись, оскільки це є основою побудови будь-якої стратегії. В даній перспективі з нових продуктів та інновацій основна увага тепер була перенесена на працівників, їх навчання та зростання, розвиток їх навичок та створення такого клімату в колективі, що сприятимуть досягненню стратегічних цілей підприємства. Перспектива «Навчання та розвиток» стала орієнтована не лише на реалізацію стратегії, а також і на забезпечення ефективного функціонування внутрішніх бізнес-процесів підприємства, на побудову системи ефективних взаємовідносин з клієнтами. Таким чином, зміна поглядів Р.С. Каплана та Д.П. Нортона на назву та змістовне наповнення базової перспективи ЗСП стало передумовою для формування вченими низки пропозицій щодо подальшої трансформації перспектив ЗСП у відповідно до інформаційних потреб суб’єктів інноваційного менеджменту підприємства.

І.К. Керссенс-ван Дронгелен та Дж. Білдербіік [232, с. 355] запропонували набір показників до кожної з перспектив ЗСП, що необхідні менеджменту для управління інноваційною діяльністю, а також перейменували базову перспективу на «Інновації та навчання», що має дозволити менеджменту орієнтуватись в можливостях підприємства продовжувати розвивати та створювати інноваційну (R&D) вартість. Основними цілями даної перспективи є технологічне лідерство, довгострокове фокусування на дослідження, висока поглинальна здатність та організація, що навчається новим інноваційним ідеям. Удосконалена таким чином ЗСП може використовуватись як для компанії в цілому, для окремого структурного підрозділу, що займається інноваційною діяльністю, а також і для окремої групи дослідників або окремих працівників-інноваторів.

З метою покращання продуктивності інноваційної діяльності, обсяги та витрати на здійснення якої значно зросли в умовах економіки знань, на думку К. Джіоті, Д. Банвета та С. Дешмукха [228, с. 879] особлива увага має бути приділена оцінці її ефективності відповідно до візії та стратегії підприємства, що пропонується робити шляхом розвитку класичної ЗСП у відповідності до інформаційних потреб суб'єктів управління інноваційним капіталом підприємства. Для управління науково-місткими компаніями, як і представники першої групи, автори до кожної з чотирьох перспектив розробили набір показників, що характеризують інноваційну діяльність (Додаток Л). Окрім цього, вони також перейменували першу перспективу на «Інновації та навчання», наповнивши її новим змістом – характеризувати зміни та удосконалення, які підприємство повинно удосконалити для реалізації обраної інноваційної стратегії, дублюючи таким чином ранню версію ЗСП Р.С. Каплана та Д.П. Нортона від 1992 року. Виходячи з такого підходу підвищення рівня знань і навчання працівників, як загальна ціль класичного варіанту першої перспективи в ЗСП, є лише однією з цілей, що має бути досягнена в процесі реалізації інноваційної стратегії підприємства.

На відміну від інших представників даного підходу, З. Дудіч та ін. [177] запропонували назвати базову перспективу «Інновації, навчання та зростання», таким чином одночасно поєднавши дві версії даної перспективи, запропоновані Р.С. Капланом та Д.П. Нортоном. Для характеристики стратегічних цілей інноваційної діяльності, що стосуються цієї перспективи, були включені такі показники: 1) Кількість пропозицій та ідей від працівників; 2) Кількість годин, які працівники витратили на підготовку та проведення досліджень та розробок; 3) Кількість годин, які працівники витратили на удосконалення наявних знань та ін. Інші перспективи, що залишились без змін, також були наповнені показниками, що характеризують різноманітні аспекти здійснення інноваційної діяльності на підприємстві (економічна та ринкова ефективність інноваційної діяльності, ефективність взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами, продуктивність інноваційної діяльності тощо).

Дж.С. Перрі та Д. Монтгомері [304] в якості базової перспективи запропонували використовувати «Організаційний потенціал», що включає дві основі цілі – розвивати інноваційну культуру підприємства та розширювати партнерство. Дані цілі напряму стосуються розвитку потенціалу працівників задля підвищення ефективності інноваційної діяльності на фазі розробок та патентування. Здійснення таких змін дозволяє більш ефективно інтегрувати інноваційну діяльність в процес досягнення стратегічний цілей підприємства, оскільки інноваційний капітал стає об’єктом стратегічного управління.

Визначальною особливістю підходу, що передбачає перейменування окремих перспектив ЗСП, є намагання включення інноваційної діяльності до складу об’єктів управління, які відіграють вагому роль в забезпеченні досягнення стратегічних цілей підприємства. Щодо такого об’єкта виділяються мета, вимірники, цілі та набір ініціатив, які мають бути здійсненні для ефективної реалізації обраної стратегії, зокрема, в частині: 1) Забезпечення ролі та комунікації інноваційної діяльності в реалізації інших перспектив; 2) Удосконалення системи бізнес-планування; 3) Забезпечення зворотного

зв’язку і покращення системи навчання; 4) Трансляції різних видів інноваційної ефективності в стратегічну ефективність підприємства.

3) Виділення нової «інноваційної» перспективи у складі класичної моделі ЗСП є достатньо кардинальним рішенням, оскільки передбачає частковий розрив традиційних зв’язків між існуючими перспективами і зумовлює формування нової системи зв’язків через нову «інноваційну» перспективу. Впровадження такої пропозиції має на меті надання інноваційній діяльності статусу окремого управлінського напряму або об’єкта, про який та про роль якого в стратегічному розвитку підприємства в зведеному вигляді (за допомогою фінансових та нефінансових показників) має узагальнюватись інформація та надаватись менеджменту для прийняття рішень. Інноваційна стратегія за такого підходу стає ключовим елементом бачення та загальної стратегії підприємства, оскільки бюджети на реалізацію інноваційної діяльності пов’язуються зі стратегічними цілями підприємства за допомогою показників, що характеризуються окремі цілі даної інноваційної перспективи.

Можна сформувати два варіанти практичної реалізації такого підходу: 1) Централізований (всі аспекти інноваційної діяльності підприємства узагальнюються в новій виділеній інноваційній перспективі); 2) Децентралізований (нова виділена інноваційна перспектива включає лише окремі складові інноваційної діяльності підприємства, а інші складові включаються до складу інших традиційних перспектив ЗСП). Другий варіант на сьогодні набув більш широкого використання серед вчених.

Так, Т. Гарсія-Вальдеррама, Т. Мулеро-Мендігоррі та Д. Ревуельта-Бордой розробили нову версію ЗСП для управління інноваційною діяльністю підприємств, яка дозволяє забезпечити взаємозалежність між його стратегічними цілями та п’ятьма використовуваними перспективами, які наповнені показниками, що характеризують досягнення цілей з позиції реалізації інноваційної діяльності. Авторами в доповнення до чотирьох класичних перспектив будо додано нову перспективу «Інноваційний вимір» [197, с. 262], через необхідність виокремлення зі складу фінансових

результатів підприємства тієї вартості, яка створюється для акціонерів та клієнтів саме завдяки інноваційній діяльності підприємства. Така нова перспектива також дозволяє встановити взаємозв'язок між інноваційною ефективністю, що вимірюється за допомогою фінансових та нефінансових показників, як з фінансовою ефективністю, так і з елементами інноваційного капіталу підприємства та відповідальними за його використання на підприємстві особами. Інші перспективи також наповнені значним обсягом показників, що використовуються для ідентифікації виконання стратегічних цілей підприємства, пов'язаних з реалізацією інноваційної діяльності.

Основними цілями цієї перспективи є покращення позиціонування перед конкурентами за рахунок інновацій, покращення рівня задоволення споживачів за рахунок інновацій, рівень відповідності між залученим інноваційним капіталом та одержаними результатами інноваційної діяльності. Вимірювати рівень досягнення таких цілей пропонується за допомогою показників кількості одержаних інноваційних продуктів та процесів, показника співвідношення витраченого інноваційного капіталу та доходів від його комерціалізації. Окрім традиційних кількісних показників щодо одержаних патентів та інших документів, що підтверджують реєстрацію інтелектуальної власності, в інноваційній перспективі застосовуються професійні судження, які встановлюють рівень інноваційності розробок, продуктів та процесів.

Подібні пропозиції, що передбачають додавання п'ятої «Інноваційної перспективи» до складу ЗСП, були застосовані Б. Більярді та А. Іво Дорміо [128], які для наповнення всіх стратегічних цілей для кожної з перспектив розробили 54 показники різних видів (фінансових та нефінансових), що характеризують інноваційну діяльність підприємства. Для нової перспективи автори запропонували використовувати п'ять показників: внесок інноваційних проектів в розвиток підприємства; відсоток нових патентів; кількість та якість наукових робіт; здатність створювати нові технології; час, необхідний для розуміння причин провалу інноваційних проектів. В цілому застосування

таких удосконалень до ЗСП дозволяють побудувати корисний інструмент для вимірювання ефективності інноваційної діяльності як на рівні підприємства, так і на рівні окремого підрозділу, що створює інновації.

З метою надання інформації менеджменту підприємства про результати стратегічного партнерства в контексті реалізації спільних інноваційних проектів та прийняття рішень про необхідність залучення для них зовнішнього фінансування М. Кубанкова, Я. Хіршлова та Я. Недельнік [241, с. 598] запропонували використовувати у складі ЗСП п’яту перспективу «Стратегічне партнерство». В межах цієї перспективи виділено стратегічну ціль – формування мережевих комунікацій та долучення до престижних консорціумів, виконання якої контролюється за допомогою наступних показників: кількість проектів, які співфінансуються (державними або приватними структурами); кількість нових стратегічних партнерств.

Трансформація та адаптація класичної версії ЗСП за допомогою додавання окремої інноваційної перспективи є дієвим інструментом для вимірювання різних видів інновацій підприємства, дозволяючи при цьому інтегрувати процеси інноваційної діяльності підприємства, що здійснюються на різних рівнях, з системою стратегічного управління. Це надає можливість переосмислити всі інноваційні заходи та ініціативи виходячи зі встановлених на підприємстві стратегічних цілей, та дозволити інноваційному менеджменту бачити їх залежність від наявних матеріальних, нематеріальних та людських інноваційних ресурсів, інноваційного клімату та рівня організації науково-дослідної роботи на підприємстві. Відповідність досягнення таких цілей визначається за допомогою набору фінансових та нефінансових показників, які встановлюються виходячи зі специфіки здійснення інноваційної діяльності на конкретному підприємстві.

Хоча підхід щодо виділення п’ятої «інноваційної» перспективі у складі ЗСП частково перетинається з пропозиціями інших підходів, зокрема, щодо наповнення всіх наявних в ЗСП перспектив відповідними стратегічними цілями та показниками для підвищення ефективності управління

інноваційною діяльністю, він має визначальну перевагу у можливості визначення фінансового результату від здійснення інноваційної діяльності підприємства та встановленні його ролі у складі загальної фінансової ефективності.

Впровадження такого підходу, що передбачає трансформацію класичної структури ЗСП, на практиці може зіштовхнутись з рядом проблем: 1) Відсутність дієвих практик впровадження такого підходу, зокрема, відсутність стандартизованих стратегічних цілей інноваційної перспективи та індикаторів, що їх характеризують; 2) Відсутність програмного забезпечення, що дозволятиме практично реалізувати такий п’яти-перспективний підхід в ЗСП; 3) Необхідність побудована дієвої системи аналітичного обліку доходів та витрат інноваційної діяльності, що виступатимуть інформаційною базою для визначення інноваційної ефективності підприємства за допомогою «інноваційної» перспективи.

4) Створення інноваційної системи показників (ІСП) передбачає, що для управління інноваційною діяльністю створюється спеціалізований інструмент, який в своїй основі хоча і використовує певні концептуальні характеристики ЗСП, однак значною мірою відрізняється від її класичного варіанту. Такі відмінності можуть стосуватись як структурних характеристик ЗСП (перспективи, цілі, показники), так і змістовного наповнення, яке вкладається в кожну із існуючих перспектив у відповідності до змінених запитів та інформаційних потреб системи стратегічного управління підприємством.

Одними з перших про необхідність побудови концептуально нової ЗСП, яка б була розроблена виходячи з вимог, що висуваються менеджментом інноваційно-містких підприємств до управлінських систем, були М. Лейбольд, Дж. Пробст та М. Гібберт. Ще на початку 2000-х років вони констатували, що в умовах формування економіки знань, яка довершила формування глобального мережевого середовища, відбуватимуться динамічні та непередбачувані соціокультурні зміни, одним із яких став розвиток

інноваційної активності підприємств. В результаті, для забезпечення ефективності інноваційної діяльності на підприємствах мають бути впроваджені та адаптовані під її специфіку системи управління, зокрема, стратегічно-орієнтованого спрямування, такі як ЗСП. На основі використання концепції систематичного стратегічного менеджменту автори [251, с. 180] запропонували використовувати Систематичну систему показників (ССП), як альтернативу класичній ЗСП, яка буде більш чітко орієнтована на потреби суб'єктів інноваційного менеджменту (Додаток М).

ССП забезпечує розширення кожної з перспектив ЗСП через фокусування на соціокультурне середовище підприємства та застосування системного підходу до вимірювання показників, зокрема, інноваційної ефективності та системного аналізу всіх факторів, що впливають на її забезпечення. ССП дозволяє проводити оцінку всіх знань, що беруть участь в процесі реалізації інноваційної діяльності підприємства на всіх її етапах (розробка, використання, комерціалізація), враховувати мережевий контекст формування вартості, а також визначати загальний потенціал підприємства щодо продукування інновацій на основі аналізу впливу всіх внутрішніх та зовнішніх факторів. Завдяки вбудованості ССП у соціокультурну систему вона має значні переваги у порівнянні з ЗСП в забезпеченні інформаційної підтримки інноваційного менеджменту щодо прийняття рішень про внутрішнє використання інноваційної продукції або про її зовнішню комерціалізацію.

М. Флорес, А. Аль-Ашааб та А. Магьяр [194, с. 23] також констатували неможливість забезпечення достовірної оцінки інновацій підприємства, утворених в результаті реалізації колаборативних (спільних) проектів з іншими підприємствами та університетами. На основі використання LEAD методології автори розробили спеціалізовану Колаборативну систему показників (КСП) для відкритих інновацій, яка включає 6 перспектив: «Внутрішні бізнес-процеси»; «Людський капітал»; «Стратегічне партнерство в сфері знань»; «Інновації»; «Сталий розвиток»; «Конкурентоспроможність». Безпосередньо за генерування інформації про процеси інноваційної діяльності

на підприємстві відповідає третя та четверта перспективи, для досягнення стратегічних цілей в межах яких виділяються наступні показники: кількість внутрішньостворених нематеріальних активів за рік в результаті колаборативних проектів; кількість колаборативних проектів за рік (з компаніями, з університетами); кількість успішних заявок, які одержали державне фінансування; кількість успішних заявок, які одержали зовнішнє фінансування; кількість наукових публікацій в журналах. Використання КСП, на відміну від ЗСП, дозволяє більш точно проводити моніторинг та оцінювати результати співпраці сторін, задіяних в колаборативній розробці інновацій, а також є засобом стимулювання інноваційної активності при реалізації колаборативних проектів.

На думку О. Зізлавського та Е. Фішера [362, с. 7] розробка ІСП є результатом сполучення концепції ЗСП та теорії інновацій. Її основною ціллю є забезпечення оцінки ефективності та контролю інноваційної діяльності на підприємстві на основі балансу між оперативними та стратегічними цілями, вхідними та вихідними даними, внутрішніми та зовнішніми критеріями ефективності, що в цілому має сприяти досягненню інноваційної стратегії підприємства. Причиною необхідності її розробки та використання є неможливість класичної ЗСП забезпечити вимірювання впливу інноваційної діяльності на досягнення стратегічних цілей підприємства.

Автори виділяють чотири основних стадії процесу застосування ІСП у відповідності до стадій розробки інновацій: 1) Генерування ідей / Моніторинг ідей та прийняття рішень; 2) Розробка ідей / Пілотні дослідження, підтвердження концепцій; 3) Попереднє впровадження / Тестування, планування; 4) Впровадження / Виконання та інтеграція інновацій [362, с. 12]. За реалізацію кожної зі стадій відповідає менеджер інноваційного проекту (ініціативи), який здійснює моніторинг та контроль за допомогою набору фінансових та нефінансових показників та має забезпечити перехід до наступної стадії або зупинити інноваційний проект (ініціативу), і в цілому повинен забезпечити досягнення визначених стратегічних цілей. Таким

чином, інформація з ІСП дозволяє приймати менеджерам рішення про можливість переходу до / розпочинання нової стадії інноваційного проекту (ініціативи), його призупинення або зупинку. Призупинені або зупинені проекти (ініціативи) переводяться до «інноваційного інкубатору», з якого вони можуть бути повернені до основної складової ІСП у випадку виявлення можливостей або перспектив їх успішного завершення на основі аналізу відповідних показників. Практичне застосування ІСП дозволяє налагодити формування інформації для інноваційних менеджерів про процеси створення інновацій на підприємстві, що дозволяє забезпечити систематичну інформаційну підтримку їх управління, починаючи з моменту генерування ідеї до фази їх використання або комерціалізації.

Визначальною перевагою створення та впровадження ІСП на інноваційно-містких підприємствах, як джерела інформаційної підтримки управління інноваційною діяльністю, є її чітка спрямованість на основний об’єкт управління – інноваційний капітал. Відповідно, всі стратегічні цілі, виділені в розрізі кожної з перспектив, а також показники, що використовуються для аналізу рівня досягнення таких цілей, є адаптованими та найбільш якісно характеризують інноваційну діяльність підприємства, дозволяючи більш точно оцінити рівень її ефективності як на рівні підприємства, так і на рівні окремих інноваційних підрозділів. Такий підхід має високий рівень гнучкості, оскільки дозволяє: 1) Врахувати всі специфічні риси інноваційної діяльності на різних етапах її реалізації (динамічність, складність, ризикованість, наукомісткість, орієнтація на знання, довгостроковий часовий горизонт); 2) Швидко адаптуватись під галузеві зміни та зміни обсягів інноваційної діяльності; 3) Сприяє підвищенню ефективності процесів створення знань та в цілому інноваційній активності працівників.

Разом з тим, практичне застосування таких спеціалізованих інструментів інформаційної підтримки інноваційної діяльності як ІСП, має ряд недоліків: 1) Необхідність понесення значних витрат на розробку та впровадження ІСП як окремого обліково-управлінського інструменту; 2) Відсутність

загальноприйнятих рекомендацій щодо кількісно визначених показників та стратегічних цілей, що характеризують інноваційну діяльність; 3) Відсутність програмного забезпечення, що дозволятиме практично реалізувати ІСП.

Виходячи з проаналізованих переваг та недоліків кожного з виділених підходів до реорганізації ЗСП для облікового забезпечення управління інноваційним капіталом підприємства, найбільш доцільним для застосування на українських підприємствах вважаємо перший підхід, який передбачає включення інноваційних стратегічних цілей та відповідних показників до наявних перспектив ЗСП.

Застосування такого підходу дозволяє удосконалити ЗСП за двома напрямами:

1) Наповнити стратегічну карту підприємства (стратегічна карта 1-го типу), у якого інноваційна діяльність є одним із важливих бізнес-процесів, новими «інноваційними» стратегічними цілями та «інноваційними» показниками, які дозволяють охарактеризувати місце інноваційної діяльності в досягненні загальних стратегічних цілей підприємства. Така стратегічна карта сприятиме визначенню ролі інноваційної діяльності в забезпеченні операційної та стратегічної ефективності підприємства, а також дозволить визначити набір внутрішніх ініціатив та зовнішніх факторів, які позитивно та негативно впливають на її здійснення.

2) Розробити окрему стратегічну карту (стратегічна карта 2-го типу) для підприємства, інноваційна діяльність для якого є основним видом діяльності, або для окремого підрозділу підприємства, який займається лише інноваційною діяльністю. Основним об’єктом управління на таких підприємствах або в таких окремих підрозділах є інноваційний капітал, ефективне використання якого дозволяє створювати, використовувати та комерціалізувати одержані інноваційні продукти. Така стратегічно карта стає повноцінним управлінським інструментом, який показує логічні причинно-наслідкові зв’язки між стратегічними цілями інноваційного спрямування та

дозволяє сформувати розуміння стосовно того, як підприємство або окремий підрозділ створює інноваційну вартість.

Для забезпечення ефективного впровадження першого напряму удосконалення ЗСП щодо посилення інформаційного забезпечення інноваційного менеджменту підприємства мають бути визначені інноваційні стратегічні цілі та підібрані відповідні показники, що характеризуватимуть їх досягнення. Враховуючи специфічність здійснення інноваційної діяльності на кожному підприємстві, для полегшення процесу побудови стратегічних карт 1-го типу доцільним є створення окремого пулу інноваційних стратегічних цілей, а також показників, що можуть використовуватись для характеристики таких цілей. Після обрання набору показників, які характеризуватимуть інноваційні стратегічні цілі, має бути розроблений механізм формування інформації для їх розрахунку, зокрема, організована система управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства.

Таким чином, в загальному вигляді організація процесу побудови стратегічної карти 1-го типу передбачає необхідність здійснення наступних етапів (рис. 4.4).

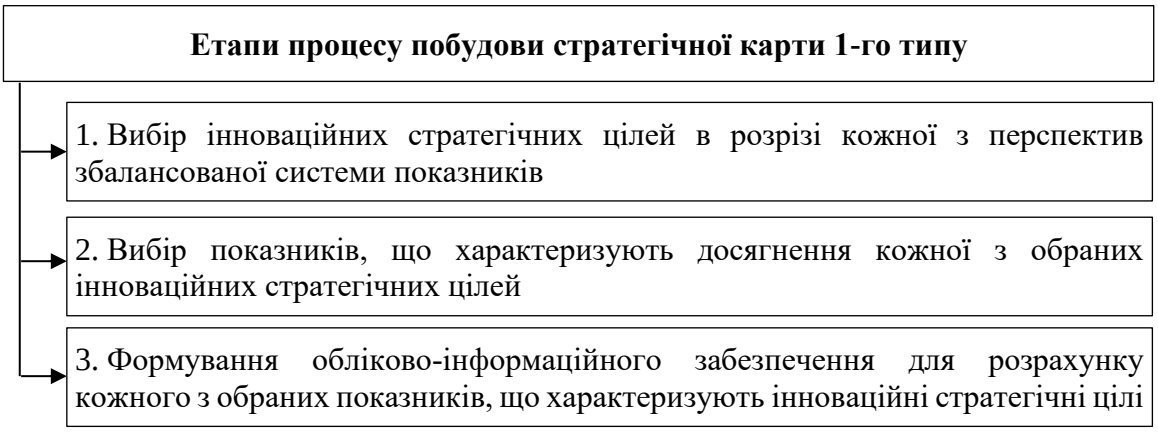

Рис. 4.4. Організація процесу побудови стратегічної карти 1-го типу в ЗСП

Для вибору інноваційних стратегічних цілей слід ґрунтовно проаналізувати місію, візію та цінності підприємства, та узгодити з ними всі можливості, переваги та обмеження інноваційної діяльності підприємства. Надалі в межах кожної з перспектив ЗСП слід визначити інноваційні

стратегічні цілі та ув’язати їх з іншими стратегічними цілями, представленими на стратегічній карті, встановивши між ними причинно-наслідковий зв’язок. Всі вибрані інноваційні стратегічні цілі повинні пояснювати, як окремі складові інноваційної діяльності підприємства забезпечують досягнення стратегічних цілей з перспектив, розміщених вище на стратегічній карті.

Вибір тих чи інших показників, що характеризують досягнення інноваційних стратегічних цілей, дозволяє більш конкретно розібратись в розумінні її сутності. Для характеристики цілей можуть обиратись лідируючі або відстаючі показники з базовими або цільовими значеннями. До кожного з вибраних показників можуть бути додані інноваційні ініціативи – конкретні плани дій, які мають бути здійснені для забезпечення досягнення бажаного значення показника. Сукупність інноваційних ініціатив є основою інноваційної політики підприємства, яка завдяки формуванню і використанню взаємозв’язаної стратегічної карти з відповідними цілями дозволяє забезпечити спрямування таких ініціатив на реалізацію інноваційної стратегії.

В залежності від вибраних показників та інформаційних можливостей системи бухгалтерського обліку на підприємстві має бути розроблена та впроваджена система обліково-інформаційної підтримки для забезпечення їх формування. В окремих випадках обрані показники можуть бути виключені зі складу стратегічної карти через економічну недоцільність їх формування та розрахунку, незважаючи на їх вибір менеджерами, оскільки їх інформаційна підтримка потребуватиме понесення значних фінансових витрат. В результаті вони мають бути замінені іншими наближеними показниками, які подібним чином дозволятимуть охарактеризувати досягнення інноваційної стратегічної цілі. Таким чином, рівень точності, з якої вибрані показники характеризуватимуть інноваційні стратегічні цілі підприємства, обмежується фінансовими можливостями побудови системи обліково-інформаційного забезпечення інноваційного менеджменту підприємства. Забезпечуючи формування інноваційних показників, як елементів стратегічної карти ЗСП, система бухгалтерського обліку фактично стає засобом формування

інформації про всі дії та події, що відбуваються на підприємстві та стосуються стану та руху інноваційного капіталу, ідентифікуючи, оцінюючи та відображаючи всі ініціативи менеджменту та вплив ризикових та руйнівних факторів на досягнення інноваційної ефективності підприємства.

Для забезпечення ефективного впровадження другого напряму удосконалення ЗСП необхідною є розробка окремої стратегічної карти, яка сприятиме масштабуванню інноваційних ідей працівників, їх впровадженні, створенню інноваційного продукту та забезпечення його комерціалізації. Для цього слід використовувати спеціалізоване програмне забезпечення, що має відповідний функціонал для створення системи взаємопов'язаних інноваційних стратегічних цілей та відповідних показників, що характеризуватимуть інноваційну діяльність в розрізі кожної з чотирьох перспектив, формування стратегічної карти, візуалізації показників за допомогою дашбордів та проведення аналізу досягнення визначених цілей.

При розробці стратегічної карти 2-го типу, що може використовуватись менеджментом для підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю інноваційно-місткого підприємства або окремого інноваційного підрозділу, запропоновано використовувати спеціалізований хмарний програмний продукт для побудови та використання ЗСП – «BSC Designer». Його використання дозволяє сформувати та реалізовувати стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства на основі ЗСП-методології (чотири управлінські перспективи, стратегічні цілі, показники, ризики, ініціативи тощо). «BSC Designer» є програмним середовищем, що має високий рівень гнучкості та забезпечує вимірювання стану та результатів інноваційної діяльності, автоматичне формування карт, звітів, дашбордів та аналітичних узагальнень про показники, ініціативи та ризики, пов'язані з виділеними інноваційними стратегічними цілями.

Окрім класичного набору інструментів ЗСП, «BSC Designer» також дозволяє до кожної з вибраних інноваційних стратегічних цілей додавати різні типи дій стратегічного характеру, що можуть охарактеризувати стан

досягнення таких цілей, заходи, які здійснили інноваційні менеджери для їх досягнення, а також які дозволяють відобразити вплив зовнішніх факторів на досягнення цілі – ініціативи, фактори успіху, очікувані результати, обґрунтування, гіпотези та інструменти зниження ризику.

Такі дії стратегічного характеру дозволяють конкретизувати інноваційні стратегічні цілі та перенести процес реалізації інноваційної стратегії на рівень операційних завдань інноваційних команд або окремих працівників-інноваторів. До кожної з таких дій стратегічного характеру в «BSC Designer» встановлюються: прив'язка до інноваційної стратегічної цілі; власник дії; відповідальна за виконання особа; документ. На рис. 4.5 наведено приклад створення дії стратегічного характеру «Збільшення доходності інновацій», що за типом є фактором успіху інноваційної діяльності.

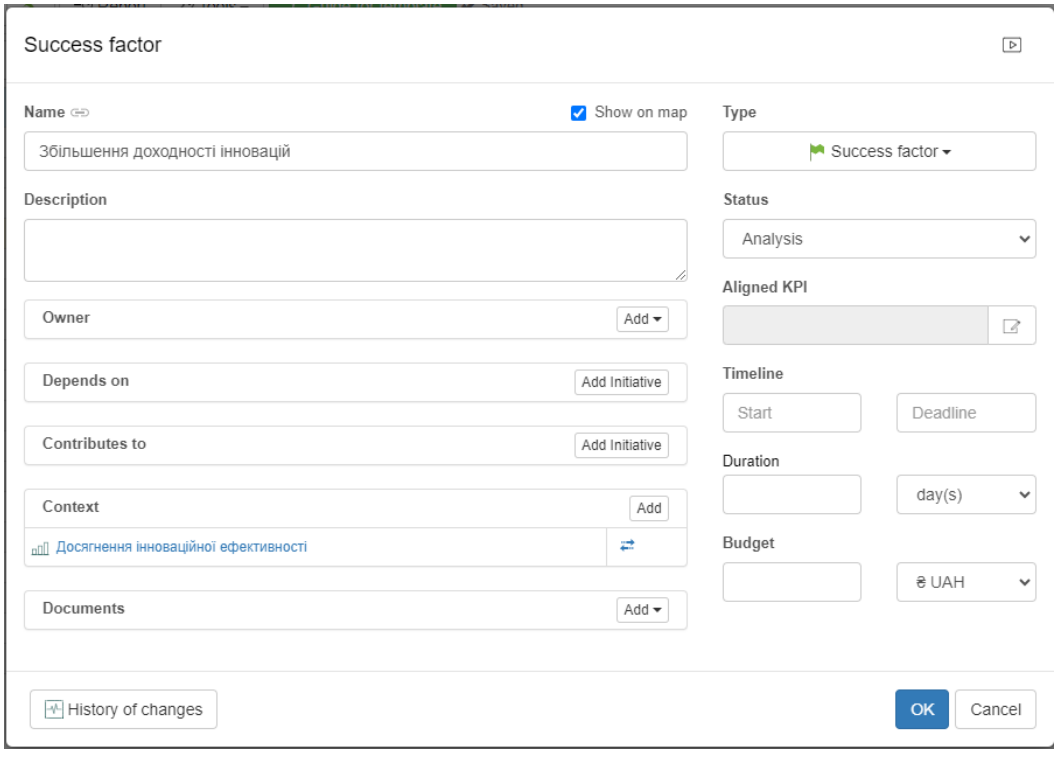

Рис. 4.5. Створення дії стратегічного характеру «Збільшення доходності інновацій» в програмному продукті «BSC Designer»

Порядок формування стратегічної карти 2-го типу є аналогічним до порядку формування стратегічної карти 1-го типу (див. рис. 4.4), за виключенням того, що до складу даної карти включаються лише інноваційні

стратегічні цілі, між якими необхідно встановити взаємоув'язки за допомогою визначення причинно-наслідкових зв'язків.

Виходячи з проведеного аналізу пропозицій вчених щодо виділення інноваційних стратегічних цілей та відповідних показників, на основі використання «BSC Designer» було сформовано приклад стратегічної карти як інструмента управління діяльністю інноваційно-місткого підприємства або окремого інноваційного підрозділу (рис. 4.6).

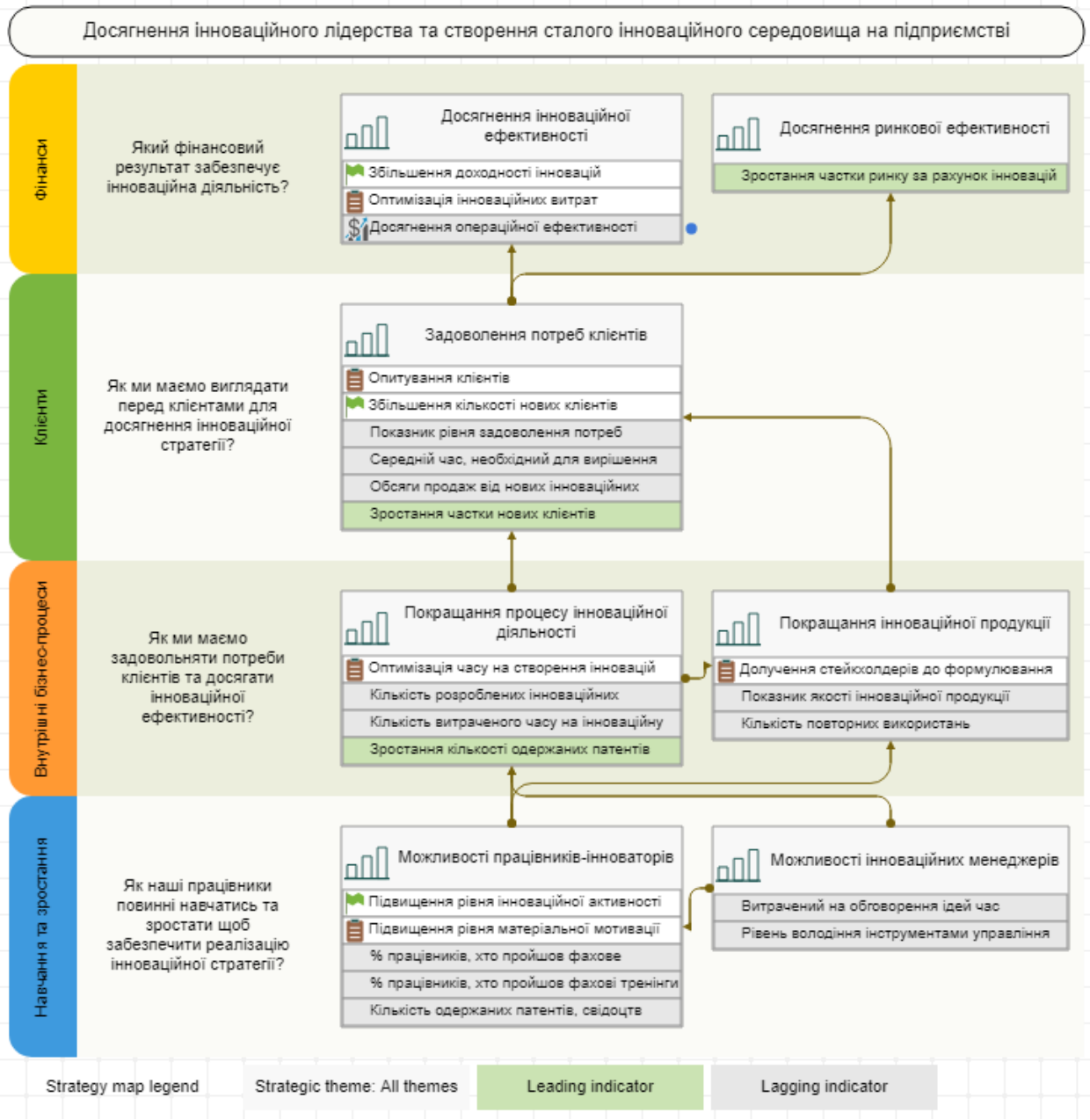

Рис. 4.6. Стратегічна карта 2-го типу інноваційно-місткого підприємства / окремого інноваційного підрозділу, створена в програмному продукті «BSC Designer»

Розроблена стратегічна карта (рис. 4.6) включає сукупність інноваційних стратегічних цілей в розрізі кожної з перспектив ЗСП, набір показників, що характеризують її досягнення, а також ініціативи та фактори успіху, реалізація яких інноваційним менеджментом в цілому має забезпечити ефективну реалізацію інноваційної стратегії підприємства або окремого підрозділу – досягнення інноваційного лідерства та створення сталого інноваційного середовища. Її впровадження на підприємстві, з одного боку, сприяє удосконаленню системи інноваційного менеджменту, дозволяючи відповідальним особам більш глибше зрозуміти сутність інноваційних процесів та здійснювати оцінку інноваційної ефективності, а з іншого боку, надає проектним командам та окремим працівникам-інноваторам орієнтири для коригування дій, ініціатив та політик, що сприятиме покращенню процесу досягнення визначених інноваційних стратегічних цілей.

Оскільки розроблена стратегічна карта містить лише показники вищого порядку, що характеризують інноваційну стратегічну ціль, то їх більш детальний та повний перелік можна сформувати в окремому розділі «BSC Designer» - KPIs. В даному розділі для кожного з показників визначається його вага в забезпеченні досягнення інноваційної стратегічної цілі, порядок розрахунку та одиниця вимірювання (Додаток Н).

Для одержання найбільшого ефекту від використання ЗСП в управлінні інноваційною діяльністю підприємства, зокрема, на основі використання програмного продукту «BSC Designer», структурні елементи стратегічної карти (інноваційні стратегічні цілі, показники, ініціативи, фактори успіху, ризики тощо) мають бути адаптовані під специфіку, цілі та контекст здійснення інноваційної діяльності підприємства або реалізацію окремого інноваційного проекту. В результаті має бути створений оптимальний набір інноваційних стратегічних цілей, показників різних видів (фінансових, нефінансових, інтегрованих, випереджаючих, відстаючих тощо) та стратегічних ініціатив, що дозволятимуть охопити різні аспекти використання

інноваційного капіталу на підприємстві та визначити його інноваційну ефективність. Даний набір має бути узгоджений із загальною стратегією підприємства, а також повинен періодично переглядатись та доповнюватись / скорочуватись при отриманні нових / втраті наявних аспектів здійснення інноваційної діяльності, а також на основі врахування рекомендацій зовнішніх стейкхолдерів, які більш точно можуть визначити потреби клієнтів та нові тенденції на ринку інновацій.

Важливу роль в забезпеченні функціонування ЗСП як інструменту інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю відіграють системи управлінського та фінансового обліку, які мають забезпечити інформаційну підтримку розрахунку показників, що характеризують інноваційні стратегічні цілі підприємства. Облікова система має генерувати безперервний потік релевантних облікових даних для розрахунку показників, що дозволить інноваційним менеджерам приймати більш точні та стратегічно орієнтовані управлінські рішення щодо використання інноваційного капіталу підприємства (залучення додаткових інвестицій або фінансування; припинення, призупинення або продовження інноваційного проекту; розширення або звуження досліджень та розробок тощо).

Виходячи зі структурних елементів розробленої стратегічної карти 2-го типу інноваційно-місткого підприємства / окремого інноваційного підрозділу (рис. 4.6) система обліку має забезпечувати генерування наступних облікових даних: обсяг інноваційних витрат в розрізі окремих інноваційних проектів та інновацій; дохід від окремих інноваційних проектів та інноваційних продуктів; дохід від продажу інноваційної продукції; одержані роялті та паушальні платежі; час, необхідний для вирішення проблем клієнта; обсяги продаж від нових інноваційних продуктів; кількість розроблених інноваційних продуктів; кількість витраченого часу на інноваційну діяльність; показник якості інноваційної продукції; кількість повторних використань інноваційних розробок; кількість пройдених тренінгів та додаткових навчань працівників, що займаються інноваціями; кількість одержаних патентів, свідоцтв;

використаний на обговорення інноваційний ідей час. Для одержання таких облікових показників необхідно належним чином організувати та удосконалити систему обліку (аналітичний облік інноваційних інвестицій, доходів і витрат, доходів від інноваційної продукції, калькулювання загальних інноваційних витрат, управлінський облік натуральних об'єктів (витраченого часу, документів, що підтверджують одержання прав інтелектуальної власності, документів про підвищення кваліфікації працівників) тощо)) та інтегрувати її з відповідними елементами «BSC Designer», що дозволить розраховувати показники інноваційної стратегічної карти ЗСП в автоматичному режимі.

В цілому інноваційна стратегічна карта ЗСП дозволяє концентрувати в необхідному вигляді інформацію про інноваційну діяльність підприємства, відстежувати порядок протікання її основних складових елементів та фіксувати виконання або невиконання поставлених стратегічних цілей та реалізації інноваційної стратегії в цілому. Це дозволяє підвищити ефективність функціонування системи інноваційного менеджменту шляхом удосконалення процесу планування інноваційних інвестицій, визначення рівня досягнення проміжних результатів досліджень та розробок, обґрунтування і спрямування подальших напрямів реалізації інноваційних проектів, а також коригування інноваційних розробок підприємства (якісний рівень, техніко-технологічні характеристики тощо) в напрямі підвищення рівня задоволення споживачів. З іншого боку, впровадження інноваційної стратегічно карти ЗСП за умови використання спеціалізованого програмного забезпечення дозволяє формувати набір звітів та представляти візуалізовані дані про інноваційні процеси (стан, проміжні результати, ризики, ініціативи тощо) та інноваційну ефективність підприємства, що можуть використовуватись не лише інноваційним менеджментом, а також і суб'єктами корпоративного управління для прийняття управлінських рішень стратегічного характеру.

4.3. Розвиток управлінської звітності з інноваційного капіталу

На сьогодні управлінська звітність розглядається вченими одним із облікових інструментів, який виходячи з потреб суб'єктів управління дозволяє забезпечити ідентифікацію об'єктів, щодо яких має бути сформована необхідна облікова інформація, та їх передачу внутрішнім користувачам з метою підтримки процесу прийняття управлінських рішень. З розвитком інформаційних систем і технологій та їх активним впровадженням в діяльність сучасних підприємств значно розширились можливості щодо формування управлінських звітів різних типів та форм, їх релевантність та своєчасність формування, а також підвищилась економічна ефективність їх розробки та впровадження як інструменту інформаційної підтримки управління. Управлінська звітність, що формується виходячи із потреб та запитів суб'єктів системи управління, включає фінансову та нефінансову інформацію про внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства, яка генерується в системі обліку та надходить до неї з зовнішніх джерел, та може надаватись користувачам за допомогою різних способів, що залежить від специфіки побудови облікової системи на підприємстві.

Орієнтація управлінської звітності суто на внутрішніх користувачів та її високий рівень конфіденційності внаслідок розкриття в ній унікальної та критично-важливої для управління підприємством облікової інформації, свідчить про те, що порядок організації її формування та передачі є одним із елементів системи економічної безпеки підприємства. Витік інформації, що розкривається в управлінській звітності, є однією із ключових загроз безпеки облікової системи підприємства, внаслідок можливості її використання конкурентами для посилення своїх стратегічних позицій. Внаслідок цього виникає потреба в розробці та застосуванні на підприємствах особливих підходів (обмежень, приписів, регламентів тощо) до організації системи управлінського обліку та надання менеджменту управлінських звітів з метою прийняття рішень, зокрема, шляхом використання спеціалізованого

програмного забезпечення для комп'ютеризації окремих методів управлінського обліку.

На початкових етапах комп'ютеризації облікової системи процес формування управлінської звітності передбачав витрачання значних зусиль на організацію системи управлінського обліку на підприємстві та підготовку вузькоспеціалізованих звітів в стандартизованому під потреби суб'єктів управління вигляді (паперовому, електронному, комбінованому тощо). На сьогодні, в умовах високого рівня розвитку інформаційних систем, що базуються на технологіях розподіленої обробки даних, застосування засобів штучного інтелекту, Big Data та інтелектуального аналізу даних, процес формування управлінської звітності можна прирівняти до використання складного аналітичного інструментарію, що дозволяє формувати звіти з необхідними показниками в різних форматах, за різними часовими параметрами та різним рівнем деталізації на основі узагальнення та аналізу даних з різноманітних внутрішніх та зовнішніх джерел.

В умовах формування економіки знань для більш ефективного управління інноваційною діяльністю у менеджерів з'являються нові вимоги та запити на інформацію про інноваційний капітал, яка дозволить їм більш якісно приймати управлінські рішення та реалізовувати інноваційну стратегію підприємства. Основним інструментом вирішення цієї проблеми вчені вважають систему управлінського обліку та, зокрема, управлінську звітність, щодо якої вченими розроблені достатні теоретичні та організаційно-методологічні засади, використання яких на практиці дозволяє забезпечити належну інформаційну підтримку інноваційного менеджменту. В той же час, для ефективної реалізації даного завдання мають бути розроблені відповідні теоретико-методологічні засади її формування, що є однією з важливих задач для вчених в умовах формування економіки знань та зростання кількості інноваційно-містких підприємств.

На сьогодні інновації та інноваційний капітал не є безпосереднім об'єктом управлінського обліку, що накладає значні обмеження щодо його

ідентифікації, облікового відображення та формування інформації про нього в управлінських звітах. В результаті чого вчені відмічають про недостатню кількість рахунків для обліку інновацій в системі обліку (С. Семенова, О. Фоміна, О. Мошковська [320]), відсутність впорядкованої системи бухгалтерських рахунків, що дозволяла б визначати витрати та доходи від інноваційної діяльності (Л.О. Згалат-Лозинська, В.М. Лич [22]), та в цілому констатують, що управлінський облік недостатньо пристосований до деталізації об'єктів інноваційної діяльності (С.В. Сирцева, Ю.Ю. Чебан, Т.С. Пісоченко [97, с. 142]). Внаслідок чого на сьогодні вчені надають достатньо обмежені пропозиції щодо розвитку управлінської звітності в цьому напрямі, передусім виходячи з тих мінімальних можливостей, які на сьогодні забезпечує облікова система щодо ідентифікації та відображення інноваційного капіталу.

Найбільш поширеною пропозицією серед вчених на сьогодні є необхідність формування внутрішньої управлінської звітності про інноваційні витрати підприємства (А.Г. Загородній, А.Б. Бойчук [17, с. 312], І.Б. Садовська [93, с. 233], В.В. Гик [8, с. 134], О.В. Карпенко [28, с. 159-160] та ін.), які можна достатньо безперешкодно виокремити в комп'ютеризованій системі бухгалтерського обліку завдяки введенню окремої аналітичної ознаки «Інноваційні витрати» або окремого рахунку для обліку таких витрат – «Інноваційні витрати», а також аналогічно забезпечити їх виокремлення в розрізі різних місць виникнення або центрів відповідальності (інноваційних підрозділів підприємства, програм, проектів тощо) за допомогою відповідної аналітичної ознаки «Центр виникнення інноваційних витрат».

Однак зведення можливостей системи управлінського обліку надавати інформацію щодо інноваційної діяльності підприємства лише в частині інноваційних витрат та доходів є достатньо звуженим та неповним, оскільки не охоплює всі сторони і етапи використання інноваційного капіталу на підприємстві (створення, впровадження, комерціалізація). Однією з найважливіших функцій, яку виконує управлінська звітність з інноваційного

капіталу для інноваційного менеджменту є забезпечення прозорості всіх процесів інноваційної діяльності, які відбуваються на підприємстві (створення, впровадження, комерціалізація), що дозволяє більш своєчасно та обґрунтовано реагувати на виявлені відхилення в досягненні стратегічних інноваційних цілей підприємства. Тому для забезпечення дієвої обліково-інформаційної підтримки інноваційного менеджменту має бути реалізований більш комплексний підхід до обліку інноваційної діяльності та її відображення в управлінській звітності, що передбачає необхідність розкриття в управлінських звітах облікової інформації про всі елементи інноваційного капіталу підприємства на різних стадіях його використання.

Для забезпечення виконання поставленого вище завдання система управлінського обліку має бути розвинена як в частині об'єктів, що характеризують інноваційний капітал підприємства (витрати, доходи, капітальні інвестиції, нематеріальні активи, інноваційні продукти тощо), так і в частині методологічного інструментарію формування управлінської звітності про інноваційний капітал, зокрема, на основі використання методології ЗСП. Як відмічають з цього приводу С.В. Лабунська та Н.В. Курган [36, с. 5], модернізований бухгалтерський облік є саме такою системою, яка дозволить підтримку інноваційного розвитку українських підприємств, а його інформаційні можливості необхідно розширити впровадженням підсистеми стратегічного управлінського обліку, одним із варіантів якого і є ЗСП.

Розвиток управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства як завершального етапу (елементу методу) функціонування системи управлінського обліку інноваційної діяльності в цілому залежить від рівня розвитку самої системи. В управлінській звітності відображаються ті об'єкти, які визнаються та оцінюються в системі управлінського обліку, і які одночасно створюються в ній внаслідок застосування відповідних методів та інструментів. В залежності від використовуваних методів обліку, виходячи з їх сфери дії та інструментальних можливостей, можуть бути одержані різні

види управлінських звітів. Такі звіти можуть мати різну сферу охоплення (зміст) інноваційної діяльності, а також різну форму представлення, що визначається на рівні підприємства виходячи із використовуваних методів і моделей прийняття рішень інноваційним менеджментом.

Тому в процесі створення системи управлінської звітності, орієнтованої на забезпечення інформаційних запитів та потреб інноваційного менеджменту, необхідно враховувати загальні тенденції та закономірності розвитку системи управлінського обліку інноваційного капіталу, наявні можливості комп'ютерної системи бухгалтерського обліку підприємства, та в цілому розглядати управлінську звітність як завершальний і взаємопов'язаний етап послідовного процесу створення достовірної та релевантної інформації про інноваційний капітал підприємства, яка передається внутрішнім суб'єктам прийняття рішень щодо управління інноваційною діяльністю на підприємстві (рис. 4.7).

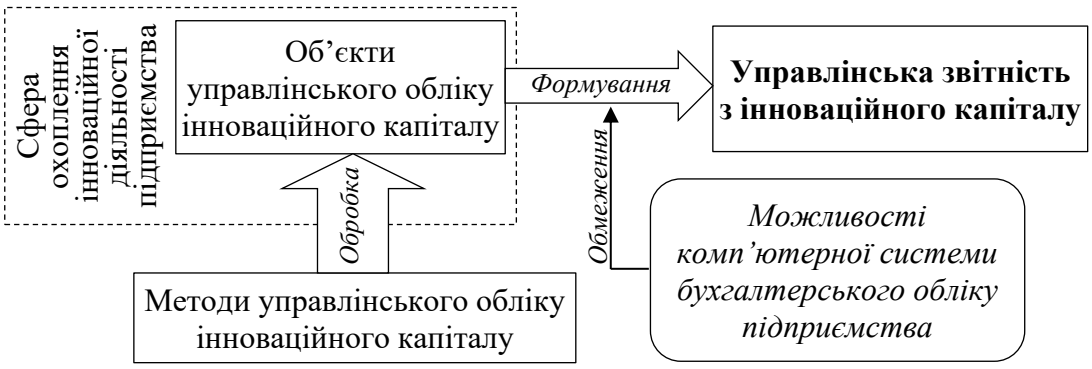

Рис. 4.7. Порядок формування управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства

Проведений аналіз позицій та поглядів дослідників щодо подальшого розвитку системи управлінського обліку як засобу інформування внутрішніх користувачів про інноваційну діяльність підприємства дозволив виділити наступні основні напрями її розвитку:

1) Удосконалення системи об'єктів управлінського обліку, що характеризують процеси використання інноваційного капіталу підприємства. До складу таких об'єктів, по-перше, відносяться традиційні облікові об'єкти

(активи, доходи, витрати), які стосуються інноваційної діяльності підприємства, однак які слід виокремити у складі всіх облікових об'єктах підприємства. Для цього на підприємстві має бути належним чином організована система управлінського обліку, зокрема, шляхом створення системи аналітичних ознак в довідниках інформаційної системи обліку. Для застосування таких ознак мають бути створені і застосовані відповідні критерії, за якими будуть виокремлені інноваційні витрати та інноваційні доходи підприємства, а також виділені інноваційні нематеріальні активи із загального складу нематеріальних активів підприємства. Для кожної групи таких об'єктів також має бути розроблена система фінансових та нефінансових вимірників, які дозволять зберігати інформацію про них в системі обліку підприємства.

По-друге, до об'єктів управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства мають бути включені нові об'єкти, які більш детально характеризують специфічні особливості інноваційної діяльності: 1) Інноваційні квазі-нематеріальні активи; 2) Комплементарні інноваційні активи підприємства; 3) Інноваційна інвестиційна власність. Для їх визнання, документування та облікового відображення слід використовувати такі ж підходи, як і до традиційних об'єктів обліку, враховуючі авторські розробки в даній сфері (див. п. 3.2-3.4). Розкриття облікової інформації про такі об'єкти дозволить інноваційному менеджменту більш глибше та ґрунтовніше розуміти процеси створення та використання інновацій на підприємстві, а також сприятиме поглибленому аналізу їх ефективної реалізації та залежності від появи внутрішніх та зовнішніх інноваційних ризиків.

2) Застосування методів управлінського обліку до інноваційного капіталу підприємства. Під методологією управлінського обліку інноваційного капіталу слід розуміти сукупність методів, інструментів та технік, які дозволяють обробляти дані про об'єкти управлінського обліку, створювати нові об'єкти обліку та які в цілому сприяють формуванню достовірної та релевантної інформації про інноваційний капітал підприємства, що

використовується для прийняття обґрунтованих рішень в сфері інноваційної діяльності, розробки і реалізації інноваційних політик та інноваційної стратегії підприємства.

Методи управлінського обліку (бюджетування, цільове калькулювання витрат, калькулювання витрат за видами діяльності, калькулювання витрат за потоками цінності, калькулювання витрат за стадіями життєвого циклу, облік та аналіз обмежень, ЗСП, облік за центрами відповідальності, облік ланцюжків цінності тощо), які можуть використовуватись для обліку інноваційного капіталу, відрізняються за рівнем своєї складності, об’єктами застосування та можливостями формування управлінської звітності, оскільки вони спрямовані на подолання інформаційної невизначеності менеджменту підприємства щодо різних аспектів інноваційної діяльності підприємства.

Наприклад, калькулювання витрат за видами діяльності дозволяє визначити, яка частка непрямих накладних витрат припадає безпосередньо на інноваційну діяльність підприємства, калькулювання витрат за стадіями життєвого циклу дозволяє розподілити витрати підприємства на створення інноваційного продукту передвиробничі, виробничі та післявиробничі, а ЗСП дозволяє узгодити стратегічні інноваційні цілі з внутрішніми інноваційними можливостями підприємства та з зовнішнім інноваційним середовищем. Застосування таких методів управлінського обліку дозволяє інноваційним менеджерам більш чітко розуміти: 1) Яку роль в інноваційній ефективності підприємства / підрозділу відіграють непрямі накладні витрати; 2) Яка з фаз життєвого циклу створення інноваційної продукції потребує приділення особливої увагу з позиції обмеження та контролю витрат на її реалізацію; 3) Які стратегічні інноваційні варіанти розвитку потребують додаткового інвестування та перерозподілу наявних фінансових і людських ресурсів для підвищення загальної інноваційної ефективності підприємства. Таким чином, інформаційна місткість управлінської звітності про інноваційний капітал залежить як від використовуваної на підприємстві системи об’єктів управлінського обліку, так і від використовуваних методів.

Вибір того чи іншого методу управлінського обліку інноваційного капіталу реалізується в рамках облікової політики підприємства, яка формується виходячи зі здатності підприємства справлятися з мінливими умовами та сценаріями зовнішнього інноваційного середовища, а також обґрунтовується здатністю окремого методу забезпечувати таку обробку даних, що сприятиме одержанню інформації необхідного змісту та в необхідному вигляді для вибору та обґрунтованого прийняття рішень щодо здійснення інноваційної діяльності на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях.

Окрім забезпечення генерування інформації про використання інноваційного капіталу підприємства, методи управлінського обліку також реорганізують процес управління інноваційною діяльністю, підвищуючи рівень ефективності її організації, забезпечуючи внутрішні трансфери знань та сприяючи організаційному навчанню суб’єктів, долучених до процесів створення інновацій на підприємстві. З одного боку, вони дозволяють забезпечувати підтримку процесу впровадження інновацій в діяльність підприємства, а з іншого, дозволяють адаптувати інноваційну діяльність у відповідності до змін потреб клієнтів, стейкхолдерів, ринкових умов та інноваційного середовища в цілому.

Більшість методів управлінського обліку дозволяють визначати, розробляти та реалізувати інноваційні цілі та плани, забезпечувати внутрішню комунікацію із суб’єктами, задіяними в процесі реалізації інноваційних ініціатив підприємства. Окремі методи управлінського обліку, переважно методи стратегічного управлінського обліку, дозволяють забезпечити комунікаційну взаємодію із зовнішніми стейкхолдерами для врахування їх запитів та вимог до інноваційної продукції, а також дозволяють ідентифікувати можливості та загрози, оцінити сильні та слабкі сторони інноваційної діяльності підприємства або окремих інноваційних проектів, сприяючи досягненню загальної інноваційної ефективності підприємства.

3) Удосконалення управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства передбачає як доповнення традиційних управлінських звітів новими об'єктами управлінського обліку, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, так і передбачає розробку нових форм та форматів представлення, візуалізації і передачі облікової інформації інноваційному менеджменту для прийняття управлінських рішень.

Управлінська звітність про інноваційний капітал розробляється виходячи з інформаційних потреб та запитів інноваційного менеджменту, зокрема, передбачає можливість варіації її наступних елементів: змістовного наповнення (кількість об'єктів, що характеризують інноваційну діяльність, рівень їх агрегації); форми представлення (форми, формати, типи, види управлінських звітів); рівня просторової деталізації (підприємство, окремий підрозділ, сегмент діяльності, окремий інноваційний проект); рівня часової деталізації (онлайн-звіти, історичні звіти, планові звіти, прогнозні звіти); рівня використовуваних обліково-звітних інструментів (класичні облікові звіти, онлайн інформаційні панелі, дашборди окремих показників).

Виходячи з аналізу інструментів, форм та способів донесення облікової інформації з системи управлінського обліку до суб'єктів прийняття управлінських рішень на сьогодні можна виділити два підходи до розуміння управлінської звітності (рис. 4.8).

Рис. 4.8. Підходи до розуміння управлінської звітності

Управлінська звітність з інноваційного капіталу у вузькому розумінні є сукупністю спеціалізованих внутрішніх звітів, що стосуються інноваційної діяльності підприємства і формується виходячи із інформаційних запитів і потреб інноваційного менеджменту. Представники такого підходу (Г.Б. Свінарьова [94, с. 151]) відокремлюють управлінську звітність з інноваційних витрат від інших засобів розкриття облікових даних, а останні розглядаються в якості контрольного механізму за показниками управлінської звітності.

Управлінська звітність з інноваційного капіталу в широкому розумінні включає класичне розуміння управлінської звітності у вузькому розумінні, що доповнюється іншими сучасними формами представлення, візуалізації та передачі внутрішньої інформації про інноваційну діяльність суб'єктам, які приймають управлінські рішення щодо інноваційної діяльності.

На нашу думку, в умовах розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій та їх активному застосуванні для побудови облікової системи на підприємстві більш доречним є застосування другого підходу, який передбачає розуміння під управлінською звітністю з інноваційного капіталу сукупність різноманітних інструментів (паперових, електронних, комбінованих), які дозволяють узагальнити, візуалізувати та передати облікову інформацію про використання інноваційного капіталу підприємства інноваційним менеджерам. Впровадження даного підходу базується на застосуванні принципу превалювання змісту на формою, виходячи з якого основним і важливим є задоволення інформаційних потреб та запитів суб'єктів управління інноваційною діяльністю підприємства, а не лише представлення інформації безпосередньо у вигляді звітів (двомірних таблиць з необхідним набором реквізитів), як спеціалізованої форми узагальнення інформації.

Для прийняття управлінських рішень в умовах комп'ютеризації облікової діяльності, що передбачає застосування сучасних управлінських систем, активно використовуються комплексні інформаційні панелі та дашборди окремих показників, які дозволяють, в окремих випадках навіть в режимі

онлайн, відобразити зміну значень показників, що характеризують інноваційну діяльність підприємства. Вони дозволяють в більш спрощеному вигляді представити складну облікову інформацію та зменшити обсяги показників, які надаються інноваційним менеджерам для прийняття рішень.

Сьогодні на ринку представлене спеціалізоване програмне забезпечення, при використанні якого з'являється можливість доповнення традиційних управлінських звітів засобами візуалізації та представлення інформації, що полегшує процедуру прийняття рішень інноваційними менеджерами. Окрім розкриття даних на певний час або дату, вони мають програмний функціонал для перегляду користувачами історичних змін показників та проведення порівнянь в часі (динамічні показники) та в просторі (показники порівняння). Наявні шаблони найкращих практик створення та структур засобів візуалізації і представлення облікової інформації дозволяє здійснити їх підбір та налаштувати у відповідності до вимог інноваційних менеджерів. Це дозволяє трансформувати традиційні моделі та концепції інноваційного менеджменту і перейти до онлайн або до більш оперативного у порівнянні з традиційними підходами реагування на зміни, що стосуються використання інноваційного капіталу на підприємстві, а також до поглибленого аналізу ризиків і загроз інноваційній діяльності, що виникають в зовнішньому середовищі і враховуються в обліковій системі підприємства.

Важливу роль в процесі переконання прийняття менеджерами ризикових рішень щодо здійснення інноваційних інвестицій та додаткової підтримки інноваційних ініціатив, проектів або програм відіграє візуальне представлення фінансових та нефінансових показників, що характеризують інноваційну діяльність. Саме таке представлення забезпечується інформаційними панелями, та дашбордами окремих показників в комп'ютерних системах обліку, забезпечуючи візуальне сприйняття прозорості та релевантності облікової інформації про інноваційний капітал підприємства. Використання таких засобів забезпечує краще розуміння протікання інноваційних процесів та їх окремих етапів інноваційному менеджменту в контексті досягнення

визначених стратегічних інноваційних цілей через забезпечення порівняння одержаних результатів реалізації таких процесів з цільовими (стратегічними) значеннями.

Застосування такої моделі інформаційної підтримки інноваційного менеджменту, що ґрунтується на використанні управлінської звітності з інноваційного капіталу в широкому розумінні, дозволяє усунути інформаційні розриви, що виникають між моментом виникнення облікової інформації про інноваційний капітал в системі управлінського обліку та моментом її надання суб'єктам прийняття рішень, а також дозволяють забезпечити більш злагоджену комунікаційну взаємодію між даними суб'єктами та управлінськими бухгалтерами підприємства. Окрім цього, впровадження такої моделі дозволяє розглядати управлінського бухгалтера не лише суто як суб'єкта обробки, генератора та передачі облікової інформації, а як повноцінного учасника процесу управління використанням інноваційного капіталу, що є прикладом прояву конститутивної ролі бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства (див. п. 2.3). За таких умов управлінські бухгалтери виконують ряд функцій управлінського характеру: встановлення й упорядкування стратегічних інноваційних цілей; участь в розробці інноваційних політик для досягнення стратегічних інноваційних цілей; формування рекомендацій для прийняття рішень, що стосуються інноваційного капіталу підприємства; допомога в координації інноваційної діяльності для запобігання збоїв та досягнення поставлених завдань і цілей; моніторинг фактичної ефективності інноваційної діяльності як в цілому по підприємству, так і в розрізі окремих інноваційних підрозділів, виявлення відхилень в ній та формування рекомендацій щодо її коригування (розширення, згортання, припинення); здійснення довгострокового планування щодо реалізації інноваційних ініціатив, політик та стратегій підприємства тощо.

Специфіка інноваційної діяльності на кожному окремому підприємстві, що породжує різноманітність організації інноваційних процесів, та

індивідуальні особливості системи інноваційного менеджменту підприємства (методології, методи та моделі прийняття рішень), зумовлюють неможливість розробки єдиної стандартизованої форми управлінської звітності з інноваційного капіталу, яка б задовольняла всі інформаційні запити та потреби суб'єктів управління.

На сьогодні вченими пропонується значна кількість форм та видів управлінської звітності в розрізі різних об'єктів обліку, що стосуються інноваційної діяльності і розробляються (або пропонуються до розробки) з метою підвищення рівня інформаційної підтримки інноваційного менеджменту підприємства (Додаток О). На основі проведеного аналізу існуючих пропозицій вчених щодо створення управлінських звітів, що стосуються інноваційної діяльності підприємства та які призначені покращити інформаційне забезпечення інноваційного менеджменту, виходячи з обсягу розкриття в них інформації про інноваційний капітал підприємства можна виділити два їх основні типи.

До першого типу відносяться узагальнюючі звіти, які включають всю інформацію на рівні підприємства, що стосується інноваційного капіталу, яку можна сформувати виходячи з можливостей системи управлінського обліку і узагальнити в одному документі. Оскільки одним з найбільш зручних об'єктів обліку з позиції виокремлення облікової інформації є інноваційні витрати, то значна кількість управлінських звітів включає інформацію про інноваційні витрати підприємства як по підприємству в цілому, так і в розрізі окремих інноваційних підрозділів, проектів або центрів відповідальності. Для формування таких звітів достатнім є удосконалення системи аналітичного обліку в рамках системи рахунків обліку витрат, які на сьогодні передбачені чинним Планом рахунків, а також застосування методу обліку витрат в розрізі центрів відповідальності.

До другого типу управлінських звітів відносяться спеціалізовані звіти, в яких розкривається облікова інформація про окремі вузькоспеціалізовані аспекти реалізації інноваційної діяльності на підприємстві - джерела її

фінансування, створені інноваційні продукти, рівень її безпеки тощо. Для формування звітів другого типу система управлінського обліку підприємства потребує більш глибокого удосконалення, починаючи від виділення або введення в систему управлінського обліку нових об'єктів та розробки методології для їх ідентифікації, визнання, оцінки та облікового відображення. Прикладом управлінського звіту другого типу є розроблений нами «Звіт про комплементарні інноваційні активи підприємства» (див. п. 3.3), для формування якого необхідно спочатку впровадити організаційно-методологічні механізми обліку та оцінки комплементарних інноваційних активів (базових та комплементарних до них) в систему управлінського обліку підприємства.

Виходячи зі специфіки побудови системи інноваційного менеджменту підприємства, індивідуальних потреб суб'єктів прийняття рішень в обліковій інформації про особливості використання інноваційного капіталу та ефективності інноваційної діяльності підприємства або його окремих підрозділів, для кожного окремого підприємства в рамках облікової політики управлінського обліку має бути визначено, які саме типи та види управлінських звітів повинні складатись, і яким має бути їх змістовне наповнення. Слід враховувати, що на можливості формування управлінських звітів з інноваційного капіталу значною мірою впливає технологічний рівень комп'ютерних та програмних засобів, які використовуються для побудови комп'ютерної системи бухгалтерського обліку на підприємстві. Наприклад, інформаційні системи ERP-класу та вище мають розширені можливості для побудови управлінських звітів різних видів та їх доповнення сучасними формами представлення, візуалізації та передачі інформації про інноваційну діяльність підприємства.

Окрім поділу управлінської звітності, що стосується інноваційної діяльності підприємства, на типи, виходячи з обсягу розкриття в них інформації про інноваційний капітал підприємства, її ще можна класифікувати на основі інструменталістського підходу, тобто виходячи з методів

інформаційних систем, які використовуються для формування управлінської звітності.

Ряд управлінських звітів можуть бути сформовані на основі всієї різносторонньої облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, що була створена в системі управлінського обліку, а інші види вузькоспеціалізованих звітів можуть бути сформовані на основі спеціалізованого програмного забезпечення, яке використовується для реалізації окремого методу управлінського обліку. Таким чином, перший вид управлінських звітів формується на основі загальної моделі формування управлінський звітів, реалізованої в інформаційній системі підприємства, зокрема, в системах ERP-класу. Другий вид управлінських звітів формується на основі використання спеціалізованого звітного інструментарію (прикладного рішення), реалізованого в програмному забезпеченні окремого методу управлінського обліку, та має свою унікальну методологію функціонування. Два даних підходи до формування управлінських звітів мають кардинальні відмінності, оскільки перший базується на загальній логіці функціонування систем бухгалтерського обліку, коли обробка даних здійснюється за допомогою традиційних методів обліку (документування, оцінка, рахунки), результати якої узагальнюються в управлінській звітності, а другий підхід передбачає застосування технології формування управлінських звітів, що реалізована в системі комп’ютеризації окремого методу управлінського обліку, і яка є відмінною для кожного окремого методу.

Наприклад, в інформаційній системі «ERP Odoo» [190], яка використовується українськими підприємствами і є типовим прикладом систем ERP-класу, що забезпечують комп’ютеризацію управлінської діяльності підприємств, реалізована можливість ведення управлінського обліку, в межах якого можна організувати ведення обліку інноваційних активів, витрат та доходів підприємства в необхідних розрізах у натуральному і вартісному вимірах. Для цього необхідно включити різні види інноваційних активів, інноваційні витрати та інноваційні доходи до складу об’єктів

управлінського обліку та створити відповідні позиції в довідниках «Нематеріальні активи», «Витрати», «Доходи» для ведення аналітичного обліку в інформаційній системі. Для формування управлінської звітності з інноваційних витрат в «ERP Odoo» можуть використовуватись три види основних звітів – «Управлінський баланс» (формується на основі управлінського плану рахунків), «Звіт про доходи і витрати» та «Фінансові результати», які входять до базового набору звітів.

В «Управлінському балансі» можна відобразити наявні на підприємстві інноваційні активи, що дозволить визначити їх роль в загальній структурі активів підприємства. Для цього необхідно удосконалити структуру даних в Плані видів характеристик «Статті активів і пасивів», зокрема, додавши до його складу види інноваційних активів – «Інноваційні квазі-нематеріальні активи», «Комплементарні інноваційні активи підприємства», «Інноваційна інвестиційна власність». Оскільки в «ERP Odoo» існує можливість формування «Управлінського балансу» за напрямками діяльності і підрозділами, то він може бути сформований як в розрізі інноваційної діяльності підприємства в цілому, так і в розрізі окремого інноваційного підрозділу. Для цього необхідно додати інноваційну діяльність та назву інноваційного підрозділу до відповідних довідників інформаційної системи, щоб забезпечити його налаштування і формування у вигляді, необхідному інноваційному менеджменту.

Структура управлінського звіту «Звіт про доходи і витрати» в «ERP Odoo» встановлюється виходячи з розробленої на підприємстві структури даних в планах видів характеристик «Статті доходів» і «Статті витрат». Це дозволяє в самому звіті використовувати механізм «Аналітика доходів» та «Аналітика витрат» для згортання / розгортання структури аналітичного обліку інноваційних доходів та витрат підприємства. Оскільки щодо даного звіту є функція формування за встановлений період, то це надає можливість проаналізувати динаміку зміни інноваційних витрат та доходів за вибрані роки

в цілому по підприємству (за напрямом «Інноваційна діяльність») та в розрізі інноваційних підрозділів.

Управлінський звіт «Фінансові результати» подібно до «Звіту про доходи і витрати» дозволяє відобразити за відповідного налаштування системи аналітичного обліку інноваційні доходи та інноваційні витрати підприємства, а також дозволяє визначити прибуток (збиток) інноваційної діяльності підприємства як окремого напряму його діяльності за встановлений період.

Окрім цього, в «ERP Odoo» для аналізу структури окремих елементів інноваційного капіталу підприємства – активів, доходів, витрат, можуть використовуватись стандартні операційні звіти, що дозволяють аналізувати дані залишків, оборотів рахунків за різними аналітичними розрізами (оборотно-сальдова відомість по рахунку, картка рахунку, аналіз рахунку, аналіз субконто тощо).

Таким чином в інформаційній системі «ERP Odoo» наявний базовий набір управлінських звітів («Управлінський баланс», «Звіт про доходи і витрати», «Фінансові результати», стандартні звіти операційної діяльності), які при відповідному налаштуванні системи управлінського обліку (довідники, рахунки, аналітичні рахунки) можуть забезпечувати розкриття релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства для потреб і запитів інноваційного менеджменту. Подібні звіти, що формуються в сучасних інформаційних системах, є прикладами першого виду управлінських звітів, що дозволяють розкривати інформацію про інноваційний капітал підприємства для внутрішніх користувачів.

До управлінських звітів другого виду відносяться спеціалізовані звіти з інноваційного капіталу, які формуються на основі методології інформаційної системи, що забезпечує комп’ютеризацію окремого методу управлінського обліку. Наприклад, програмний продукт «BSC Designer», призначений для реалізації ЗСП, має два основних інструменти управлінської звітності: 1) Загальний звіт по ЗСП; 2) Система дашбордів окремих показників.

Виходячи з розробленої Інноваційної ЗСП за допомогою програмного продукту «BSC Designer» (див. п. 3.2), для формування управлінської інформації про результати її функціонування за визначений період у відповідності до інформаційних потреб та запитів інноваційного менеджменту може бути сформований Загальний звіт по Інноваційній ЗСП. Вигляд та змістовне наповнення звіту можна кастомізувати за допомогою вибору профілю звіту, який дозволяє визначити необхідні фрагменти звіту, звітний період, період групування даних, а також відфільтрувати змістовні компоненти, тобто всі складові, які є елементами Інноваційної ЗСП (Значення, Статус оновлення KPI, Вартість стратегії, Стратегічний план, Інформаційна панель, Стратегічна карта, План дій, Статус ініціатив, Ризики та плани зменшення ризиків).

На рис. 4.9 наведено елемент Загального звіту по Інноваційній ЗСП в частині перспективи «Фінанси», який показує взаємозв'язок між інноваційними стратегічними цілями, показниками, що характеризують їх досягнення, ініціативами для досягнення цілей та факторами успіху.

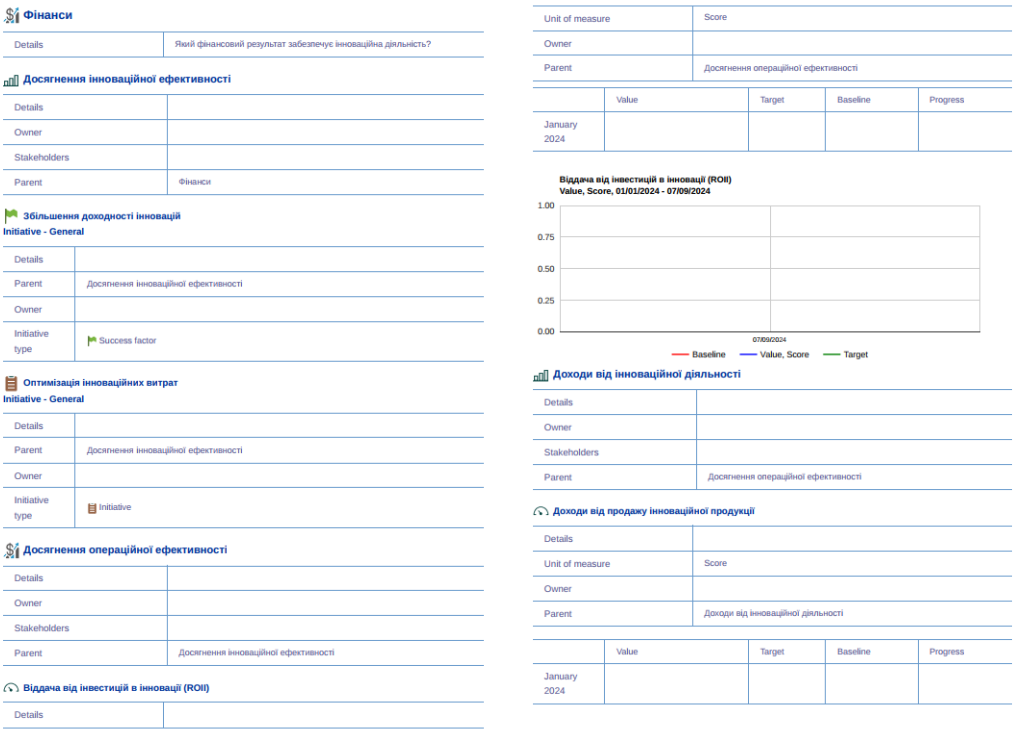

Рис. 4.9. Елемент Загального звіту по Інноваційній ЗСП в частині перспективи «Фінанси» в програмному продукті «BSC Designer»

На основі сформованого в програмному продукті «BSC Designer» Загального звіту по Інноваційній ЗСП у інноваційного менеджменту підприємства з'являється можливість проаналізувати ефективність інноваційної діяльності підприємства за обраний звітний період в розрізі чотирьох основних перспектив ЗСП, порівняти значення показників, що характеризують інноваційні стратегічні цілі, з їх цільовими та базовими значеннями, а також визначити рівень їх прогресу. Одержання такої інформації дозволяє інноваційним менеджерам приймати рішення щодо коригування обсягів та напрямів інноваційної діяльності, управління окремими інноваційними підрозділами, командами та окремими працівниками-інноваторами, необхідності збільшення або зменшення інвестицій в інновації, а також забезпечуватиме здійснення моніторингу за реалізацією інноваційної стратегії підприємства.

Другим інструментом, який є складовою системи управлінської звітності в програмному продукті «BSC Designer», є система дашбордів найбільш важливих показників, що є елементами Інноваційної ЗСП і характеризують інноваційну діяльність підприємства. Система дашбордів передусім є інструментом оперативного інформування інноваційного менеджменту про стан та результати інноваційної діяльності підприємства та досягнення стратегічних інноваційних цілей. Вона дозволяє згрупувати основні елементи Інноваційної ЗСП (інноваційна ефективність, інноваційні стратегічні цілі, показники, ризики, ініціативи тощо) в окремі дашборди, а також створити користувачам необхідний інтерфейс для полегшення сприйняття інформації, дозволяючи переміщувати та змінювати розміри дашбордів відповідно до потреб користувачів.

Окрім цього, існує можливість створювати власні дашборди показників, які відграють найбільш важливу роль в процесі прийняття управлінських рішень менеджерами. Виходячи зі структури розробленої Інноваційної ЗСП було сформовано окремий дашборд показника «Віддача від інвестицій в

інновації (ROII)», що характеризує операційну інноваційну ефективність підприємства (рис. 4.10).

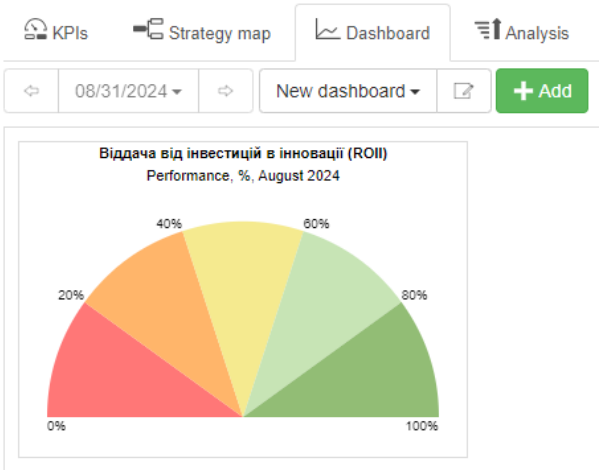

Рис. 4.10. Дашборд для показника «Віддача від інвестицій в інновації (ROII)»

Реалізований в «BSC Designer» механізмів фільтрів, вибір способів візуалізації показників та кастомізація інтерфейсу дозволяють налаштувати змістовне наповнення дашбордів під моделі та методи прийняття рішень інноваційного менеджменту підприємства (рис. 4.11).

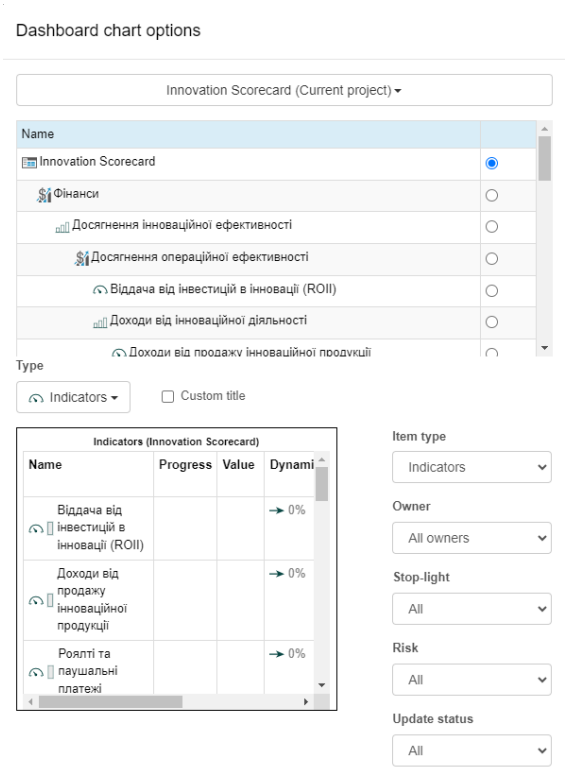

Рис. 4.11. Порядок налаштування системи дашбордів Інноваційної ЗСП в програмному продукті «BSC Designer»

Таким чином, однією з основних переваг системи дашбордів як складової управлінської звітності інноваційного капіталу в її широкому розумінні є її високий рівень адаптивності під вимоги та потреби інноваційного менеджменту. Це дозволяє досить швидко переналаштовувати систему дашбордів у випадку виникнення нових інноваційних стратегічних цілей підприємства / окремого підрозділу та показників, що характеризують їх досягнення, та забезпечити інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень щодо інноваційної діяльності підприємства.

В цілому розробка Інноваційної ЗСП та наведений вище порядок розробки та створення Загального звіту Інноваційної ЗСП і системи дашбордів характеризують процес формування управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства на основі використання інструментарію ЗСП, що є основою обліково-інформаційного забезпечення оперативного та стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємства. Відповідно, при використанні іншого методу управлінського обліку, реалізованого в окремому програмному середовищі, порядок формування управлінської звітності з інноваційного капіталу буде зовсім іншим, оскільки базуватиметься на іншій технології формування облікової інформації управлінського характеру. Тому при виборі та впровадженні методів управлінського обліку інноваційного капіталу має враховуватись не лише їх здатність вирішувати проблему інформаційної невизначеності, а й відповідність технології формування управлінської звітності програмним середовищем, в якому реалізований такий метод, інформаційним потребам і запитам інноваційного менеджменту.

Висновки до розділу 4

1. В умовах формування економіки знань значна кількість провідних підприємств активно займається інноваційною діяльністю як з метою

удосконалення власних бізнес-процесів, для виробництва та реалізації інноваційно-місткої продукції так і задля комерціалізації інновацій. Для її ефективного управління на підприємствах необхідно впроваджувати відповідні системи інформаційного забезпечення, які б дозволили формувати достовірну та релевантну інформацію для суб'єктів системи інноваційного менеджменту підприємства. На основі вивчення та аналізу переваг системи управлінського обліку було обґрунтовано доцільність її використання в якості системи інформаційної підтримки процесів прийняття управлінських рішень, розробки політик та стратегій, що стосуються інноваційного капіталу підприємства. Зокрема, було виділено та охарактеризовано основні причини застосування системи управлінського обліку в інноваційному менеджменті: 1) Обмеженість системи фінансового обліку; 2) Управлінський контроль витрат інноваційної діяльності; 3) Аналіз ефективності інноваційної діяльності; 4) Безпека інформації про інноваційний капітал; 5) Проактивна роль управлінських бухгалтерів. Вищенаведені причини характеризують основні тенденції, які відбуваються в управлінському обліку (розвиток методології відповідно до потреб менеджменту, формування економіки знань та цифровізація бізнес-процесів), що надає йому значні переваги у порівнянні з іншими інформаційними системами, та підтверджує необхідність використання як основи для формування інформаційного простору для управління інноваційною діяльністю підприємства.

2. В умовах сьогодення система управлінського обліку не забезпечує повною мірою інформаційні потреби суб'єктів системи інноваційного менеджменту щодо інформації про використання інноваційного капіталу підприємства (створення, впровадження, комерціалізація). Свідченням чого є наявність пропозицій вчених щодо її удосконалення з метою покращення інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень, що стосуються реалізації інноваційних ініціатив підприємства. Проведений аналіз поглядів вітчизняних вчених дозволив виявити основні напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу: 1) Структуризація

об’єктів інноваційної діяльності в управлінському обліку; 2) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності; 3) Стратегічний управлінський облік інноваційного капіталу; 4) Управлінська звітність про інноваційний капітал підприємства; 5) Аналіз ефективності інноваційної діяльності. Виходячи з виділених напрямів виявлено тенденції розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу - удосконалення теоретичних (ідентифікація об’єктів обліку, що характеризують інноваційну діяльність), методологічних (впровадження нових інструментів та технік обліку, розвиток методик оцінки, звітування та аналізу інноваційного капіталу) та організаційних засад (цифрові моделі обліку інноваційного капіталу, зміна ролі управлінських бухгалтерів) управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства.

3. В умовах формування економіки знань для значної кількості підприємств одну з найголовніших ролей в досягненні їх стратегічних цілей відіграє ефективне управління інноваційною діяльністю. Така система управління може функціонувати лише на основі одержання достовірної та релевантної інформації про інноваційний капітал та завдяки оцінці рівня ефективності інноваційної діяльності або окремих інноваційних ініціатив підприємства за допомогою системи фінансових та нефінансових показників. Для її практичної реалізації на рівні підприємства або окремого інноваційного підрозділу найкраще підходить ЗСП, яка має бути реорганізована та адаптована в залежності від специфічних рис інновацій, які створюються на підприємстві. ЗСП є гнучким та багатовимірним інструментом, що дозволяє вимірювати ефективність інноваційної діяльності, одночасно забезпечуючи налагодження системи контролю за процесами створення, використання та комерціалізації інновацій, та надаючи всю інформацію про них суб’єктам інноваційного менеджменту, дозволяючи сформувати у них більш прозоре та достовірне уявлення про її перебіг та підтримуючи прийняття управлінських рішень в рамках інноваційних політик та інноваційної стратегії підприємства.

4. Виділено чотири основні варіанти, які можуть бути використані для удосконалення ЗСП як дієвого інструмента системи інноваційного

менеджменту підприємства: 1) Включення інноваційних показників до наявних перспектив ЗСП; 2) Перейменування окремих перспектив ЗСП; 3) Виділення нової «інноваційної» перспективи; 4) Створення інноваційної системи показників. Впровадження в діяльність підприємств удосконаленої ЗСП за одним із розглянутих варіантів сприятиме заохоченню та розвитку інноваційної діяльності, підвищенню ефективності управління інноваційним капіталом та в цілому матиме позитивний вплив на розвиток підприємств та економіки. Застосування удосконаленої ЗСП дозволить цілеспрямувати інноваційну діяльність на реалізацію стратегії підприємства, що допоможе не лише інноваційному менеджменту підприємства ефективніше вирішувати поставлені перед ними завдання, а й працівникам й спеціалізованим підрозділам, що здійснюють інноваційну діяльність, більш легко долати існуючі проблеми та орієнтуватись в мінливому ринковому середовищі і потребах ринку.

5. Для формування дієвого облікового забезпечення управління інноваційним капіталом українських підприємств обґрунтовано доцільність реорганізації ЗСП шляхом включення інноваційних стратегічних цілей та відповідних показників до наявних перспектив ЗСП. Застосування такого підходу дозволяє удосконалити ЗСП за двома напрямами: 1) Наповнити стратегічну карту підприємства (стратегічна карта 1-го типу) новими «інноваційними» стратегічними цілями та «інноваційними» показниками; 2) Розробити окрему інноваційну стратегічну карту (стратегічна карта 2-го типу) для підприємства або окремого підрозділу. Виділено та проаналізовано три основні етапи організації процесу побудови стратегічних карт обох типів: 1) Вибір інноваційних стратегічних цілей в розрізі кожної з перспектив збалансованої системи показників; 2) Вибір показників, що характеризують досягнення кожної з обраних інноваційних стратегічних цілей; 3) Формування обліково-інформаційного забезпечення для розрахунку кожного з обраних показників, що характеризують інноваційні стратегічні цілі. На основі використання програмного продукту «BSC Designer» розроблено стратегічну

карту 2-го типу як інструмент управління діяльністю інноваційно-місткого підприємства або окремого інноваційного підрозділу, що включає сукупність інноваційних стратегічних цілей в розрізі кожної з перспектив ЗСП, набір показників, що характеризують її досягнення, а також ініціативи та фактори успіху. Використання даної карти дозволяє інноваційному менеджменту підвищити ефективність реалізації інноваційної стратегії підприємства або окремого підрозділу, дозволяючи концентрувати в необхідному вигляді інформацію про інноваційну діяльність підприємства та відстежувати порядок її протікання, фіксувати виконання або невиконання поставлених стратегічних цілей, що в цілому забезпечує досягнення інноваційного лідерства та створення сталого інноваційного середовища на підприємстві.

6. На основі аналізу поглядів вчених щодо розвитку інформаційної підтримки інноваційного менеджменту шляхом використання інструментарію управлінського обліку обґрунтовано доцільність розвитку управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства, можливості чого значно зросли в умовах розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, які на сьогодні використовуються в бухгалтерському обліку. Визначено, що для створення дієвої системи інформування внутрішніх користувачів про інноваційну діяльність підприємства необхідно розвивати управлінську звітність за наступними трьома основними напрямами: 1) Удосконалення системи об'єктів управлінського обліку; 2) Застосування методів управлінського обліку до інноваційного капіталу підприємства; 3) Удосконалення управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства. Враховуючи існуючі тенденції розвитку програмних засобів, які дозволяють передавати та розкривати інформацію про об'єкти управління, обґрунтовано необхідність розуміння управлінської звітності з інноваційного капіталу в широкому розумінні як сукупності спеціалізованих внутрішніх звітів та інших сучасних форм представлення, візуалізації та передачі внутрішньої інформації (інформаційні панелі, дашборди окремих показників) про інноваційну діяльність суб'єктам, які приймають управлінські рішення

щодо інноваційної діяльності. Встановлено неможливість розробки єдиної стандартизованої форми управлінської звітності з інноваційного капіталу внаслідок існування значної специфіки інноваційної діяльності підприємств та використання різноманітних підходів до організації систем управління нею (моделі і методи прийняття рішень інноваційним менеджментом). Обґрунтовано доцільність створення системи управлінської звітності з інноваційного капіталу, що має бути закріплено в обліковій політиці підприємства з управлінського обліку, виходячи з інформаційних потреб та запитів інноваційного менеджменту та на основі врахування обмежень, що пов'язані з наявністю достатнього обсягу фінансових ресурсів та можливостями комп'ютерної системи бухгалтерського обліку підприємства щодо формування управлінських звітів. З метою об'єднання різних видів та типів управлінських звітів з інноваційного капіталу в широкому розумінні в єдину систему, удосконалено їх класифікацію шляхом виділення, аналізу та обґрунтування на прикладі програмних продуктів «ERP Odoo» та «BSC Designer» двох типів звітів (узагальнюючі та спеціалізовані звіти з інноваційного капіталу), а також двох видів звітів (що складаються на основі використання загальної моделі формування управлінський звітів та що складаються на основі використання спеціалізованого звітного інструментарію, реалізованого в програмному забезпеченні для окремого методу управлінського обліку).

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора: [4; 5; 6; 44; 49; 52; 56; 58; 69; 301].

РОЗДІЛ 5.
РОЗВИТОК ЗАСОБІВ ДОДАТКОВОГО РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІННОВАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

5.1. Причини необхідності, переваги, недоліки та підготовка до додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства

В умовах формування економіки знань визначальним фактором створення вартості для інноваційно містких підприємств є їх інноваційний капітал, обсяги інвестицій в який в провідних країнах світу зростають з кожним роком. Для того, щоб залучати необхідні обсяги фінансових ресурсів за низькою вартістю для реалізації своїх інноваційних проектів та ініціатив, а також щоб підтверджувати доцільність свого існування в контексті забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку ООН, підприємства повинні розкривати облікову інформацію як про наявний інноваційний капітал та його деталізовані складові, одержані та очікувані результати інноваційної діяльності, так і про здатність внутрішньо створених інноваційних продуктів генерувати економічні вигоди в майбутньому.

Оприлюднюючи інформацію про інноваційний капітал підприємства намагаються окреслити перспективи інноваційного розвитку, розкриваючи своє позитивне бачення щодо результативності інноваційної діяльності та рівня її ефективності. В результаті реалізації такого позитивного прогнозу менеджмент підприємства також вказує на перспективні позитивні зміни фінансових показників у майбутньому та в цілому на зростання ринкової вартості підприємства. Оскільки здійснення інноваційної діяльності супроводжується виникненням значної кількості ризиків, то для її підтримки необхідно забезпечити безперервне та достатнє фінансування. Тому регулярне

звітування про результати та перспективи інноваційної діяльності перед стейкхолдерам на сьогодні є усталеною практикою інноваційно-містких підприємств, які намагаються знайти та зберегти надійні та дешеві джерела фінансування.

Переважною більшістю вчених констатується нездатність системи бухгалтерського обліку, побудованої із використання сучасних систем стандартів обліку та фінансової звітності (IAS/IFRS, GAAP US, НП(С)БО), забезпечувати розкриття достовірної та релевантної інформації про інноваційний капітал підприємства за допомогою наявного в її розпорядженні інструментарію, який би був корисним для різних груп стейкхолдерів. Інформація, що на сьогодні формується в межах системи фінансового обліку, яка побудована на засадах та принципах облікового консерватизму, має недостатньо високу цінність для зовнішніх користувачів внаслідок високого рівня її агрегації (нематеріальні активи за видами об’єктів права інтелектуальної власності) та незначну прогностичну здатність (оцінка внутрішньостворених нематеріальних інноваційних активів лише за первісною вартістю на момент створення). Це призводить до існування інформаційної невизначеності щодо ролі інноваційного капіталу в формуванні вартості підприємства, забезпеченні його стратегічної стійкості, що перешкоджає прийняттю ефективних рішень зовнішніми стейкхолдерами, а також породжує виникнення інформаційної асиметрії між інноваційним менеджментом та зовнішніми стейкхолдерами, що призводить в свою чергу до зростання трансакційних витрат підприємства.

Існуюча критична проблема системи фінансового обліку, що проявляється в її нездатності задовольняти зростаючі потреби зовнішніх стейкхолдерів в інформації про інноваційний капітал підприємства, обґрунтовується її теоретико-методологічною обмеженістю, яка стала особливо відчутною в умовах формування економіки знань. Її виникнення відбулось внаслідок: 1) Наявності в обліковій системі лише окремих об’єктів, які частково охоплюють інноваційний капітал підприємства (витрати на

дослідження та розробки, капітальні інвестиції в нематеріальні активи, нематеріальні активи); 2) Відсутність чіткого інструментарію визнання та облікової оцінки всіх елементів інноваційного капіталу підприємства; 3) Відсутність дієвого інструментарію розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства (інтегровані та нефінансові звіти, спеціалізовані звіти про інноваційний капітал).

На сьогодні значна кількість вчених наголошує про необхідність розширення обсягів інформації, яка розкривається зовнішнім стейкхолдерам про інноваційний капітал підприємства, а також про удосконалення її змістовного наповнення, що має враховувати всі особливості здійснення інноваційної діяльності підприємств в умовах формування економіки знань. В той же час, на думку Л. Беллори та Т.В. Гуентера, це різко контрастує з недостатньою кількістю досліджень, які на сьогодні проводяться в цій сфері на тлі зростання важливості інновацій на мікро- та макроекономічному рівні [125, с. 265], що підтверджує актуальність проведення досліджень за даною проблематикою.

Подібне розширення обсягів облікової інформації про інноваційний капітал може бути здійснено як за допомогою традиційного з позиції системи фінансового обліку інструменту – Приміток до річної фінансової звітності, так і за допомогою додаткових засобів розкриття – спеціалізованих звітів різних видів – інтегрованих, нефінансових, звітів про корпоративну соціальну відповідальність, звітів про інтелектуальний капітал, звітів про управління тощо. Як зазначають Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас [273, с. 6], враховуючи існуючу обмеженість фінансової звітності, складеної за вимогами МСФЗ, в розкритті інформації про інновації, її користувачі в першу чергу покладаються на добровільні рішення фірм щодо розкриття інформації про дослідження і розробки в примітках до неї, обсяги якої також є мінімальними. Це підтверджує необхідність використання додаткових засобів розкриття інформації про інноваційний капітал, які дозволяють більш ґрунтовно висвітлити інформацію про вартість інновацій, ефективність інноваційної

діяльності та майбутні економічні вигоди, що виникають від використання інноваційного капіталу на підприємстві.

Можна виділити декілька причин того, чому слід проводити змістовне та формальне розширення інформації про інноваційний капітал, яка розкривається зовнішнім стейкхолдерам, за допомогою засобів додаткового розкриття облікової інформації (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Причини необхідності додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства

1) Необхідність удосконалення оцінки вартості підприємства базується на припущенні, що збільшення рівня прозорості інноваційної діяльності для інвесторів є важливим фактором, що визначає вартість цінних паперів на ринку капіталу. Для досягнення цієї цілі необхідно забезпечити визнання, оцінку та облікове відображення як окремих елементів інноваційного капіталу підприємства (Р. Даініене та Л. Дагіліене [156, с. 592]), так і оцінку всієї вартості підприємства з інноваційним капіталом включно (Д. Жіноглу та ін. [200, с. 43]) та їх подальше розкриття за допомогою фінансових та нефінансових показників єдиного інтегрованого звіту, що формується відповідно до інформаційних потреб зовнішніх стейкхолдерів. Це дозволить

наблизити облікову оцінку до ринкової вартості підприємства (С. Семенова, О. Фоміна, О. Мошковська [320]) та в цілому сприятиме посиленню інвестиційної привабливості підприємств внаслідок кращого розуміння стейкхолдерами процесів управління знаннями на підприємствах, створення інновацій та їх комерціалізації, формуючи у стейкхолдерів більш точне уявлення щодо стратегічного формування вартості підприємства.

2) Розвиток політики інвестування та фінансування інновацій. Через неспроможність чинної системи бухгалтерського обліку забезпечити адекватне розкриття інформації про ефективність інноваційної діяльності підприємства виникають значні складнощі при здійсненні вибору щодо необхідності її інвестування або фінансування з боку держави, спеціалізованих фондів або організацій. В багатьох випадках для прийняття подібних рішень використовуються альтернативні інформаційні системи, що забезпечують надання нефінансової інформації, наприклад, дані з системи патентної статистики. Як відмічають Д. Ендрюс та К. Кріскуоло [115, с. 7], оскільки інвестиції в капітал, заснований на знаннях, значно зростають, це має наслідки для інновацій та зростання продуктивності і вимагає нового мислення щодо розробки державної політики в цій сфері. Для вирішення цієї проблеми вони пропонують розробити урядам рекомендації щодо добровільного звітування про інноваційні нематеріальні активи підприємства (нефінансові та інтегровані звіти нарративна звітність).

Додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал значною мірою сприяє покращанню розуміння потенційними інвесторами поточного стану і наявних результатів інноваційної діяльності, а також його інноваційних перспектив (застосування інноваційної продукції в своїй діяльності, зовнішня комерціалізація тощо). Як відмічають Д.В. Георгієва та Т.М. Георгієва, прозорість інформації про інноваційну діяльність є важливою для залучення інвестицій з високою доданою вартістю, які покладаються на дослідницький та інноваційний потенціал підприємств [199, с. 119]. Таким чином, забезпечення додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал

посилює рівень довіри зовнішніх стейкхолдерів до інноваційної політики та стратегічних рішень, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, в цілому посилюючи рівень його інвестиційної привабливості.

3) Здатність системи бухгалтерського обліку забезпечувати додаткове розкриття, тобто наявність у неї таких теоретичних та організаційно-методологічних засад, які уможливлюють реалізацію даного процесу. У порівнянні з іншими інформаційними системами, саме система бухгалтерського обліку має найбільш розвинений інструментарій та потенціал, який дозволяє ідентифікувати елементи інноваційного капіталу, забезпечити їх оцінку та відображення в спеціалізованих звітах. В той же час, для забезпечення формування релевантної та достовірної інформації необхідно переглянути існуючі підходи до визнання та оцінки нематеріальних активів, оскільки вони не враховують всі особливості діяльності інноваційно-містких підприємств, особливо в частині створення та використання інноваційного капіталу (інноваційних нематеріальних активів, інноваційної інвестиційної власності, інноваційних комплементарних активів).

Найвищий рівень відповідності системи бухгалтерського обліку як базису для формування додаткового розкриття про інноваційний капітал В. Оконнел, Н. Абугхазалех та Дж. Велан [108] визначають внаслідок наступних причин: 1) В рамках своєї звичайної роботи система фінансової звітності ідентифікує, збирає, аналізує та синтезує стратегічно важливу інформацію про складні внутрішні технічні процеси, пов’язані з винаходами, відкриттями, розробкою продукту, інноваційними процесами тощо; 2) Дозволяє на основі облікової інформації здійснювати детальні прогнози продаж, витрат і прибутку; 3) Дозволяє при визначенні справедливої вартості інноваційного капіталу враховувати споживчі тенденції та інноваційні розробки на ринках, фактичні та потенційні дії конкурентів; 4) Дозволяє враховувати нормативні зміни, макроекономічні тенденції та інформацію про ймовірний вплив державної політики.

4) Вирішення агентської проблеми між інноваційним менеджментом та зовнішніми стейкхолдерами. На сьогодні інноваційний менеджмент володіє більш повною та достовірною інформацією про стан та результати інноваційної діяльності підприємства у порівнянні із зовнішніми стейкхолдерами внаслідок обмеженості чинної системи обліку в формуванні та розкритті інформації про інноваційний капітал. Як наслідок, менеджери з інноваційної діяльності підприємства по відношенню до його стейкхолдерів є інсайдерами, які можуть скеровувати їх дії на інвестування та фінансування тих інноваційних проектів, які мають низький рівень ефективності або взагалі є збитковими, з метою досягнення власних опортуністичних цілей, які не співпадають з цілями стейкхолдерів. Прикладами таких цілей можуть бути маніпулювання результатами інноваційних проектів, показниками виконання плану щодо загального обсягу інвестицій в інновації підприємства, одержання додаткових премій та бонусів тощо.

Таке явище нерівномірної поінформованості, внаслідок якої зовнішні стейкхолдери у порівнянні з інноваційними менеджерами не можуть точно та адекватно розуміти цілі та результати інноваційної діяльності підприємства, що не дозволяє їм приймати ефективні рішення, називається інформаційною асиметрією. Тому забезпечення додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал дозволить мінімізувати рівень асиметрії і подолати її наслідки, зокрема, підвищити ефективність інвестиційних та позикових рішень стейкхолдерів та зменшити рівень маніпуляцій і зловживань з боку інноваційних менеджерів. Проблеми інформаційної асиметрії в системі бухгалтерського обліку на основі застосування інструментарію неоінституційної теорії досліджували українські вчені І.А. Юхименко-Назарук [106, 102-103] та В.Ю. Царук [103, с. 151-156], однак особливості її прояву між інноваційним менеджментом та стейкхолдерами ними не розглядались.

Іншим позитивним наслідком подолання агентської проблеми є можливість мінімізації несприятливого вибору, що здійснюється учасниками

ринку капіталу відносно цінних паперів інноваційно-містких підприємств, та пом’якшення морального ризику. Як відмічає М.Д. Аморе, аргументи несприятливого вибору припускають, що якщо ринок знає, що менеджмент підприємства володіє певною приватною інформацією, то менеджмент має стимули розкривати цю інформацію, щоб уникнути дисконтування інвесторами акцій фірми через відсутність розкриття [114, с. 792]. Вирішення проблеми несприятливого відбору інвестицій в інновації в кінцевому випадку сприятиме довгостроковому стабільному грошовому потоку для інноваційних проектів [262]. Відповідно, додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства дозволяє зменшити вартість залучення капіталу для фінансування інноваційної діяльності, забезпечити стабільність такого фінансування в довгостроковій перспективі, та дозволяє тримати вартість цінних паперів на такому рівні, що відповідає реальному стану справ, яким характеризується інноваційна діяльність.

На думку А. Сімпсона та А. Тамайо корпоративне розкриття (обов’язкове чи добровільне) може сприяти інноваціям, зменшуючи інформаційну асиметрію між менеджментом і постачальниками капіталу, тим самим пом’якшуючи серйозний несприятливий вибір і проблеми морального ризику, властиві невизначеним довгостроковим інвестиціям, які інноваційна діяльність часто передбачає [323, с. 402]. Зменшення проблем морального ризику за рахунок додаткового розкриття забезпечується шляхом покращання контролю за діями інноваційного менеджменту, до складу контрактів яких можуть включатись дані, які оприлюднюються в спеціалізованих звітах, де надається інформація про інноваційний капітал.

Таким чином, вирішення проблеми асиметрії інформації про інноваційний капітал та підвищення рівня інноваційної прозорості підприємства дозволяє більш ґрунтовно проаналізувати інноваційну діяльність, провести більш точну оцінку інноваційно-містких підприємств, визначити його роль в формуванні вартості, а також сприяти мінімізації

несприятливого вибору та морального ризику, що є властивими для управління інноваційною діяльністю ні підприємстві.

5) Покращання прогнозування результатів інноваційної діяльності на ринках інновацій. Розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства має важливе значення не лише для власників капіталу, які приймають більш обґрунтовані рішення щодо його вкладення на основі більш прозорої та релевантної інформації, а також і для аналітиків, які займаються вивченням ринків. З позиції інформаційного простору ринку інновацій, збільшення обсягів розкриття інформації про інноваційний капітал підвищує рівень інформаційної прозорості, підвищуючи їх обізнаність, рівень довіри учасників інституційного середовища та в цілому підвищуючи ефективність ринку інновацій. Наприклад, додаткове розкриття інформації про інновації підприємства дозволяє іншим учасникам ринку більш чітко визначати фактори успіху та потенційні ризики і загрози своїй діяльності, на основі чого можуть бути скориговані власні інноваційні політики та інноваційна стратегія.

Результати досліджень К. Чена, Дж. Гу та Р. Луо підтверджують, що додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал може бути корисним для прогнозування результатів інновацій в інституційному середовищі регулювання звітності, яке, як правило, є відносно прозорим [144]. Такі висновки узгоджуються з положеннями неоінституційної теорії обліку, за якою додаткове розкриття облікової інформації зменшує витрати на пошук та аналіз інформації та в цілому підвищує рівень прозорості інституційного середовища, дозволяючи агентам більш чітко виявляти тенденції ринку та діяти більш ефективно, стимулюючи інноваційну активність. Одним з наслідків чого є збільшення обсягу інвестицій в інноваційну діяльність внаслідок зростання інформаційної насиченості інституційного середовища ринку інновацій, оскільки агенти можуть більш точно прогнозувати результати інноваційних проектів та інноваційної діяльності підприємства в цілому.

6) Залучення талановитих учасників до складу інноваційних команд. Додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства можна розглядати також як інструмент рекламування інноваційних перспектив та стратегічних інноваційних цілей підприємства. Враховуючи існування особливої культури у суб'єктів здійснення інноваційної діяльності, високий рівень ентузіазму до пошуку нових знань, створення нових технологій та здійснення наукових відкриттів, то розкриття наявних наукових результатів та напрямів здійснення інноваційної діяльності з боку підприємств є сигналом, що може спонукати окремих науковців та інноваторів долучитись до реалізації інноваційного проекту або стати працівником підприємства. Як відмічають Е.А. Гордон, Х. Хсю та Х. Хуанг розкриття інформації про інновації може принести підприємствам позитивні зовнішні ефекти, зокрема, залучити капітал і таланти, і покращити таким чином інноваційний розвиток підприємства [202].

Для вирішення проблеми нестачі кадрів в інноваційних підрозділах підприємства можна використовувати не лише традиційні інструменти пошуку персоналу, а також і засоби додаткового розкриття інформації, в яких окремим розділом слід подавати нарративну інформацію про змістовні аспекти інноваційних проектів, що реалізуються на підприємстві, які будуть спрямовані не на постачальників капіталу, а на потенційних учасників таких проектів.

В цілому додаткове розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства дозволяє подолати три основні проблеми фінансової звітності, що виникли внаслідок неспроможності системи фінансового обліку задовольняти інформаційні потреби заінтересованих стейкхолдерів в умовах формування економіки знань (табл. 5.1).

Таблиця 5.1.

Основні проблеми фінансової звітності в частині інформування про інноваційний капітал та шляхи їх вирішення за допомогою додаткового розкриття

Проблеми фінансової звітності	*Яким чином вирішується проблема (бажані характеристики засобів додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства)*
1) Недостатній обсяг релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства, що надається стейкхолдерам	Інтегровані та нефінансові звіти повинні бути наповнені фінансовими та нефінансовими показниками, які повною мірою та релевантно характеризують процеси створення, впровадження, використання та комерціалізації інновацій. Набір таких показників має визначатись виходячи з інформаційних потреб стейкхолдерів та виходячи з інформаційних можливостей системи бухгалтерського обліку підприємства ідентифікувати, визнавати, оцінювати та відображати складові інноваційного капіталу підприємства.
2) Наявність нерелевантної та відсутність чутливої інформації про інноваційну діяльність підприємства	Інформація про інноваційний капітал із засобів додаткового розкриття має бути суттєвою та реально відображати всі інноваційні процеси на підприємстві, вона не повинна вводити в оману або зашумлювати процес прийняття рішень стейкхолдерами. З іншого боку така інформація не повинна розкривати комерційні секрети та чутливі аспекти інноваційної діяльності підприємства, оволодіння яких конкурентами може призвести до втрати підприємством стратегічних конкурентних переваг.
3) Неефективна інформаційна взаємодія та комунікація зі стейкхолдерами	Порядок додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал за допомогою спеціалізованих звітів має бути чітко описаний за допомогою прийнятої на підприємстві політики розкриття, яка також визначає терміни та відповідальних за розкриття осіб, порядок оприлюднення та донесення даних звітів до різних груп стейкхолдерів (пересилання друкованих версій звітів, розміщення електронних версій звіту на сайті підприємства, електронне розсилання звітів стейкхолдерам тощо).

Визначальною перевагою засобів додаткового розкриття у порівнянні з фінансовою звітністю в частині інформації про інноваційний капітал є їх орієнтація на потреби зовнішніх стейкхолдерів, формування достовірного та релевантного інформаційного забезпечення для прийняття економічних рішень. Тобто інформація, що надається стейкхолдерам за допомогою засобів додаткового розкриття, має чітку ціль – підтвердити або покращити їх очікування щодо стану протікання інноваційної діяльності, наявних інноваційних результатів та/або інноваційних перспектив підприємства, тобто

висвітлити всі його інноваційні зусилля, спонукаючи стейкхолдерів до прийняття відповідних економічних рішень.

Окрім цього, підприємства можуть розкривати інформацію не лише для конкретної групи стейкхолдерів, очікуючи прийняття конкретного рішення, наприклад, збільшення інвестицій в інноваційний проект, а для широкої громадськості, з метою покращання своїх репутаційних характеристик, в цілому демонструючи інноваційну спрямованість своєї діяльності, зокрема, в напрямі досягнення цілей сталого розвитку. В кінцевому випадку це має призвести до створення інноваційно-сприятливого клімату на підприємстві та підвищення загальної інноваційної ефективності.

Якщо інформація в фінансовій звітності, зокрема, про витрати на дослідження та розробки та внутрішньостворені нематеріальні активи, формується переважно на основі застосування принципу консерватизму, то в інтегрованих і нефінансових звітах надається реальна, різнобічна та деталізована інформація про інноваційний капітал (фінансова, нефінансова, нарративна тощо), яка має схиляти інвесторів, інституційних інвесторів та позичальників до інвестування або фінансування інноваційних проектів підприємства, надання інфраструктурної або організаційної підтримки, а також має сприяти залученню висококваліфікованих кадрів в якості учасників до наявних інноваційних команд підприємства.

Змістовне наповнення та форма засобів додаткового розкриття розробляються виходячи з аналізу загальних та специфічних інформаційних потреб та запитів зовнішніх стейкхолдерів, а також використовуваних ними моделей прийняття економічних рішень, оскільки важливу роль також має процес обробки та аналізу інформації стейкхолдерами. Зокрема, перед підготовкою спеціалізованих звітів має бути чітко визначено, яка інформація про інноваційний капітал є найбільш корисною для суб’єктів прийняття рішень, в якій формі вона має бути представлена (таблиці, графіки, кокпіти, описовий текст тощо), який вона повинна мати рівень та глибину деталізації, яка інформація є критично важливою, а яка має додатковий або

необов’язковий статус в процесі прийняття інвестиційних або позикових рішень (рівень суттєвості інформації).

З іншого боку, окрім переваг від додаткового розкриття про інноваційний капітал підприємства, подібна практика без здійснення належного контролю може призвести до негативних наслідків або навіть до загрози подальшої діяльності підприємства. Окрема група вчених наголошує на необхідності формування внутрішніх обмежень щодо розкриття додаткової облікової інформації про інноваційний капітал, оскільки це може покращити рівень інформаційної обізнаності конкурентів стосовно конкурентних переваг підприємства, його поточних та потенційних інноваційних можливостей та в цілому може негативно вплинути на результати діяльності підприємства, що здійснює розкриття інформації про інноваційний капітал, в майбутньому.

Про значне незадоволення необхідністю обов’язкового розкриття інформації про інновації також наголошують представники європейських компаній. Як відмічають К. Леуц, С. Ванхавербек та М. Бреуер [252], основною причиною чого є необхідність розкривати конфіденційну інформацію своїм конкурентам, клієнтам або постачальникам. Тому замість того, щоб забезпечувати лише переваги підприємству, як про це зазначають теоретики, додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал може ускладнити як процес здійснення інноваційної діяльності на підприємстві, так і отримання переваг від її результатів. Особливо актуальною дана проблема є для малих та середніх підприємств, переважна більшість з яких згідно європейського законодавства має оприлюднювати таку інформацію. Оскільки великі підприємства мають набагато більше можливостей для здійснення та завершення інноваційних проектів, то витік окремих інноваційних секретів може стати для малих та середніх підприємств-інноваторів загрозою не лише для реалізації окремого інноваційного проекту, а й в цілому щодо можливості здійснення ними подальшої діяльності. В результаті це може призвести до переливу або до концентрації інноваційного капіталу у власності великих інноваційно-містких підприємств, що в цілому негативно впливає на

економічне зростання. Оскільки Україна є кандидатом в члени Європейського Союзу і поступово гармонізує своє облікове законодавство з європейським законодавством, то дана проблема також набуде актуальності і для українських підприємств в найближчому майбутньому, а тому потребує пошуку шляхів її мінімізації та вирішення.

Не зважаючи на наявність значної кількості прикладів та доказів, на сьогодні у вчених ще не сформована однозначна та чітка позиція стосовно того, якою є основна проблема, що породжується розкриттям інформації про інноваційний капітал підприємства (зменшення рівня віддачі від інновацій та інноваційних проектів, падіння рівня мотивації до здійснення інноваційної діяльності, зменшення ефективності комерціалізації інноваційних продуктів, зростання витрат на здійснення інноваційної діяльності тощо) (Д. Жіноглу [200, с. 43], І. Дік та М. Луковіч [162], М.Д. Аморе [114, с. 795], З. Лю, К. Ху та А. Хуссейн [262], Д. Ендрюс та К. Кріскуоло [115, с. 7]). В той же час, в умовах невизначеності додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал стає ще більшою загрозою втрати стратегічних конкурентних переваг, оскільки компанії-конкуренти будуть дублювати інноваційно-інвестиційну стратегію підприємства та намагатимуться зменшити його інноваційну ефективність.

Непристосованість системи обліку до відображення інноваційного капіталу не дозволяє організувати такий порядок її розкриття, який би дозволяв виділити різні рівні її розкриття в залежності від рівня чутливості такої інформації. Таким чином, змістовне наповнення та обсяги розкриття інформації про інноваційний капітал за допомогою спеціалізованих звітів мають бути ретельно визначені внутрішньою політикою розкриття, прийнятою на підприємстві. До розробки такої політики мають бути долучені не лише представники бухгалтерської служби та служби інформаційної безпеки, а й інноваційні менеджери та суб’єкти, які в цілому відповідальні за реалізацію стратегії на підприємстві, оскільки надмірна інформаційна прозорість щодо інноваційної діяльності підприємства, на противагу всім

вигодам та позитивним ефектам, може слугувати причиною порушення інформаційної безпеки та в кінцевому випадку причиною втрати стратегічних конкурентних переваг.

Існування двох різносторонніх задач – розширювати або обмежувати обсяг розкриття облікової інформації про інноваційний капітал, призвела до виникнення організаційно-методологічної дилеми, вирішення якої за словами А. Сімсон та А. Тамайо має дозволити встановити, якою мірою надання інформації зовнішнім сторонам стимулює або перешкоджає інноваційній діяльності підприємства [323, с. 402]. Тобто, виходячи з розуміння обліку як конститутивної системи, розкриття інформації про інноваційний капітал посилює рівень інформаційної обізнаності зовнішніх стейкхолдерів щодо інноваційних можливостей підприємства, спонукаючи їх більш активніше взаємодіяти з підприємством, та в цілому призводячи до позитивних побічних ефектів (зростання вартості акцій, зменшення витрат на залучення капіталу тощо), які стимулюють здійснення інноваційної діяльності. Розкриття стратегічно важливих аспектів здійснення інноваційної діяльності, які дозволять посилити позиції конкурентів підприємства, може призвести до її скорочення або повного припинення внаслідок її подальшої неефективності, до чого призвели дії конкурентів (розробка продуктів-аналогів, що зменшує обсяги реалізації, перехоплення ключових постачальників, перехоплення каналів збуту тощо).

Наявність подібної дилеми (одночасна необхідність збільшення обсягів розкриття інформації про інноваційний капітал та обмеженість щодо її розкриття внаслідок впливу конкурентів) породжує необхідність пошуку такої моделі розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємстві, яка б забезпечувала ефективну реалізацію функцій бухгалтерського обліку як конститутивної системи (активний вплив на суспільство та організації через розкриття облікової інформації), а з іншого боку, яка б не дозволяла погіршити рівень конкурентоспроможності підприємства та не перешкоджала досягненню ним стратегічних інноваційних цілей. Розробка такої моделі

забезпечить надання відповідей на наступні запитання, які виникатимуть на кожному підприємстві: 1) Як необхідно забезпечити розкриття більшого обсягу інформації про інноваційний капітал підприємства для зовнішніх користувачів (які методологічні зміни мають бути внесені в систему обліку)? 2) Наскільки має бути розширений обсяг інформації про інноваційний капітал? 3) Якою має бути змістовна глибина такої інформації? 4) Яким чином та за допомогою якої форми представлення слід забезпечувати розкриття та надання такої інформації стейкхолдерам? 5) Яким чином має визначатись рівень чуттєвості інформації про інноваційний капітал, на основі якої визначається обмеженість або неможливість її розкриття?

Вирішенню вищенаведеної дилеми могла б сприяти поступова інституціоналізація практик додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, тобто її стандартизація за допомогою спеціально створених незалежних регуляторів-інститутів. Наявність стандартів (набору принципів) щодо розкриття облікової інформації про інноваційний капітал могла б стати відправною точкою для формування конкретних форм та змістовного наповнення звітів, які б зменшили рівень інформаційної невизначеності стейкхолдерів з одного боку, а з іншого – обмежували б рівень розкриття чутливої з позиції інноваційного стратегічного розвитку підприємства інформації. Однак, високий рівень специфіки інноваційної діяльності на кожному окремому підприємстві внаслідок високої частки в ній творчої компоненти, відмінність реалізовуваних інноваційних стратегій значною мірою перешкоджають проведенню глибокої стандартизації практик розкриття такої інформації.

Невдалим прикладом глибокої стандартизації практик звітування про результати інноваційної діяльності є розвиток звітності про інтелектуальний капітал підприємства. Такі практики стали поширеними серед підприємств в середині 1990-х років та продовжили розвиватись до кінця нульових років, привертаючи до себе особливу увагу вчених та регулюючих організацій, які намагались розробити концептуальні основи, системи принципів та правила її

здійснення. Визначальною особливістю звітів про інтелектуальний капітал було поєднання у їх складі фінансових та нефінансових вимірників для характеристики окремих його елементів (організаційного, людського та клієнтського капіталу), розкриття ретроспективної та прогнозної інформації.

Дж. Мартін де Кастро та ін. називають даний напрям додаткового розкриття одним з найпотужніших, що дозволяє розкривати ресурси, можливості та організаційні фактори нематеріального характеру, які можуть бути джерелом конкурентних переваг для фірми [270, с. 13]. Якщо на початкових етапах використання звітів про інтелектуальний капітал підприємствами вони вважались визначальним інструментом підвищення рівня прозорості інформації про фактори створення вартості в умовах економіки знань, то з плином часу стало зрозуміло, що окрім інтелектуального капіталу для створення вартості важливу роль також відіграє соціальна та екологічна діяльність підприємства, його місце та роль в загальному розвитку громад та суспільства. Тому у звіті ICAEW «Розвиток нових моделей звітування» (2009 р.) [165, с. 29] поряд із моделями обліку і звітування про інтелектуальний капітал вже з’являються моделі інтегрованої та нефінансової звітності, які включають в себе набагато більшу кількість факторів створення вартості, а не лише інтелектуальний капітал. Таким чином, створити універсальну модель звіту про інтелектуальний капітал та розробити нормативне регулювання порядку його складання так і не вдалось, внаслідок чого на сьогодні в різних моделях інтегрованого та нефінансового звітування використовуються різні концепції звітування щодо інтелектуального капіталу (сутність, види, структура, моделі оцінки, звітні показники).

Складність стандартизації інноваційних практик на підприємстві відповідно зумовлює і складність процедур звітування про них. Як відмічає з цього приводу А.В. Старк, регулювати те, що має бути розкрито стосовно дослідницьких нематеріальних активів, буде важко. У найкращому випадку регулятори могли б відігравати певну роль у створенні концептуальних основ добровільного розкриття інформації для керівництва, на відміну від

визначення змісту такого розкриття [326, с. 284]. Тому при розробці принципів та стандартів, що регулюватимуть практику розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства слід виходити передусім з фундаментальних положень інноваційної діяльності та пошуку спільних характеристик і якостей інноваційного капіталу, інформація про які буде корисною для зовнішніх стейкхолдерів.

З іншого боку, при розробці стандартів щодо добровільного звітування про інноваційний капітал підприємства (нефінансові та інтегровані звіти, нарративна звітність) Д. Ендрюс та К. Кріскуоло [115, с. 7] наголошують на необхідності обов'язкового врахування проблеми конфіденційності інновацій підприємства. Більш чітко дану проблему окреслюють К. Леуц, С. Ванхавербек та М. Бреуер [252], на думку яких розробка вимог до публічного оприлюднення додаткової звітності про інноваційний капітал зменшує стимули підприємств до здійснення інновацій та створення власних ноу-хау через побоювання щодо втрати конфіденційної інформації. Тому процес стандартизації практик додаткового розкриття має обов'язково враховувати високий рівень чутливості інформації про інноваційний капітал підприємства і майже не повинен містити суворих вимог щодо розкриття тієї інформації, використання якої конкурентами може призвести до погіршення конкурентоспроможності підприємства, що оприлюднило таку інформацію.

З метою актуалізації проблеми негативних наслідків розкриття окремої облікової інформації Консультативна рада Фонду МСФЗ випустила документ «Розкриття чутливої інформації» (2019 р.) [174], в якому її представники обґрунтували сутність поняття «чутлива інформація» у фінансовій звітності та запропонували шляхи її вирішення. До чутливої відноситься така інформація, розкриття якої може призвести до комерційних збитків для підприємства, до якої безпосередньо можна віднести інформацію про інноваційний капітал, що є прикладом конфіденційних даних, які мають стратегічно важливе значення для підприємства. Вирішення даної проблеми представники консультативної ради вбачають в пошуку балансу щодо розкриття чутливої інформації, коли з

одного боку, через додаткове розкриття забезпечується ефективність функціонування фінансових ринків, а з іншого, таке розкриття не призводитиме до збитків на підприємстві. В контексті розкриття інформації про інноваційний капітал це означає, що рівень та обсяги такого розкриття мають визначатись на кожному підприємстві окремо, в залежності від рівня чутливості інформації, що підлягає розкриттю.

Виходячи з проаналізованих переваг та недоліків, запропоновано загальний механізм додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства (рис. 5.2).

Рис. 5.2. Механізм додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства

Здійснення додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства запропоновано розглядати на основі балансу інтересів та

ризиків, який може бути одержаний в результаті аналізу переваг та недоліків, які таке розкриття забезпечує для підприємства (рис. 5.2). Для забезпечення такого балансу необхідно визначити, яка інформація про інноваційний капітал буде розкрита стейкхолдерам для того, щоб спонукати їх до прийняття необхідних з позиції підприємства рішень (інвестування в інновації, фінансування інноваційних проектів, надання організаційної та інфраструктурної підтримки, залучення нових членів до складу інноваційних команд тощо), та щодо якої інформації, що підлягає розкриттю, будуть встановлені обмеження щодо рівня її глибини або встановлена повна заборона на її оприлюднення, оскільки її розкриття може призвести до втрати стратегічних конкурентних переваг підприємства, зокрема, до падіння рівня інноваційної ефективності.

Перед тим, як формувати спеціалізовані звіти, що включають інформацію про інноваційний капітал та в цілому стосуються інноваційної діяльності підприємства, необхідно провести її аналіз з метою встановлення переліку тієї облікової інформації, що може бути розкрита із врахуванням всіх економічних ефектів та ризиків від такого розкриття. Це передбачає необхідність здійснення інвентаризації та класифікації всієї інформації про інноваційний капітал (фінансова, нефінансова, нарративна), яка генерується обліковою системою підприємства та може бути узагальнена у вигляді звітів і надана стейкхолдерам.

З метою усунення недоліків додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал, що зумовлюють виникнення ризиків погіршення інноваційної ефективності, а також задля досягнення максимального ефекту від такого розкриття, розроблено методику підготовки до розкриття, що передбачає необхідність здійснення наступного комплексу дій (рис. 5.3):

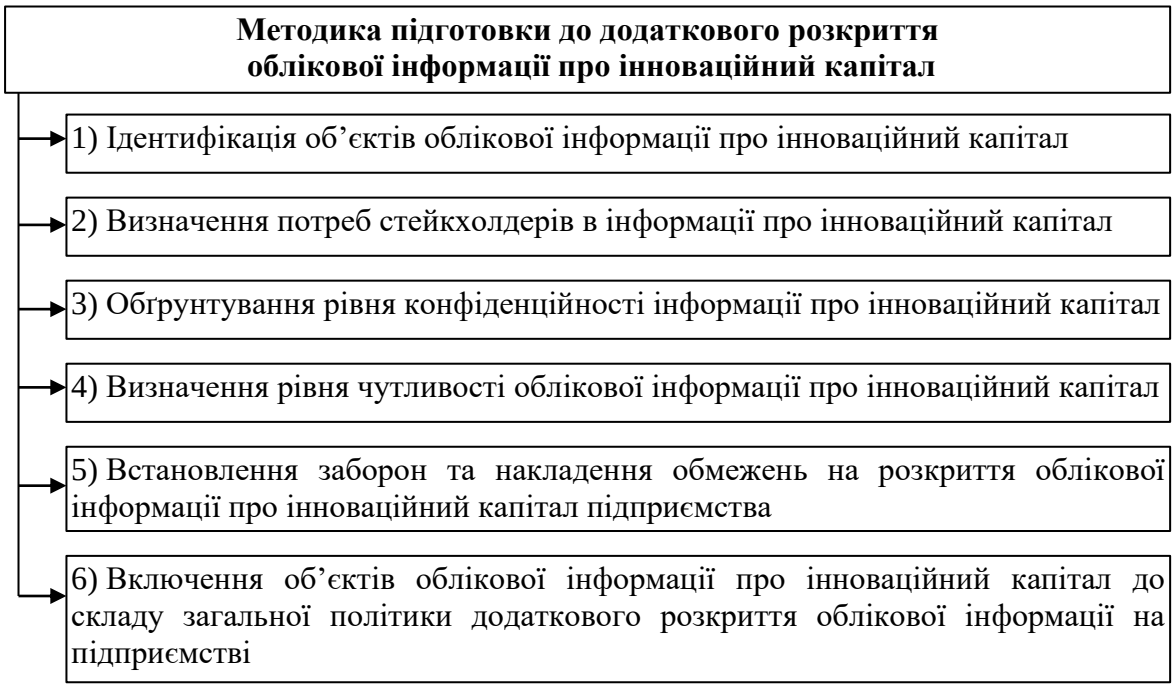

Рис. 5.3. Методика підготовки до додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал: збалансований підхід

1) Ідентифікація об’єктів облікової інформації про інноваційний капітал. Підготовку до здійснення додаткового розкриття слід розпочати із визначення того, що підлягає розкриттю, та виходячи із можливостей наявного обліково-аналітичного інструментарію, оскільки підприємства з високою інтенсивністю інноваційних розробок можуть мати більше сформованої та обробленої інформації, що може підлягати розкриттю, ніж підприємства з низькою інноваційною інтенсивністю. Для цього необхідно ідентифікувати всі можливі об’єкти облікової інформації, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, та які можуть бути включені до складу спеціалізованих звітів, що надаються стейкхолдерам. Під об’єктами облікової інформації слід розуміти будь-які елементи звітів, незалежно від їх форми представлення, що зменшують рівень інформаційної невизначеності у стейкхолдерів щодо інноваційної діяльності підприємства (показники, узагальнюючі таблиці, графіки, кокпіти, описовий текст (нарративна інформація) тощо).

Виходячи з інформаційних можливостей системи бухгалтерського обліку на підприємстві має бути сформований загальний перелік об’єктів облікової

інформації про інноваційний капітал підприємства, який може доповнюватись або скорочуватись при втраті існуючих та появі нових методологічних засад обліку, на основі яких відбувається формування таких об'єктів. Розроблений загальний перелік об'єктів облікової інформації за своїм змістом є таксономією, яка дозволяє їх класифікувати та організувати, полегшуючи бухгалтерам та менеджменту здійснення процес формування спеціалізованих звітів, в яких оприлюднюється інформація про інноваційний капітал.

2) Визначення потреб стейкхолдерів в інформації про інноваційний капітал. Виходячи з того, що основною метою додаткового розкриття є здійснення впливу на стейкхолдерів шляхом подання відповідних сигналів про стан та майбутні перспективи інноваційної діяльності підприємства, то ефективність здійснення такого впливу залежить від того, наскільки точно будуть задоволені такі інформаційні потреби в результаті розкриття спеціалізованих звітів.

Перед здійсненням додаткового розкриття необхідно: 1) Встановити, на які рішення стейкхолдерів планує вплинути менеджмент підприємства; 2) Визначити, на основі якої інформації приймаються такі рішення, в розрізі її змісту та форми представлення, тобто якими є загальні та особливі потреби стейкхолдерів в інформації про інноваційний капітал підприємства; 3) Відібрати ті об'єкти облікової інформації про інноваційний капітал, розкриття яких найкращим чином спонукатиме стейкхолдерів до прийняття рішень, на які очікує інноваційний менеджмент підприємства, тобто які мають найвищий рівень значимості в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів.

З метою формалізації даного процесу, який дозволить встановити рівень значимості кожного об'єкта облікової інформації, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів, розроблено відповідний звіт (табл. 5.2).

Таблиця 5.2.

Звіт з визначення рівня значимості об’єктів облікової інформації, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів

Об’єкти облікової інформації	*Значимість в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів*		
	Низька (10-35%)	*Помірна (36-70%)*	*Висока (71-100%)*
1			
2			
…			
n			

Запропоновано форма звіту (табл. 5.2) дозволяє в зручному вигляді проаналізувати, які з об’єктів облікової інформації мають вищий рівень значимості з точки зору стейкхолдерів в процесі прийняття ними економічних рішень, що стосуються інноваційної діяльності підприємства. На її основі можна визначити набір тих об’єктів облікової інформації, які мають бути включені до спеціалізованих звітів, за допомогою яких здійснюватиметься додаткове розкриття облікової інформації про інноваційний капітал.

Для заповнення даної узагальнюючої форми необхідно окремо проаналізувати роль кожного об’єкта облікової інформації, що стосуються інноваційної діяльності підприємства. Рівень значимості об’єкта облікової інформації запропоновано визначати на основі використання основоположних та допоміжних якісних характеристик корисної фінансової інформації, що визначені в Концептуальній основі фінансової звітності (п. 2.4-2.39) [151]. Такі характеристики дуже ґрунтовно визначені і детально описані, тому їх використання дозволяє чітко встановити, наскільки об’єкт облікової інформації є корисним для стейкхолдерів в процесі прийняття рішень, що пов’язані з інноваційною діяльністю підприємства. Кожному виду значимості в залежності від його виду (основоположна або допоміжна характеристика) присвоєно його вагове значення в забезпеченні загальної значимості (ваговий коефіцієнт) – 0,3 або 0,1 (табл. 5.3).

Таблиця 5.3.

Форма розрахунку загальної значимості для окремого об’єкта облікової інформації *№ n*, що стосуються інноваційної діяльності підприємства

Види значимості	*Ваговий коефіцієнт*	*Відносна значимість в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів об’єкта облікової інформації № n, %*	*Абсолютний показник значимості, %*
Релевантність	0,3		
Правдиве подання	0,3		
Зіставність	0,1		
Можливість перевірки	0,1		
Своєчасність	0,1		
Зрозумілість	0,1		
Загальна значимість (%)			

В розроблену форму розрахунку (табл. 5.3) суб’єкти, які аналізують рівень відповідності об’єкта облікової інформації окремим видам значимості (бухгалтери, інноваційні менеджери тощо), на основі експертних суджень вносять визначений рівень відносної значимості (у відсотках). Шляхом множення визначеного експертним методом рівня відносної значимості об’єкта облікової інформації на відповідний ваговий коефіцієнт одержується абсолютний показник значимості за окремими її видами. Шляхом додавання абсолютних показників за всіма видами значимості визначається загальна значимість окремого об’єкта облікової інформації, що стосуються інноваційної діяльності підприємства, яка розраховується у відсотках.

3) Обґрунтування рівня конфіденційності облікової інформації про інноваційний капітал означає проведення класифікації всіх об’єктів облікової інформації в залежності від рівня їх конфіденційності. Під конфіденційністю облікової інформації розуміється збереження встановлених на підприємстві обмежень щодо її додаткового розкриття, а втратою конфіденційності є несанкціоноване розкриття облікової інформації (умисне або неумисне), яке було здійснене без відповідного дозволу менеджменту підприємства.

Можна виділити чотири основні рівні конфіденційності облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, що мають важливе

значення при розробці системи управління її захистом та безпекою, зокрема, при її розкритті стейкхолдерам:

– Загальнодоступна інформація про інноваційний капітал підприємства, якою можна безперешкодно ділитись зі стейкхолдерами та всіма бажаючими, доступ до неї може бути постійно відкритим, і для неї не потрібно розробляти окремих механізмів, які б забезпечували захист щодо її витоку. Прикладом такої інформації може бути назва інноваційного продукту або інноваційного проекту, його реєстраційний номер, прізвище особи, відповідального за його реалізацію тощо. Така інформація окрім облікової системи, може бути одержана із інших альтернативних джерел інформації;

– Внутрішня облікова інформація про інноваційний капітал підприємства, що не призначена для публічного оприлюднення, однак щодо її витоку існують достатньо низькі вимоги на рівні підприємства. Хоча інноваційний менеджмент не заінтересований у вільному розкритті такої інформації, оскільки це матиме незначний негативний вплив на результати діяльності підприємства, можливе її оприлюднення для досягнення інших важливих цілей, наприклад, спонукання інвесторів до збільшення обсягів інвестиційної підтримки інноваційного проекту. Прикладом такої інформації може бути план продаж інноваційної продукції в наступному звітному періоді, що дозволяє стейкхолдерам більш точно порахувати майбутні економічні вигоди від реалізації інноваційного проекту;

– Конфіденційна облікова інформація про інноваційний капітал підприємства, витік якої може призвести до виникнення помірних ризиків погіршення інноваційної ефективності підприємства, оскільки конкуренти можуть адаптувати свою діяльність і скоригувати свою діяльність у відповідності до наявного розуміння політик і стратегії підприємства-інноватора. Розкриття такої інформації може стати значною перешкодою для реалізації його стратегічних інноваційних цілей та негативно впливатиме на його довгострокову репутацію. До такої інформації відноситься перелік осіб та їх контактні дані, які є учасниками інноваційних команд, задіяних в

реалізації інноваційного проекту, рівень їх заробітних плат, премій та бонусних виплат. Доступ до неї з боку конкурентів може дозволити їм сформувати стратегію переманювання ключових працівників від підприємства-інноватора з метою посилення власного інноваційного потенціалу;

– Облікова інформація про інноваційний капітал з повністю закритим доступом для всіх зовнішніх і частини внутрішніх стейкхолдерів, розкриття і надання доступу до якої надає стратегічні переваги конкурентам, створюючи значні ризики і загрози інноваційній ефективності підприємства, довгостроковій репутації та досягненню його стратегічних цілей в цілому. Прикладом такої інформації може бути деталізована собівартість інноваційного продукту, його техніко-технологічні характеристики, що дозволить конкурентам розробити більш дешеві продукти-аналоги та в кінцевому випадку зменшити частку присутності підприємства-інноватора або повністю витіснити його з галузевого ринку.

Виділені рівні конфіденційності облікової інформації про інноваційний капітал підприємства характеризують різний рівень санкціонованості на її розкриття, що може зумовлюватись різними видами факторів. Однак таку інформацію також можна класифікувати за рівнем чутливості, що враховує роль її розкриття в зміні інноваційної ефективності підприємства. На основі рівня чутливості облікової інформації про інноваційний капітал можна визначити пріоритетність її включення до складу спеціалізованого звіту, за допомогою якого здійснюється додаткове розкриття.

4) Визначення рівня чутливості облікової інформації про інноваційний капітал. Виходячи зі змісту виділених рівнів рівні конфіденційності облікової інформації їх можна об’єднати в три основні рівні чутливості – низький (загальнодоступна та внутрішня облікова інформація), помірний (конфіденційна) та високий (з повністю закритим доступом). Для кожного об’єкта облікової інформації бухгалтером або інноваційним менеджером

проводиться експертна оцінка рівня його чутливості, результати якої узагальнюються у відповідному звіті (табл. 5.4).

Таблиця 5.4.

Звіт з оцінки чутливості об'єкта облікової інформації про інноваційний капітал

Об'єкти облікової інформації	*Рівні чутливості облікової інформації про інноваційний капітал*		
	Низький	*Помірний*	*Високий*
1			
2			
…			
n			

Експертна оцінка рівня чутливості окремого об'єкта облікової інформації передбачає проведення аналізу впливу його розкриття на виникнення ризиків погіршення інноваційної ефективності підприємства. Наприклад, при використанні показника ROII (віддача від інвестицій в інновації) як характеристики інноваційної ефективності підприємства, вивчається вплив розкриття облікової інформації на зменшення доходів від інноваційної діяльності та на зростання обсягу інноваційних витрат. На рівні окремого підприємства мають бути встановлені порогові відсоткові значення зменшення доходів та зростання витрат, перевищення яких буде свідчити про перехід від нижчого до вищого рівня чутливості.

5) Встановлення заборон та накладення обмежень на розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства відбувається виходячи із загальної стратегії додаткового розкриття, прийнятої на підприємстві. В розробленій матриці виділено дев'ять квадрантів (1-9), які характеризують всі можливі варіанти здійснення додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал на підприємстві, виходячи з того, який рівень значимості в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів мають об'єкти облікової інформації та який вони мають рівень чутливості до виникнення потенційних ризиків погіршення інноваційної ефективності підприємства (табл. 5.5).

Таблиця 5.5.

Матриця можливих варіантів додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал на підприємстві

Рівень значимості	*Рівень чутливості*		
	Низький	*Помірний*	*Високий*
Низький	1	2	3
Помірний	4	5	6
Високий	7	8	9

В рамках даних можливих варіантів (табл. 5.5) було сформовано три основні стратегії (моделі поведінки), яких може дотримуватись менеджмент підприємства при здійсненні додаткового розкриття – консервативна, помірна та агресивна.

Консервативна стратегія (сукупність квадрантів 1, 4, 7) передбачає додаткове розкриття облікової інформації з різними рівнями значимості, однак з низьким рівнем чутливості до ризику, внаслідок чого існує дуже мала ймовірність того, що оприлюднена інформація про інноваційний капітал може вплинути на погіршення стратегічних конкурентних переваг підприємства-інноватора. Її обрання свідчить про те, що інноваційний менеджмент підприємства накладає чітку заборону на розкриття конфіденційної інформації про інноваційний капітал та інформації з повністю закритим доступом.

Помірна стратегія (сукупність квадрантів 1, 4, 7, 5, 8) ґрунтується на бажанні підприємства здійснити більш вагомий вплив на поведінку стейкхолдерів як за допомогою розкриття об’єктів облікової інформації з низьким рівнем чутливості, так і об’єктів з помірним рівнем чутливості, що характеризуються помірним та високим рівнем значимості впливу на стейкхолдерів. В основі даної стратегії покладено модель прийнятних (допустимих) втрат в ефективності інноваційної діяльності, які мають бути компенсовані за рахунок високого рівня ймовірності зміни поведінки стейкхолдерів, що в свою чергу має призвести до загального економічного ефекту інноваційної діяльності в довгостроковому періоді. Таким чином, підприємство-інноватор готове піти на ризик розкриття конфіденційної

інформації виходячи з позитивного співвідношення стратегічної економічної ефективності та можливого рівня поточних втрат, пов'язаних з інноваційною діяльністю.

Агресивна стратегія (сукупність квадрантів 1, 4, 7, 5, 8, 9) передбачає розкриття всіх видів облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, які мають зростаючий рівень впливу в залежності від зростання рівня чутливості. Прийняття та реалізація такої стратегії відбувається в критичних для підприємства-інноватора ситуаціях, коли воно знаходиться на порозі припинення своєї діяльності, потребуючи негайного вливання додаткових інвестицій, збільшення обсягів фінансування або негайного вирішення проблеми нестачі висококваліфікованих кадрів. Розкриття стейкхолдерам в рамках такої стратегії інформації з повністю закритим доступом має високий ступінь ризику втрати основних конкурентних переваг, однак може з високою ймовірністю уберегти підприємство від припинення його діяльності в даний момент часу.

Невключення квадрантів 2, 3, 9 до жодної з трьох виділених стратегій обґрунтовується економічною недоцільністю використання об'єктів облікової інформації з такими рівнями значимості та рівнями чутливості як елементів спеціалізованих звітів, за допомогою яких здійснюється додаткове розкриття. Оскільки ймовірний ефект від оприлюднення такої облікової інформації буде значно меншим від втрат, які підприємство може понести в результаті зменшення його інноваційної ефективності.

6) Включення об'єктів облікової інформації про інноваційний капітал до складу загальної політики додаткового розкриття облікової інформації на підприємстві. В залежності від обраної стратегії розкриття підприємство має набір варіантів додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал на підприємстві. В спеціалізовані звіти, за допомогою яких здійснюється додаткове розкриття, бухгалтерами включаються лише ті об'єкти облікової інформації про інноваційний капітал підприємства із їх загального переліку, що відповідають рівню значимості та рівню чутливості

таких варіантів. Вибрана сукупність таких об’єктів облікової інформації затверджується інноваційним менеджментом, та включається як окремий блок (розділ) до складу загальної політики додаткового розкриття облікової інформації на підприємстві.

5.2. Порівняльний аналіз засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства

Аналіз сучасних тенденцій розвитку бухгалтерського обліку свідчить про активну розробку в останнє десятиліття концепцій, методологій та моделей додаткового розкриття облікової інформації професійними бухгалтерськими організаціями та їх об’єднаннями, асоціаціями, консорціумами та окремими урядовими і міжурядовими проєктами. Такі організації та установи намагаються сформувати концептуальні основи або розробити систему стандартів задля регулювання практики додаткового розкриття інформації, а також забезпечити їх гармонізацію з нормативно закріпленими практиками формування фінансової звітності.

Існування такої тенденції спричинене зростанням ролі зовнішньої звітності, в якій розкривається не фінансова, нарративна або інтегрована інформація (фінансова та нефінансова) як задля підвищення рівня прозорості діяльності підприємства перед суспільством та громадськістю, так і для підвищення рівня підзвітності перед стейкхолдерами, які безпосередню долучені до діяльності підприємства як постачальники капіталу (інвестори, позичальники) або як контрагенти (постачальники, покупці, споживачі тощо).

На сьогодні процес розробки засобів регулювання нефінансової та інтегрованої звітності прискорився у зв’язку з виникненням потреби уніфікації практики додаткового розкриття, наслідком чого стало об’єднання у 2021 році Міжнародної ради з інтегрованої звітності (IIRC) з Радою зі стандартів обліку в сфері сталого розвитку (SASB) в єдину організаційну структуру – Фонд зі

звітності про вартість (VRF). А вже у 2022 році під егідою Фонду IFRS новостворений VRF було об'єднано разом з Радою зі стандартів розкриття інформації про клімат (CDSB) у Раду з міжнародних стандартів сталого розвитку (ISSB), яка увібрала в себе всі напрацювання включених до її складу організацій та продовжила реалізовувати частину незавершених проектів в сфері розробки стандартів додаткового розкриття. Основною метою ISSB, подібно до IASB, є розробка системи стандартів, однак які регулюють не порядок формування фінансової звітності, а порядок розкриття інформації про сталий розвиток, і які мають назву IFRS SDS (FRS Sustainability Disclosure Standards). Окрім цього, активною стандартизацією практики розкриття інформації про сталий розвиток протягом тривалого часу займається Рада з глобальних стандартів сталого розвитку (GSSB), яка проводить розробку модульної системи взаємопов'язаних стандартів GRI (загальних, галузевих, тематичних).

В окремих концептуальних основах та стандартах, що вже розроблені і перебувають в процесі розробки, в якості об'єктів, щодо яких повинна розриватись інформація, використовуються як агреговані об'єкти, що включають до свого складу інноваційний капітал, зокрема, інтелектуальний капітал підприємства, а також безпосередньо окремі об'єкти, що стосуються інноваційної діяльності підприємства. З метою удосконалення чинної практики розкриття облікової інформації про інноваційний капітал на вітчизняних підприємствах необхідним є вивчення досвіду провідних концепцій та моделей додаткового розкриття, проведення аналізу їх переваг та недоліків, що дозволить уникнути ризиків щодо порушення інформаційної безпеки підприємства та загроз втрати конкурентних переваг внаслідок здійснення такого розкриття інформації.

За відсутності єдиної та гармонізованої моделі розкриття облікової інформації в інтегрованих та нефінансових звітах в різних концептуальних основах та системах облікових стандартів використовуються різноманітні концепції розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства.

В Концептуальній основі <IR>, перша версія якої була розроблена IIRC у 2013 році задля визначення основоположних принципів та змістовного наповнення інтегрованих звітів, застосована шестиелементна структура капіталу. Це передбачає, що в інтегрованій звітності підприємства, на відміну від фінансової звітності, до складу якої включаються чітко визначені елементи (активи, зобов'язання, капітал, доходи та витрати), має розкриватись інформація про різні форми капіталу, які використовуються на підприємстві – фінансовий, виробничий, інтелектуальний, людський, соціально-реляційний та природний. Такі форми або категорії капіталу є основоположними концепціями, що забезпечують процес генерування вартості підприємства, однак на кожному підприємстві застосовується унікальна комбінація таких категорій капіталу та відбувається різний за інтенсивністю та ефективністю процес їх використання, що призводить до одержання різних результатів діяльності.

Виходячи із використовуваного в дослідженні поняття «інноваційний капітал підприємства», до його складу можна віднести три категорії капіталу, що виділяються в Концептуальній основі <IR>: інтелектуальний капітал – організаційні, засновані на знаннях нематеріальні активи, включаючи інтелектуальну власність та організаційний капітал; людський капітал – компетенції людей, можливості та досвід, а також їх мотивацію до інновацій; соціально-реляційний капітал в частині нематеріальних активів, пов'язаних з брендами та репутацією компанії [226, с. 19].

Слід відмітити, що поняття інтелектуального капіталу в Концептуальній основі <IR> значно відрізняється від аналогічного поняття, що використовувалось дослідниками в сфері управління, професійної оцінки та обліку, які намагались розробити теоретичний базис для ідентифікації, оцінювання та відображення даного ресурсу в спеціалізованих Звітах про інтелектуальний капітал наприкінці 1990-х – початку 2000-х років. Представники такого підходу застосовували розуміння інтелектуального капіталу як сукупності організаційного, клієнтського та людського капіталу, а

згідно Концептуальної основи <IR> інтелектуальний капітал можна прирівняти до організаційного капіталу, а людський та клієнтський капітал розглядаються як окремі категорії капіталу. Однак, саме поява Концептуальної основи <IR> стала основною причиною занепаду використання Звітів про інтелектуальний капітал.

Окрім розкриття інформації про інноваційний капітал за допомогою спеціально виділених категорій капіталу, Концептуальна основа <IR> також включає ряд елементів вмісту, що наведені у вигляді питань, на які підприємство, що складає інтегрований звіт, має надати відповідь. Одним із таких питань є порядок функціонування структури управління підприємством щодо підтримки її здатності створювати цінність у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, до складу якого включається опис того, якою є відповідальність осіб, відповідальних за управління та за сприяння інноваціям [226, с. 40]. Таким чином, в інтегрованих звітах слід надавати нарративну інформацію про функціонування інноваційної системи підприємства, тобто про наявність інституційних та організаційних умов для здійснення ефективної інноваційної діяльності.

Окрім того, при описі бізнес-моделі, що використовується на підприємстві [226, с. 41], слід висвітлити нарративну інформації про те, як в цілому підприємство підходить до потреби інновацій. Тобто, чи визначається рівень таких потреб, чи фіксується їх наявність на підприємстві та розробляються плани та стратегії щодо їх задоволення. А при описі стратегії та порядку розподілу ресурсів на підприємстві [226, с. 45] в інтегрованому звіті слід висвітлити інформацію про те, яку роль інноваційний капітал відіграє в досягненні конкурентних переваг і яким чином відбувається його розвиток та використання на підприємстві. Тобто підприємство має висвітлити шляхи комерціалізації інноваційного капіталу, що дозволяють йому одержувати економічні вигоди – використання на підприємстві, часткова або повна переуступка прав власності на створені інноваційні продукти, захищені як об’єкти права інтелектуальної власності.

Підсумовуючи всі вимоги, наявні в Концептуальній основі <IR> щодо розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, їх можна об'єднати в дві групи. Перша група вимог стосується оприлюднення інформації про елементи трьох категорій капіталу, що застосовуються в Концептуальній основі <IR> як характеристики інноваційного капіталу – інтелектуальний капітал, людський капітал, соціально-реляційний капітал. Друга група вимог стосується розкриття нарративної інформації про те, як здійснюється управління інноваційною діяльністю, яким чином визначаються потреби в інноваціях та шляхи їх задоволення, як відбувається розвиток та використання інновацій на підприємстві, а також опис ролі інноваційної діяльності в досягненні конкурентних переваг та стратегічних цілей підприємства.

Радою зі стандартів обліку в сфері сталого розвитку (SASB), яка з 2011 року займається розробкою стандартів для формування звітності зі сталого розвитку, що мають на меті покращити взаємодію підприємства з інвесторами, розкриваючи особливості формування та підтримки вартості на підприємстві, було сформовано теоретичні засади для такої системи стандартів. В основі стандартів, розроблених SASB, покладена логіка оприлюднення фінансової інформації подібно до моделі фінансового звітування за IAS/IFRS. Однак ці стандарти, розроблені для 77 різних галузей економіки, орієнтовані на більш широке коло стейкхолдерів, оскільки інтегрована звітність, що формується на основі їх застосування, дозволяє набагато глибше розкрити роль діяльності підприємства в досягненні цілей сталого розвитку. Як результат, зовнішні стейкхолдери мають можливість оцінити, яким чином роль підприємства в забезпеченні сталого розвитку впливає на досягнення його фінансових показників.

Теоретичні засади стандартів, розроблених SASB, складаються з п'яти вимірів, які можуть суттєво вплинути на фінансову ефективність підприємства: навколишнє середовище; соціальний капітал; людський капітал; бізнес-модель та інновація; лідерство та управління [341]. Четвертий

вимір стандартів SASB напряму пов’язаний з використанням інноваційного капіталу підприємства, оскільки стосується висвітлення особливостей бізнес-моделі підприємства та використовуваних інновацій, на які впливають проблеми сталого розвитку. Даний вимір характеризується шістьма наступними категоріями: дизайн продукції та менеджмент життєвого циклу; стійкість бізнес-моделі; система управління ланцюгами постачань; пошук матеріалів та ефективність; фізичний вплив на кліматичні зміни. Таким чином, згідно стандартів SASB в інтегрованих звітах в контексті даного четвертого виміру слід забезпечити розкриття інформації про інновації з відновлення ресурсів, інші виробничі інновації, а також продуктові інновації, які сприяють вирішенню екологічних і соціальних проблем, тим самим підвищуючи ефективність створення вартості підприємства.

Як безпосередньо зазначають розробники стандартів SASB, звітність зі сталого розвитку, сформована із їх застосуванням, представляє значний інтерес для розумних інвесторів [317, с. 13]. Зокрема, аналізуючи інформацію щодо ролі інноваційної діяльності підприємства у вирішенні проблем сталого розвитку інвестори можуть прийти до наступних висновків: нові продукти та бізнес-моделі галузі можуть сприяти розширенню ринку; вони можуть створити потенційно руйнівні зміни на ринку, які сформують нові види стратегічних конкурентних переваг для підприємства; ефективна комерціалізація таких продуктів та бізнес-моделей може підвищити фінансову ефективність діяльності підприємства.

Окрім цього, розробники стандартів SASB рекомендують розкривати інформацію про можливості підприємства здійснювати інновації за допомогою спеціальних облікових метрик. Таким чином, розкриття корисної додаткової інформації про роль інноваційного капіталу у вирішенні проблем сталого розвитку та можливості підприємствами здійснювати інновації є засобом подолання інформаційної асиметрії між менеджментом та інвесторами. Подібні практики додаткового розкриття облікової інформації дозволяють приймати інвесторам більш ефективні рішення через більш точне

розуміння ними ролі підприємства у вирішенні питань сталого розвитку та процесів створення довгострокової вартості, дозволяючи підприємству також зменшити витрати на залучення додаткового капіталу.

В різних стандартах GRI, розроблених Радою з глобальних стандартів сталого розвитку, також приділяється увага необхідності розкриття інформації про процеси створення інновацій на підприємствах. Враховуючи орієнтацію стандартів GRI на висвітлення інформації про сталий розвиток, розкриття особливостей інноваційної діяльності згідно їх вимог також відбувається в даному напрямі (табл. 5.6).

Таблиця 5.6.

Вимоги та рекомендації щодо розкриття інформації про інноваційну діяльність підприємств в стандартах GRI

Стандарт GRI	*Інформація, що підлягає розкриттю*
GRI 3: Матеріальні теми [153, с. 116].	Як підприємство підтримує або яким є його внесок в наукові дослідження, пов’язані з оцінкою потенційних негативних впливів її діяльності, продуктів і послуг
GRI 11: Нафтогазовий сектор [153, с. 141]	Відсоток капітальних витрат, який розподіляється на інвестиції в: пошук, розвідку та розробку нових запасів; енергію з відновлюваних джерел (за типом джерела); технології видалення CO з атмосфери та природокористування; рішення для пом'якшення зміни клімату; інші дослідницькі та дослідницькі ініціативи, які можуть стосуватися ризиків організації, що пов’язані зі зміною клімату
GRI 201: Економічні показники [153, с. 227]	Організація, що звітує, повинна повідомити інформацію про інвестиційні гранти, гранти на дослідження та розробки та інші відповідні види грантів
GRI 416: Здоров’я та безпека клієнтів [153, с. 626]	Підприємство, що звітує, також може розкрити, чи оцінюється вплив продуктів і послуг на здоров’я та безпеку з метою покращення на кожному з наступних етапів життєвого циклу: розробка концепції продукту; дослідження та розробки

Таким чином підприємства, які застосовують стандарти GRI, повинні розкривати в нефінансовій звітності, складеній на їх основі, інформацію як про процеси реалізації інноваційної діяльності, що стосуються досягнення цілей сталого розвитку, зокрема, наскільки воно ефективно управляє нею, так і про одержані результати інноваційної діяльності за звітний період – понесені витрати на відповідні дослідження і розробки відносно загальних капітальних

витрат підприємства, одержані гранти від держави на розробку сталих інновацій.

В концептуальній основі звітності про нематеріальні активи, розробленій WICI (Світова ініціатива інтелектуального капіталу/активів) (2016 р.) [350, с. 9], її автори пропонують оприлюднювати інтегровану звітність про нематеріальні активи підприємства, частина з яких є елементами інноваційного капіталу підприємства. Така звітність є частиною корпоративної звітності підприємства або інтегрованої звітності, в якій розкривається якісна, кількісна, фінансова та нефінансова інформація про процеси створення вартості підприємства, стратегію ресурси та бізнес-модель, що використовуються для її підтримки. Використовувана в даній концептуальній основі структура нематеріальних ресурсів підприємства є подібною до <IR>, однак замість поняття інтелектуального капіталу використовується поняття «організаційний капітал».

Оскільки дана концептуальна основна основа була розроблена з метою подолання інформаційного розриву щодо нематеріальних ресурсів між менеджментом підприємства та стейкхолдерами (інвестори, кредитори, аналітики), то розкриття інформації із її використанням дозволяє краще зрозуміти роль інноваційної діяльності в системі стратегічного управління та в процесах формування вартості підприємства. Зокрема, пропонується розкривати наступну інформацію про інноваційний капітал: витрати на дослідження та розробки технологій наступного покоління; коефіцієнт переданих на аутсорсинг витрат на дослідження та розробки; кількість нових моделей продукції, що сприяють досягненню цілей сталого розвитку; кількість поданих і отриманих патентів; кількість патентів з економічно значимим періодом дії; кількість інноваційних продуктів, захищених патентами; кількість персональних ноу-хау та працівників з інноваційним мисленням.

В Німецькому кодексі зі сталого розвитку (2017 р.), що є сукупністю двадцяти критеріїв, визначено порядок формування звітності зі сталого розвитку. До кожного з даних критеріїв сформовані конкретні вимоги до

розкриття інформації та набір показників (на основі GRI або EFFAS), які підлягають розкриттю. Десятим критерієм є «Інновації та продуктовий менеджмент» [336, с. 13], що стосується процесного менеджменту підприємства. Вони визначають вимоги до інформації, яка відображає те, як процес створення інновацій на підприємстві покращується за рахунок тих бізнес-процесів підприємства, що спрямовані на стале використання ресурсів. Тобто, яким чином при переході діяльності підприємства на засади сталого розвитку відбуваються позитивні зміни в його інноваційній діяльності, і навпаки, як інновації та удосконалення бізнес-процесів впливають на підвищення рівня «сталості» розроблених продуктів. До складу показників, що рекомендується включати до складу звітності зі сталого розвитку, відносять: відсоток активів, що підлягають позитивному та негативному екологічному чи соціальному скринінгу, зокрема, елементи інноваційного капіталу; загальний обсяг витрат на дослідження діяльності підприємства, що пов’язані з ESG; відсоток доходів від інноваційних продуктів, що забезпечують досягнення цілей сталого розвитку.

У концептуальній основі, розробленій цільовою групою експертів Світового Економічного Форуму (WEF), Банку Америки та чотирьох найбільших бухгалтерських фірм «Показники капіталізму зацікавлених сторін і розкриття інформації … » (Концептуальна основа WEF) (2020 р.), було представлено систему метрик (21 основна та 34 розширені універсальні) для вимірювання процесу сталого створення вартості, а також порядок розкриття інформації про дані процеси стейкхолдерами. До розробки даної концептуальної основи також були долучені п’ять провідних розробників стандартів нефінансового та інтегрованого звітування – CDP, CDSB, GRI, IIRC та SASB, які оприлюднили спільну заяву про подальші наміри.

У складі даного документу було виділено чотири структурні блоки, в межах яких були згруповані розроблені метрики, одним із яких є «Процвітання». В межах даного блоку до складу ключових метрик та інформації, що потребує розкриття, віднесено підрозділ «Інновації кращих

продуктів і послуг», що характеризується трьома показниками: 1) Загальні витрати, пов'язані з дослідженнями та розробками; 2) Створена соціальна цінність (відсоток доходу від продуктів і послуг, призначених для надання конкретних соціальних переваг або вирішення конкретних проблем сталого розвитку); 3) Індекс життєвої сили (відсоток валового доходу від ліній продуктів, доданих за останні три (або п'ять) років) [276, с. 38-39]. Окрім даних показників, також рекомендується розкривати нарративну інформацію про порядок здійснення інноваційної діяльності на підприємстві, зокрема, про те, як компанія створює та впроваджує інновації в свої бізнес-процеси з метою досягнення цілей сталого розвитку.

На відміну від звітів про сталий розвиток та ESG-звітності, звітність, що формується на основі «Показників капіталізму зацікавлених сторін і розкриття інформації … » дозволяє не лише глибоко розкрити роль підприємства в забезпеченні сталого розвитку, а вийти за межі фокусу ESG, розширюючи його економічним впливом на суспільство. Так, в частині розкриття інформації про інноваційну діяльність така звітність дозволяє продемонструвати з одного боку, як інноваційний капітал підприємства сприяє досягненню цілей сталого розвитку та впливає на розвиток суспільства і громад, а з іншого боку, дозволяє зовнішнім стейкхолдерам приймати більш ефективні інвестиційні та позикові рішення на основі більш детальної та прозорої інформації про процеси створення вартості за рахунок наявних інноваційних ресурсів.

В рекомендаціях, опублікованих DVFA (Спільнота інвестиційних професіоналів Німеччини) у співпраці з EFFAS (Європейська Федерація спільнот фінансових аналітиків) було розроблено набір ключових показників ефективності для різних галузей економіки, які мають забезпечити досягнення цілей ESG 3.0. Впровадження таких показників в систему звітності підприємств має на меті забезпечити інтеграцію ESG в систему фінансового аналізу, дозволяючи емпірично аналізувати досягнення цілей в розрізі ESG-перспектив. Для різних видів галузей були розроблені ключові показники, що характеризують використання інноваційного капіталу, які можна об'єднати в

дві основні групи: 1) Що характеризують процес виробництва нових продуктів та послуг; 2) Що характеризують інноваційну діяльність підприємства в цілому (табл. 5.7).

Таблиця 5.7.

Ключові показники ефективності для відображення інноваційного капіталу підприємства в засобах додаткового розкриття згідно рекомендацій DVFA та EFFAS (узагальнено на основі [239])

Номер	*Порядок розрахунку*	*Приклад галузі використання (номер та назва)*
1	*2*	*3*
Що характеризують процес виробництва нових продуктів та послуг		
V03-02	Відсоток нових продуктів або модифікованих продуктів, представлених менше 12 місяців тому	533 Розвідка та видобуток
V04-13	Відсоток продуктів або послуг для: - підвищення екологічної ефективності клієнтських програм або операцій; - розробка та використання чистих технологій; - компенсація зміни клімату, викидів вуглецю, виснаження ресурсів; - підвищення паливної економічності; - забезпечення працездатності продуктів, пов'язаних із ESG (наприклад, інтелектуальне вимірювання, технології зеленого будівництва); - фінансування продуктів або послуг, що стосуються ESG	0573 Нафтове обладнання та послуги, 353 Товарні хімікати, 1357 Спеціальні хімікати
V04-15	Відсоток загального доходу від продуктів або послуг, що сприяють еко-ефективності, чистим технологіям або компенсують зміну клімату чи викиди вуглецю	0587 Альтернативні види палива
Що характеризують інноваційну діяльність підприємства в цілому		
V04-01	Загальні витрати на дослідження та розробки	4573 Біотехнології
V04-02	Загальні витрати на дослідження та розробки у грошовому виразі, тобто у валюті як відсоток від загального доходу	9537 Програмне забезпечення
V04-03	Загальні витрати на дослідження та розробки або фінансування досліджень зовнішнім партнерам, постачальникам або наукових досліджень у грошовому виразі, тобто у валюті	2791 Служби підтримки бізнесу
V04-05	Кількість патентів, зареєстрованих за останні 12 місяців	2713 Аерокосмічна промисловість
V04-06	Відсоток патентів, зареєстрованих протягом останніх 12 місяців, по відношенню до загальної кількості патентів	9537 Програмне забезпечення
V04-09	Загальні інвестиції в дослідження на основі нових ризиків у грошовому еквіваленті, тобто у валюті	4535 Медичне обладнання

1	*2*	*3*
V04-11	Загальні інвестиції в дослідження на основі нових ризиків у грошовому еквіваленті, тобто у валюті, як відсоток від доходу	3726 Меблі
V04-12	Загальні інвестиції в дослідження відповідних аспектів бізнесу ESG, визначених компанією	0583 Обладнання для відновлюваних джерел енергії
V04-14	Витрати на дослідження та розробки у сфері ефективності використання палива та пом'якшення наслідків зміни клімату у відсотках від доходу	1753 Алюміній, 1755 Кольорові метали

Наведений широкий перелік показників (табл. 5.7), які можуть використовуватись як характеристики використання інноваційного капіталу на корпоративних підприємствах, дозволяє суб'єктам з різних галузей сформувати такий набір показників, який найкраще забезпечуватиме інформаційні потреби їх стейхоллдерів для розуміння корпоративної стійкості. Він дозволяє доповнити корпоративну звітність показниками щодо інноваційного капіталу, що характеризують ESG-перспективи, уможливлюючи проведення аналізу виробництва нових продуктів і послуг та процесів протікання інноваційної діяльності підприємства.

DVFA та EFFAS визначили рекомендований набір таких показників для кожної з галузей, виходячи зі специфіки діяльності підприємств, які до них відносяться. Наприклад, для такої наукоємної галузі як 4535 Медичне обладнання, до такого набору показники включені наступні: V03-02, V04-01, V04-03, V04-05, V04-09, V04-13. Однак вважаємо, що остаточний набір показників, які мають оприлюднюватись конкретним підприємством, має визначатись виходячи зі специфіки галузі функціонування, інформаційних запитів стейкходдерів, а також від рівня конфіденційності інформації про інноваційний капітал підприємства.

Значна увага питанням регулювання порядку розкриття додаткової інформації про діяльність підприємств (нефінансової, управлінської, інтегрованої, про сталий розвиток тощо) була приділена законодавцями Європейського Союзу в ряді опублікованих Директив та рекомендацій для підприємств, які мають обов'язково розкривати таку інформацію.

У 2013 році з метою уніфікації практики оприлюднення нефінансової інформації європейськими компаніями було прийнято Директиву 2013/34/ЄС [172], п. 26 вступної частини якої до складу фінансової звітності підприємств вводились Звіт про управління та Консолідований звіт про управління, як важливі її елементи. Дані звіти передбачають розкриття фінансової та нефінансової інформації про екологічні, соціальні та інші важливі аспекти діяльності підприємств, які дозволятимуть стейкхолдерам зрозуміти особливості розвитку та стан їх діяльності. В ст. 19 Директиви 2013/34/ЄС безпосередньо наводяться вимоги щодо змісту Звіту про управління: він повинен включати чесний огляд розвитку та результатів діяльності підприємства та його позиції разом з описом основних ризиків і невизначеностей, з якими воно стикається [172], із використанням фінансових та нефінансових показників, що мають бути взаємопов’язані з показниками фінансової звітності. В п. (b) частини 2 ст. 19 відмічається, що Звіт про управління також повинен містити інформацію про діяльність у сфері досліджень і розробок [172], тобто про процеси створення, використання та комерціалізації інноваційного капіталу підприємства, ризики та невизначеності в сфері інноваційної діяльності.

У 2014 році була випущена Директива 2014/95/ЄС «Внесення змін до Директиви 2013/34/ЄС щодо розкриття нефінансової інформації та інформації про різноманітність певними великими підприємствами та групами», в якій в ст. 1 зазначається, яка саме інформація повинна включатись до складу нефінансової звітності: інформація в обсязі, необхідному для розуміння розвитку, діяльності, стану та впливу на діяльність підприємства, що стосується, як мінімум, екологічних, соціальних та службових питань, поваги до прав людини, боротьби з корупцією та хабарництвом, включаючи: (a) короткий опис бізнес-моделі підприємства; (b) опис політики, яку проводить підприємство стосовно цих питань, включаючи реалізовані процеси належної ретельності; (c) результати цієї політики; (d) основні ризики, пов’язані з тими питаннями, пов'язаними з діяльністю підприємства, включаючи, де це

доцільно і пропорційно, його ділові відносини, продукти чи послуги, які можуть спричинити несприятливий вплив у цих сферах, і те, як підприємство управляє цими ризиками; (e) нефінансові ключові показники ефективності, що стосуються конкретного бізнесу [173]. В Директиві 2014/95/ЄС відсутні безпосередні вказівки щодо розкриття інформації нефінансового характеру про інноваційний капітал підприємства або його складових, однак в контексті ст. 1 можна припустити, що така інформація стосується продукції чи послуг, що виготовляються підприємством, ризиків їх виробництва/надання, а також є елементами ключових показників ефективності діяльності підприємства, виходячи із рівня значимості інноваційного капіталу для конкретного підприємства.

У 2016 році з метою регулювання питань розкриття конфіденційної інформації про інноваційний капітал підприємств була опублікована Директива 2016/943/ЄС «Про захист нерозголошених ноу-хау та ділової інформації (комерційної таємниці) від їх неправомірного придбання, використання та розголошення». Випуск цього документу напряму стосується мінімізації обсягу обов'язкової інформації про інноваційний капітал, яку повинні оприлюднювати європейські компанії в Звіті про управління та інших нефінансових звітах.

Директива 2016/943/ЄС забезпечує захист комерційних таємниць, що є формою захисту інновацій, одержаної інтелектуальної власності та комерційних секретів підприємства, що забезпечує йому конкурентні переваги на ринку. Зокрема, в п. 2 ст. 3 Директиви 2016/943/ЄС відмічається, що розкриття комерційної таємниці вважається законним у тій мірі, в якій таке розкриття вимагається або дозволяється законодавством Союзу чи національним законодавством. А в п. 3 ст. 4 зазначається, що розголошення комерційної таємниці вважається незаконним, якщо воно здійснюється без згоди власника комерційної таємниці, особою, яка відповідає будь-якій із наступних умов: (a) придбання комерційної таємниці незаконним шляхом; (b) порушення угоди про конфіденційність або будь-якого іншого обов'язку не

розголошувати комерційну таємницю; (c) порушуючи договірний або будь-який інший обов’язок щодо обмеження використання комерційної таємниці [170]. Таким чином, оприлюднення інформації про інноваційний капітал в інтегрованих та нефінансових звітах підприємства, окрім врахування рівня їх конфіденційності, також слід здійснювати з врахуванням вищенаведених вимог Директиви 2016/943/ЄС. Особливо це стосується розкриття інформації про ті об’єкти права інтелектуальної власності, які кваліфіковані як комерційна таємниця, та на які у підприємства наявні часткові права, одержані наступним чином: 1) В результаті розподілу власності на об’єкт на частини, коли підприємство є одним із співвласників разом з іншими фізичними або юридичними особами; 2) Шляхом одержання ліцензій на використання таких об’єктів у своїй діяльності.

З метою формування більш чіткого розуміння порядку формування та оприлюднення регламентованих нефінансових звітів європейськими компаніями у 2017 р. Європейська комісія випустила «Інструкції з нефінансової звітності (методологія подання нефінансової інформації)» (2017/C 215/01) [211]. Одним із основних принципів даної інструкції є необхідність орієнтації на інформаційні потреби груп стейкхолдерів при розкритті нефінансової звітності, інформація в якій має бути релевантною та корисною для них. В даній інструкції більш детально описано перелік інформації, яка повинна включатись до складу нефінансової звітності і була визначена в ст. 1 Директиви 2014/95/ЄС. В ній також відсутні чіткі згадки про інноваційний капітал або його складові, однак наявні непрямі вказівки щодо розкриття інформації про нього:

– при описі бізнес-моделі підприємства (п. 4.1) слід розкривати інформацію про те, як виробляються продукти та що робить даний процес конкурентоспроможним і стійким, тобто які інновації лежать в його основі і наскільки складно їх скопіювати конкурентам;

– при описі політик та дью-діліженс (п. 4.2) підприємства повинні розкривати свої дії в напрямі мінімізації використання небезпечних хімічних

речовин у своїх продуктах, діяльності та ланцюжку постачання, а також розкривати свою політику щодо досліджень, розробки та використання безпечних альтернатив, які сприяють досягненню цілей сталого розвитку;

– при включенні KPI (п. 4.5) до складу нефінансових звітів такі показники мають враховувати секторальні та специфічні риси окремого підприємства. Тому якщо інноваційна діяльність є його окремим та системоутворюючим видом діяльності або окремим важливим компонентом, то для неї мають розроблятись секторальні або специфічні для підприємства KPI;

– при розкритті тематичних аспектів (п. 4.6) повинні розкривати інформацію про розроблені на підприємстві зелені продукти та послуги, відповідальний маркетинг та дослідження.

Наприкінці 2022 року була опублікована Директива 2022/2464/ЄС «Про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 537/2014, Директиви 2004/109/ЄС, Директиви 2006/43/ЄС та Директиви 2013/34/ЄС, щодо корпоративної звітності про сталий розвиток», яка сформувала нові правила щодо розкриття додаткової фінансової та нефінансової інформації щодо діяльності європейських підприємств та окремих підприємств, що діють в Європі щодо ESG факторів. Основною її ціллю було покращення змістовного наповнення нефінансових та інтегрованих звітів щодо ролі підприємства в забезпеченні цілей сталого розвитку, що має посилити їх прозорість, порівнянність та в кінцевому випадку сприяти створенню довгострокової цінності. На відміну від Директиви 2013/34/ЄС, її положення охоплюють значно більшу кількість підприємств, які повинні будуть звітуватись за новими вимогами або після закінчення 2024 року, якщо вони підпадали під дію вимог Директиви 2013/34/ЄС, або з 2025 року, якщо ні. Інформацію, сформовану з врахуванням вимог Директиви 2013/34/ЄС слід буде включати в річну фінансову звітність підприємств.

Визначальною відмінністю Директиви 2022/2464/ЄС у порівнянні з Директивою 2013/34/ЄС є пряма вказівка на необхідність обов’язкового

розкриття інформації про нематеріальні активи та інші нематеріальні фактори, включно з внутрішньоствореними нематеріальними ресурсами, які є ключовими факторами створення вартості в умовах формування економіки знань. Зокрема, в п. 32 вступної частини зазначається: «Щоб інвестори могли краще зрозуміти зростаючий розрив між обліковою балансовою вартістю багатьох підприємств та їхньою ринковою вартістю, що спостерігається в багатьох секторах економіки, адекватна звітність щодо нематеріальних ресурсів повинна вимагатися від усіх великих підприємств і всіх підприємств, крім мікро-підприємств, цінні папери яких допущені до торгів на регульованому ринку в Союзі. Тим не менш, певна інформація про нематеріальні ресурси є невід'ємною частиною питань сталого розвитку, і тому повинна бути частиною звітності про сталий розвиток» [171]. На думку розробників Директиви 2022/2464/ЄС інформація про нематеріальні ресурси підприємства значною мірою є невідривною від інформації щодо питань сталого розвитку підприємства, а тому повинна додатково розкриватись з метою мінімізації інформаційної невизначеності стейкхолдерів щодо даних аспектів сталого створення вартості на підприємстві.

В додатках до Директиви 2022/2464/ЄС наводиться поняття «ключові нематеріальні ресурси», як ресурси без фізичної субстанції, від яких фундаментально залежить бізнес-модель підприємства та які є джерелом створення вартості для підприємства [171]. Основу таких ресурсів для більшості підприємств якраз і складає інноваційний капітал, що лежить в основі виробничої діяльності по створенню нових видів продуктів та послуг. Вони можуть існувати на підприємстві у формі капіталізованих нематеріальних активів, в формі незавершених інвестицій в дослідження та розробки, а також і в інших некапіталізованих формах.

При формуванні звітності про сталий розвиток великі підприємства, а також малі та середні підприємства, за винятком мікропідприємств, які є суб'єктами суспільного інтересу, за вимогами Директиви 2022/2464/ЄС повинні не лише розкривати інформацію про такі ключові нематеріальні

ресурси, а також і обґрунтувати їх роль в функціонуванні бізнес-моделі підприємства, описувати рівень та силу існування залежності останньої від таких ресурсів. Для формування подібної інформації в чинну систему обліку нематеріальних активів мають бути внесені значні удосконалення, які дозволятимуть ідентифікувати такі ресурси у складі всіх ресурсів підприємства, а також що дозволятимуть визначити їх роль в побудові та реалізації бізнес-моделі підприємства.

В той же час, в п. 34 Директиви 2022/2464/ЄС відмічається, що її мета не переслідує необхідність розкриття інформації про ті складові ключових нематеріальних ресурсів (інтелектуальний капітал, інтелектуальну власність, ноу-хау або результати інновацій), що кваліфікуються Директивою 2016/943/ЄС як комерційна таємниця, і зокрема розкриття інформації про які є незаконним (п. 3 ст. 4).

В Україні вимоги європейських директив (Директива 2013/34/ЄС, Директива 2014/95/ЄС) щодо необхідності розкриття нефінансової інформації про діяльність підприємства та необхідності оприлюднення Звіту про управління були враховані шляхом внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [20] від 05.10.2017 р., до ст. 1 якого було включене поняття «Звіт про управління», а також шляхом розробки Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління (2018 р.). В даних рекомендаціях (розділ ІІІ, п. 7), як і в ст. 19 Директиви 2013/34/ЄС, безпосередньо зазначається, що в Звіті про управління за напрямом «Дослідження та інновації» слід наводити загальну інформацію про дослідження, інноваційну діяльність та розробки, які проводяться підприємством, обсяг витрат на такі заходи та їх вплив на діяльність підприємства [74]. При цьому в даному документі відсутні жодні обґрунтування поняття «інновація» і чим використовувана назва «Дослідження та інновації» відрізняється від чітко визначених в НП(С)БО понять «дослідження» та «розробки».

Окрім розкритих вище концептуальних основ, систем стандартів та інших нормативних документів, які визначають змістовне наповнення та порядок розкриття інформації в нефінансових та інтегрованих звітах, також було досліджено Керівні принципи концептуальної основи звітності ООН (UNGP RF) (2015 р.) та Рекомендації щодо розкриття інформації про цілі сталого розвитку (SDGD). Однак в даних документах відсутні вказівки щодо порядку розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства.

В табл. 5.8 представлено узагальнюючі результати проведеного аналізу засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства.

Таблиця 5.8.

Засоби регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства: порівняльний аналіз

Концептуальна основа / система стандартів чи вимог	*Інформація про інноваційний капітал, яку слід розкривати*	*Форма розкриття інформації*
1	*2*	*3*
Концептуальна основа <IR>	Інтелектуальний капітал, потреби в інноваціях при функціонуванні бізнес-моделі, роль інноваційного капіталу відіграє в досягненні конкурентних переваг	Інтегрований звіт
Стандарти SASB	Висвітлення особливостей бізнес-моделі підприємства та використовуваних інновацій	Звіт зі сталого розвитку
Стандарти GRI	Внесок підприємства в наукові дослідження, відсоток капітальних витрат в ESG-технології, гранти на дослідження та розробки, дослідження та розробки нових продуктів і послуг	Звіт зі сталого розвитку
Концептуальна основа WICI	Витрати на дослідження та розробки технологій наступного покоління; кількість нових моделей продукції, що сприяють досягненню цілей сталого розвитку; кількість поданих і отриманих патентів; кількість патентів з економічно значимим періодом дії; кількість інноваційних продуктів, захищених патентами; кількість персональних ноу-хау та працівників з інноваційним мисленням	Складова корпоративного або інтегрованого звіту

1	*2*	*3*
Кодекс зі сталого розвитку	Відсоток інноваційних активів, що підлягають позитивному та негативному екологічному чи соціальному скринінгу; загальний обсяг витрат на дослідження діяльністю підприємства, що пов'язані з ESG; відсоток доходів від інноваційних продуктів, що забезпечують досягнення цілей сталого розвитку	Звіт зі сталого розвитку
Концептуальна основа WEF	Загальні витрати, пов'язані з дослідженнями та розробками; відсоток доходу від продуктів і послуг, що вирішують проблеми сталого розвитку; відсоток валового доходу від ліній продуктів, доданих за останні три (або п'ять) років	Звіт зі сталого розвитку
Система показників EFFAS	Показники, що характеризують процес виробництва нових продуктів та послуг, та що характеризують інноваційну діяльність підприємства в цілому	Складова корпоративного звіту
Директива 2013/34/ЄС	Діяльність у сфері досліджень і розробок	Звіт про управління
Директиви 2014/95/ЄС	Інновації з виробництва продуктів та послуг, досліджень, розробки та використання безпечних альтернативних технологій, розроблені на підприємстві зелені продукти та послуги	Нефінансова звітність
Директива 2022/2464/ЄС	Ключові нематеріальні ресурси	Елемент фінансової звітності
Методичні рекомендації зі складання звіту про управління	Дослідження, інноваційна діяльність та розробки, які проводяться підприємством, обсяг витрат на такі заходи та їх вплив на діяльність підприємства	Звіт про управління

Проведений аналіз засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства (табл. 5.8) дозволив виявити ряд наступних тенденцій:

– серед розробників засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал (концептуальних основ, систем стандартів, кодексів, систем показників, директив) на сьогодні відсутнє загальне розуміння того, яка інформація про інноваційний капітал, в якому обсязі та з яким рівнем конфіденційності повинна підлягати додатковому розкриттю;

– для розкриття додаткової інформації про інноваційний капітал використовуються різні форми звітів (інтегровані звіти, звіти зі сталого розвитку, корпоративні звіти, нефінансові звіти, звіт про управління,

фінансова звітність), що свідчить про відсутність чіткої позиції у регуляторів таких практик та у професійних організацій щодо загального вектору розвитку засобів додаткового розкриття облікової інформації в світі;

– для характеристики інноваційного капіталу та його складових використовуються як фінансові, так і нефінансові показники, а також нарративна інформація про роль інноваційного капіталу в реалізації бізнес-моделі та забезпеченні досягнення стратегії підприємства;

– в окремих засобах регулювання (Стандарти SASB, Стандарти GRI, Система показників EFFAS) значна увага приділяється висвітленню галузевих аспектів розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, відмічається необхідність врахування специфіки потреб в інформації, яка використовується стейкхолдерами для прийняття рішень. Відповідно, інформаційні потреби стейкхолдерів відрізняються як з точки зору їхньої зосередженості на різних аспектах інноваційної діяльності підприємства, так і на різних видах інформації про інноваційний капітал;

– в більшості проаналізованих засобів регулювання є чітко сформульованою позиція, що показники, які характеризують інноваційний капітал, і які мають бути розкриті в додаткових звітах, напряму забезпечують досягнення цілей сталого розвитку, а тому мають бути невід'ємним елементом звітів зі сталого розвитку або інших видів звітності, які містять складову, що стосується забезпечення відповідності результатів діяльності підприємств цілям сталого розвитку.

5.3. Шляхи розвитку додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства

Виходячи зі зростаючої актуальності задоволення потреб та запитів стейкхолдерів в інформації про інноваційний капітал підприємства, та враховуючи неможливість розширення традиційних фінансових звітів такою

інформацією внаслідок об’єктивних теоретико-методологічних обмежень системи обліку, вченими та професійними організаціями пропонуються різноманітні шляхи для задоволення таких потреб за допомогою різноманітних засобів додаткового розкриття. Зокрема, як відмічають з цього приводу розробники Концептуальної основи WICI, інформація та показники, що розкриваються щодо нематеріальних активів, як правило, є дефіцитними, та в більшості випадків їх недостатньо як для внутрішнього керівництва, так і для зовнішніх інвесторів, кредиторів і аналітиків [350, с. 4]. Тому подібна ситуація викликає виникнення все більшої кількості пропозицій та рекомендацій щодо розвитку системи звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах розвитку економіки знань та збільшення кількості інноваційно-містких підприємств, які хочуть показати зовнішнім стейкхолдерам наявні інноваційні можливості та роль інноваційного капіталу в процесі створення сталої та довгострокової вартості.

Подібні пропозиції є в окремих випадках універсальними, тобто стосуються підвищення якісного рівня розкриття інформації про інноваційний капітал для всіх існуючих в світі концепцій та систем облікових стандартів, а в окремих випадках, вони мають вузьке застосування, тобто розроблені і сформовані для конкретних інструментів, які використовуються для регулювання процедур розкриття додаткової облікової інформації на рівні окремої країни або територіального об’єднання.

Здійснення вибору способу донесення інформації про інноваційний капітал підприємства стейкхолдерам є важливою проблемою як для розробників правил та стандартів, що регулюють облікову практику, так і безпосередньо для підприємств, що є учасниками ринку капіталу та потребують підвищення підтримки стейкхолдерів в досягненні їх стратегічних інноваційних цілей. Доповнюючи інформацію про інноваційний капітал, що міститься в фінансовій звітності підприємства, шляхом застосування конкретного способу додаткового розкриття відбувається коригування бачення стейкхолдерів щодо інноваційної активності та інноваційної

ефективності підприємства. Тому від вибору такого конкретного способу залежить рівень сприйняття інформації про інноваційний капітал стейкхолдерами, якість комунікаційної взаємодії з ними щодо інноваційної діяльності, і як кінцевий результат – ступінь впливу на їх поведінку та процеси прийняття ними рішень.

Можна виділити три основні варіанти, за допомогою яких на сьогодні вченими та окремими професійними організаціями пропонується удосконалювати порядок розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, що дозволяє урізноманітнити спектр задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Варіанти розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства

Обрання будь-якого з трьох виділених варіантів розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства (рис. 5.4) здійснюється виходячи з фінансових можливостей підприємства та виходячи із аналізу цілей щодо задоволення інформаційних потреб стейкхолдерів. Оскільки для реалізації кожного із наведених способів необхідно спрямувати різний обсяг фінансових ресурсів, то й ефект від розкриття інформації про інноваційний капітал на стейкхолдерів теж буде відрізнятись, зокрема, внаслідок наявних відмінностей в змісті та формі представлення інформації за кожним із способів.

Однією з таких цілей може бути подолання інформаційної асиметрії між інноваційним менеджментом підприємства та зовнішніми стейкхолдерами (інвесторами, ринковими аналітиками тощо), які здійснюють оцінку його інноваційної ефективності, а також прогнозують перспективи досягнення

встановлених стратегічних інноваційних цілей. Вирішення проблеми інформаційної асиметрії дозволить більш чітко відстежувати стан та результати інноваційної діяльності підприємств, ефективність використання інноваційного капіталу, що дозволить зовнішнім стейкхолдерам ідентифікувати інноваційні проекти з високою доданою вартістю, високим дослідницьким та інвестиційним потенціалом, та в кінцевому випадку сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень.

1) Комплексні звіти (інтегровані звіти, звіти зі сталого розвитку, звіти про управління, звіти про соціальну відповідальність тощо) є формою додаткового розкриття інформації. Вони включають фінансову та нефінансову інформацію про стан та результати діяльності підприємства, а також наративні відомості, тобто поданий в текстовій формі опис інноваційної діяльності підприємства. Зазвичай, в таких звітах розкривається значний обсяг інформації про інноваційний капітал підприємства із використанням конвенційної та неконвенційної облікової термінології, що виходить за рамки традиційної системи фінансового обліку. Застосування такого підходу, з одного боку, дозволяє подолати тиск державних та громадських організацій, які турбуються про виконання підприємствами соціальних зобов'язань та досягнення цілей сталого розвитку в процесі реалізації ними різних інноваційних ініціатив, а з іншого боку, дозволяє сигналізувати різним групам стейкхолдерів про результати інноваційної діяльності підприємства та її майбутні перспективи, про дії та наміри підприємства розробляти нові інноваційні продукти, перекваліфіковувати працівників, застосовувати інноваційні технології, удосконалювати інноваційні бізнес-процеси, шляхи та можливості досягнення намічених стратегічних інноваційних цілей.

Механізм розкриття, що використовується в комплексних звітах, є достатньо схожим на порядок оприлюднення фінансової звітності. Однак, окрім орієнтації на фінансовий стан та фінансові результати (сукупний дохід) діяльності, увага стейкхолдерів за допомогою таких звітів також зосереджується на особливостях бізнес-моделі підприємства, більш

розгалуженій структурі використовуваного капіталу, їх взаємодії між собою, обґрунтуванні ролі підприємства у вирішенні проблем сталого розвитку, стратегічних ініціативах та перспективах розвитку. Окрім цього, в комплексних звітах відсутня сувора регламентація принципів розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, а переважно встановлені концептуальні засади, яких слід дотримуватися в процесі такого розкриття. За свідченням Ш. де Вільєрса та У. Шарма давно є визнаним той факт, що в сучасній економіці цінність часто полягає в нематеріальних активах, і тому найбільш релевантною формою звітності є нефінансовий вигляд [161]. Тому досить часто в комплексних звітах найпоширенішою формою представлення інформації про інноваційний капітал є нефінансова та нарративна інформація, яка дозволяє охарактеризувати стан та результати інноваційної діяльності підприємства за допомогою нефінансових показників, засобів візуалізації або описового тексту.

Велика група дослідників намагається проаналізувати та удосконалити порядок відображення інноваційного капіталу в рамках розвитку концепції інтегрованої звітності <IR>. Дослідження 135 інтегрованих звітів підприємств з сектору фінансових послуг С. Сантісом та ін. [316] дозволило встановити, що найбільша увага в них приділяється організаційному капіталу, інформаційно-комунікаційним технологіям та інтелектуальній власності, які включають в себе сукупність знань, процедур та протоколів, технологічних можливостей та інновацій щодо виробництва товарів, робіт та послуг. Автори виявили проблему недостатнього обсягу та розпливчатості розкриття інформації про інноваційний капітал в інтегрованій звітності, а також встановлення його ролі в процесах створення вартості підприємства. Тому при публікації інформації в інтегрованих звітах слід розкривати релевантну інформацію про інноваційну діяльність, яка характеризуватиме поведінку інноваційних менеджерів та їх намагання досягти визначених стратегічних інноваційних цілей.

На думку А. Сальві та ін. [314] поява концепції інтегрованої звітності <IR> надає менеджерам дієвий інструмент для розкриття інформації про

інноваційний капітал підприємства, хоча на сьогодні її вплив на рішення стейкхолдерів залишається обмеженим. Для забезпечення кращого впливу розкриття інформації про інноваційний капітал необхідно забезпечити баланс між кількістю та якістю оприлюдненої інформації, а також врахувати наявні запити стейкхолдерів щодо такої інформації, що дозволить досягти найвищого рівня релевантності інтегрованих звітів в частині інформації про інноваційний капітал. Окрім цього, автори наголошують на необхідності представлення інформації в інтегрованих звітах переважно у вигляді коефіцієнтів та індикаторів, а також за допомогою засобів візуалізації (таблиці, графіки, кокпіти тощо), оскільки в такому вигляді вона краще сприймається і має вищий рівень порівнянності у порівнянні з нарративною інформацією.

На основі аналізу історичного розвитку концепції інтегрованої звітності <IR> та особливостей її використання сучасними підприємствами С. Абхайаванса, Дж. Гатрі та К. Бернарді [108, с. 8-9] виявили існування наступної тенденції, яка стосується відображення інноваційного капіталу в інтегрованій звітності. Вона полягає в тому, що скоро слід очікувати зміщення фокусу відображення в інтегрованій звітності інноваційного капіталу, який є корисним для компанії, на ті його складові, які можуть використовуватись для подолання екологічних і соціальних проблем, допомагаючи зробити світ кращим для майбутніх поколінь. Тобто підприємства для задоволення потреб зовнішніх стейкхолдерів не повинні акцентувати основну увагу лише на ролі використання інноваційного капіталу для покращення фінансової ефективності підприємства, а одночасно і розкривати його внесок в забезпечення соціальної та екологічної ефективності.

Існування виділеної авторами тенденції також підтверджується результатами проведеного нами порівняльного аналізу засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства, які підтримують необхідність розкриття такої інформації в інтегрованих звітах та звітах зі сталого розвитку (Стандарти SASB, Стандарти GRI, Кодекс зі сталого розвитку, Директива 2022/2464/ЄС).

Як результат, в останні роки одним із найбільш поширених елементів змісту комплексних звітів щодо інноваційної діяльності підприємства є інформація про сталі та зелені інновації, які спрямовані на досягнення цілей сталого розвитку. Розкриття інформації про них дозволяє позиціонувати діяльність підприємства не лише зі сторони її економічної ефективності, а також і як елемента системи суспільних відносин, що турбується про вирішення проблем сталого розвитку, відображаючи його зусилля в забезпеченні соціальної відповідальності. Як показали дослідження Ф. Жанга, К. Куіна та Л. Ліу [360], проведені на основі аналізу китайських компаній, акції яких перебувають в лістингу на Шенженській та Шанхайській фондовій біржах, вплив розкриття інформації про сталі та зелені інновації є достатньо складним, рівень якого зменшується для компаній з високою ринковою вартістю, та є більш дієвим для невеликих компаній.

Окремі пропозиції щодо додаткового розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства за допомогою комплексних звітів також наводяться українськими вченими, оскільки процес їх формування є завершальним етапом інтеграції інформаційних процесів на мікрорівні (З.М.-В. Задорожний та ін. [18, с. 99]). Так, С.Є. Пиріжок та Е.Г. Мельник в якості подальшої перспективи відмічають необхідність розкриття у Звіті про управління інформації про ризики інноваційної діяльності, а також дослідження організаційно-методичних засад складання звітності для ризик-орієнтованого управління новоствореним суб’єктом господарювання [89, с. 81]. При цьому автори не зазначають, яким чином це слід робити і які саме види ризиків мають відображатись в Звіті про управління.

В.Ю. Царук також пропонує удосконалити Звіт про управління в частині інформації про інноваційну діяльність підприємства, однак вже наводить конкретні пропозиції стосовно того, що має бути удосконалено. На його думку Звіт про управління в розрізі напряму “Дослідження та інновації” слід доповнити трьома наступними показниками: витрати на дослідження та розробки (частка витрат на дослідження та розробки у загальних витратах

корпоративної структури; частка капіталізованих витрат на розробки, тощо); внутрішньостворені нематеріальні активи (обсяг внутрішньостворених нематеріальних активів; частка внутрішньостворених нематеріальних активів у складі всіх нематеріальних активів; обсяг нематеріальних активів, визнаних окремо в результаті об'єднання підприємств, тощо) доходність інноваційних продуктів (% доходів від інноваційної продукції в кінці життєвого циклу; % нових або модифікованих продуктів, що були впроваджений за звітний рік, тощо) [103, с. 281].

С. Семенова, О. Фоміна та О. Мошковська відмічають про необхідність удосконалення структури інтегрованої звітності в частині інформації про інновації підприємства. Вони пропонують включати до інтегрованої звітності окремий розділ, що стосується інновацій, виходячи з їх розуміння як процесу, результату та очікуваних результатів (табл. 5.9).

Таблиця 5.9.

Форма інтегрованої звітності про інновації

в управлінні вартістю компанії [320].

Показники		*Витрати підприємства в системі фінансового обліку*
Інновації як процес	Інноваційна діяльність	Капітальні інвестиції
		Витрати періоду
		Витрати на тренування та навчання персоналу
Інновації як результат	Інноваційний продукт	Нематеріальні активи, власність, машини та обладнання, інноваційні технології та розробки
	Інноваційне виробництво	Витрати на виробництво інноваційної продукції, товари, роботи, послуги
Очікувані результати від інновацій	Доходи, витрати, ризики, прибутковість, очікувані грошові потоки	-

Запропонований авторами підхід (табл. 5.9) повністю побудований на розкритті в інтегрованій звітності лише тієї інформації, яка формується в системі фінансового обліку, що ведеться згідно НП(С)БО та МСФЗ, і частково вже відображається в фінансовій звітності. На нашу думку, це не дозволяє повною мірою вирішити проблему існування інформаційної асиметрії між інноваційними менеджерами та зовнішніми стейкхолдерами підприємства. А

тому інтегрована звітність має бути розширена новими показниками й індикаторами, які характеризують всі елементи інноваційного капіталу підприємства, виходячи за межі можливостей конвенційної системи фінансового обліку.

2) Примітки до річної фінансової звітності є одним із способів донесення інформації до стейкхолдерів у вигляді фінансових, нефінансових показників та в нарративній формі. Він може бути реалізований як за шаблонним підходом, тобто через розкриття відомостей, що стосуються інноваційного капіталу, які були відображенні в положенні про облікову політику, так і шляхом розкриття більш ширшої інформації про інноваційну діяльність підприємства (елементи інноваційного капіталу, що забезпечують досягнення цілей сталого розвитку, некапіталізовані інноваційні нематеріальні активи, незавершені інноваційні проекти, опис критеріїв визнання внутрішньостворених нематеріальних активів тощо). Так, М. Леду та Д. Кормьєр [246, с. 301], проаналізувавши діяльність підприємств, що перебувають в лістингу на фондовій біржі та використовують канадські GAAP та МСФЗ, встановили, що існує значний збіг змісту обов'язкового та добровільного розкриття інформації про інноваційний капітал, що є прикладом застосування шаблонного підходу до політики додаткового розкриття.

На відміну від інших способів додаткового розкриття облікової інформації, достовірність та надійність наведеної в примітках інформації, як складової фінансової звітності, має бути підтверджена аудитором, про що безпосередньо відмічається в Директиві 2022/2464/ЄС [171], де запропоновано аналогічний шлях удосконалення порядку розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства.

Подібна практика розкриття додаткової інформації безпосередньо в примітках до фінансових звітів є поширеною для компаній, які складають звітність за вимогами МСФЗ, а також за вимогами інших організацій-регуляторів, що встановлюють правила щодо звітування емітентів на

фінансових ринках. Як зазначають Ф. Мацці, Р. Слек, І. Цалавутас та Ф. Цолігкас [273, с. 6], виходячи з обмеженості фінансової звітності надавати інформацію про інноваційну діяльність підприємства, основним джерелом подібної інформації для стейкхолдерів є саме примітки до фінансової звітності.

Китайський дослідник Й. Янг [354, с. 269] наголошує про існування у компаній, акції яких перебувають в лістингу на китайській фондовій біржі, практик розкриття додаткової інформації про затрати на розробки у примітках до річних фінансових звітів. Така практика стала обов'язковою з 2012 року, коли була встановлена вимога щодо розкриття інформації про науково-дослідну діяльність і основну конкурентоспроможність компаній. Зокрема, компаніями за допомогою окремого звіту розкриваються зміни по рахунку "Затрати на розробку" в розрізі кожного інноваційного проекту, порядок їх реалізації, успішність або невдачі завершення.

За свідченням Д.В. Георгієвої [199, с. 13], яка провела аналіз діяльності 143 болгарських інноваційних компаній, що складають звітність за МСФЗ, що вони здійснюють додаткове (добровільне) розкриття інформації про інновації, зокрема: критерії визнання внутрішньостворених нематеріальних активів; особливості здійснення інноваційної діяльності; початкова оцінка продуктів науково-дослідних розробок; оцінка інноваційного капіталу в процесі його використання на підприємстві; знецінення та амортизація інноваційного капіталу, створеного на підприємстві; персонал, задіяний для здійснення інноваційної діяльності підприємства; потенціал інвестицій в інноваційний капітал; джерела фінансування інвестицій в інноваційний капітал; описова інформація про інноваційні проекти підприємства (цілі, одержані результати, партнери, перспективи тощо). Основною причиною розкриття такого широкого спектру інформації про інноваційний капітал є слабка державна підтримка інвестицій в інновації та низька довіра до болгарських підприємств з боку кредиторів, внаслідок чого вони намагаються підняти її рівень шляхом розкриття деталізованої інформації про стан та перспективи інноваційної

діяльності, які сигналізують про ефективність інноваційних зусиль підприємств та механізми забезпечення довгострокової стійкості.

Примітки до річної фінансової звітності пропонується розширювати не тільки шляхом включення додаткової фінансової та нефінансової інформації про інноваційний капітал, а також і шляхом включення до їх складу нарративної інформації, що включає опис історичних подій або прогнозні заяви інноваційного менеджменту підприємства, виклики та майбутні перспективи реалізації інноваційної стратегії підприємства. Зокрема, які відмічають Д. Діонісіу та ін. [169, с. 21], із 12992 проаналізованих фінансових звітів підприємств різних країн світу, в яких була наявна нарративна інформація, 11 113 (86%) хоча б один раз використовували поняття, що стосувалось досліджень та розробок, тобто забезпечувало розкриття описової інформації про використання інноваційного капіталу підприємства.

Нарративну інформацію в контексті комунікаційної теорії обліку слід вважати новим видом облікових повідомлень, який дозволяє налагодити більш повну інформаційну комунікацію між інноваційним менеджментом та стейкхолдерами, які аналізують стан та інноваційні перспективи підприємства. Її розкриття дозволяє мінімізувати інформаційну асиметрію між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами та зменшити затрати на залучення додаткового капіталу, що було підтверджено К.Дж. Мерклі [277, с. 725], С. Лі та Л. Зоу [258]. Для забезпечення ефективної комунікації через канал приміток до фінансової звітності за допомогою нарративної інформації необхідним є як удосконалення підходів до розкриття інформації про інноваційний капітал інноваційними менеджерами, так і удосконалення інструментарію обробки і використання такої інформації зовнішніми стейкхолдерами.

Застосування описової форми подачі інформації викликане недосконалістю облікової системи в частині ідентифікації та обліку елементів інноваційного капіталу підприємства, зокрема, складністю їх оцінки, внаслідок чого вони створюють обмежене представлення про інноваційну

ефективність підприємства в рамках чинної моделі фінансової звітності. В цілому застосування нарративної інформації дозволяє більш детально розкрити стан та перспективи інноваційної діяльність підприємства, мінімізуючи рівень інформаційної асиметрії. Однак, з іншого боку, виходячи із проблеми її інтерпретації стейкхолдерами, використання компаніями практик «greenwashing», яким характерна надмірна оптимістичність прогнозів та маніпулювання читабельністю, це може призвести до прийняття стейкхолдерами хибних та необґрунтованих рішень. Тому при використанні нарративної інформації про інноваційний капітал підприємства зовнішнім стейкхолдерам до неї слід відноситись з належним рівнем обачності, а також аналізувати й інтерпретувати у взаємозв'язку із доступною фінансовою та нефінансовою інформацією.

3) Окремий спеціалізований звіт про інноваційний капітал підприємства, за аналогією зі звітом про інтелектуальний капітал підприємства, є високовитратним проектом, реалізацію якого можуть собі дозволити лише великі інноваційно-місткі підприємства, в загальній структурі діяльності яких інноваційна діяльність є основною або складає достатньо велику частку. Формування окремих звітів, які характеризують використання підприємством всього або окремих видів інтелектуального капіталу, у порівнянні з практиками звітування підприємств наприкінці 1990-х – початку 2000-х років, на сьогодні є достатньо рідким явищем.

Деградація такої форми додаткового розкриття інформації про діяльність підприємства та його інтелектуальні ресурси пов'язана як зі зміною глобальних пріоритетів функціонування підприємств в напрямі забезпечення цілей сталого розвитку, так і з появою інших форм додаткового розкриття, які набагато краще вирішують концептуальні проблеми системи бухгалтерського обліку в розкритті інформації про ті аспекти діяльності підприємства, які забезпечують управління його вартістю. Як відмічають з цього приводу Ш. де Вільєрс та У. Шарма, звітність про інтелектуальний капітал поступово була витіснена звітами про корпоративну соціальну відповідальність та звітами про

сталий розвиток [161], а на сьогодні дана тенденція ще більше прогресує, оскільки розробники Директиви 2022/2464/ЄС (п. 32) [171] напряму відмічають, що показники, які характеризують інноваційний капітал, забезпечують досягнення цілей сталого розвитку.

На підтвердження таких висновків С. Абхайаванса, Дж. Гатрі та К. Бернарді констатують, що хоча звітність з інтелектуального капіталу у формі окремих звітів практично не існує, вона частково реінкарнувалася у формі руху інтегрованої звітності, оскільки забезпечує пояснення ролі шести видів капіталу, зокрема, й інтелектуального, в процесі створення вартості [108, с. 9]. Таким чином, звітність про сталий розвиток та інтегрована звітність поступово увібрали в себе інші види звітів, виходячи з їх загальної спрямованості вирішувати проблеми сталого розвитку, дозволяючи відобразити роль інноваційного капіталу в досягненні екологічної стійкості і соціальної справедливості. Про існування такої тенденції також свідчить проведений аналіз досліджень з даної проблематики, які практично відсутні, а обсяг досліджень з проблематики розкриття звітності зі сталого розвитку та інтегрованої звітності експоненційно зростає.

Одним із основних недоліків формування звітів про інтелектуальний капітал або про його окремі елементи є неможливість відображення в ньому взаємозв’язків та результатів поєднання нематеріальних та матеріальних ресурсів підприємства, що є важливим для зовнішніх стейкхолдерів. Зокрема, в таких звітах не відображається здатність підприємства досягати синергії в управлінні наявними ресурсами підприємства, зокрема, в процесі здійснення інноваційної діяльності, для реалізації якої в більшості випадків необхідне високовартісне матеріально-технічне забезпечення.

При цьому, в окремих випадках, коли існує нагальна потреба донесення чіткого сигналу окремим групам стейкхолдерів про здобутки та перспективи інноваційної діяльності, для підприємств доцільним є публікація окремого звіту про інноваційний капітал. До таких випадків можна донести наступні:

– необхідність негайного одержання додаткового фінансування для продовження інноваційного проекту або в цілому для здійснення інноваційної діяльності підприємства;

– формування чіткої відповіді на звинувачення або маніпулювання в сфері інноваційної діяльності перед прийняттям вирішального рішення про продовження фінансової підтримки інноваційного проекту з боку інвесторів або держави;

– пошук висококваліфікованих працівників або менеджерів для завершення або продовження реалізації інноваційного проекту.

На нашу думку, застосування даного способу розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства в системі інноваційного менеджменту є недоцільним через наступні причини:

1) Для підготовки такого звіту підприємство має понести значні фінансові витрати, пов’язані з переналагодженням систем фінансового та управлінського обліку для формування необхідної інформації про інноваційний капітал, навчанням працівників, що займатися підготовкою звіту, а також його безпосереднє оприлюднення.

2) Можливості звіту про інноваційний капітал щодо інформування стейкхолдерів про стан та результати інноваційної діяльності підприємства є достатньо обмеженими внаслідок складнощів у висвітленні взаємозв’язків використання інноваційного капіталу разом з іншими видами капіталу підприємства та щодо обґрунтуванні його ролі в забезпеченні досягнення цілей сталого розвитку;

3) Відсутність зв’язку показників звіту про інноваційний капітал з фінансовими показниками обмежує його можливості щодо формування цілісного уявлення про роль інноваційного капіталу в процесі створення вартості в довгостроковій перспективі;

4) На сьогодні в Україні ще не сформувалось інституційне середовище, внаслідок чого стейкхолдери ще не готові активно взаємодіяти із

підприємствам, що здійснюють інноваційну діяльність, на основі інформації, що формується в звітах про інноваційний капітал;

5) В Україні відсутній досвід формування звітів про інтелектуальний або про інноваційний капітал, внаслідок чого рівень довіри до таких засобів розкриття додаткової інформації є невисоким, що значно ускладнюватиме взаємодію зі стейкхолдерами та перешкоджатиме врахуванню такої інформації в процесі прийняття ними рішень.

Проведений аналіз шляхів удосконалення порядку розкриття інформації про інноваційний капітал підприємств в контексті розвитку системи регулювання бухгалтерського обліку в Україні та досвіду додаткового розкриття вітчизняних підприємств дозволив встановити, що для них найбільш доцільним є обрання двох наступних шляхів: 1) Доповнення комплексних звітів, що формуються на підприємстві для додаткового розкриття інформації (Інтегрований звіт, Звіт зі сталого розвитку, Звіт про управління, Звіт про соціальну відповідальність тощо), окремим розділом про інноваційний капітал; 2) Додавання до приміток до річної фінансової звітності розділу XVI «Інноваційний капітал» (рис. 5.5).

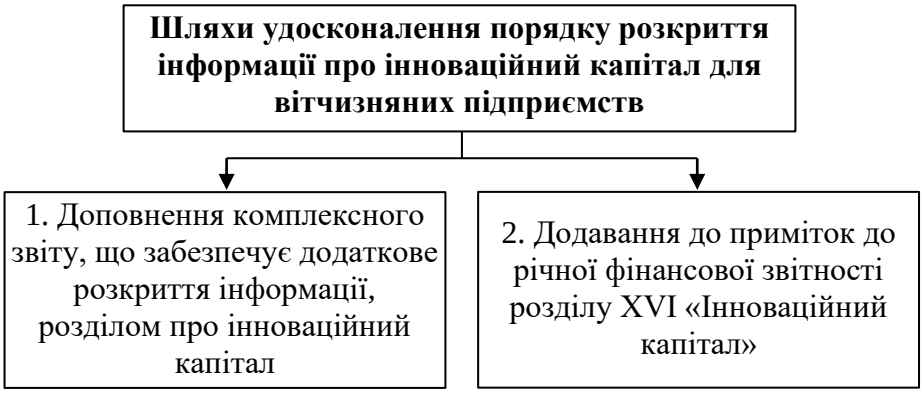

Рис. 5.5. Шляхи удосконалення порядку розкриття інформації про інноваційний капітал для вітчизняних підприємств

Згідно першого шляху (рис. 5.5) у комплексному звіті всю інформацію про інноваційний капітал підприємства, яка вже розкривається в ньому, слід об’єднати та узагальнити в окремому розділі (підрозділі) звіту. Зміст та обсяги

такої інформації в окремих видах комплексних звітів є різними, що підтвердив проведений нами вище аналіз різних засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства (табл. 5.8). Окрім цього, таку інформацію, зібрану в окремий розділ, слід доповнити новими індикаторами, показниками та нарративною інформацією, що характеризують особливості використання інноваційного капіталу на підприємстві, враховують його галузеві особливості, здатність створювати довгострокову вартість і сприяти вирішенню проблем сталого розвитку.

Рекомендуємо доповнювати комплексні звіти авторськими розробками, які дозволяють виокремити нові об'єкти обліку та узагальнити інформацію про них в різних формах бухгалтерської звітності (фінансова звітність, примітки до фінансової звітності, управлінська звітність), а також унікальною для кожного підприємства нарративною інформацією. Розглянемо порядок реалізації таких пропозицій на прикладі Звіту про управління, який є інтегрованим звітом, що містить фінансову та нефінансову інформацію, та який мають подавати всі вітчизняні підприємства разом із фінансовою звітністю з 2019 року, крім бюджетних установ, мікро- та малих підприємств.

В Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління (розділ II, п. 7) [74] виділено окремий напрям, що стосується інноваційної діяльності підприємства – "Дослідження та інновації". За даним напрямом слід розкривати загальну інформацію про дослідження, інноваційну діяльність та розробки, які проводяться підприємством, обсяг витрат на такі заходи та їх вплив на діяльність підприємства (розділ III, п. 7) [74]. Відповідно, згідно чинних вимог в Звіті про управління слід навести фінансову інформацію – обсяг витрат на дослідження та розробки, а також провести нерегламентований нарративний опис інноваційної діяльності підприємства. Існування таких обмежених вимог до розкриття є додатковим свідченням неспроможності чинної системи бухгалтерського обліку формувати релевантну та достовірну інформацію про інноваційний капітал підприємства,

що актуалізує необхідність її розвитку задля задоволення потреб різних груп стейкхолдерів.

Пропонуємо змінити назву напряму 7 в Звіті про управління на «Інноваційний капітал» та розширити його змістовне наповнення наступними видами фінансової, нефінансової та нарративної інформації (табл. 5.10).

Таблиця 5.10.

Пропозиції щодо доповнення Звіту про управління інформацією про інноваційний капітал підприємства

Назва показника / нарративу	*Характеристика*	*Деталізація*
1	*2*	*3*
Фінансова інформація		
Інноваційні квазі-нематеріальні активи	Обсяг визнаних на підприємстві інноваційних квазі-нематеріальних активів на кінець звітного періоду	В розрізі проектів та видів активів
Інноваційні нематеріальні активи підприємства	Обсяг наявних на підприємстві інноваційних нематеріальних активів на кінець звітного періоду	В розрізі проектів, видів та типів активів (звичайні, комлементарні)
Інноваційна інвестиційна власність	Обсяг наявної на підприємстві інноваційної інвестиційної власності на кінець звітного періоду	В розрізі проектів та видів активів
Витрати на дослідження та розробки	Загальний обсяг витрат, які підприємство понесло на проведення досліджень та розробок в рамках інноваційної діяльності	В розрізі проектів
Нефінансова та нарративна інформація		
Професійні судження щодо облікового відображення інноваційних квазі-нематеріальних активів, нематеріальних активів та інноваційної інвестиційної власності	Опис порядку виявлення, визнання, первісної оцінки та перекваліфікації інноваційних квазі-нематеріальних, нематеріальних активів та інноваційної інвестиційної власності	За видами активів
Інноваційна діяльність	Опис стратегії, цілей, складових, специфіки ініціатив та проєктів, наявної інфраструктури та ресурсів (інвестування, державне фінансування, кредитування), зокрема, ESG-спрямування, для здійснення інноваційної діяльності	За видами напрямів та підрозділів

1	*2*	*3*
Інноваційна команда	Опис наявних кадрових ресурсів (досвід, кваліфікація, можливості зростання тощо) для досягнення цілей і визначеної стратегії інноваційної діяльності	За видами інноваційних проєктів, за підрозділами
Інноваційні продукти	Опис інноваційних продуктів, що вже наявні та що очікується одержати, зокрема, інтелектуальної власності, обґрунтування їх ролі в досягненні цілей сталого розвитку	За видами продуктів та інноваційних проєктів
Інше	В залежності від специфіки підприємства щодо реалізації інноваційної діяльності	-

Наведені пропозиції (табл. 5.10) дозволяють розширити обсяг фінансової, нефінансової та нарративної інформації про інноваційний капітал підприємства, яка буде корисна зовнішнім стейкхолдерам для коригування свої політик, реалізації стратегії та прийняття інвестиційних і позикових рішень. Складові блоку «Фінансова інформація» є авторськими розробками, а складові блоку «Нефінансова та нарративна інформація» були сформовані на основі аналізу практик додаткового розкриття нефінансової та нарративної інформації про інноваційну діяльність, дослідження та розробки провідних світових компаній, які активно взаємодіють із зовнішніми стейкхолдерами.

На відміну від комплексних звітів, що забезпечують додаткове розкриття, в примітках до річної фінансової звітності майже не розкривається жодної інформації про інноваційний капітал підприємства. Наявна в розділі I. Нематеріальні активи фінансова інформація представлена в розрізі груп нематеріальних активів, та є агрегованою по всьому підприємству, а тому не дозволяє встановити, які саме види нематеріальних активів (Права на комерційні позначення (рядок 030); Права на об’єкти промислової власності (рядок 040); Авторське право та суміжні з ним права (рядок 050)) були задіяні в процесі створення інновацій на підприємстві. Аналогічна ситуація також стосується розділу III. Капітальні інвестиції, де в рядку 310 відображається інформація про придбання (створення) нематеріальних активів, яка теж не дозволяє зрозуміти, які з цих нематеріальних активів були задіяні в

інноваційній діяльності підприємства, чи вони були визнані нематеріальними активами в результаті їх створення на підприємстві, в рамках якого інноваційного проекту тощо.

Тому з метою вирішення цієї проблеми запропоновано створити окремий розділ XVI «Інноваційний капітал». Використання даного неконвенційного облікового поняття обґрунтовується тим, що до складу цього розділу слід включати інформацію не про окремий об’єкт обліку, а про сукупність об’єктів (витрати на дослідження та розробки, капітальні інвестиції в створення (використання) нематеріальних активів, капітальні інвестиції в створення інноваційних квазі-нематеріальних активів, інноваційні нематеріальні активи, інноваційні квазі-нематеріальні активи, права на комплементарні комерційні позначення, права на комплементарні об'єкти промислової власності, інноваційна інвестиційна власність), які забезпечують відображення окремих елементів інноваційного капіталу в бухгалтерському обліку на різних стадіях його використання (створення, використання, комерціалізація).

Примітки до річної фінансової звітності, на відміну від комплексних звітів, є складовою фінансової звітності, що підлягає аудиту та огляду історичної фінансової інформації, та щодо яких можуть встановлюватись завдання з надання впевненості. Таким чином, інформація про інноваційний капітал підприємства, що розкриватиметься примітках до фінансової звітності, повинна відповідати всім якісним характеристикам, що висуваються до фінансової інформації.

Загальну структуру запропонованого Розділу XVI «Інноваційний капітал», як елемента Приміток до річної фінансової звітності, представлено в табл. 5.11.

Таблиця 5.11.

Розділ XVI «Інноваційний капітал» Приміток до річної фінансової звітності (форма № 5)

1. Елементи інноваційного капіталу підприємства

Елементи інноваційного капіталу	*Код рядка*	*Залишок на початок року*		*Надійшло за рік*	*Переоцінка (дооцінка +, уцінка -)*		*Вибуло за рік*		*Нараховано амортизації за рік*	*Втрати від зменшення корисності*	*Інші зміни за рік*		*Залишок на кінець року*	
		первісна (переоцінена) вартість	*накопичена амортизація*		*первісної (переоціненої) вартості*	*накопиченої амортизації*	*первісна (переоцінена) вартість*	*накопичена амортизація*			*первісної (переоціненої) вартості*	*накопиченої амортизації*	*первісна (переоцінена) вартість*	*накопичена амортизація*
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*	*14*	*15*
Інноваційний проєкт № 1														
Інноваційні квазі-нематеріальні активи	1600													
Інноваційні нематеріальні активи підприємства – усього в тому числі:	1610													
Права на комерційні позначення – усього в тому числі:	1611													
Права на комплементарні комерційні позначення	16111													
Права на об’єкти промислової власності – усього в тому числі:	1612													
Права на комплементарні об'єкти промислової власності	16121													
Авторське право та суміжні з ним права	1613													
Інноваційна інвестиційна власність	1620													
Разом по інноваційному проєкту № 1	x													

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Інноваційний проєкт № n														
…														
Разом по інноваційному проєкту № n	x													
Разом	1630													

2. Інноваційні витрати на розробки та їх капіталізація як інноваційних нематеріальних активів

Інноваційний проєкт	*Код рядка*	*Залишок на початок року*	*Збільшення*		*Зменшення*				*Залишок на кінець року*
			Витрати на розробки	*Інше*	*Переведення до інноваційних квазі-нематеріальних активів*	*Переведення до інноваційних нематеріальних активів*	*Списання на витрати періоду*	*Інше*	
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*
№ 1	x								
№ 2	x								
…									
№ n	x								
Разом	1640								

3. Капітальні інвестиції в інноваційний капітал

Найменування показника	*Код рядка*	*За рік*	*На кінець року*
1	*2*	*3*	*4*
Інноваційний проєкт № 1			
Придбання (створення) інноваційного капіталу	1650		
Створення інноваційних квазі-нематеріальних активів	1660		
Разом по інноваційному проєкту № 1	x		
Інноваційний проєкт № n			
Разом по інноваційному проєкту № n	x		
Разом	1670		

4. Нарративна інформація про інноваційний капітал підприємства

Інформація, що підлягає розкриттю	*Опис, характеристика, обґрунтування*
1	*2*
4.1. Загальні характеристики обліку та управління інноваційним капіталом	
4.1.1. Бухгалтерські професійні судження щодо інноваційного капіталу	
Порядок визнання та капіталізації інноваційних квазі-нематеріальних активів / визнання як витрат	
Порядок визнання та капіталізації інноваційних нематеріальних активів / визнання як витрат	
Порядок визнання комплементарних інноваційних активів:	
об’єднаних як один актив	
що об’єднані як окремі комплементарні інноваційні активи	
Порядок визнання та капіталізації інноваційної інвестиційної власності	
Інше	
4.1.2. Управлінські аспекти створення, використання та комерціалізації інноваційного капіталу	
Місце інноваційної діяльності в стратегії розвитку підприємства	
Напрями реалізації інноваційної діяльності, інноваційні ініціативи та інноваційні проєкти підприємства	
Наявні та очікувані інноваційні продукти підприємства, зокрема, що забезпечують цілі сталого розвитку	
Напрями інвестування, фінансування та кредитування інноваційної діяльності	
Інструменти підвищення інноваційної активності працівників	
Засоби підвищення матеріальної мотивації працівників, задіяних в реалізації інноваційної діяльності	
Підвищення кваліфікації працівників, задіяних в реалізації інноваційної діяльності (обсяг витрат та їх динаміка, заходи тощо)	
Роль інноваційної діяльності підприємства в досягненні цілей сталого розвитку	
Інше	
4.2. Специфічні характеристики управління інноваційним капіталом в розрізі окремих інноваційних проєктів	
Інноваційний проєкт № 1	
Загальна характеристика та цілі інноваційного проєкту (очікувані інноваційні продукти тощо)	
Інноваційна команда проєкту (досвід, ефективність, наукові публікації тощо)	
Об’єкти права інтелектуальної власності, залучені до реалізації та які очікується одержати в процесі реалізації інноваційного проєкту	
Роль інноваційного проєкту в досягненні цілей сталого розвитку	
Інше	
Інноваційний проєкт № n	
…	

Розробка структури та змістовного наповнення Розділу XVI «Інноваційний капітал» Приміток до річної фінансової звітності (табл. 5.11) базується на авторських пропозиціях з удосконалення теоретичних та методологічних аспектів бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства. Вона дозволила об’єднати всі пропозиції з удосконалення окремих розділів Приміток до річної фінансової звітності в єдине ціле, що дозволить заінтересованим користувачам мати цілісне бачення щодо наявності та використання інноваційного капіталу на підприємстві як в цілому, так і в розрізі окремих інноваційних проектів, що реалізуються на ньому.

З метою уніфікації нарративної інформації про інноваційний капітал підприємства, що включається до Розділу XVI «Інноваційний капітал» Приміток до річної фінансової звітності, було виділено два основні напрями її розкриття: 1) Загальні характеристики обліку та управління інноваційним капіталом на підприємстві; 2) Специфічні характеристики управління інноваційним капіталом на підприємстві в розрізі окремих інноваційних проєктів. Перший напрям передбачає розкриття інформації про концептуальні засади визнання об’єктів обліку інноваційної діяльності та управління елементами інноваційного капіталу на підприємстві, які є однаковими для всіх інноваційних проєктів підприємства. А в другому напрямі розкриваються специфічні для кожного з наявних проєктів характеристики, які відображають позицію і бачення інноваційного менеджменту щодо управління таким проєктом.

Остаточний набір політик та практик, які використовуються в інноваційній діяльності підприємства, що підлягають розкриттю в Примітках до річної фінансової звітності, повинен бути обов’язково узгоджений із суб’єктами, відповідальними за інформаційну безпеку на підприємстві, на основі врахування інформаційних потреб стейкхолдерів та рівня конфіденційності нарративної інформації про інноваційний капітал.

Висновки до розділу 5

1. Виходячи із нездатності традиційної системи обліку забезпечувати розкриття достовірної та релевантної інформації про інноваційний капітал підприємства за допомогою наявного в її розпорядженні інструментарію, для досягнення своїх цілей інноваційний менеджмент підприємств здійснює додаткове розкриття такої інформації за допомогою різних видів спеціалізованих звітів (інтегрованих, нефінансових, звітів про корпоративну соціальну відповідальність, звітів про інтелектуальний капітал, звітів про управління тощо). На основі проведеного аналізу виділено та обґрунтовано такі основні причини необхідності додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства: 1) Необхідність удосконалення оцінки вартості підприємства; 2) Розвиток політики інвестування та фінансування інновацій; 3) Здатність системи бухгалтерського обліку забезпечувати додаткове розкриття; 4) Вирішення агентської проблеми між інноваційним менеджментом та зовнішніми стейкхолдерами; 5) Покращання прогнозування результатів інноваційної діяльності на ринках інновацій; 6) Залучення талановитих учасників до складу інноваційних команд. В сукупності вони дозволяють обґрунтувати інтереси інноваційних менеджерів до оприлюднення розширеної облікової інформації про інноваційну діяльність та характеризують різні причини їх прагнень в спонуканні стейкхолдерів до прийняття необхідних їм рішень.

2. Здійснення додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства дозволяє усунути недоліки фінансової звітності в частині інформування про даний об’єкт обліку, зокрема, забезпечуючи: 1) Надання стейкхолдерам достатнього обсягу релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства; 2) Невключення нерелевантної з позиції стейкхолдерів інформації та включення чутливої інформації про інноваційну діяльність підприємства; 3) Покращення інформаційної взаємодії та комунікації зі стейкхолдерами в частині

інноваційної ефективності та перспектив інноваційного розвитку підприємства. Основною ціллю додаткового розкриття є підтвердження або покращення очікувань стейкхолдерів щодо стану протікання інноваційної діяльності, наявних інноваційних результатів та/або інноваційних перспектив підприємства, тобто висвітлення всіх його інноваційних зусиль, щоб стейкхолдери приймали вигідні з позиції інноваційного менеджменту рішення.

3. В результаті аналізу переваг та недоліків, які забезпечує додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, було розроблено механізм додаткового розкриття такої інформації. В його основу покладено баланс інтересів (забезпечення ефективності ринку інновацій, спонукання стейкхолдерів до прийняття необхідних рішень) та ризиків (погіршення інноваційної ефективності підприємства), які виникають для підприємства в результаті його здійснення. Виходячи з розробленого механізму, перед тим, як формувати політику додаткового розкриття облікової інформації на підприємстві, слід провести аналіз чутливості облікової інформації про інноваційний капітал, що підлягає розкриттю, а також встановити необхідні заборони та обмеження на розкриття облікової інформації про інноваційний капітал. Для їх здійснення розроблено методику підготовки до додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал, що проводиться в розрізі наступних етапів: 1) Ідентифікація об’єктів облікової інформації про інноваційний капітал; 2) Визначення потреб стейкхолдерів в інформації про інноваційний капітал; 3) Обґрунтування рівня конфіденційності облікової інформації про інноваційний капітал; 4) Визначення рівня чутливості облікової інформації про інноваційний капітал; 5) Встановлення заборон та накладення обмежень на розкриття облікової інформації про інноваційний капітал; 6) Включення об’єктів облікової інформації про інноваційний капітал до складу загальної політики додаткового розкриття облікової інформації на підприємстві.

4. В результаті проведення порівняльного аналізу засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал було встановлено, що в них на сьогодні відсутня єдність стосовно того, яку інформацію слід розкривати. Передусім це пов'язано з відсутністю в жодному з таких засобів регулювання інноваційного капіталу, як окремого об'єкта звітності. Тому зазвичай інформація про інноваційний капітал розкривається частково та уривчасто, що не дозволяє одержати стейкхолдерам системне бачення щодо стану, можливостей та перспектив інноваційної діяльності підприємства. Це зумовлює необхідність їх удосконалення з метою вирішення проблеми розкриття релевантної та достовірної інформації про інноваційний капітал підприємства для заінтересованих стейкхолдерів, зокрема, шляхом їх доповнення фінансовими і нефінансовими показниками, а також якісною нарративною інформацією. Наявні засоби регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства передбачають використання різних форм розкриття (інтегрований звіт, звіт зі сталого розвитку, звіт про управління, нефінансовий звітність, примітки до фінансової звітності, складова корпоративного або інтегрованого звіту), що підкреслює необхідність проведення досліджень в цій сфері в напрямі їх уніфікації та розробки найбільш ефективних форм розкриття. Важливою тенденцією на сьогодні є необхідність розкриття облікової інформації про інноваційний капітал в контексті досягнення підприємством цілей сталого розвитку, що передбачає висвітлення інформації про сталі та зелені інновації й інноваційні ініціативи підприємства, обґрунтування їх ролі у подоланні соціальних та екологічних проблем.

5. З метою задоволення зростаючих інформаційних потреб стейкхолдерів в інформації про інноваційний капітал підприємства було сформовано три основні варіанти розкриття інформації: 1) Застосування комплексних звітів (інтегровані звіти, звіти зі сталого розвитку, звіти про управління, звіти про соціальну відповідальність тощо), що забезпечують додаткове розкриття інформації; 2) Використання розширених приміток до річної фінансової

звітності; 3) Формування окремого спеціалізованого звіту про інноваційний капітал підприємства. На основі проведеного детального аналізу переваг, недоліків та особливостей реалізації кожного з виділених варіантів, для українських підприємств було обґрунтовано доцільність використання першого та другого варіантів. На їх основі було виділено два шляхи удосконалення порядку розкриття інформації про інноваційний капітал для вітчизняних підприємств: 1) Доповнення комплексного звіту, що забезпечує додаткове розкриття інформації, розділом про інноваційний капітал; 2) Додавання до приміток до річної фінансової звітності розділу XVI «Інноваційний капітал». З метою реалізації першого шляху сформовано пропозиції щодо включення розділу «Інноваційний капітал» до складу Звіту про управління, що містить два блоки «Фінансова інформація» та «Нефінансова та нарративна інформація». Змістовне наповнення двох блоків здійснене на основі авторських розробок щодо обліку інноваційного капіталу та шляхом врахування практик додаткового розкриття нефінансової та нарративної інформації про інноваційну діяльність провідних світових компаній. З метою реалізації другого шляху розроблено структуру та змістовне наповнення для Розділу XVI «Інноваційний капітал» Приміток до річної фінансової звітності, який містить чотири підрозділи: 1) Елементи інноваційного капіталу підприємства; 2) Інноваційні витрати на розробки та їх капіталізація як інноваційних нематеріальних активів; 3) Капітальні інвестиції в інноваційний капітал; 4) Нарративна інформація про інноваційний капітал підприємства. Використання запропонованих шляхів розкриття інформації про інноваційний капітал вітчизняними підприємствами сприятиме покращенню візуалізації їх інноваційного потенціалу, мінімізуючи інформаційний розрив між інноваційним менеджментом підприємства та різними групами стейкхолдерів.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора: [41; 45; 48; 51; 53; 58].

ВИСНОВКИ

1. Розвиток економіки знань, що передбачає встановлення пріоритетності інноваційної діяльності та використання інтелектуального капіталу як основного джерела створення вартості, передбачає необхідність адаптації та удосконалення бухгалтерського обліку для того, щоб не втратити своєї ролі як основного джерела інформації для прийняття економічних рішень. На розвиток системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань впливають наступні фактори 1) Нові економічні умови функціонування підприємств; 2) Нові нормативні вимоги щодо звітування підприємств; 3) Вимоги суспільства щодо функціонування підприємств на засадах сталого розвитку. Вплив цих факторів породжує виникнення проблем розвитку системи бухгалтерського обліку об'єктів інноваційної діяльності підприємства (теоретичного, методологічного та організаційного характеру), які мають бути вирішені науковцями для забезпечення релевантності облікової інформації зростаючим інформаційним потребам та запитам стейкхолдерів. Комплексною пропозицією для вирішення таких проблем є створення теоретико-методологічних засад бухгалтерського обліку інноваційного капіталу, що дозволить об'єднати в єдину систему процеси створення та використання результатів інноваційної діяльності на підприємстві.

2. Існуючий підхід до відображення в бухгалтерському обліку об'єктів інноваційної діяльності переважно як витрат на дослідження та розробки (GAAP US, IAS/IFRS, П(С)БО) різко дисонує з інформаційними потребами та запитами стейкхолдерів. Для вирішення цієї проблеми запропоновано застосовувати капіталоутворюючий підхід до розуміння сутності інноваційної діяльності, виходячи з якого об'єднуючою характеристикою об'єктів інноваційної діяльності в системі обліку є інтегроване поняття «інноваційний капітал». Визначено та проаналізовано основні характеристики інноваційного капіталу підприємства (елемент інтелектуального капіталу; забезпечення генерування майбутніх економічних вигід; є результатом і забезпечуючим

елементом інноваційної діяльності; базується на знаннях; містить юридично формалізовані та неформалізовані елементи; залежить від використання комплементарних активів) та запропоновано його трактування як сукупності інтелектуальних ресурсів з різним рівнем юридичної формалізації, які виникають в результаті інноваційної діяльності та забезпечують її реалізацію, і що самостійно та у поєднанні з комплементарними активами забезпечують генерування майбутніх економічних вигід для підприємства.

3. На основі проведеного структурного аналізу інформаційних потреб і запитів щодо інформації про інноваційну діяльність підприємства, які напряму (внутрішні та зовнішні користувачі) або опосередковано (науковці, представники бізнесу) висуваються до чинної системи обліку різними групами користувачів, було сформовано напрями, за якими вона має бути удосконалена в частині відображення інноваційної діяльності підприємства, що забезпечить вирішення проблеми релевантності облікової інформації. Виділено дві групи таких пропозицій: 1) Пропозиції в межах існуючої моделі обліку інноваційної діяльності, реалізованої в IAS/IFRS та П(С)БО, спрямовані на її удосконалення в рамках чинної законодавчої бази та розширення існуючих методів визнання інновацій в обліку і додаткового розкриття інформації про них в звітності; 2) Пропозиції з формування нової моделі обліку інноваційної діяльності, які передбачають реформування наявних правил та принципів обліку, реалізованих в облікових стандартах, виходячи з нових теоретико-методологічних засад обліку інноваційного капіталу.

4. Існуючі системи облікових стандартів характеризуються наявністю безумовного облікового консерватизму, що є основною причиною, через яку фінансова звітність підприємств в частині відображення інноваційної діяльності підприємства втрачає свою релевантність з позиції її користувачів. Проведений аналіз міжнародних (IAS/IFRS, GAAP US, GAAP UK) та національних (П(С)БО) систем облікових стандартів дозволив їх класифікувати за рівнем консервативності / прогресивності. Встановлено, що найвищий рівень консерватизму наявний в GAAP US, а найменший – в

IAS/IFRS та П(С)БО. В системах з меншим рівнем облікового консерватизму, що базуються на концепції прогресизму, існує більший простір для реалізації професійного судження бухгалтера в частині досліджень та розробок підприємства, що забезпечує підвищення релевантності облікової інформації. Виходячи з проведеного аналізу пропозицій до удосконалення методики обліку витрат на дослідження та розробки в напрямі забезпечення їх прогресизму в різних системах облікових стандартів, виділено два варіанти їх подальшого розвитку: 1) Розвиток системи відокремленого звітування про дослідження та розробки підприємства; 2) Розвиток чинної методики обліку витрат на дослідження та розробки.

5. За результатами проведеного аналізу наукових праць вітчизняних вчених виділено напрями досліджень, спрямовані на розвиток обліку інноваційного капіталу підприємства: 1) Удосконалення чинної моделі обліку витрат на дослідження та розробки; 2) Облік основних об’єктів інноваційної діяльності підприємства; 3) Облік інноваційного продукту / продукції; 4) Облік інноваційних проектів; 5) Облік резервів інноваційної діяльності (інноваційних резервів); 6) Облік фінансування інноваційної діяльності підприємства; 7) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності; 8) Облікове забезпечення управління інноваційною діяльністю; 9) Організація обліку інноваційної діяльності підприємства.

6. Обґрунтовано розуміння бухгалтерського обліку як конститутивної системи, що забезпечує формування, впорядкування та конструювання організаційних та соціальних процесів через формування нового соціального і організаційного порядку. Виходячи з конститутивної ролі бухгалтерського обліку він створює економічні ідеї, які реалізуються в об’єктах обліку інноваційної діяльності (витрати, активи, інвестиції тощо), що дозволяє забезпечити її більш ефективне управління та формування системи наукових знань і розумінь про складові та процеси здійснення інноваційної діяльності підприємства. Обчислювальні практики, як результати застосування облікових процедур, впливають на інноваційну діяльність підприємства

наступним чином: 1) Об’єднують наявні на підприємстві ресурси для формування інноваційного капіталу підприємства, вказують на необхідність додаткового залучення основних та комплементарних ресурсів або їх надлишок; 2) Створюють конкурентне середовище для впровадження та реалізації найбільш ефективних інновацій та інноваційних проектів шляхом визначення їх індивідуальної ефективності; 3) Створюють передумови для розробки та реалізації інноваційної стратегії підприємства, її довгострокового планування та контролю; 4) Забезпечують формування альтернативних інноваційних ініціатив та альтернативних інноваційних стратегій підприємства шляхом порівняння фактичних облікових показників та врахування потенційних змін в розрізі різних альтернатив.

7. Виходячи з аналізу публікацій науковців, професійних та регулюючих організацій було встановлено, що існуюча модель обліку (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», МСФЗ 38 «Нематеріальні активи») не забезпечує формування релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства, якої на сьогодні потребують користувачі. Для її подальшого розвитку запропоновано два основні варіанти: 1) Удосконалення системи критеріїв, що використовуються для визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, виходячи з позиції прогресизму; 2) Розкриття в Примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про причини (факти, докази) прийняття рішення про капіталізацію розробок підприємства як нематеріальних активів.

8. На основі вивчення переваг та недоліків існуючих пропозицій щодо удосконалення чинної методики обліку досліджень та розробок та виходячи із виявлених причин застосування консервативного підходу до бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств в міжнародних та національній системі обліку, запропоновано використовувати змішаний варіант щодо її удосконалення. Він базується на застосуванні капіталоутворюючого підходу до розуміння інноваційної діяльності і передбачає введення в систему обліку нового об’єкта «інноваційні квазі-нематеріальні активи». Такі активи

запропоновано визнавати в результаті капіталізації витрат на розробки, що здійснюється на основі використання нової системи менш суворих критеріїв, до яких віднесено технічну можливість, наміри завершення інноваційного продукту та запланованість розробок. Для їх облікового відображення виокремлено рахунки 156 «Створення інноваційних квазі-нематеріальних активів», 126 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи» та удосконалено структуру Балансу (запропоновано введення рядків 1000 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи», 1001 «Первісна вартість», 1002 «Накопичена амортизація») і Приміток до річної фінансової звітності (запропоновано введення рядків 045 «Інноваційні квазі-нематеріальні активи», 315 «Створення інноваційних квазі-нематеріальних активів») для розкриття інформації про них заінтересованим зовнішнім користувачам.

9. З метою удосконалення системи інформаційної підтримки управління інноваційною діяльністю підприємства та покращання взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами удосконалено теоретико-методологічні засади обліку комплементарних активів інноваційної діяльності, до яких відносяться такі елементи інноваційного капіталу підприємства, що взаємопов’язані з іншими видами ресурсів (нематеріальних, матеріальних), спільне використання яких забезпечує збільшення їх сукупної вартості внаслідок доповнення та посилення характеристик елементів інноваційного капіталу характеристиками інших ресурсів. Комплементарними активами згідно вимог GAAP US та МСФЗ визнаються активи, які мають однакову ціль використання та генерують спільний грошовий потік, їх вартість є взаємозалежною та які при спільному використанні забезпечують виникнення синергічного ефекту. Запропоновано відображати комплементарні інноваційні активи в системі обліку за двома підходами: 1) Як один актив, що передбачає проведення їх комплексної оцінки як одного активу за справедливою вартістю; 2) Здійснення паралельного аналітичного обліку, що передбачає проведення переоцінки базового активу за справедливою вартістю виходячи із існування синергічних ефектів комплементарної пари інноваційних активів. Для узагальнення

інформації про такі активи розроблено Звіт про комплементарні інноваційні активи підприємства, а також удосконалено структуру Приміток до фінансової звітності, до складу яких додано два нових рядки 0301 «Права на комплементарні комерційні позначення» та 0401 «Права на комплементарні об’єкти промислової власності».

10. Обґрунтовано доцільність виокремлення інноваційної інвестиційної власності як окремого об’єкта обліку зі складу нематеріальних активів підприємства виходячи з можливості проведення її надійної оцінки за справедливою вартістю, що визначається специфікою одержання доходів від її використання. Під інноваційною інвестиційною власністю запропоновано розуміти нематеріальні технологічні активи (права на об’єкти промислової власності, права на комерційні позначення), утримувані (власником або орендарем як актив з правом використання) з метою отримання роялті, паушальних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для: а) використання у виробництві чи при постачанні товарів, при наданні послуг чи для адміністративних цілей, або б) продажу в звичайному ході діяльності. Для обліку інноваційної інвестиційної власності запропоновано створити субрахунок 120 «Інноваційна інвестиційна власність», субрахунок другого порядку 1541 «Придбання (створення) інноваційної інвестиційної власності», а також доповнити Примітки до річної фінансової звітності рядком 060 «Інноваційна інвестиційна власність» та Баланс (Звіт про фінансовий стан) рядком 1016 «Інноваційна інвестиційна власність». З метою формування більш релевантної інформації для заінтересованих користувачів обґрунтовано доцільність оцінки інноваційної інвестиційної власності при її поточному використанні лише за справедливою вартістю.

11. На основі вивчення та аналізу переваг системи управлінського обліку було виділено та охарактеризовано основні причини її застосування в інноваційному менеджменті: 1) Обмеженість системи фінансового обліку; Управлінський контроль витрат інноваційної діяльності; 3) Аналіз

ефективності інноваційної діяльності; 4) Безпека інформації про інноваційний капітал; 5) Проактивна роль управлінських бухгалтерів. Проведений аналіз поглядів вітчизняних вчених дозволив виявити основні напрями досліджень щодо розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу: 1) Структуризація об'єктів інноваційної діяльності в управлінському обліку; 2) Управлінський облік витрат інноваційної діяльності; 3) Стратегічний управлінський облік інноваційного капіталу; 4) Управлінська звітність про інноваційний капітал підприємства; 5) Аналіз ефективності інноваційної діяльності. Виходячи з виділених напрямів виявлено тенденції розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу – удосконалення теоретичних (ідентифікація об'єктів обліку, що характеризують інноваційну діяльність), методологічних (впровадження нових інструментів та технік обліку, розвиток методик оцінки, звітування та аналізу інноваційного капіталу) та організаційних засад (цифрові моделі обліку інноваційного капіталу, зміна ролі управлінських бухгалтерів) управлінського обліку інноваційного капіталу підприємства.

12. Обґрунтовано доцільність використання ЗСП, як одного із методів стратегічного управлінського обліку, для забезпечення ефективного управління інноваційною діяльністю, яка має бути удосконалена та адаптована на основі використання чотирьох виділених варіантів: 1) Включення інноваційних показників до наявних перспектив ЗСП; 2) Перейменування окремих перспектив ЗСП; 3) Виділення нової «інноваційної» перспективи; 4) Створення інноваційної системи показників. Для українських підприємств встановлено доцільність використання першого варіанту, що передбачає удосконалення ЗСП за двома напрямами: 1) Наповнення стратегічної карти підприємства (стратегічна карта 1-го типу) новими інноваційними стратегічними цілями та інноваційними показниками; 2) Розробка окремої інноваційної стратегічної карти (стратегічна карта 2-го типу) для інноваційно-місткового підприємства або окремого інноваційного підрозділу. Виділено та проаналізовано три основні етапи організації процесу побудови стратегічних

карт обох типів: 1) Вибір інноваційних стратегічних цілей в розрізі кожної з перспектив збалансованої системи показників; 2) Вибір показників, що характеризують досягнення кожної з обраних інноваційних стратегічних цілей; 3) Формування обліково-інформаційного забезпечення для розрахунку кожного з обраних показників, що характеризують інноваційні стратегічні цілі.

13. В результаті проведеного аналізу поглядів вчених щодо розвитку інформаційної підтримки інноваційного менеджменту виявлено доцільність розвиту управлінської звітності щодо інноваційного капіталу за трьома напрямами: 1) Удосконалення системи об'єктів управлінського обліку; 2) Застосування методів управлінського обліку до інноваційного капіталу підприємства; 3) Удосконалення управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства. Обґрунтовано необхідність створення системи управлінської звітності з інноваційного капіталу, що має бути закріплено в обліковій політиці підприємства з управлінського обліку виходячи з інформаційних потреб та запитів інноваційного менеджменту та на основі врахування обмежень, що пов'язані з наявністю достатнього обсягу фінансових ресурсів та можливостями комп'ютерної системи бухгалтерського обліку підприємства щодо формування управлінських звітів. З метою об'єднання різних видів та типів управлінських звітів з інноваційного капіталу в широкому розумінні в єдину систему удосконалено їх класифікацію шляхом виділення, аналізу та обґрунтування на прикладі програмних продуктів «ERP Odoo» та «BSC Designer» двох типів звітів – узагальнюючих та спеціалізованих звітів з інноваційного капіталу.

14. Виділено та обґрунтовано такі основні причини необхідності додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства: 1) Необхідність удосконалення оцінки вартості підприємства; 2) Розвиток політики інвестування та фінансування інновацій; 3) Здатність системи бухгалтерського обліку забезпечувати додаткове розкриття; 4) Вирішення агентської проблеми між інноваційним менеджментом та

зовнішніми стейкхолдерами; 5) Покращання прогнозування результатів інноваційної діяльності на ринках інновацій; 6) Залучення талановитих учасників до складу інноваційних команд. Здійснення додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства дозволяє усунути недоліки фінансової звітності в частині інформування про даний об'єкт обліку, зокрема, забезпечуючи: 1) Надання стейкхолдерам достатнього обсягу релевантної інформації про інноваційну діяльність підприємства; 2) Невключення нерелевантної з позиції стейкхолдерів інформації та включення чутливої інформації про інноваційну діяльність підприємства; 3) Покращення інформаційної взаємодії та комунікації зі стейкхолдерами в частині інноваційної ефективності та перспектив інноваційного розвитку підприємства. В результаті аналізу переваг та недоліків, які забезпечує додаткове розкриття інформації про інноваційний капітал підприємства, було розроблено механізм додаткового розкриття такої інформації. В його основу покладено баланс інтересів (забезпечення ефективності ринку інновацій, спонукання стейкхолдерів до прийняття необхідних рішень) та ризиків (погіршення інноваційної ефективності підприємства), які виникають для підприємства в результаті його здійснення. Для формування та обмежень або заборон на розкриття облікової інформації про інноваційний капітал розроблено методику підготовки до додаткового розкриття.

15. На основі порівняльного аналізу засобів регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал встановлено, що в них на сьогодні відсутня єдність стосовно того, яку інформацію слід розкривати. Зазвичай інформація про інноваційний капітал розкривається частково та уривчасто, що не дозволяє одержати стейкхолдерам системне бачення щодо стану, можливостей та перспектив інноваційної діяльності підприємства. Це зумовлює необхідність їх удосконалення з метою вирішення проблеми розкриття релевантної та достовірної інформації про інноваційний капітал підприємства для заінтересованих стейкхолдерів, зокрема, шляхом їх доповнення фінансовими і нефінансовими показниками, а також якісною

нарративною інформацією. Наявні засоби регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства передбачають використання різних форм розкриття, що підкреслює необхідність проведення їх уніфікації та розробки найбільш ефективних форм розкриття. Важливою тенденцією на сьогодні є необхідність розкриття облікової інформації про інноваційний капітал в контексті досягнення підприємством цілей сталого розвитку, що передбачає висвітлення інформації про сталі та зелені інновації й інноваційні ініціативи підприємства, обґрунтування їх ролі у подоланні соціальних та екологічних проблем.

16. Виділено два шляхи удосконалення порядку розкриття інформації про інноваційний капітал для вітчизняних підприємств задля задоволення зростаючих інформаційних потреб та запитів стейкхолдерів: 1) Доповнення комплексного звіту, що забезпечує додаткове розкриття інформації, розділом про інноваційний капітал; 2) Додавання до приміток до річної фінансової звітності розділу XVI «Інноваційний капітал». Для реалізації першого шляху запропоновано включення розділу «Інноваційний капітал» до складу Звіту про управління, що містить два блоки «Фінансова інформація» та «Нефінансова та нарративна інформація» з відповідними наборами показників. Для реалізації другого шляху розроблено структуру та змістовне наповнення для Розділу XVI «Інноваційний капітал» Приміток до річної фінансової звітності, який містить чотири підрозділи: 1) Елементи інноваційного капіталу підприємства; 2) Інноваційні витрати на розробки та їх капіталізація як інноваційних нематеріальних активів; 3) Капітальні інвестиції в інноваційний капітал; 4) Нарративна інформація про інноваційний капітал підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачо Р.Й. Облік витрат в управлінні інноваційною діяльністю. Економічний журнал Одеського політехнічного університету. 2019. № 3 (9). С. 12-17.

2. Братчук Л.М. Теоретичне обґрунтування сутності інноваційної діяльності в системі бухгалтерського обліку. Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 4 (68). С. 81-86.

3. Бруханський Р.Ф. Інтелектуалізація фінансового обліку та подолання консерватизму. Перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в контексті євроінтеграції : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ОНЕУ, 2020. С. 16-18.

4. Варцаба В., Макарович В., Лоскоріх Г. Аналіз проблематики обліку інноваційного капіталу в Україні. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: науковий журнал. 2023. Вип. 4. С. 334-345

5. Варцаба В.І., Макарович В.К. Інноваційні витрати в банківських установах: облікові аспекти. Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 23 листопада 2023 р. Полтава: НУПП, 2023. 151 с. С. 123-124.

6. Вигівська І.М., Макарович В.К., Хоменко Г.Ю. Ризики та особливості венчурного фінансування інноваційних проектів: обліковий аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. Ужгород, 2017. Вип. 1 (49) С. 316-319.

7. Волощук Л.О., Носовець О.І. Особливості обліку інноваційної діяльності промислових підприємств за міжнародними та національними стандартами. ЕКОНОМІКА: реалії часу. 2015. №5(21). С. 188-193.

8. Гик В.В. Витрати на інновації у системі звітності підприємства. Торгівля, комерція, підприємництво. 2014. Вип. 16. С. 131-135.

9. Гик В.В. Облік і контроль в системі управління витратами на інновації. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.е.н. по спец. 08.00.09 –

Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Львів, 2015. 266 с.

10. Грицай О.І. Напрями удосконалення обліку витрат на інноваційні процеси. Проблеми економіки та менеджменту: Вісник Національного університету «Львівська політехніка. 2010. Вип. 683. С. 198-201.

11. Гуріна Н.В. Облік витрат інноваційної діяльності. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. 2010. Спецвип. 29. Ч. 2: Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. С. 53-57.

12. Гуцаленко Л.В., Дубініна М.В., Яремчук Н.Ф. Обліково-контрольне забезпечення операційної та інвестиційної нерухомості сільськогосподарських підприємств: Монографія. Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2016. 284 с.

13. Диба М.І., Гик В.В. Формування облікової інформації для управління витратами на інновації. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2015. № 4 (20). С. 223-227.

14. Жук В.М. Концептуальні підходи вирішення поверхневих та глибинних проблем обліку інноваційної діяльності. Облік і фінанси АПК. 2011. № 1. С. 36-39.

15. Жук В.М. Наукова гіпотеза трактування бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту. Облік і фінанси. 2012. № 2. С. 14-22.

16. Жук В.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.

17. Загородній А.Г., Бойчук А.Б. Напрями удосконалення обліку витрат на інновації. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2012. № 727. С. 309-313.

18. Задорожний З.-М., Люба О., Омецінська І., Шестерняк М. Інтегрована звітність в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю

підприємств. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2023. Том 4, № 51. С. 91-102.

19. Задорожний З.-М., Ясишена В., Муравський В., Омецінська І. Еволюція обліку нематеріальних активів і його трансформація до міжнародних вимог. Financial and credit activity problems of theory and practice. 2021. Том 5, № 40. С. 191-203.

20. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%BD#Text

21. Закон України «Про інноваційну діяльність». Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1714-IX від 07.09.2021. (ВВР, 2021, № 49, ст.391). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

22. Згалат-Лозинська Л.О., Лич В.М. Актуальні проблеми стратегічного управлінського обліку витрат в системі інноваційного розвитку підприємств. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 46.

23. Іванков В.М. Застосування стратегічних концепцій управлінського обліку для забезпечення інформаційних потреб інноваційного менеджменту. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. 2017. № 2 (80). С. 8-15.

24. Ізмайлов Я.О. Бухгалтерський облік та аналіз інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств в національній економіці: монографія. Київ: Вадекс, 2017. 502 с.

25. Кантаєва О.В. Бухгалтерський облік і аналіз інноваційної діяльності підприємств: організація і методика: монографія. Житомир, ФОП Кузьмін Дн.Л., 2010. 424 с.

26. Кантаєва О.В. Питання розвитку теорії та практики обліку і аналізу інноваційної діяльності підприємств. Бухгалтерський облік і аудит. 2009. № 4. С. 25-31.

27. Канцуров О.О. Інституціональний аспект бухгалтерського обліку: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2014. 380 с.

28. Карпенко О.В. Стратегічні аспекти обліку в системі управління інноваційною діяльністю. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: проблеми теорії та практики : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 20-23 жовтня 2014 р.). Полтава : ПУЕТ, 2014. С. 158-161.

29. Кащена Н.Б., Нестеренко І.В. Організаційні аспекти реінжинірингу обліку еко-інновацій в інформаційній системі управління підприємством. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наукових праць. 2024. Вип. 1 (35). С. 32-44.

30. Кірсанова В.В., Сухарева Т.О., Ковальова О.М. Проблеми обліку інноваційної діяльності. Вісник соціально-економічних досліджень. 2011. № 41 (2). С. 216-221.

31. Концептуальна основа фінансової звітності (2010). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009?find=1&text=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96#w1_1

32. Корольова О.І. Облік витрат інноваційної діяльності: проблеми та перспективи розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 12 (175). С. 62-65.

33. Корягін М.В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства : теоретико-методологічні концепції : монографія. Львів: ЛКА. 2012. 389 с.

34. Курган Н.В., Лучанінова Г.С. Стратегічний управлінський облік нематеріальних результатів інноваційної діяльності підприємства і витрат на їхнє створення. Бізнес Інформ. 2012. № 11. С. 241-245.

35. Курило Л.І. Інтелектуальний капітал: галузеві особливості формування. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 4 (24). С. 89-94.

36. Лабунська С.В., Курган Н.В. Формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку підприємства : монографія. Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. 247 с.

37. Лаговська О.А. Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія : монографія. Житомир: ЖДТУ, 2012. 676 с.

38. Левицька О.О. Облік і аналіз інноваційної діяльності підприємств : автореф. дис. канд. наук. Державний вищий навчальний заклад “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”. Київ : 2009. 20 с.

39. Легенчук С.Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 652 с.

40. Лоханова Н.О. Інтеграційні процеси в обліку в умовах інституціональних перетворень: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 400 с.

41. Макарович В. Засоби регулювання додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал: порівняльний аналіз. Цифрова економіка та економічна безпека. 2024. № 6 (15). С. 227-235.

42. Макарович В. К. Комплементарні активи інноваційної діяльності: теоретичні засади обліку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2023. Вип. 3 (56). С. 34-39.

43. Макарович В. К. Критичний аналіз чинної моделі фінансового обліку інноваційного капіталу та шляхи її розвитку. Економіка, управління та адміністрування. 2024. № 1 (107). С. 111-119.

44. Макарович В. К. Напрями досліджень в сфері управлінського обліку інноваційного капіталу. Журнал «Наукові інновації та передові технології». 2024. № 4(32). С. 294-307.

45. Макарович В. К. Необхідність обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах економіки знань. Проблеми теорії та

методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2022. Вип. 2(52). С. 47-54.

46. Макарович В. К. Необхідність розуміння інноваційної діяльності як капіталоутворюючого процесу в системі обліку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2022. Вип. 3 (53). С. 21-27.

47. Макарович В. К. Потреби і запити користувачів інформації про інноваційний капітал підприємства: проблема релевантності. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2023. Вип. 1 (54). С. 38-45.

48. Макарович В. К. Проблеми розкриття інформації про інноваційний капітал у фінансовій звітності. Scientific achievements of contemporary society. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. (м. Лондон, 5-7 грудня 2024 р.). London: Cognum Publishing House. P. 821-825.

49. Макарович В. К. Розвиток стратегічного управлінського обліку інноваційного капіталу на основі збалансованої системи показників. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2024. Вип. 2 (58). С. 32-38.

50. Макарович В. Конститутивна роль бухгалтерського обліку в забезпеченні реалізації інноваційної діяльності підприємства. Облік і фінанси. 2023. № 2(100). С. 29-37.

51. Макарович В. Механізм додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства. Економіка, управління та адміністрування. № 4 (110). С. 47-53.

52. Макарович В. Необхідність розвитку управлінського обліку інноваційного капіталу в системі інноваційного менеджменту. Acta Academiae Beregsasiensis. Economics: науковий журнал. 2024. Вип. 5. С. 357-369.

53. Макарович В. Причини необхідності та переваги додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал підприємства. Економіка та суспільство. 2024. № 70.

54. Макарович В., Огородник В., Ценклер Н. Облік інвестиційної нерухомості. Цифрова економіка і сталий розвиток: новітні тенденції у фінансах, обліку, менеджменті та соціально-поведінкових науках: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Берегове, 26-27 березня 2024 р.). Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ, 2024. 464 с. С. 178-180.

55. Макарович В.К. Проблеми системи бухгалтерського обліку щодо інноваційної діяльності підприємства. Синергетичні драйвери розвитку обліку, податкового аудиту та бізнес-аналітики : збірник тез за матеріалами ІІ Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (м. Ірпінь, 28 квітня 2023 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 379-382.

56. Макарович В.К. Microsoft Power BI як інструмент формування інтерактивної звітності для моніторингу реалізацій товарів. Розвиток національної економіки України: глобальні виклики, стратегічні пріоритети, реалії та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 9 квітня 2024 р.). Кременчук: ЦФЕНД, 2024. С.52-55.

57. Макарович В.К. Аналіз шляхів розв’язання дилеми обліку інноваційного капіталу підприємства. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 3(105). С. 75-80.

58. Макарович В.К. Бухгалтерський облік інноваційного капіталу підприємства: теоретико-методологічні аспекти : монографія. Берегове: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ, 2024. 330 с.

59. Макарович В.К. Інноваційний капітал підприємства: обліковий аспект. Трансформаційні процеси національної економіки в умовах сьогодення : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 квітня 2023 р.). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 129-132.

60. Макарович В.К. Інформаційні запити користувачів щодо інноваційного капітал підприємства. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]: Збірник матеріалів VIII

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 березня 2023 року). К.: КНЕУ, 2023. С. 66-69.

61. Макарович В.К. Класифікація підходів до обліку інноваційної діяльності підприємства. Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України (в умовах воєнного стану та поствоєнний період): Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 10-11 листопада 2023 р.). Одеса: НУ «Одеська політехніка», 2023. С. 36-38.

62. Макарович В.К. Комплементарні активи інноваційної діяльності в системі обліку. Проблеми системного підходу в економіці. 2024. Вип. 2 (95). С. 60-67.

63. Макарович В.К. Консерватизм облікових стандартів в частині досліджень та розробок підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2022. Вип. 2 (60). С. 138-145.

64. Макарович В.К. Концептуальна проблема обліку інноваційного капіталу підприємства: причини виникнення. Економіка, управління та адміністрування. 2022. № 4 (102). С. 65-71.

65. Макарович В.К. Напрями удосконалення обліку комплементарних активів інноваційної діяльності. Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 55-річчю кафедри обліку і оподаткування та 85-річчю від дня народження д. е. н., проф. Б. М. Литвина (м. Тернопіль, 26-27 вересня 2024 р.). Тернопіль: ЗУНУ, Том 1. 2024. С. 173-175.

66. Макарович В.К. Облік інноваційної інвестиційної власності. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2024. Вип. 1 (63). С. 266-274.

67. Макарович В.К. Розвиток системи бухгалтерського обліку в умовах економіки знань. Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аудиту, оподаткування та фінансів в умовах євроінтеграції: тези доповідей учасників

Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (м. Миколаїв, 22 травня 2023 р.). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 82-84.

68. Макарович В.К. Тенденції розвитку теоретико-методологічних засад обліку інноваційного капіталу. Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон – м. Хмельницький, 21-22 листопада 2023 р.). Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2023. С. 41-44.

69. Макарович В.К. Теоретико-методологічні аспекти формування управлінської звітності з інноваційного капіталу підприємства. Облік і фінанси. 2024. № 3 (105). С. 18-29.

70. Макарович В.К. Теоретичні засади обліку інноваційного капіталу на основі ресурсного підходу. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2023. Вип. 1 (61). С. 189-195.

71. Малышев И.В. Теория бухгалтерского учета: Учеб пособие для с.-х. вузов. М. Финансы и статистика, 1981. 263 с.

72. Мельничук І.В. Облік і аналіз інновацій у сфері випуску та збуту продукції текстильної промисловості: дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2011. 253 с.

73. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів. Затверджено Наказом Міністерства фінансів України 16.11.2009 № 1327. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1327201-09#n11

74. Методичні рекомендації зі складання звіту про управління. Затверджено Наказом Міністерства фінансів України 07.12.2018 № 982. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0982201-18/ed20181207#n10

75. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком : монографія / за заг. ред. О.А. Біловодської. Суми : Університетська книга, 2012. 432 с.

76. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38) Нематеріальні активи. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_050#Text

77. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 Оренда. Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS16-ukr_AH-compressed-1.pdf

78. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 (МСФЗ 3) Об'єднання бізнесу: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_006?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80#n343.

79. Мінаков О.В. Облік і аналіз в управлінні інноваційної діяльністю підприємств : автореф. дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.09. К.: ДАСОА Держкомстату України, 2009. 25 с.

80. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%BD#Text

81. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби". Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text

82. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text

83. Нєнно І.М. Комплементарні активи як базис формування бізнес-моделей підприємств complementary assets as a basis to form the enterprise business-models. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 12-1. С. 175-180.

84. Остапчук Т.П. Теорія та методологія бухгалтерського обліку земельних активів та прав на них. Автореферат дис. на здоб. наукового ступ. д.е.н. Спеціальність 08.00.09 – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). Житомир: ЖДТУ, 2019. 40 с.

85. Пилипенко А.А., Тирінов А.В. Системна парадигма організації бухгалтерського обліку в умовах четвертої промислової революції. Бізнес Інформ. 2022. № 5. С. 92-99.

86. Пилипенко Л., Воськало В., Сороковий П. Концептуально-теоретичні основи використання категорій «інноваційний капітал» та «інноваційний потенціал» в бухгалтерському обліку. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 68. Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4930/4872

87. Пилипенко Л.М. Розвиток концептуальних засад бухгалтерського обліку та репрезентації у фінансовій звітності інтелектуального потенціалу підприємств. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2015. №4. С. 42-47.

88. Пилипенко Л.М. Розвиток концепцій побудови системи публічної звітності корпорацій в умовах постіндустріальної економіки : монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 336 с.

89. Пиріжок С.Є., Мельник Е.Г. Особливості бухгалтерської звітності інноваційного підприємства. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2020. Вип. 1(45). С. 78-82.

90. Поліщук І. Р., Вигівська І. М., Макарович В. К. Обліково-аналітичне забезпечення управління достовірністю показників фінансової звітності. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2022. Вип. 1(51). С. 17-22.

91. Пушкар М.С. Сутність інтелектуалізації облікової системи та структура інформаційних ресурсів підприємства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України”. Тернопіль: Економічна думка, 2007. С. 24.

92. Пушкар М.С., Щирба М.Т. Фінансовий облік у системі управління: монографія. Тернопіль: Карт-Бланш, 2006. 178 с.

93. Садовська І.Б. Управлінська звітність та облікове відображення інноваційної діяльності підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 8(2). С. 233-236.

94. Свінарьова Г.Б. Облікові інструменти управління витратами інноваційної діяльності підприємства в умовах діджиталізації. ЕКОНОМІКА: реалії часу = ECONOMICS: time realities. 2019. № 6 (46). С. 151-156.

95. Семанюк В., Жукевич С. Управлінський облік як інформаційна складова діагностики фінансової безпеки підприємств. Світ фінансів. 2023. № 1 (74). С. 133-144.

96. Сирцева С.В. Особливості обліку знецінення нематеріальних активів відповідно до МСБО. Всеукраїнська науково-практична конференція «Міжгалузеві наукові дослідження: можливості та варіанти впровадження». Ніжин: НДУ Гоголя., 2021. С. 176-178.

97. Сирцева С.В., Чебан Ю.Ю., Пісоченко Т.С. Розвиток управлінського обліку інноваційної діяльності підприємства. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: тези доповідей (м. Київ, 14 листопада 2018 року). Київ, 2019. С. 142-143.

98. Скрипник М.Є. Організація стратегічного обліку в умовах інноваційної діяльності. Економіка та суспільство. 2016. Вип. 3. С. 542-548.

99. Собко О.М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація – функціонування – розвиток [текст]: монографія. Тернопіль: Крок, 2014. 360 с.

100. Стадник В.В., Головчук Ю.О. Управління інноваціями на основі розвитку партнерських відносин підприємства: монографія. Кам’янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 232 с.

101. Управлінський облік в BJET. Режим доступу: https://bjetpro.com/products/upravlinskyj-oblik

102. Федулова І.В. Інтелектуальний капітал як трансформований ресурс інноваційного потенціалу. Наукові праці ОНАХТ. 2010. № 38, Т. 1. С. 425-430.

103. Царук В.Ю. Теорія і методологія обліку і аналізу в системі корпоративного управління : монографія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2020. 404 с.

104. Шатковська Л.С., Камінська Т.Г. Облік інноваційної діяльності. Облік і фінанси АПК. 2006. № 9-10. С. 122-127.

105. Шкуліпа Л.В. Розвиток бухгалтерського обліку у вимірі міжнародних стандартів фінансової звітності та інноваційних технологій: методологія та практика: монографія. Ніжин: ФОП Лук'яненко В.В., ТПК «Орхідея», 2020. 616 с.

106. Юхименко-Назарук І.А. Розвиток теорії і методології бухгалтерського обліку в контексті неоінституційної теорії: монографія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2017. 300 с.

107. Яремко І.Й. Публічна репрезентація інформаційно-інтелектуальної складової капіталу підприємства. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2015. Вип. 1 (45), Т. 2. С. 311-316.

108. Abhayawansa S., Guthrie J., Bernardi C. Intellectual capital accounting in the age of integrated reporting: a commentary. Journal of Intellectual Capital. 2019. Vol. 20(1). P. 2-10.

109. Aboody D., Lev B. Information asymmetry, R&D and insider gains, The journal of finance. 2000. Vol. 55 (6). P. 2747-2766.

110. Accounting, organizations, and institutions / ed. by C.S. Chapman, D.J. Cooper, P.B. Miller. Oxford University Press, 2009. 464 p.

111. Alexander D., Nobes C. Financial accounting: an international introduction. Fourth edition. Pearson Education Limited, 2010. 477 p.

112. Al-Horani A., Pope P.F., Stark A.W. Research and development activity and expected returns in the United Kingdom. European Finance Review. 2003. Vol. 7. P. 27-46.

113. Al-Nsour E., Weshah S., Dahiyat A. Cloud accounting information systems: Threats and advantages. Accounting. 2021. Vol. 7. P. 875-882.

114. Amore M.D. Innovation disclosure in times of uncertainty. Journal of Economics & Management Strategy, 2020. 29(4). P. 792-815.

115. Andrews D., Criscuolo Ch. Knowledge-based capital, innovation and resource allocation. OECD Economics Department Working Papers. 2013. No. 1046. P. 1-81.

116. Andronoudis D., Dargenidou Ch., Konstantinidi E., Pope P.F. Conservative accounting and risk: the case of research & development. Режим доступу: https://ssrn.com/abstract=3006537

117. Arcari A.M., Pistoni A., Peluso S. The role of managerial control in innovation processes: an empirical analysis among Italian firms. International Journal of Business Performance Management. 2018. Vol. 19, No. 3. P. 349-370.

118. Arewa O.B. Measuring and representing the knowledge economy: accounting for economic reality under the intangibles paradigm. Buffalo Law Review. 2006. Vol. 54. P. 1-102.

119. ASC 730 Research and Development. Режим доступу: https://asc.fasb.org/1943274/2147483093

120. Bacho R., Makarovych V., Tsenkler N. Vectors of development of accounting and analytical support of venture management. Academy of Accounting and Financial Studies Journal. 2019. Vol. 23, Iss. 6. P. 1-6.

121. Baker T., Nelson R. Creating something from nothing: resource construction through entrepreneurial bricolage. Administrative Science Quarterly. 2005. Vol. 50, Iss. 3. P. 329-366.

122. Barker R., Lennard A., Penman S.H., Teixeira A. Accounting for intangible assets: suggested solutions. Accounting and Business Research. 2021. Vol. 52, Iss. 6. P. 601-630.

123. Barker R., Penman S.H. Moving the conceptual framework forward: accounting for uncertainty. Contemporary Accounting Research. 2020. Vol. 37, Iss. 1. P. 322-357.

124. Bay Ch. Making accounting matter: a study of the constitutive practices of accounting framers. Doctoral thesis, Uppsala Universitet, 2012. 53 p.

125. Bellora L., Guenther T.W. Drivers of innovation capital disclosure in intellectual capital statements: evidence from Europe. The British Accounting Review. 2013. Vol. 45. P. 255-270.

126. Better information on intangibles. Which is the best way to go? Brussels, European Financial Reporting Advisory Group, 2021. 68 p.

127. Bierman, H., Dukes R.E. Accounting for research and development costs. Journal of Accountancy (pre-1986). 1975. Vol. 139. P. 48-55.

128. Bigliardi B., Ivo Dormio A. A balanced scorecard approach for R&D: evidence from a case study. Facilities. 2010. Vol. 28, No. 5/6. P. 278-289.

129. Blind K., Edler J., Frietsch R., Schmoch U. Motives to patent: empirical evidence from Germany. Research Policy. 2006. Vol 35, Iss 5. P. 655-672.

130. Bogdan V., Popa D., Beleneşi M. Accounting in knowledge-based economy. The case of the Romanian ICT industry. Annals of Faculty of Economics. 2013. Vol. 1(2). P. 498-511.

131. Bondar M., Iershova N., Chaika T. Strategic management accounting as an information platform for measuring innovation of the enterprise. SHS Web Conf. 2019. Vol. 67. 06006.

132. Bontis N. Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital. International Journal of Management Reviews. 2001. Vol. 3. P. 41-61.

133. Boone J.P., Raman K.K. Off-balance sheet R&D assets and market liquidity. Journal of Accounting and Public Policy. 2001. Vol. 20, Iss. 2. P. 97-128.

134. Brassell M., Reid B. Accounting for innovation. a pilot study of UK small and medium-sized enterprises and their intangible assets. London, ACCA. 2016. 40 p.

135. Bremser W.G., Barsky N.P. Utilizing the balanced scorecard for R&D performance measurement. R&D Management. 2004. Vol. 34, Iss. 3. P. 229-238.

136. Broadbent J., Laughlin R. Organisational and accounting change: theoretical and empirical reflections and thoughts on a future research agenda. Journal of Accounting & Organizational Change. 2005. Vol. 1, Iss 1. P. 7-25.

137. Callimaci A., Landry S. Market valuation of research and development spending under Canadian GAAP. Canadian Accounting Perspectives. 2004. Vol. 3, Iss. 1. P. 33-53.

138. Cañibano L., Covarsí M.G.-A., Sánchez M.P. The value relevance and managerial implications of intangibles: a literature review. Режим доступу: https://www.oecd.org/sti/ind/1947974.pdf

139. Cañibano L., García-Ayuso M., Sánchez M.P. Shortcomings in the measurement of innovation: implications for accounting standard setting. Journal of Management & Governance. 2000. Vol. 4. P. 319-342.

140. Carlsson-Wall M., Håkansson H., Kraus K., Lind J., Strömsten T. Accounting, innovation and inter-organisational relationships / Accounting, innovation and inter-organisational relationships: avenues for future research. Taylor & Francis, 2018. P. 285-301.

141. Cazavan-Jeny A., Jeanjean T. Value relevance of R&D reporting: a signalling interpretation. Working paper, University Paris IX Dauphine. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/4814678_Value_Relevance_of_RD_Reporting_A_Signaling_Interpretation

142. Ceccagnoli M. Complementary asset. In: Augier, M., Teece, D. (eds) The Palgrave Encyclopedia of Strategic Management. Palgrave Macmillan, London. 2016. P. 1-4.

143. Chaibi H. Research and development expenses under IFRS mandatory implementation: a value relevance approach. Economic and Business Review. 2018. Vol. 20(3). P. 423-437.

144. Chen C., Gu J., Luo R. Corporate innovation and R&D expenditure disclosures. Technological Forecasting and Social Change. 2022. Vol. 174, 121230.

145. Chen J., Jie Luo L., Tang X., Safdar S.M., Samad S. The effect of the revision of intangible assets accounting standards on enterprise technology innovation. Economic Research. 2021. Vol. 34, Iss. 1. P. 3015-3037.

146. Chen J., Lei H., Luo J., Tang X., Safdar S.M., Samad S. The effect of the revision of intangible assets accounting standards on enterprise technology

innovation. Economic Research - Ekonomska Istraživanja, 2021. Vol. 34, Iss. 1. P. 3015-3037.

147. Chen J., Zhu Z., Xie H. Measuring intellectual capital: a new model and empirical study. Journal of Intellectual Capital. 2004. Vol. 5, № 1. P. 195-212.

148. Chenhall R.H. Management control systems design within its organizational context: findings from contingency-based research and directions for the future. Accounting Organizations and Society. 2003. Vol. 28. P. 127-168.

149. Cohen J.A. Intangible assets: valuation and economic benefit. John Wiley & Sons, 2011. 176 p.

150. Complementary intangible assets and grouping of other intangibles. Режим доступу: https://viewpoint.pwc.com/dt/us/en/pwc/accounting_guides/business_combination/business_combination__28_US/chapter_4_intangible_US/4_4-Complementary-intangible-assets-and-grouping-of-other-intangibles.html

151. Conceptual Framework for Financial Reporting. IFRS Foundation, 2018. Режим доступу: https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/conceptual-framework-for-financial-reporting.pdf

152. Conceptual Framework for Financial Reporting. EFRAG. Режим доступу: https://www.efrag.org/en/projects/conceptual-framework-for-financial-reporting/concluded

153. Consolidated Set of the GRI standards 2021. Amsterdam: GRI, 2021. 675 p.

154. Cooper S. ‘Real effects of financial reporting and disclosure on innovation’ – a practitioner view. Accounting and Business Research. 2020. Vol. 50, Iss; 5: International Accounting Policy Forum. P. 422-424.

155. Cunha A.B. Convergence and innovation in telecommunication services: an assessment from the perspective of the complementary assets and dynamic capabilities theories. International Journal of Innovation and Technology Management. 2009. Vol. 6, No. 1. P. 41-58.

156. Dainiene R., Dagiliene L. Accounting-based valuation of innovation: challenges and perspectives. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2014. Vol. 156. P. 589-593.

157. Daraban M.C. Management accounting as a knowledge based organization value driver for the 21st Century Business. «Ovidius» University Annals, Economic Sciences Series. 2017. Vol. XVII, Iss. 1. P. 162-167.

158. Dargenidou C., Jackson R., Tsalavoutas I., Tsoligkas F. Capitalisation of R&D and the informativeness of stock prices: Pre- and post-IFRS evidence. The British Accounting Review. 2021. 100998.

159. Daum J.H. Intangible assets and value creation. John Wiley & Sons, 2003. 444 p.

160. Davila T. An empirical study on the drivers of management control systems' design in new product development. Accounting Organizations and Society. 2000. Vol. 25 (4-5). P. 383-409.

161. De Villiers C., Sharma U. A critical reflection on the future of financial, intellectual capital, sustainability and integrated reporting. Critical Perspectives on Accounting. 2017. Vol. 70. 101999.

162. Deák I., Lukovics M. The problems of Representing research and development in financial accounting. Conference: 5th International conference for young researchers. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/260554431_Problems_of_Representing_Research_and_Development_in_Financial_Accounting

163. Definition, function, and scope of management accounting. Режим доступу: https://www.soltius.co.id/blog/definition-function-and-scope-of-management-accounting#:~:text=The%20Chartered%20Institute%20of%20Management,and%20control%20within%20an%20entity.

164. Desouza K.C., Awazu Y. Markets in know-how. Режим доступу: https://www.london.edu/think/markets-in-know-how

165. Developments in new reporting models. Iformation for better markets. London: ICAEW, 2009. 85 p.

166. Dietrich J.R., Harris M.S., Muller K.A. The reliability of investment property fair value estimates. Journal of Accounting and Economics. 2000. Vol. 30, Iss. 2. P. 125-158.

167. Dinh T., Schultze W. Accounting for R&D on the income statement? Evidence on non-discretionary vs. discretionary R&D capitalization under IFRS in Germany. Journal of International Accounting, Auditing and Taxation. 2022. Vol. 46. 100446.

168. Dinh T., Sidhu B.K., Yu Ch. Accounting for intangibles: can capitalization of R&D improve investment efficiency? Abacus. 2019. Vol. 55 (1). P. 92-127.

169. Dionysiou D., Slack R., Tsalavoutas Y., Tsoligkas F. Reporting of R&D: disclosure without recognition? London: ACCA, 2023. 53 p.

170. Directive (EU) 2016/943 of the European parliament and of the council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0943.

171. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2464

172. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC. Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0034&from=EN

173. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014, amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095

174. Disclosure of sensitive information. IFRS Foundation Advisory Council, 2019. 28 p.

175. Discussion Paper. Initial accounting for internally generated intangible assets. The office of the Australian Accounting Standards Board, 2008. 106 p.

176. Discussion Paper: Better information on intangibles. Which is the best way to go? European Financial Reporting Advisory Group, Brussels, 2021. 68 p.

177. Dudic Z., Dudic B., Gregus M., Novackova D., Djakovic I. The innovativeness and usage of the balanced scorecard model in SMEs. Sustainability. 2020. Vol. 12. 3221.

178. Dukes R.E. Market evaluation of accounting information: a cross sectional test of investor response to expensing research and development expenditures. Thesis (Ph. D.). Stanford University, 1974. 138 p.

179. Dumas G. Processual earnings management: A study of R&D spending of French listed companies. Accounting Auditing Control. 2017. Vol. 23, Iss. 2. P. 111-141.

180. Duran D.C., Gogan M.L., Duran V. Innovation capital – a possible approach in evaluation the intangibles assets. Network Intelligence Studies. 2014. Iss. 4. P. 217-222.

181. Dyer J., Furr N., Lefrandt C. Innovation capital: how to compete and win like the world’s most innovative leaders. Harvard Business Review Press, 2019. 272 p.

182. Dyer J.H. Singh, H. The relational view: cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage. Academy of Management Review. 1988. Vol. 23. P. 660-679.

183. Edvinsson L. Developing intellectual capital at Skandia. Long Range Planning. 1997. Vol. 30, No. 3. P. 366-373.

184. Edvinsson L., Malone M. Intellectual Capital: the proven way to establish your company's real value by measuring its hidden brain power. London: Piatkus Books, 1997. 240 p.

185. Edworthy E., Wallis G. Research and development as a value creating asset. Режим доступу: https://www.oecd.org/sdd/productivity-stats/37528523.pdf

186. Ehijeagbon A.A., Eric O.A. Traditional balanced scorecard and modern times challenges. Nigerian Journal of Research and Production. 2012. Vol. 21 No. 1. P. 1-14.

187. Elliott R.K. The third wave breaks on the shores of accounting. Accounting Horizons. 1992. Jun. P. 61-85.

188. Emad M. Accounting for software development costs and information asymmetry. The Accounting Review. 2005. Vol. 80, Iss. 4. P. 1211-1231.

189. Ennen E., Richter A. The whole is more than the sum of its parts – or is it? A review of the empirical literature on complementarities in organizations. Journal of Management. 2010. Vol. 36. P. 207-233.

190. ERP Odoo. Режим доступу: https://ocaukraine.com/

191. Extractive Activities. Asset recognition and unit of account. IASB Meeting, September 2019. Режим доступу: https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/meetings/2019/september/iasb/ap19c-extractive-activities.pdf

192. Financial Accounting Standards Board. Accounting standards codification. 805 Business Combinations. Режим доступу: https://asc.fasb.org/1943274/2147479876/805-20-55-18

193. Financial Accounting Standards Board. Accounting standards codification. 350 Intangibles – Goodwill and Other. Режим доступу: https://asc.fasb.org/1943274/2147482710

194. Flores, M., Al-Ashaab, A., Magyar, A. A Balanced Scorecard for Open Innovation: Measuring the Impact of Industry-University Collaboration. In:

Camarinha-Matos, L.M., Paraskakis, I., Afsarmanesh, H. (eds) Leveraging Knowledge for Innovation in Collaborative Networks. PRO-VE 2009. IFIP Advances in Information and Communication Technology, vol 307. Springer, Berlin, Heidelberg. P. 23-32.

195. FRS 102. The financial reporting standard applicable in the UK and Republic of Ireland. The Financial Reporting Council Limited, 2018. 398 p.

196. Gama N., Silva M., Ataíde J. Innovation scorecard: a balanced scorecard for measuring the value added by innovation. In: Cunha P.F., Maropoulos P.G. (eds) Digital enterprise technology. Springer, Boston, MA. 2007. P. 417-424.

197. García-Valderrama T., Mulero-Mendigorri E., Revuelta-Bordoy D. A balanced scorecard framework for R&D. European Journal of Innovation Management. 2008. Vol. 11, Iss 2. P. 241-281.

198. Georgieva D. R&D Disclosures as part of the financial statements of Bulgarian innovative companies. Business Management. 2020. Iss. 3. P. 5-17.

199. Georgieva D.V., Georgieva T.M. Challenges for the accounting and reporting of research and development expenditures in Bulgaria. Transnational Corporation Review. 2024. Vol. 16 (1). P. 119-134.

200. Ginoglou D., Tahinakis P., Mylonakis J., Protogeros N., Koumpis A. Accounting issues on the measurement and bookkeeping of research and development expenditures within the european research area. The IUP Journal of Accounting Research. 2009. Vol. VIII, No. 2. P. 30-46.

201. Global Knowledge Index. URL: https://www.knowledge4all.com/country-profile?CountryId=1112

202. Gordon E.A., Hsu H., Huang H. Peer R&D disclosure and corporate innovation: evidence from American depositary receipt firms. Advances in Accounting. 2020. Vol. 49. 100471.

203. Gornik-Tomaszewski S., Millan M.A. Accounting for research and development costs. Review of Business. 2005. Vol. 26, Iss. 2. P. 42-27.

204. Goto A., Suzuki K. R&D capital, rate of return on R&D investment and spillover of R&D in Japanese manufacturing industries. The Review of Economics and Statistics. 1989. Vol. 71, No. 4. P. 555-564.

205. Grabińska B., Grabiński K. The impact of R&D expenditures on earnings management. Argumenta Oeconomica Cracowiensia. 2017. No 17. P. 53-72.

206. Griliches Z. Issues in assessing the contribution of research and development to productivity growth. Bell Journal of Economics. 1979. Vol. 10, No. 1. P. 92-116.

207. Griliches Z. Market value, R&D, and patents. Economics Letters. 1981. Vol. 7. P. 183-187.

208. Growiec J. R&D capital: an engine of growth. Economics Letters. 2022. Vol. 217. 110703.

209. Grüber S. Intangible values and reporting. an analysis from the perspective of financial analysts. with a foreword by prof. Dr. Peter Leibfried. Springer Gabler, 2015. 530 p.

210. Guidara R., Boujelbene Y. Earnings management around research and development manipulation. International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences. 2014. Vol. 4(2). P. 35-51.

211. Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information) (2017/C 215/01). Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017XC0705(01).

212. Günther T. Accounting for innovation: lessons learnt from mandatoryand voluntary disclosure. In: A. Gerybadze, U. Hommel, H.W. Reiners, and D. Thomaschewski (Ed.), Innovation and International Corporate Growth. Berlin: Springer, 2010. P. 319-332.

213. Hellman N. Discussion of ‘Accounting for intangible assets: suggested solutions. Accounting and Business Research. 2022. Vol. 52, Iss. 6. P. 631-640.

214. Helmers Ch. Schulte Ch., Strauss H. Business R&D expenditure and capital in Europe. EIB Papers. 2009. Vol. 14, No. 1. P. 36-61.

215. Hess A.M., Rothaermel F.T. Research notes and commentaries when are assets complementary? Star scientists, strategic alliances, and innovation in the pharmaceutical industry. Strategic Management Journal. 2011. Vol. 32, P. 895-909.

216. Hopwood A.G. Accounting calculation and the shifting sphere of the Economic. European Accounting Review. 1992. Vol. 1 (1). P. 125-143.

217. Hopwood A.G. Accounting and organisation change. Accounting, Auditing and Accountability Journal. 1990. Vol. 3, Iss. 1. P. 7-17.

218. Hsiao T.-H., & Wen Yu.-F. Utilizing the balanced scorecard for performance measurement of knowledge management. Journal of Statistics and Management Systems. 2011. Vol.14, Iss. 2. P. 411-426.

219. Hsu H.Y.S., Mykytyn P.P.Jr. Intellectual capital. In Schwartz D.G., Teeni D. Encyclopedia of Knowledge Management. Second Edition. 2011. Vol. I. Information science reference. P. 452-461.

220. Hunter L., Webster E., Wyatt A. Accounting for expenditure on intangibles. Abacus. 2011. Vol. 48 (1). P. 104-145.

221. Hyk V., Vysochan O., Vysochan O. Modeling the options for accounting for the innovation costs of industrial enterprises in Ukraine. Intellectual Economics. 2021. Vol. 15 (1). P. 88-103.

222. IAS 40 – Investment Property. Режим доступу: https://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias40

223. IAS 40 Investment property. Режим доступу: https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-40-investment-property/#about

224. IFRS 3 Business Combinations. Illustrative Examples Comparison with SFAS 141. London: IASCF, 2008. 60 p.

225. Imhanzenobe J. Value relevance and changes in accounting standards: a review of the IFRS adoption literature. Cogent Business & Management. 2022. Vol 9, Iss. 1. 2039057.

226. International <IR> Framework. IIRC, 2021. 56 p.

227. Johnson H.T., Kaplan R.S. Relevance lost: the rise and fall of management accounting. Boston: Harvard Business School Press. 1987. 269 p.

228. Jyoti K., Banwet D., Deshmukh S. Balanced scorecard for performance evaluation of R&D organization: a conceptual model. Journal of Scientific & Industrial Research. 2006. Vol. 65. P. 879-886.

229. Kaplan R.S., Norton D.P. The balanced scorecard - measures that drive performance. Harvard Business Review. 1992. January-February. Режим доступу: https://hbr.org/1992/01/the-balanced-scorecard-measures-that-drive-performance-2

230. Kaplan R.S., Norton D.P. Using the balanced scorecard as a strategic management system. Harvard Business Review. 1996. January-February. P. 75-85.

231. Kaplan R.S., Norton, D.P. The balanced scorecard – translating strategy into action. Boston: Harvard Business School Press, 1996. 322 p.

232. Kerssens-Van Drongelen I., Bilderbeek J. R&D performance measurement: more than choosing a set of metrics. R&D Management. 1999. Vol. 29, No. 1. P. 35- 46.

233. Kerssens-van Drongelen I.C., Cooke A. Design principles for the development of measurement systems for research and development processes. R&D Management. 1997. Vol. 27, Iss. 4. P. 345-357.

234. Kijek T. Innovation capital and its measurement. Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation. 2012. Vol. 8, Iss. 4. P. 52-68.

235. King A.M. Fair value for financial reporting meeting the new FASB Requirements. New Jersey: Wiley, 2006. 334 p.

236. King Report on governance for South Africa. The Institute of Directors in Southern Africa, 2009. 140 p.

237. Koi-Akrofi G.Y. Complementary assets and value creation beyond information technology investments. International Journal of Managing Value and Supply Chains. 2020. Vol. 11, No. 2. P. 17-40.

238. Kor Y.Y., Mahoney J.T. Penrose's resource-based approach: the process and product of research creativity. Journal of Management Studies. 2000. Vol. 30 (1). P.109-139.

239. KPIs for ESG. A guideline for the integration of ESG into financial analysis and corporate valuation. Version 3.0. Frankfurt am Main: DVFA, EFFAS, 2010. 172 p.

240. Kreß A., Eierle B., Tsalavoutas I. Development costs capitalization and debt financing. Journal of Business Finance & Accounting. 2019. Vol. 46, Iss. 5-6. P. 636-685.

241. Kubáňková M., Hyršlová J., Nedělník J. Balanced scorecard as a tool for research and development performance management – a case study in an agriculture company. Proceedings of the 6th International Conference Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability. Oeconomica. 2018. P. 591-601.

242. Kuebel H., Hanner N, Ruediger Z. An expert view on the role of complementary assets for the adoption of smart home platforms. PACIS 2015 Proceedings. 2015. Vol. 56. Режим доступу: http://aisel.aisnet.org/pacis2015/56.

243. Labunska S., Prokopishyna O. Specific tasks of accounting as the subsystem of economic safety management of an enterprise’s innovation activity. Economics of Development. 2012. Vol. 2(2). P. 103-110.

244. Lam M., Coffee D. A reexamination of the accounting for research and development costs: evidence from Compaq's acquisition of acquired in-progress research and development. Academies international conference. Proceedings of the Academy of accounting and financial studies. 2002. Vol. 7, Num. 1. P. 69-74.

245. Laux V., Ray K. Effects of accounting conservatism on investment efficiency and innovation. Journal of Accounting and Economics. 2020. Vol. 70, Iss. 1. 101319.

246. Ledoux M., Cormier D. Market assessment of intangibles and voluntary disclosure about innovation: the incidence of IFRS. Review of Accounting and Finance. 2013. Vol. 12(3). P. 286-304.

247. Lehenchuk S., Ostapchuk T., Raboshuk A., Vyhivska I., Makarovych V. The inverted-u relationship between R&D and profitability: evidence from the Slovak medical device industry. Intellectual Economics. 2022. Vol. 16, No. 2. P. 121-137.

248. Lehenchuk S., Tumpach M., Vyhivska I., Makarovych V., Laichuk S. The impact of innovation on the profitability of Slovak pharmaceutical companies. Marketing and Management of Innovations. 2022. Vol. 2. P. 184-296.

249. Lehenchuk S., Zakharov D., Vyhivska I., Makarovych V., Sheveria Ya. The impact of intellectual capital on company financial performance: evidence from the Omani industrial sector. Investment Management and Financial Innovations. 2024. Vol. 21(1). P. 343-355.

250. Lehenchuk S., Zhyhlei I., Syvak O. Understanding accounting as a social and institutional practice: possible exit of accounting science from crisis. Accounting and Financial Control. 2019. Vol. 3(1). P. 11-22.

251. Leibold M., Probst G., Gibbert M. Strategic management in the knowledge economy. New York: Wiley, 2005. 355 p.

252. Leuz Ch., Vanhaverbeke S., Breuer M. Reporting regulation: the impact on corporate innovation. Режим доступу: https://cepr.org/voxeu/columns/reporting-regulation-impact-corporate-innovation

253. Lev B. Ending the accounting-for-intangibles status quo. European Accounting Review. 2019. Vol. 28, No. 4. P. 713-736.

254. Lev B. The deteriorating usefulness of financial report information and how to reverse it. Accounting and Business Research. Vol. 48 (5). 2018. P. 465-493.

255. Lev B., Gu F. The end of accounting and the path forward for investors and managers. New Jersey: John Wiley & Sons, 2016. 260 p.

256. Lev B., Sougiannis T. The capitalisation, amortisation and value relevance of R&D. Journal of Accounting and Economics. 1996. Vol. 21, No. 1. P. 107-138.

257. Lev B., Zarowin P. The boundaries of financial reporting and how to extend them. Journal of Accounting Research. 1999. Vol. 37, No. 2. P. 353-385.

258. Li X., Zou L. Does mandating narrative disclosure of innovation help unveil the curtain of R&D expenditure? Evidence from regulation change in China. International Review of Financial Analysis. 2023. Vol. 91. 103000.

259. Littkeinann J. Dealing with innovation costs in financial accounting: an international comparison. Manuskripte aus den Instituten für Betriebswirtschaftslehre der Universität Kiel. 1996. No. 392. Режим доступу: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/181068/1/manuskript_392.pdf

260. Littleton A.C. Old and new in management and accounting. The Accounting Review. 1954. Vol. 29, No. 2. P. 196-200.

261. Liu D. HKEX ESG new reporting regimes effective on July 1, 2020. Режим доступу: https://www.kroll.com/en/insights/publications/apac/hkex-esg-new-reporting-regimes

262. Liu Z., Hu K., Hussain A. R&D disclosure and corporate innovation: mediating role of financing structure. Finance Research Letters. 2023. Vol. 56. 104106.

263. Lopez-Valeiras E., Gomez-Conde J., Naranjo-Gil D. Sustainable innovation, management accounting and control systems, and international performance. Sustainability. 2015. Vol. *7*. P. 3479-3492.

264. Ma Sh., Zhang W. How to improve IFRS for intangible assets? A milestone approach. China Journal of Accounting Research. 2023. Vol. 16, Iss. 1. 100289.

265. Mard M.J., Hitchner J.R., Hyden S.D. Valuation for financial reporting: fair value measurements and reporting, intangible assets, goodwill and impairment. John Wiley & Sons, 2007. 192 p.

266. Mard M.J., Hitchner J.R., Hyden S.D. Valuation for financial reporting: fair value, business combinations, intangible assets, goodwill, and impairment analysis. John Wiley & Sons, 2010. 304 p.

267. Mard M.J., Hitchner J.R., Hyden S.D. Valuation for financial reporting. Fair value measurements and reporting, intangible assets, goodwill and impairment. New Jersey: Wiley, 2007. 217 p.

268. Markarian G., Pozza L., Prencipe A. Capitalization of R&D costs and earnings management: evidence from Italian listed companies. The International Journal of Accounting. 2008. Vol. 43, Iss. 3, P. 246-267.

269. Markova M., Hristov G. Reporting of R&D costs under IAS 38. The case of biopharmaceutical companies. Nauchni trudove. 2022. Iss. 4. P. 57-65.

270. Martín de Castro G., Delgado Verde M., López Sáez P., Navas López J.E. Technological innovation. an intellectual capital-based view. Palgrave Macmillan, 2010. 181 p.

271. Masino G. The neglected intangible asset: organisational power in the knowledge economy. / Visualising intangibles: measuring and reporting in the knowledge economy / ed. by S. Zambon and G. Marzo. Ashgate Publishing Limited, 2007. 268 p.

272. Mazzi F., Slack R., Tsalavoutas I., Tsoligkas F. Exploring investor views on accounting for R&D costs under IAS 38. Journal of Accounting and Public Policy. 2022. Vol. 41, Iss. 2. 106944.

273. Mazzi F., Slack R., Tsalavoutas I., Tsoligkas F. The capitalisation debate: R&D expenditure, disclosure content and quantity, and stakeholder views. London: The Association of Chartered Certified Accountants, 2019. 60 p.

274. McElroy M. Social innovaton capital. Journal of Intellectual Capital. 2002. Vol. 3 (1). P. 30-39.

275. McMorrow K., Werner R. R&D capital and economic growth: the empirical evidence. EIB Papers. 2009. Vol. 14, Iss. 1. P. 94-118.

276. Measuring stakeholder capitalism towards common metrics and consistent reporting of sustainable value creation. Whitepaper. Geneva: World Economic Forum, 2020. 95 p.

277. Merkley K.J. Narrative disclosure and earnings performance: evidence from R&D disclosures. The Accounting Review. 2013. Vol. 89 (2). P. 725-757.

278. Mihai O.I., Mihalci C., Mihai C. Accounting treatment for R&D activities in accordance with IFRS and Romanian legislation. The Annals of the «Ştefan cel Mare» University of Suceava. Fascicle of The Faculty of Economics and Public Administration. 2011. Vol. 11, No. 1(13). P. 226-236.

279. Milgrom P., Roberts J. Complementarities and fit strategy, structure, and organizational change in manufacturing. Journal of Accounting and Economics. 1995. Vol. 19. P. 179-208.

280. Miller P. Governing by numbers: why calculative practices matter. Social Research. 2001. Vol. 68, No. 2. P. 379-396.

281. Miller P., Power M. Accounting, organizing, and economizing. The Academy of Management Annals. 2013. Vol. 7, Iss.1. P. 555-603.

282. Mindermann T., Brösel G. Does the capitalization of internally generated intangible assets according to IAS 38 really provide useful information? Ekonomia Menedżerska. 2009. Nr 6. S. 7-16.

283. Mora A., Walker M. The implications of research on accounting conservatism for accounting standard setting. Accounting and Business Research. 2015. Vol. 45, Iss. 5. P. 620-650.

284. Moser U. Reporting R&D activities in accordance with IFRS / Innovation performance accounting. Financing decisions and risk assessment of innovation processes. Springer, 2010. P. 167-202.

285. Mouritsen J., Hansen A., Hansen C.Ø. Short and long translations: Management accounting calculations and innovation management. Accounting, Organization and Society. 2009. Vol. 34, Iss. 6-7. P. 738-754.

286. Nesterenko I., Kashchena N., Chmil H., Chumak O., Shtyk Y., Nesterenko O., Kovalevska N. Devising a methodological approach to identifying the economic potential of production costs for eco-innovative products. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2024. Vol. 3, No. 13(129). P. 6-15.

287. New sources of growth: knowledge-based capital. Key analyses and policy conclusions. Synthesis report. OECD, 2013. 70 p.

288. Newman M.S. Accounting for research and development. Research technology management. 1988. Vol. 31, Iss. 4. P. 6-7.

289. Nikolic I. Are patent assertion entities a threat to Europe? Journal of Intellectual Property Law & Practice, 2019. Vol. 14, Iss. 6. P. 477-486.

290. Nixon B. Research and development performance measurement: a case study. Management Accounting Research. 1998. Vol. 9, Iss. 3. P. 329-355.

291. Noori B. Prioritizing strategic business units in the face of innovation performance: Combining fuzzy AHP and BSC. International Journal of Business and Management. 2015. Vol. III (1). P. 36-56.

292. Nosovets O.I., Voloschuk L.O., Kovtunenko K.V. Intellectual and innovative capital as an innovation activities results of industrial enterprises. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2018. № 4 (38). С. 57-68.

293. O'Connell V., AbuGhazaleh N., Whelan G. Financial reporting as a source of innovation-relevant competitive intelligence. Journal of Open Innovations. 2021. Vol. 7, 117.

294. OECD/Eurostat. «The measurement of scientific and technological activities: guidelines for collecting and interpreting innovation data: Oslo manual». 3rd ed., Paris, 2005. Режим доступу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Innovation_activity#:~:text=Innovation%20activities%20are%20all%20scientific,to%20the%20implementation%20of%20innovations.

295. Oswald D., Simpson A., Zarowin P. Capitalization vs. expensing and the behavior of R&D expenditures. Review of Accounting Studies. 2022. Vol. 27. P. 1199-1232.

296. Palchuk O., Kononenko L., Mytsenko V. Information support of innovation management in the accounting system. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2020. Вип. 4 (37). С. 228-235.

297. Pang Lq. Financial accounting system based on knowledge economy. In: Qu, X., Yang, Y. (eds) Information and business intelligence. IBI 2011. Communications in Computer and Information Science. 2012. Vol. 267. Springer, Berlin, Heidelberg. P. 282-288.

298. Pasch T. Strategy and innovation: the mediating role of management accountants and management accounting systems' use. Journal of Management Control. 2019. Vol. 30. P. 213-246.

299. Pastor-Agustín G., Espitia-Escuer M., Ramírez-Alesón M. A Q Model Investment System in Material and Immaterial Assets. European Research Studies. 2007. Vol. X, Iss. (1-2). P. 43-64.

300. Pastor-Agustín G., Ramírez-Alesón M., Espìtia-Escuer M. Complementary assets and investment decisions. Emerging Markets Finance & Trade. 2011. Vol. 47, Supplement 5: Capital Markets, Trade Openness, and Productivity in Emerging Economies. P. 25-39.

301. Paunov M., Bacho R., Makarovych V., Tsenkler N., Prodius O. Methodological bases of accounting assessment of human capital. Academy of Accounting and Financial Studies Journal. 2019. Vol. 23, Spec. Iss. 2. P. 1-6.

302. Pedroso E., Gomes C.F. The current role of management accounting: paradigm shift and future challenges. Journal of Accounting & Organizational Change. Режим доступу: https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JAOC-05-2022-0086/full/html

303. Penman S.H. Accounting for intangible assets: there is also an income statement. Abacus. 2009. Vol. 45, No. 3. P. 358-371.

304. Perry G.S., Montgomery D. Build innovation into your strategy. Режим доступу: https://balancedscorecard.org/wp-content/uploads/2019/08/BSI-build-innovation-into-your-strategy.pdf

305. Poyda-Nosyk N., Bacho R., Makarovych V., Loskorikh G., Hanusych V., Stoika N. The role of international accounting standards in fostering corporate reporting transparency. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2024. Vol. 2 (55). P. 9-106.

306. Puca A., Zyla M.L. The intangible valuation renaissance: five methods. Режим доступу: https://blogs.cfainstitute.org/investor/2019/01/11/a-renaissance-in-intangible-valuation-five-methods/

307. Raj J.R., Seetharaman A. The role of accounting in the knowledge economy. African Journal of Business Management. 2012. Vol. 6 (32). P. 9307-9316.

308. Ramaboa K.K.M., Chen T.-L.G. Evidence of mispricing for South African listed R&D firms contributed by accounting conservatism. Intangible Capital. 2017. Vol. 13, No. 2. P. 411-429.

309. Read C., Scheuermann H.-D. The mySAP Financials Team. The CFO as Business Integrator. SAP, 2003. 384 p.

310. Revellino S., Mouritsen J. Accounting as an engine: the performativity of calculative practices and the dynamics of innovation. Management Accounting Research. 2015. Vol. 28. P. 31-49.

311. Ricceri F. Intellectual capital and knowledge management: strategic management of knowledge resources. London: Routledge, 2008. 204 p.

312. Romer P.M. Endogenous technological change. Journal of Political Economy. 1990. Vol. 98. P. 71-102.

313. Rothaermel F.T. Complementary assets, strategic alliances, and the incumbent's advantage: an empirical study of industry and firm effects in the biopharmaceutical industry. Research Policy. 2001. Vol. 30. P. 1235-1251.

314. Salvi A., Vitolla F., Giakoumelou A., Raimo N., Rubino M. Intellectual capital disclosure in integrated reports: the effect on firm value. Technological Forecasting and Social Change. 2020. Vol. 160. 120228.

315. Sampathkumar Sh. Concept of non-practising entities in patent law (Part-1). Режим доступу: https://www.theipmatters.com/post/concept-of-non-practising-entities-in-patent-law-part-1

316. Santis S., Bianchi M., Incollingo A., Bisogno M. Disclosure of intellectual capital components in integrated reporting: an empirical analysis. 2018. Sustainability. Vol. 11(1). 62.

317. SASB Conceptual Framework. SASB, 2017. 22 p.

318. Schumpeter J. Business cycles. McGraw-Hill, New York, 1939. 461 p.

319. Seetharaman A., Helmi Bin Z.S.H., Saravanan A.S. Intellectual capital accounting and reporting in the knowledge economy. Journal of Intellectual Capital. 2002. Vol. 3, No. 2. P. 128-148.

320. Semenova S., Fomina O., Moshkovska O. Accounting for innovations in value management of companies in the context of globalization. SHS Web of Conf. 2021. Vol. 92. 02057.

321. Shen Y., Ruan Q. Accounting conservatism, R&D manipulation, and corporate innovation: evidence from China. Sustainability. 2022. Vol, 14. 9048.

322. Shortridge R.T., Smith P.A. Understanding the changes in accounting thought. Research in accounting regulation. 2009. Vol. 21(1). P. 11-18.

323. Simpson A., Tamayo A. Real effects of financial reporting and disclosure on innovation. Accounting and Business Research. 2020. Vol. 50, Iss. 5: International Accounting Policy Forum. P. 401-421.

324. Skinner D.J. Accounting for intangibles – a critical review of policy recommendations. Accounting and Business Research. 2008. Vol. 38 (3). P. 191-204.

325. Slatvinska M., Chyzhova T., Grytsay O., Makarovych V., Kholodna J., Dibrova H. Analysis and justification of the choice of a simplified taxation system for sustainable development of small and medium-sized businesses. Economic Affairs. 2022. Vol. 67(04). P. 589-600.

326. Stark A.W. Intangibles and research – an overview with a specific focus on the UK. Plus ça change, plus c'est la même chose. Accounting and Business Research. 2008. Vol. 38. No. 3. P. 275-285.

327. Statement of Financial Accounting Standards No. 141 (R). Business Combination. FASB, 2007. 215 p.

328. Statement of Financial Accounting Standards No. 86. Accounting for the costs of computer software to be sold, leased, or otherwise marketed. FASB, 1986. 22 p.

329. Statement of Position 98-1. Accounting for the costs of computer software developed or obtained for internal use. New York, AICPA, 1998. 22 p.

330. Statement of Standard Accounting Practice No. 13. Accounting for research and development. ICAEW, 1989. 10 p.

331. Stewart T.A. Intellectual capital: your company's most valuable: Режим доступу: https://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/1994/10/03/79803/

332. Szakonyi R. Measuring effectiveness. Research Technology Management. 1994. Vol. 37, No. 2. P. 15-23.

333. Taylor A., Helfat C.E. Organizational linkages for surviving technological change: complementary assets, middle management, and ambidexterity. Organization Science. 2009. Vol. 20. P. 718-739.

334. Teece D.J. Capturing value from knowledge assets. The new economy, markets for know-how, and intangible assets. California Management Review. 1998. Vol. 40. P. 55-79.

335. Teece D.J. Profiting from technological innovation. Research Policy. 1986. Vol. 15. P. 285-305.

336. The Sustainability Code. Benchmarking sustainability business. German council for sustainable development, 2017. 83 p.

337. The sustainable development goals report. United Nations, 2017. 62 p.

338. Tien-Hui H., Yuan-Feng W. Utilizing the balanced scorecard for performance measurement of knowledge management. Journal of Statistics and Management Systems. 2011. Vol.14, Iss. 2. P. 411-426.

339. Tugui A. Accounting of organization in the future knowledge society. Режим доступу: https://ssrn.com/abstract=890205

340. Ullberg E., Edvinsson L., Yeh-Yun Lin C. Intangible asset gap in global competitiveness. mapping and responding to the new economy. Springer Nature Switzerland AG. Cham, 2021. 102 p.

341. Understanding the SASB standards. Режим доступу: https://sasb.ifrs.org/implementation-primer/

342. Unger R.M. The knowledge economy. Edinburgh: Verso, 2019. 220 p.

343. Uppenberg K. Innovation and economic growth. EIB Papers. 2009. Vol. 14, Iss. 1, P. 10-35.

344. Vasileiou E., Georgantzis N., Attanasi G., Llerenae P. Green innovation and financial performance: a study on Italian firms. Research Policy. 2022. Vol. 51, Iss. 6. 104530.

345. Vasileiou E., Georgantzis N., Attanasi G., Llerenae P. Green innovation and financial performance: a study on Italian firms. Research Policy. 2022. Vol. 51, Iss. 6. 104530.

346. Velmurugan M.S. Revisiting accounting in the knowledge-based economy. The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management. 2011. Vol. VI., Iss. 1. P. 1-13.

347. Voelpel S.C., Leibold M., Eckhoff R.A. The tyranny of the Balanced Scorecard in the innovation economy. Journal of Intellectual Capital. 2006. Vol. 7, No. 1. P. 43-60.

348. Wallison P.J. Accounting Lags Behind a Knowledge Economy. Financial Times. Режим доступу: https://www.aei.org/articles/accounting-lags-behind-a-knowledge-economy/

349. White N.M. How Goodwill Accounting's Makeover Hits S&P 500, in Six Charts. Режим доступу: https://news.bloombergtax.com/financial-accounting/how-goodwill-accountings-makeover-hits-s-p-500-in-six-charts

350. WICI intangibles reporting framework. Version 1.0. World Intellectual Capital/Assets Initiative, 2016. 45 p.

351. Williams S.J. Assets in accounting: reality lost. Accounting Historians Journal. 2003. Vol. 30, Iss. 2. P. 133-174.

352. Woo Ch., Chung Y., Chun D., Se H. Exploring the impact of complementary assets on the environmental performance in manufacturing SMEs. Sustainability. 2014. Vol. 6. P. 7412-7432.

353. Xin Ch., Gilles H., Jun-Koo K., Wenrui Zh. Does accounting conservatism impede corporate innovation. Режим доступу: https://www.stern.nyu.edu/sites/default/files/assets/documents/con_043935.pdf

354. Yang Y. Reliability of R&D capitalization: evidence from ex post impairment in China. China Journal of Accounting Research. 2019. Vol. 12, Iss. 3. P. 251-269.

355. Yaremko I.J., Pylypenko L.M., Tyvonchuk O.I. The paradigms of accounting and financial reporting. International Journal of Synergy and Research. 2016. Vol. 5. P. 135-146.

356. Young D.W. Intangible assets: the next accounting frontier / Visualising intangibles: measuring and reporting in the knowledge economy / ed. by S. Zambon and G. Marzo. Ashgate Publishing Limited, 2007. 268 p.

357. Zambon S., Marzo G. Visualising the Invisible: Measuring and reporting on intangibles and intellectual capital. Visualising intangibles: measuring and reporting in the knowledge economy / ed. by S. Zambon and G. Marzo. Ashgate Publishing Limited, 2007. 268 p.

358. Zambon S., Monciardini D. Intellectual capital and innovation. A guideline for future research. Journal of Innovation Economics & Management. 2015. Vol. 2, No°17. P. 13-26.

359. Zarowin P., Oswald D.R. Capitalization vs expensing of R&D and earnings management. Режим доступу: https://ssrn.com/abstract=739225

360. Zhang F., Qin X., Liu L. The interaction effect between esg and green innovation and its impact on firm value from the perspective of information disclosure. Sustainability. 2020. Vol. 12(5). 1866.

361. Zhou X.L. A review of complementary Assets. American Journal of Industrial and Business Management, 2019. Vol. 9. P. 1772-1780.

362. Zizlavsky O., Fisher E. Innovation Scorecard. A method to measure innovation in agile projects and business environments. Springer, 2021. 211 p.

Додатки

Додаток А

Приклади досліджень та розробок згідно МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» (узагальнено на основі [76])

Етап інноваційної діяльності підприємства	*Види діяльності, що відносяться до етапу*
Етап досліджень	а) діяльність, спрямована на отримання нових знань; б) пошук, оцінка та остаточний вибір застосування результатів дослідження чи інших знань; в) пошук альтернатив матеріалам, приладам, продуктам, технологічним процесам, системам чи послугам; г) формулювання, розробка, оцінка та остаточний вибір можливих альтернатив новим чи вдосконаленим матеріалам, приладам, продуктам, технологічним процесам, системам чи послугам.
Етап розробки	а) проектування, конструювання та випробовування прототипів та моделей перед комерційним виробництвом або використанням; б) проектування інструментів, матриць, ливарних форм та штампів, у яких застосовано нову технологію; в) проектування, конструювання та функціонування дослідного заводу, який за масштабом не є економічно доцільними для комерційного виробництва; г) проектування, конструювання та випробовування обраних варіантів нових чи вдосконалених матеріалів, приладів, продуктів, технологічних процесів, систем чи послуг.

Додаток Б

Альтернативні до МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» критерії визнання розробок як внутрішньостворених нематеріальних активів згідно позиції представників «EFRAG» (узагальнено на основі [176, с. 31-32])

Номер альтернативного критерію	*Сутність альтернативного критерію*
1	Лише до визнаних нематеріальних активів, для яких майбутню вигоду можна визначити та відокремити від інших основних видів діяльності на початку їх розвитку
2	Лише для визнання нематеріальних активів (наприклад, дослідження та розробки, розробка бази даних клієнтів або бренду), очікувані витрати на які можна оцінити на початку розробки нематеріального активу
3	Визнавати лише нематеріальні активи, витрати, пов'язані з розробкою яких, як очікується, будуть відшкодовані на початку розробки
4	Лише для визнання нематеріальних активів, які можна ідентифікувати в рамках ланцюга створення вартості суб'єкта господарювання; тобто, наприклад, можливість прикріпити норму прибутку до інвестицій
5	Визнавати лише нематеріальні активи, які можна продати або мають комерційну цінність
6	Лише для визнання нематеріальних активів, які можна контролювати на предмет зменшення корисності (тобто нематеріальних активів, для яких можна визначити суму відшкодування)
7	Використання критеріїв визнання, встановлених у МСФЗ 3, і визнання всіх внутрішньостворених нематеріальних активів, які були б визнані, якби були придбані окремо

Додаток В.

Розуміння поняття комплементарних активів в поглядах вчених

Автор (рік)	*Визначення*	*Підхід*
1	*2*	*3*
Е. Тейлор, К.Е. Хелфат (2009)	Додаткові активи включають матеріальні активи, нематеріальні активи та організаційні можливості, що є елементами вартісного ланцюжка [333, с. 720].	На основі ланцюжка створення вартості
Дж.Х. Дайер, Х. Сінгх (1998)	Комплементарні активи є унікальними ресурсами партнерів по альянсу, які разом генерують вищу ренту, що перевищує суму ресурсів окремих партнерів [182, с. 677].	Синергетична перспектива
І.М. Нєнно (2016)	Комплементарні активи – це активи, які взаємно діють та доповнюють один одного, чим забезпечують досягнення синергетичного ефекту для доступу до споживача в умовах найвищої прибутковості, бо надають можливість створення додаткової цінності для споживача [83, с. 179].	Синергетична перспектива
Дж. Й. Коі-Акрофі (2020)	Додаткові активи – це активи (нові бізнес-моделі, нові бізнес-процеси, управлінська поведінка, організаційна культура чи навчання), необхідні для отримання вартості від основної інвестиції [237, с. 19].	Віддачі від активів
П. Мілгром та Дж. Робертс (1995)	Дві комбінації ресурсів є комплементарними, коли гранична віддача від одного ресурсу зростає за наявності іншого [279, с. 181].	Віддачі від активів
Е. Еннен, А. Ріхтер (2010)	Комплементарні активи – це активи, що забезпечують загальну економічну додану вартість шляхом поєднання двох або декількох комплементарних факторів у виробничій системі, що перевищує вартість, яку було б створено із застосуванням цих факторів виробництва окремо [189, с. 208].	Віддачі від активів
Ву Ч., Чанг Й., Чун Д., Се Х. (2014)	Комплементарні активи – це наявні ресурси, які мають цінність інших ресурсів або дозволяють фірмам отримати переваги з практики (приналежність до бізнес-групи, лістинг на фінансовому ринку) [352, с. 7413]	Віддачі від активів
Е.М. Гесс, Ф.Т. Ротаермел (2011)	Активи є комплементарними, коли вони утворюють конкретну комбінацію ресурсів, що забезпечує реалізацію ланцюжка створення вартості, пов’язуючи її елементи в єдине ціле [215, с. 898].	На основі ланцюжка створення вартості
Дж. Пастор-Агустін, М. Раміреz-Алісон та М. Еспітіа-Ескуер (2011)	Комплементарні активи дозволяють фірмам розвивати низку організаційних, технологічних або заснованих на знаннях ідіосинкратичних можливостей, які допомагають створювати стійкі конкурентні переваги [300, с. 37]	Синергетична перспектива

1	*2*	*3*
А.Б. Кунья [155, с. 50]	Комплементарні активи – це активи, які доповнюють «основні активи» та необхідні для впровадження інновацій на споживчому ринку за допомогою маркетингу, реклами, продажу, доставки, обслуговування клієнтів, виставлення рахунків та збору. Вони підтримують шлях інноваційних послуг до ринку.	На основі ланцюжка створення вартості

Додаток Г.

Доходи від інновацій за моделлю Д.Дж. Тіса [142]

Ключ: **Стратегії** / **Результати**		*Комплементарні активи (КА)*		
		Загальні	*Спеціалізовані / Співспеціалізовані*	
			*Новатор володіє КА**	*Новатор не володіє КА**
Імітувати	*Легко*[-]	Контракт на доступ до КА[+] Споживачі отримають найбільшу частку цінності від інновацій	Інтегрувати Новатор отримає найбільшу частку прибутку	Контракт на доступ до КА[+] Власники КА отримають найбільшу частку прибутку
	Складно[-]	Контракт на доступ до КА Новатор отримає найбільшу частку прибутку	Інтегрувати Новатор захопить найбільшу частку прибутку (найкращий сценарій для новатора)	Контракт на доступ до КА Новатор буде ділитися орендною платою з власниками КА

Примітка:

***** Право власності (або його відсутність) може відображати випадки, коли новатор перебуває у кращому (або гіршому) становищі порівняно з потенційними конкурентами щодо придбання КА.

[+] У цьому випадку новатору може бути важко повернути інвестиції, необхідні для створення інновації.

[-] Легкість імітації в основному визначається ефективністю захисту прав інтелектуальної власності та відтворюваністю інновації.

Додаток Д.

Проект Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Інноваційна інвестиційна власність»

І. МЕТА

1. Мета цього стандарту – визначити облікові підходи до інноваційної інвестиційної власності та пов’язані з ними вимоги до розкриття інформації в фінансовій звітності.

ІІ.СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

2. Цей Стандарт застосовується при визнанні й оцінці інноваційної інвестиційної власності та розкритті інформації про неї, яка утримується для одержання доходів у вигляді роялті або паушального платежу.

3. Цей Стандарт не застосовується до:

– нематеріальних активів, які використовуються в господарській діяльності підприємства (див. П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»);

– інноваційної інвестиційної власності, зданої в оренду іншому підприємству (див. П(С)БО 14 «Оренда»);

– інвестиційної нерухомості (див. П(С)БО 40 «Інвестиційна нерухомість»)

ІІІ. ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

4. Інноваційна інвестиційна власність – нематеріальні технологічні активи (права на об’єкти промислової власності, права на комерційні позначення), утримувані (власником або орендарем як актив з правом використання) з метою отримання роялті, паушальних платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей, а не для:

– використання у виробництві чи при постачанні товарів, при наданні послуг чи для адміністративних цілей,

або

– продажу в звичайному ході діяльності.

5. Інноваційна інвестиційна власність утримується з метою отримання роялті, паушальних платежів або збільшення капіталу, або в їх поєднанні. Отже, інноваційна інвестиційна власність генерує грошові потоки в значній мірі незалежно від інших матеріальних та нематеріальних активів, утримуваних суб'єктом господарювання. Це відрізняє інноваційну інвестиційну власність від нематеріальних активів, використовуваних власником. Виробництво або постачання товарів та надання послуг (або використання інноваційної інвестиційної власності для адміністративних цілей) генерує грошові потоки, які мають відношення не тільки до інноваційної інвестиційної власності, а й до інших активів, що використовуються у процесі виробництва або постачання. До нематеріальних активів, використовуваних власником, застосовується П(С)БО 8, а П(С)БО 14 стосується нематеріальних активів, використовуваних власником, які утримує орендар як актив з правом використання.

6. Нематеріальні активи змішаного використання (що одночасно використовуються в основній або адміністративній діяльності підприємства та приносять дохід в результаті переуступки частини прав інтелектуальної власності) мають бути розподілені між інноваційною інвестиційною власністю та нематеріальними активами, якщо їх частини можуть бути продані окремо або може бути здійснена переуступка частини прав інтелектуальної власності на них. Однак, якщо справедливу вартість компонента інноваційної інвестиційної власності неможливо достовірно оцінити, усі такі об'єкти слід обліковувати як нематеріальні активи.

IV. ПЕРВИННЕ ВИМІРЮВАННЯ

7. Під час первісного визнання суб'єкт господарювання оцінює інноваційну інвестиційну нерухомість за її первісною вартістю. Собівартість

придбаної інноваційної інвестиційної власності складається з ціни її придбання та будь-яких прямих витрат, таких як юридичні збори, податки на передачу нематеріальних активів та інші витрати на здійснення операції придбання.

8. Суб'єкт господарювання визначає собівартість інноваційної інвестиційної власності, створеної власними силами, відповідно до порядку формування первісної вартості внутрішньостворених нематеріальних активів, одержаних в результаті розробки (П(С)БО 8, п. 7, 8, 9, 17)

V. ПОТОЧНЕ ВИМІРЮВАННЯ

9. Інноваційна інвестиційна власність повинна оцінюватися за справедливою вартістю на кожну звітну дату, а зміни справедливої вартості повинні визнаватись як прибутки або збитки.

VI. ПЕРЕКЛАСИФІКАЦІЯ

10. Суб'єкт господарювання має перекласифікувати нематеріальні активи в інноваційну інвестиційну власність або з неї лише тоді, коли нематеріальний актив вперше відповідає або перестає відповідати визначенню інноваційної інвестиційної власності.

11. Коли нематеріальний актив перестає відповідати визначенню інноваційної інвестиційної власності (наприклад, починає використовуватись в господарській діяльності підприємства для виробництва продукції або стає запасом (готується до продажу)), то передбачувана вартість для подальшого обліку як нематеріальних активів (відповідно до П(С)БО 8) або запасів (відповідно до П(С)БО 9) має бути його справедливою вартістю на дату зміни способу використання.

12. Якщо нематеріальний актив, використовуваний суб'єктом господарювання, стає інноваційною інвестиційною власністю, то суб'єкт господарювання повинен застосовувати П(С)БО 8 до дати зміни використання. Суб'єкт господарювання розглядає будь-яку різницю на цю

дату між балансовою вартістю нематеріального майна згідно з П(С)БО 8 та його справедливою вартістю так само, як переоцінку згідно з П(С)БО 8.

13. Для переведення із запасів до інноваційної інвестиційної власності, яка обліковуватиметься за справедливою вартістю, будь-яка різниця між справедливою вартістю інноваційної інвестиційної власності на цю дату та її попередньою балансовою вартістю визнається у прибутку чи збитку.

VII. АМОРТИЗАЦІЯ

14. З моменту первинного визнання інноваційної інвестиційної власності або з дати, коли нематеріальні активи перекласифікуються до складу інноваційної інвестиційної власності підприємство не нараховує амортизацію на даний об’єкт обліку і не визнає будь-які збитки від зменшення корисності, що відбулися.

VIII. РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ В ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ

15. Суб'єкт господарювання повинен розкривати наступне:

– методи та суттєві припущення, застосовані для визначення справедливої вартості інноваційної інвестиційної власності;

– ступінь, в якому справедлива вартість інноваційної інвестиційної власності (як виміряна або розкрита у фінансовій звітності) ґрунтується на оцінці, проведеній незалежним оцінювачем, який має визнану та відповідну професійну кваліфікацію (оцінювач прав на об’єкти інтелектуальної власності) та нещодавній досвід роботи з технологічними нематеріальними активами, що оцінюються. Якщо такої оцінки не було, цей факт повинен бути розкритий;

– існування обмежень щодо можливості реалізації інноваційної інвестиційної власності або одержання доходів від її продажу;

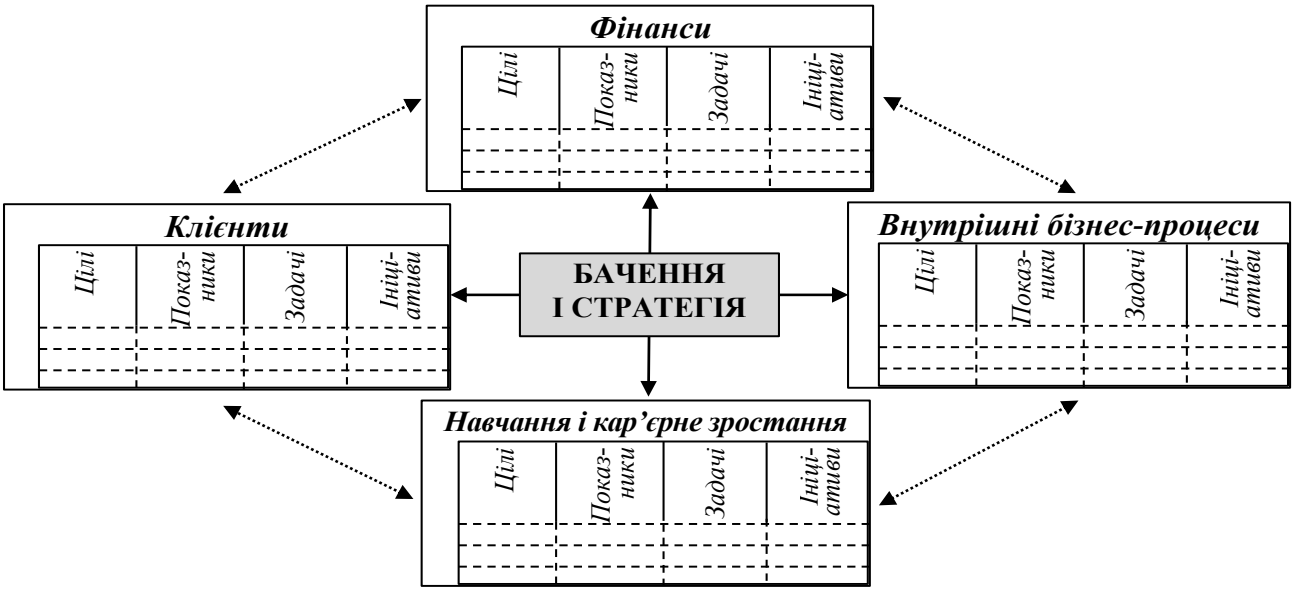
– узгодження між балансовою вартістю інноваційної інвестиційної власності на початок і кінець періоду, окремо показуючи:

- збільшення, окремо розкриваючи ті збільшення, що є результатом придбання шляхом об’єднання бізнесу;
- чисті прибутки або збитки від коригування справедливої вартості;
- перекласифікацію у та зі складу нематеріальних активів;
- перекласифікацію у та зі складу запасів;
- інші зміни.

16. Суб’єкт господарювання також повинен надати всю відповідну інформацію, яка вимагається в цьому розділі, також і щодо договорів оренди, які він уклав щодо інноваційної інвестиційної власності.

Додаток Е

Чотири перспективи збалансованої системи показників, розробленої Р.С. Капланом та Д.П. Нортоном (1996 р.) [230, с. 76]

Додаток Є

Приклад збалансованої системи показників для інноваційно-місткого підприємства за І.К. Керссенс-ван Дронгеленом та Е. Куком [233, с. 355]

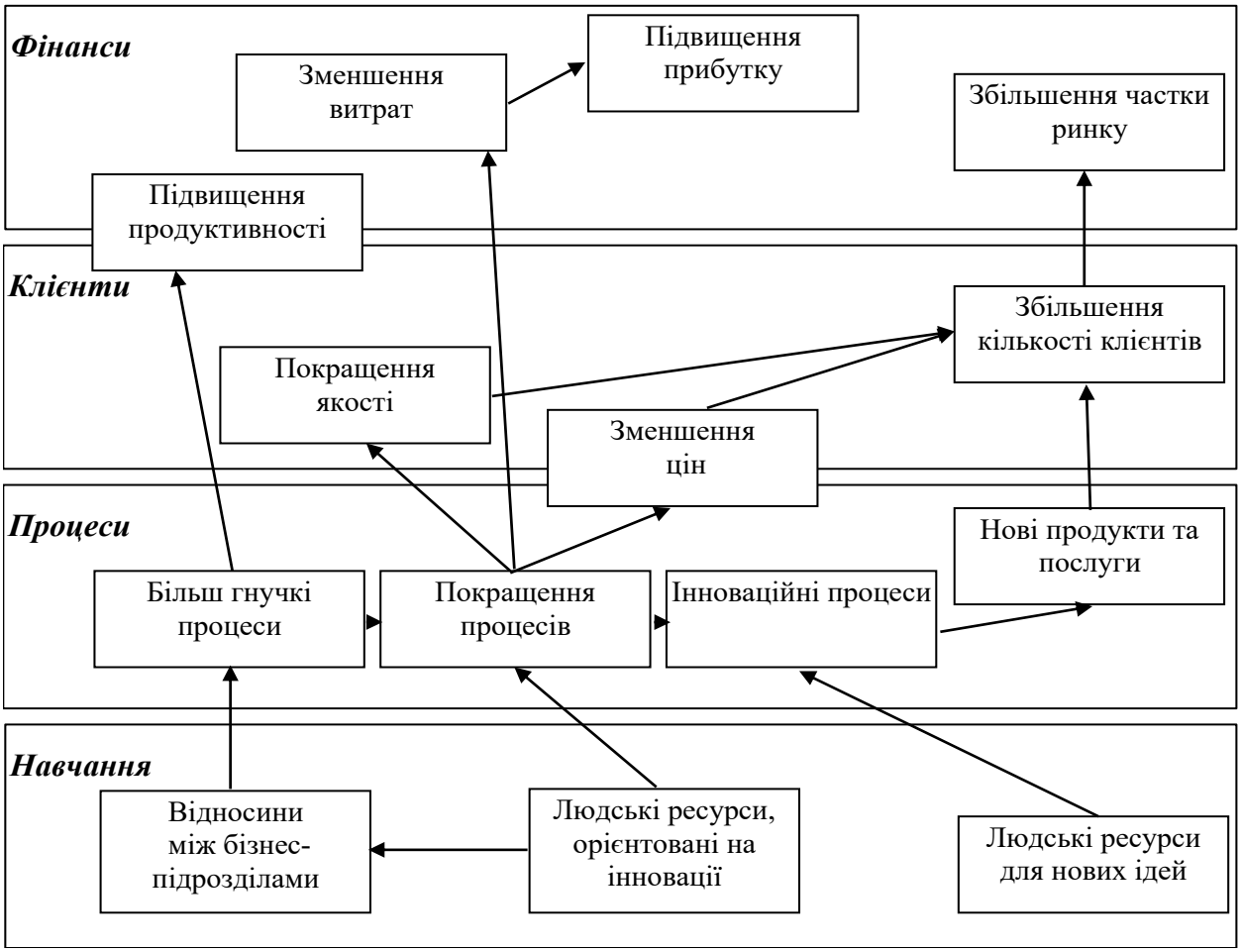
Додаток Ж

Застосування збалансованої системи показників у відділі досліджень і розробок за В.Г. Бремсером та Н.П. Барскі [135, с. 235]

Перспективи	*Стратегічні показники на рівні фірми*	*Зразок показників на рівні науково-дослідного відділу*
Фінансова перспектива	A. Рентабельність використаного капіталу B. Прибутковість клієнта C. Темп зростання доходу	1. Створення вартості НДДКР на стадіях 1-4 інновацій (A, B, C) 2. Створення вартості НДДКР на етапах комерціалізації 5 і 6 (A, B, C)
Клієнтська перспектива	D. Рівень утримання клієнтів E. Частка ринку F. Залучення клієнтів (кількість і якість)	3. Відсоток продажів від нових продуктів (D, E) 4. Життєвий цикл товарного ринку (D, E, F). 5. Задоволеність споживачів новими продуктами (D, E).
Перспектива внутрішніх бізнес-процесів	G. Рентабельність нового продукту H. Ефективність досліджень і розробок (час виходу на ринок) I. Відсоток ресурсів для підтримки існуючих продуктів J. Інші показники, не пов'язані з дослідженнями та розробками	6. Кількість нових продуктів, затверджених для етапу 5 (H) 7. Середній час циклу розвитку стадій 1–4 (H) 8. Середня вартість розробки продукту на етапах 1–4 (G, H) 9. Відсоток ідей продукту, схвалених для етапу 4 (H) 10. Точність ціноутворення та планування прибутку (G) 11. Рівень прийняття нового продукту (G) 12. Інциденти безпеки (H)
Перспектива навчання та зростання	K. Утримання працівників L. Розвиток співробітників M. Коефіцієнт охоплення стратегічних навичок за категоріями компетенції N. Заходи опитування працівників O. Опитування інноваційної культури	13. Кількість одержаних патентів (M) 14. Коефіцієнт охоплення стратегічних навичок за категорією компетенції (K, M). 15. Компетентність R&D порівняно з конкурентами (рівень інновацій) (M). 16. Заходи опитування працівників (N, O). 17. Навчання співробітників (годин) (K, L)

Додаток З

Удосконалена збалансована система показників у відповідності до потреб інноваційного менеджменту за Н. Гамою, М. Сілвою та Дж. Атаіде [196]

Додаток І

Застосування збалансованої системи показників у відділі управління знаннями за Х. Тієн-Хуі, та В. Юанг-Феном [338, с. 422-423]

Перспективи	*Стратегічні показники на рівні фірми*	*Показники на рівні відділу управління знаннями (КМ)*
1	*2*	*3*
Фінансова перспектива	A. Рентабельність використаного капіталу B. Прибутковість клієнта C. Темп зростання доходу D. Відсоток ресурсів для підтримки існуючих продуктів або послуг E. Рентабельність нового продукту чи послуги	1. Відсоток понад/менше загального бюджету КМ (A, C) 2. Витрати КМ на одного працівника (A, C) 3. Дохід від продуктів і послуг, пов'язаних із КМ (A, C) 4. Фінансова оцінка на основі традиційних показників (наприклад, ROI, ROE, ROS, період окупності) (A, B, E) 5. Відсоток ресурсів, спрямованих на стратегічні проекти (A, C, D) 6. Відсоток ресурсів, виділених на планування та перегляд заходів щодо КМ (C, D)
Клієнтська перспектива	F. Рівень утримання клієнтів G. Частка ринку H. Задоволеність клієнтів I. Залучення клієнтів (кількість і якість)	7. Відсоток створення вартості від нових продуктів або послуг (D, E) 8. Ринковий цикл продукту чи послуги (D, E, G) 9. Задоволеність клієнтів новими продуктами чи послугами (F, G, H) 10. Сприймання задоволеності працівників КМ (D, F) 11. Середній час, необхідний для вирішення проблеми клієнта (F, H, I) 12. Кількість оброблених запитів клієнтів (D, F, H)
Перспектива внутрішніх бізнес-процесів	J. Продуктивність персоналу K. Ефективність нового продукту чи послуги (час виходу на ринок) L. Покращення продукту або послуги	13. Відсоток часу, витраченого менеджером КМ на зустрічі з керівниками корпорації (H, J, L) 14. Відсоток ресурсів, виділених на розробку додатків (D, J) 15. Час, необхідний для розробки нової програми стандартного розміру (K, L) 16. Кількість затверджених нових продуктів або послуг (K, L) 17. Відсоток схвалення нової ідеї (K, L) 18. Час, витрачений на виправлення помилок і тонке налаштування нових програм (I, L) 19. Продуктивність працівників КМ (J, K, L)

1	*2*	*3*
Перспектива навчання та зростання	M. Утримання працівників N. Розвиток співробітників O. Коефіцієнт охоплення стратегічних навичок за категорією компетенції P. Заходи опитування працівників Q. Інноваційні дослідження культури	20. Бюджет навчання та розвитку КМ у відсотках від перспективного загального бюджету КМ (C, O, M) 21. Експертиза з конкретними існуючими технологіями (N, O, P) 22. Експертиза з конкретними новими технологіями 23. Віковий розподіл персоналу КМ (M, P) 24. Плинність/утримання працівників КМ (M, N) 25. Відчуття задоволення вищого керівництва звітністю про те, наскільки конкретні новітні технології можуть або не можуть бути застосовані до компанії (O) 26. Кількість опублікованих документів або патентів (O) 27. Коефіцієнт охоплення стратегічних навичок за категоріями компетенцій (M, O) 28. Заходи опитування працівників (P, Q) 29. Навчання співробітників (годин) (M, N)

Додаток К

Інноваційна система збалансованих показників для стратегічних бізнес-одиниць за Б. Нурі [291, с. 45]

Перспективи	БАЧЕННЯ		
	визнаватись нашими внутрішніми та зовнішніми клієнтами як лідируюча та інноваційна організація		
	Стратегічні цілі	*Критичні фактори успіху*	*Показники*
Фінансова перспектива	Більш швидкі та доступні послуги Покращити віддачу від інвестицій в інновації Зменшення операційних витрат Прибуток від нових продуктів	Стабільне зростання та прибутковість Ризик-менеджмент	Продажі від реалізації інноваційних проектів Зменшення витрат ROI Прибуток
Клієнтська перспектива	Покращення якості Зростання кількості нових клієнтів Зменшення ціни Збільшення кількості задоволених клієнтів	Конкурентність Досконаліть в наданні послуг	Частка ринку Рівень задоволення зовнішніх клієнтів Рівень задоволення внутрішніх клієнтів
Перспектива внутрішніх бізнес-процесів	Покращання інноваційного процесу Удосконалення стандартів доставки послуг Можливість задовольняти потреби клієнтів	Партнерство Бенчмаркінг Постійне вдосконалення	% річних витрат Продуктивність Кількість нових продуктів / послуг / змін
Перспектива навчання та зростання	Покращення мотивації працівників Впровадження інновацій в процеси Сприяння залученню працівників в створенні інновацій Покращання можливостей працівників	Ефективність навчальних систем Покращені комунікації Постійне вдосконалення навичок	% залученості Витрати на тренування Кількість працівників, що займаються інноваціями та творчістю

Додаток Л

Збалансована система показників для науково-дослідних організацій за К. Джіоті, Д. Банветом та С. Дешмукхом [228, с. 883]

Додаток М

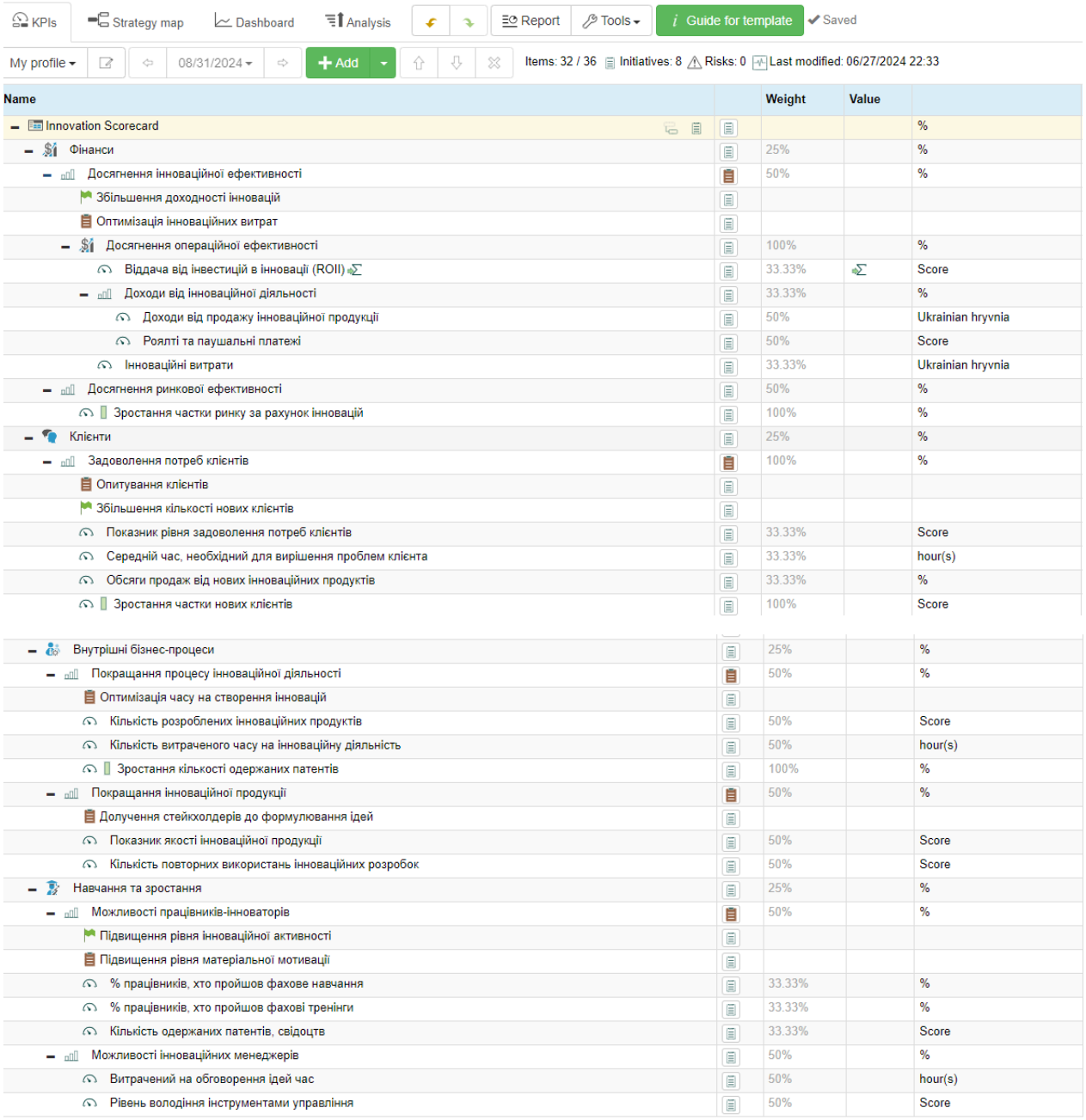
Порівняння чотирьох вимірів у ЗСП та ССП

(М. Лейбольд, Дж. Пробст, М. Гібберт) [251, с. 55]

Перспектива	*ЗСП фокус*	*ССП фокус*
Фінансова	Підвищення акціонерної вартості організації	Підвищення цінності для зацікавлених сторін мережі
Клієнтська	Підвищення задоволеності клієнтів і відносин	Поліпшення успіху клієнтів і партнерства з клієнтами
Внутрішніх бізнес-процесів	Оптимізація окремих внутрішніх бізнес-процесів	Надійність і стійкість процесів бізнес-мережі, як конкурентних, так і спільних
Навчання та зростання	Постійне організаційне навчання та зростання	Системне управління знаннями та інноваціями через усі чотири виміри

Додаток Н

Структура інноваційної ЗСП (стратегічні цілі, показники, ініціативи, фактори успіху) в розділі KPIs програмного продукту «BSC Designer»

Name	Weight	Value	
Innovation Scorecard			%
Фінанси	25%		%
Досягнення інноваційної ефективності	50%		%
Збільшення доходності інновацій			
Оптимізація інноваційних витрат			
Досягнення операційної ефективності	100%		%
Віддача від інвестицій в інновації (ROII)	33.33%		Score
Доходи від інноваційної діяльності	33.33%		%
Доходи від продажу інноваційної продукції	50%		Ukrainian hryvnia
Роялті та паушальні платежі	50%		Score
Інноваційні витрати	33.33%		Ukrainian hryvnia
Досягнення ринкової ефективності	50%		%
Зростання частки ринку за рахунок інновацій	100%		%
Клієнти	25%		%
Задоволення потреб клієнтів	100%		%
Опитування клієнтів			
Збільшення кількості нових клієнтів			
Показник рівня задоволення потреб клієнтів	33.33%		Score
Середній час, необхідний для вирішення проблем клієнта	33.33%		hour(s)
Обсяги продаж від нових інноваційних продуктів	33.33%		%
Зростання частки нових клієнтів	100%		Score
Внутрішні бізнес-процеси	25%		%
Покращання процесу інноваційної діяльності	50%		%
Оптимізація часу на створення інновацій			
Кількість розроблених інноваційних продуктів	50%		Score
Кількість витраченого часу на інноваційну діяльність	50%		hour(s)
Зростання кількості одержаних патентів	100%		%
Покращання інноваційної продукції	50%		%
Долучення стейкхолдерів до формулювання ідей			
Показник якості інноваційної продукції	50%		Score
Кількість повторних використань інноваційних розробок	50%		Score
Навчання та зростання	25%		%
Можливості працівників-інноваторів	50%		%
Підвищення рівня інноваційної активності			
Підвищення рівня матеріальної мотивації			
% працівників, хто пройшов фахове навчання	33.33%		%
% працівників, хто пройшов фахові тренінги	33.33%		%
Кількість одержаних патентів, свідоцтв	33.33%		Score
Можливості інноваційних менеджерів	50%		%
Витрачений на обговорення ідей час	50%		hour(s)
Рівень володіння інструментами управління	50%		Score

Додаток О

Пропозиції вітчизняних вчених щодо розвиту управлінської звітності, що стосується інноваційної діяльності підприємства

№	*Автор, (рік)*	*Назва запропонованого управлінського звіту*
1	Л.С. Шатковська, Т.Г. Камінська [104, с. 125], (2006 р.)	«Відомість джерел фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності», «Відомість обсягу інноваційних витрат»
2	О.О. Левицька [38, с. 11], (2009 р.)	«Управлінська звітність за етапами виконання інноваційного проекту»
3	О.В. Мінаков [79, с. 3], (2009 р.)	«Форма внутрішньої звітності управлінського обліку інновацій»
4	І.В. Мельничук [72, с. 8], (2011 р.)	«Відомість аналітичного обліку інноваційних витрат», «Відомість обліку джерел фінансування інноваційної діяльності», «Відомість аналітичного обліку витрат майбутніх періодів інноваційного характеру»
5	С. Лабунська та О. Прокопішина [243, с. 108], (2012 р.)	«Звітність про безпеку інноваційної діяльності»
6	О.В. Карпенко [28, с. 159-160], (2014 р.)	«Внутрішня звітність, що характеризує хід виконання інноваційних процесів та ефективність впровадження інноваційних продуктів»
7	І.Б. Садовська [93, с. 233], (2014 р.)	«Управлінський звіт по виконанню інноваційних програм і проектів»; «Управлінський звіт з впровадження нових знань та інтелектуальних продуктів»; «Управлінський звіт з впровадження нового виробничого обладнання та процесів»; «Управлінський звіт з впровадження нової інфраструктури виробництва і підприємництва»; «Управлінський звіт з впровадження нових організаційних і управлінських систем, що істотно поліпшують структуру і якість виробничої, соціальної, екологічної та культурно-етичної сфери»; «Управлінський звіт з впровадження нових механізмів формування споживчого ринку і збуту товарної продукції і послуг»
8	В.В. Гик [8, с. 134], (2014 р.)	«Внутрішньогосподарська (управлінська) звітність витрат на інновації»
9	Р.Й. Бачо [1, с. 15], (2019 р.)	«Внутрішня управлінська звітність про витрати інноваційної діяльності стартап-компаній»
10	Г.Б. Свінарьова [94, с. 151]), (2019 р.)	«Управлінська звітність в розрізі центрів витрат інноваційної діяльності»

Громадська організація «Професійна організація аудиторів, бухгалтерів та викладачів ОКД»

код ЄДРПОУ 43548647, тел. +38 (063) 456-71-45
сайт: http://abv.org.ua/, e-mail: info@abv.org.ua
Україна, 01133, місто Київ, вул. Коновальця Євгена, будинок 36Д, 9 поверх, термінал С, офіс 63/85

№ 25.06/24-1 від 25 червня 2024 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни

В умовах формування економіки знань все більшого значення набуває розвиток бухгалтерського обліку нематеріальних активів, що є основним джерелом генерування вартості підприємства, з метою задоволення зростаючих потреб різних груп стейкхолдерів. Це сприятиме вирішенню проблеми втрати корисності фінансової звітності внаслідок непослідовного та неповного визнання інноваційного капіталу в ній, а також неврахування його специфічних особливостей в системі облікових стандартів. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є розвиток методики облікового відображення технологічних нематеріальних активів на основі врахування їх специфічних властивостей. Однією з таких властивостей технологічних нематеріальних активів є їх здатність генерувати майбутні економічні вигоди, що не пов'язані з основною діяльністю підприємства, виходячи з можливості часткової переуступки прав на них. Це зумовлює необхідність розробки спеціалізованої методики обліку технологічних нематеріальних активів, створених в результаті здійснення інноваційної діяльності на підприємстві, а також стандартизація такої облікової практики.

За результатами дисертаційного дослідження, проведеного здобувачем наукового ступеня доктора економічних наук, Макарович Вікторією Костянтинівною, в діяльність Громадської організації «Професійна організація аудиторів, бухгалтерів та викладачів ОКД» прийнято до розгляду та аналізу розроблений проект Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Інноваційна інвестиційна власність». Даний стандарт узагальнює запропоновані облікові підходи до обліку інноваційної інвестиційної власності та пов'язані з ними вимоги до розкриття інформації в фінансовій звітності. Дія даного стандарту поширюється як на звичайні підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність, так і на непрактикуючі організації, що придбають технологічні нематеріальні активи з метою одержання доходу від часткової передачі прав на їх використання.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Президент
ГО «Професійна організація аудиторів, бухгалтерів та викладачів ОКД» **Наталія ПАРФЕНЮК**

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

пл. Народна, 4, м. Ужгород, 88008, тел.: (0312) 61-53-05; 61-29-18
e-mail: economy@carpathia.gov.ua, код ЄДРПОУ 44290707

13.12.2024 № 03.1-09/828 На № 06/12 від 06 грудня 2024 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни
на тему „ Бухгалтерський облік інноваційного капіталу підприємства: теоретико-методологічні аспекти ”

Результати дисертаційного дослідження Макарович В.К. мають практичне значення, оскільки можуть бути використані при виконанні владних повноважень органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, в господарській діяльності суб'єктів господарювання. Зокрема, автором обгрунтовано необхідність обліку та звітування про інноваційний капітал підприємства в умовах економіки знань; визначено необхідність розширення обсягів інформації, яка розкривається зовнішнім стейкхолдерам про інноваційний капітал. З наукової та практичної точки зору цінними напрацюваннями автора є розробка методики формування облікової інформації про інноваційні квазі-нематеріальні активи, комплементарні інноваційні нематеріальні активи, інноваційну інвестиційну власність; удосконалення методики управлінського обліку інноваційного капіталу на основі використання системи збалансованих показників; розвиток методики оприлюднення додаткової облікової інформації про інноваційний капітал підприємства за допомогою інтегрованих звітів та звіту про управління.

Заходи, запропоновані автором в дисертаційному дослідженні є обгрунтованими та своєчасними і надалі будуть враховуватись в процесі розробки (оновлення) та реалізації Стратегій розвитку територіальних громад Закарпаття в умовах воєнного стану, Плану заходів з реалізації Регіональної стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2027 року, а також проведення моніторингу реалізації зазначених стратегій і планів заходів.

Довідка видана для представлення за місцем вимоги.

Директор департаменту **Тарас ТРИНДЯК**

ЗахідТрансСервіс
міжнародний експедитор
89427 Україна, с.Минай, вул.Свобода, 4
тел. +38 0312 669670, 669672
факс +38 0312 669655, 669662
vik@zts.uzhgorod.ua

ZahidTransServica
international forwarder
89427 Ukraine, v.Minaj, Svoboda str., 4
tel. +38 0312 669670, 669672
fax +38 0312 669655, 669662
www.zts.uz.ua

№ 04/ від 04 листопада 2024 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Макарович Вікторії Костянтинівни

Довідка видана про те, що результати та висновки дисертаційного дослідження Макарович Вікторії Костянтинівни, присвяченого дослідженню проблем удосконалення теоретико-методологічних та організаційних засад бухгалтерського обліку інноваційної діяльності мають практичну цінність та впроваджуються в господарську діяльність ТОВ «ТЕК ЗАХІДТРАНССЕРВІС».

Результати проведеного дисертаційного дослідження знайшли відображення у методичних та організаційних рекомендаціях щодо удосконалення стратегічного управлінського обліку інновацій на основі використання збалансованої системи показників. В практичну діяльність ТОВ «ТЕК ЗАХІДТРАНССЕРВІС» впроваджено рекомендації щодо побудови та запровадження збалансованої системи показників, що забезпечує інтегроване вимірювання ефективності інновацій у взаємозв'язку з визначеною стратегією, контроль за процесом реалізації інноваційної діяльності, підзвітність ресурсів, що використовуються в процесі її реалізації, визначення результативності та ефективності інноваційної діяльності за допомогою системи фінансових та нефінансових індикаторів і показників.

В результаті впровадження даної системи створюються сприятливі умови для забезпечення функціонування дієвого інформаційного забезпечення управління інноваційним капіталом, що в цілому покращує процес створення вартості та забезпечує досягнення тактичних і стратегічних цілей на ТОВ «ТЕК ЗАХІДТРАНССЕРВІС».

Генеральний директор Анатолій ПАРФЕНЮК

Головний бухгалтер Корнелія РАЦИН

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«СІНГЛСТОР УКРАЇНА»
Повне найменування іноземною мовою:
"SINGLESTORE UKRAINE" LIMITED LIABILITY COMPAN

Код ЄДРПОУ: 44445404
Місцезнаходження юридичної особи: Україна, 03110, місто Київ, вул.Пироговського Олександра, будинок 19, корпус 6

№ 0312 від 03 грудня 2024 року

ДОВІДКА
про впровадження в діяльність
ТОВ "СІНГЛСТОР УКРАЇНА"
результатів дисертаційного дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни

З метою одержання додаткових фінансових ресурсів для продовження та успішного завершення інноваційних проектів, що реалізуються на підприємстві, а також задля починання нових проєктів, підприємству необхідно налагодити активну взаємодію із наявними та потенційними постачальниками капіталу. Для цього слід посилити рівень інформаційної прозорості стану та результатів інноваційної діяльності підприємства перед ними, одним із найбільш дієвих способів чого є оприлюднення додаткової облікової інформації, що задовольнятиме їх інформаційні потреби.

За результатами наукового дослідження, проведеного здобувачем наукового ступеня доктора економічних наук Макарович Вікторією Костянтинівною, прийняті до впровадження в діяльність ТОВ "СІНГЛСТОР УКРАЇНА" розробки, пов'язані з удосконаленням змістовного наповнення Звіту про управління в частині інформації про інноваційний капітал підприємства:

1) Пропозиції щодо розкриття фінансової інформації про інноваційні нематеріальні активи та витрати на дослідження та розробки підприємства;

2) Пропозиції щодо розкриття нефінансової та нарративної інформації про порядок реалізації професійних суджень, що стосуються визнання інноваційних нематеріальних активів підприємства, інноваційну діяльність, інноваційні команди та наявні й очікувані інноваційні продукти, а також обґрунтування їх ролі в досягненні Цілей сталого розвитку.

Генеральний директор **Володимир ТКАЧУК**

SIDCON INTERNATIONAL CONSULTING COMPANY

ТОВ «Консалтингова компанія «СІДКОН»
03115, Україна, м. Київ, пр. Перемоги, 121Б, оф.224
тел./факс: +38 (044) 454-07-90/94, тел: +38 (050) 417-99-39
office@sidcon.com.ua, www.sidcon.com.ua

Вих. № 43
від «4» грудня 2024р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни

Довідка засвідчує, що наукові результати дисертаційного дослідження Макарович Вікторії Костянтинівни, присвяченого розвитку теоретико-методологічних аспектів бухгалтерського обліку інноваційного капіталу підприємства мають практичну цінність та впроваджуються в господарську діяльність ТОВ «Консалтингова компанія «СІДКОН».

Результати наукового дослідження знайшли відображення у методичних та організаційних рекомендаціях щодо удосконалення процедури додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал та удосконалення системи інформаційної безпеки підприємства. Зокрема, в практичну діяльність ТОВ «Консалтингова компанія «СІДКОН» впроваджено методику підготовки до додаткового розкриття облікової інформації про інноваційний капітал. Її використання дозволяє визначити рівень чутливості облікової інформації про інноваційний капітал, що підлягає оприлюдненню, встановити її роль в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів та сформувати заборони або обмеження на її розкриття з метою забезпечення обліково-інформаційної безпеки підприємства.

Впровадження даної методики підготовки до додаткового розкриття облікової інформації дозволило визначити ту облікову інформацію про інноваційну діяльність ТОВ «Консалтингова компанія «СІДКОН», розкриття якої загрожуватиме втраті його стратегічних конкурентних переваг та перешкоджатиме досягненню його стратегічних інноваційний цілей, а також дозволило встановити набір обмежень та заборон щодо включення такої інформації до складу інтегрованої звітності.

Генеральний директор «СІДКОН» Ю.І. Когут

НАЙБІЛЬША МЕРЕЖА ЛАБОРАТОРІЙ ЗАКАРПАТТЯ

astra-dia.ua
astra_dia
mi.astradia
0 800 35 52 36

ASTRA -DIA- Med Lab group

Ліцензія МОЗ України
АБ №197393 від 25.07.2013 року

Вих. р. 67-В
від 13 листопада 2020 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Макарович Вікторії Костянтинівни

на тему «Бухгалтерський облік інноваційного капіталу підприємства: теоретико-методологічні аспекти»

Основні пропозиції, обґрунтовані Макарович Вікторією Костянтинівною за напрямом дослідження були використані в процесі удосконалення системи бухгалтерського обліку ПП «АСТРА-ДІА», враховуючи специфіку його бізнес-процесів та особливості здійснення інноваційної діяльності.

Заслуговують на увагу пропозиції автора щодо удосконалення системи внутрішнього та зовнішнього звітування підприємства про інноваційну діяльність, зокрема, розробки щодо удосконалення внутрішньої звітності про інноваційний капітал на основі використання систем ERP-класу («Управлінський баланс», «Управлінський звіт про доходи і витрати», «Управлінський звіт про фінансові результати»), а також розробки щодо удосконалення Приміток до річної фінансової звітності та Звіту про управління в частині доповнення інформації про елементи інноваційного капіталу підприємства (інноваційні нематеріальні активи, капітальні інвестиції в інноваційний капітал, інноваційні витрати на розробки, нефінансові показники, що характеризують інноваційний капітал). Впровадження таких пропозицій в систему бухгалтерського обліку ПП «АСТРА-ДІА» дозволяє підвищити рівень інформаційної прозорості стану та результатів інноваційної діяльності для керівництва, а також сприяє зменшенню рівня невизначеності у стейкхолдерів щодо досягнення підприємством поставлених стратегічних інноваційних цілей.

Генеральний директор
ПП «АСТРА-ДІА» **Неля ЛАЗАР**

TTC MARCONI
Товариство з обмеженою відповідальністю „ТТЦ МАРКОНІ"

"20" листопада 2024 р. **№ 1120-01**

ДОВІДКА
про впровадження в господарську діяльність ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ» результатів дисертаційного дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни

З метою покращання інформаційної підтримки системи інноваційного менеджменту на ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ» Макарович В.К. було удосконалено організаційно-методичні аспекти системи управлінського обліку щодо об'єктів інноваційної діяльності.

За результатами одержаних наукових розробок дисертації, виконаної Макарович Вікторією Костянтинівною, у діяльність ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ» впроваджено рекомендації щодо удосконалення системи стратегічного управлінського обліку інноваційного капіталу на основі застосування збалансованої системи показників шляхом розробки стратегічної карти підприємства із виділенням стратегічних інноваційних цілей та системи показників, що характеризують інноваційну діяльність та визначають її місце в реалізації стратегії підприємства. Зокрема, було використано рекомендації щодо організації процесу побудови стратегічної карти, розробки її облікового забезпечення, а також порядок формування типів дій стратегічного характеру до кожної із виділених стратегічних інноваційних цілей (ініціативи, фактори успіху, очікувані результати, обґрунтування, гіпотези та інструменти зниження ризику).

Апробація результатів дослідження Макарович В.К. дозволила більш чітко встановити роль інноваційної діяльності в забезпеченні операційної та стратегічної ефективності ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ», а також сприяла визначенню внутрішніх ініціатив та зовнішніх факторів, які позитивно та негативно впливають на її здійснення, дозволяючи в цілому підвищити ефективність функціонування системи інноваційного менеджменту.

Довідка видана для представлення спеціалізованій вченій раді для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Керівник ТОВ «ТТЦ МАРКОНІ»
Форманек Ондржей

Товариство з обмеженою відповідальністю „ТТЦ МАРКОНІ".,
Адреса: 01004, Україна, м. Київ, вул. Червоноармійська, 9/2, офіс 12
Тел.: 380 44 247-57-45, факс: 380 44 247- 57-42, e-mail: office@ttc-marconi.com.ua

ВИРОБНИЧО-КОМЕРЦІЙНА ФІРМА
“АГРОПРОДРЕСУРСИ”

07800, Київська обл., смт. Бородянка,
вул. Сільськогосподарська, 1-а

тел. (045 77) 5-66-50
(045 77) 5-68-33

№ 114-Н/24 від «29» листопада 2024 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни

Розвиток економіки знань, що передбачає встановлення пріоритетності інноваційної діяльності та використання інтелектуального капіталу як основного джерела створення вартості, передбачає необхідність адаптації та удосконалення відображення інформації про інновації у звітності. Тому проведене наукове дослідження Макарович В. К. є актуальним і необхідним, а отримані результати рекомендуються до практичного впровадження.

ВКФ «Агропродресурси» прийнято пропозиції щодо розширення приміток до річної фінансової звітності та розкриття інформації щодо елементів інноваційного капіталу підприємства, інноваційних витрат на розробки та їх капіталізація як інноваційних нематеріальних активів, капітальних інвестицій в інноваційний капітал в умовах надзвичайних викликів.

Водночас заслуговує на увагу пропозиція щодо доцільності впровадження запропонованих напрямів розкриття інформації про інноваційний капітал в діяльність, що сприяє покращенню візуалізації їх інноваційного потенціалу, мінімізуючи інформаційний розрив між інноваційним менеджментом та різними групами стейкхолдерів.

Таким чином, дана дисертаційна робота є завершеним самостійно виконаним науковим дослідженням, рекомендується до прилюдного захисту.

(Підпис керівника підприємства, організації, установи)

Тамара КОРОБКІНА

Громадська Спілка
79053, м. Львів, вул. Володимира Великого, 52

Вих. № 88-МВ
від "10" грудня 2024 р.

Довідка
про впровадження результатів наукових досліджень та практичних пропозицій, що містяться в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Макарович Вікторії Костянтинівни

Розвиток сучасних систем комп'ютеризації бухгалтерського обліку дозволяє значною мірою удосконалити процеси збору та обробки інформації про господарську діяльність підприємства та покращити управління його бізнес-процесами. Однак, для їх ефективного застосування необхідно у складі господарської діяльності виокремити ті складові та напрями, інформацію про які менеджмент найбільше потребує для забезпечення досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства.

Результати наукового дослідження Макарович Вікторії Костянтинівни щодо організації та ведення управлінського обліку інноваційних активів, капітальних інвестицій та витрат на дослідження і розробки підприємства в умовах комп'ютеризації облікового процесу, використані для побудови і налаштування системи управлінського обліку в ERP-системі Odoo. Їх впровадження дозволяє удосконалити процеси контролю за реалізацією інноваційної діяльності підприємства та розробкою інноваційних продуктів в режимі реального часу, реєструвати всі господарські операції, що стосуються створення, використання та комерціалізації інноваційного капіталу підприємства в момент їх здійснення, та формувати релевантну інформацію для прийняття рішень менеджментом за допомогою системи управлінських звітів ERP Odoo. У зв'язку з цим використання пропозицій Макарович Вікторії Костянтинівни щодо удосконалення системи управлінського обліку об'єктів інноваційної діяльності і їх відображення в ERP Odoo є своєчасним науковим внеском для ГС «ОСА Україна», що сприяє підвищенню якості впровадження та супроводу рішень на Odoo.

Голова Громадської спілки
«ОСА Україна» О.О. Шевчук

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМ. ФЕРЕНЦА РАКОЦІ II

90202 Україна, м. Берегово,
пл.Кошута №6, А/с: 33.
тел./факс (031-41) 2-34-62,
тел.:4-28-29
foiskola@kmf.uz.ua
www.kmf.uz.ua

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA

90202 Ukrajna, Beregszász,
Kossuth tér 6, Pf.33.
tel./fax (00-380-3141)
2-34-62, tel.: 4-28-29
foiskola@kmf.uz.ua
www.kmf.uz.ua

Вих. № 313/2024 від «6» грудня 2024 р.

ДОВІДКА
про впровадження в освітній процес
результатів дисертаційного дослідження
Макарович Вікторії Костянтинівни

Результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему «Бухгалтерський облік інноваційного капіталу підприємства: теоретико-методологічні аспекти» впроваджено у навчальний процес Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II за наступними напрямами:

1. Формування навчально-методичного забезпечення з дисциплін «Бухгалтерський облік (загальна теорія)», «Фінансовий облік», «Звітність підприємств», «Облік і оподаткування в зарубіжних країнах», «Управлінський облік», «Інформаційні системи і технології в обліку та оподаткуванні», «Облік і оподаткування в управлінні підприємством», «Облік фінансових інструментів», «Цифрові технології в обліку та оподаткуванні», «Міжнародні облікові системи та стандарти», «Інтегрована звітність» для студентів спеціальності 071 - Облік і оподаткування освітніх рівнів «бакалавр» та «магістр»;

2. Розробка освітньо-професійної програми «Міжнародний облік і оподаткування» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, а також тематики кваліфікаційних робіт магістрів спеціальності 071 - Облік і оподаткування, підготовка яких здійснюється на кафедрі обліку і аудиту.

Ректор С.С. Черничко